

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
Ústav československých a světových dějin ČSAV - Numismatická komise

NUMISMATICKÝ
SBORNÍK
XIII

ČEKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědecká redaktorka prof. dr. Emanuela Nohejlová-Prátová, DrSc. s redakčním kruhem

Vědecký tajemník: dr. Eduard Šimek, CSc.

ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÝCH A SVĚTOVÝCH DĚJIN ČSAV

NUMISMATICKÁ KOMISE

NUMISMATICKÝ SBORNÍK XIII

Řídí

Emanuela Nohejlová-Prátová

ACADEMIA
NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
PRAHA 1975

Životní jubileum univ. prof. PhDr. Emanuely Nohejlové-Prátové, DrSc., narozené 3. června 1900 v Opatovicích nad Labem, je vhodnou příležitostí pro její žáky, přátele a kolegy z oboru numismatiky, aby svými příspěvky v tomto již věnovaném sborníku uctili jubilantku a poděkovali jí tak za vše, co vykonala pro numismatiku v ČSSR a čím se zasloužila pro její rozvoj i mimo hranice našeho státu.

Po ukončení vysokoškolských studií na filosofické fakultě University Karlovy v Praze v roce 1923 působila Emanuela Nohejlová-Prátová po tři léta jako středoškolská profesorka a již v této době se jubilantčin badatelský zájem soustředil k numismatice. Od roku 1924 spolupracovala s numismatickým oddělením Národního musea v Praze - v jehož čele stál již po několik let Gustav Skalský - zprvu jako pomocná vědecká síla (do roku 1926), pak jako pracovnice placená ministerstvem financí (1927-1929), aby posléze v roce 1930 nastoupila na trvalé místo jako druhá vysokoškolská síla s úplným historickým vzděláním. V numismatickém oddělení Emanuela Nohejlová-Prátová zůstala - s krátkou přestávkou v době nacistické okupace, kdy, po propuštění z vězení, pracovala dva roky v Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen ve Vídni (1943-1945) - nepřetržitě do roku 1959, kdy zhruba po pětatřicetileté aktivní činnosti v Národním museu odešla na zasloužený odpočinek.

Numismatické práci, která se stala jejím životním posláním, zůstala věrna podnes. Po příchodu do numismatického oddělení Národního musea v Praze se jubilantka postavila po bok Gustavu Skalskému, jehož právem považujeme za zakladatele nového moderního pojetí numismatiky u nás; a společně s ním budovala pevné základy naší numismatické práce, o které se můžeme s plnou důvěrou opřít i v současnosti. Jejich zásluhou se numismatika prosazovala jako samostatná historická disciplína, která peníz chápala především jako prostředek směny, jako platidlo a historický pramen. Z tohoto pojetí vycházel i pracovní program numismatického oddělení, který se cílevědomě promítal i do budování sbírkových fondů numismatického oddělení. Od příchodu do numismatického oddělení se prof. Nohejlová-Prátová tvůrčím způsobem podílela na činnosti oddělení i budování jeho sbírkových fondů a s plnou odpovědností přistoupila v roce 1945 i k jeho vedení.

Významnou vědeckou práci prof. Em. Nohejlové-Prátové dokumentuje obsáhlá publikační činnost, objímající šíří zájmu snad všechny oblasti numismatického

bádání. Její bibliografie zahrnuje řadu knih, vědeckých studií i popularizujících článků, zpracování nálezů mincí, příspěvky k dějinám numismatiky, biografie a bibliografie, recenze, referáty i zprávy. Zvláště závažné jsou její práce, zabývající se problematikou grošového a tolarového údobí našeho peněžního vývoje, ale také denárového i citlivé hodnocení medailérské tvorby, zvláště medailí renesančních; pozoruhodné jsou její příspěvky k studiu dějin cen a mezd, k problémům numismatické metrologie a obrací se i k obecným teoretickým otázkám z oboru numismatiky i k dalším úsekům numismatické práce. Ve všech pracích přistupuje Em. Nohejlová-Prátová k řešení problému po pečlivé přípravě s plnou odpovědností, obsáhlou znalostí literatury a po důkladném studiu hmotných i písemných pramenů a proto publikované výsledky jejího studia jsou většinou trvalými hodnotami, o které se může další numismatické bádání opírat a na které může navazovat.

Nelze zde v krátkosti nepřipomenout i rozsáhlou redaktorskou činnost Em. Nohejlové-Prátové. Dlouhá léta byla (od r. 1930) členkou redakční rady Numismatického časopisu československého, který od roku 1940 redigovala společně s doc. Skalským. Pod její vědeckou redakcí vyšly všechny dosud vydané svazky Numismatického sborníku ČSAV i většina numismatických prací, vycházejících v nakladatelství Academia, z nichž musíme uvést alespoň čtyři svazky základní publikace Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Opomenout nelze ani obsáhlou činnost recenzní, oponentskou a konzultační.

Důležitou složkou numismatické činnosti Emanuely Nohejlové-Prátové je i působení pedagogické. V roce 1949 se podrobila na filosofické fakultě University Jana Evangelisty Purkyně v Brně habilitačnímu řízení z oboru středověké a novověké numismatiky, a rovněž tam byla v roce 1962 poctěna vědecko-pedagogickým titulem universitní profesorky; po smrti doc. dr. Gustava Skalského, DrSc., dělna korespondenta ČSAV, byla v roce 1956 prof. Nohejlová-Prátová pověřena numismatickými přednáškami i na filosofické fakultě University Karlovy v Praze, kde jí byla po úspěšné obhajobě v roce 1958 udělena vědecká hodnost doktorky historických věd.

Vše to, co Emanuela Nohejlová-Prátová vykonala pro naši numismatiku je po právu v ČSSR uznáváno a vysoce hodnoceno. Jubilantčina snaha a zásluha o prosazení československé numismatiky také mimo hranice našeho státu, byla a je oceňována i v zahraničí; stalo se tak nejen díky celkovým výsledkům československé numismatické práce, ale také díky pracovním úspěchům Emanuely Nohejlové-Prátové. Je členkou Numismatické komise při Ústavu československých a světových dějin ČSAV v Praze od jejího založení v roce 1952; její předsedkyní se stala po úmrtí Gustava Skalského v roce 1956. Práce Emanuely Nohejlové-Prátové došla zaslouženého uznání čestným členstvím ve vrcholném světovém numismatickém orgánu, Mezinárodní numismatické komisi (Commission Internationale de Numismatique - v roce 1961), i v jiných organizacích a společnostech numismatických v zahraničí (Numismatická společnost rumunská - v roce 1932; Towarzystwo Archeologiczne, Varšava - v roce 1964; Österreichische Numismatische Gesellschaft, Vídeň - v roce 1970; American Numismatic Society, New York, udělení Archer - M. Huntington medaile - v roce 1969 a dopisující členství - v roce 1970).

Připomínáme-li v závěru pracovní účast Em. Nohejlové-Prátové při výchovném působení na sběratelskou základnu i širší naši veřejnost, její nesporné zásluhy o zkvalitnění numismatického zájmu u nás, nechceme tím říci, že této oblasti numismatické činnosti se věnovala v poněkud menším rozsahu. O opaku nás přesvědčuje její bohatá přednášková činnost, celá řada výstav v Národním muzeu, pracovní podíl na výstavách, pořádaných mimo Národní museum v Praze, ale i jinde v českých zemích i na Slovensku. A v této souvislosti nelze pominout ani obětavou práci pro Numismatickou společnost československou, dlouholeté působení v jejím výboru.

Snad i jen tento stručný přehled - i když nemůže plně postihnout - přec jen alespoň naznačuje jak rozsáhlou a významnou práci vykonala univ. prof. PhDr. Emanuela Nohejlová-Prátová, DrSc., nejen pro naši, ale pro numismatiku vůbec. Sborník prací, vycházející při příležitosti jejího životního jubilea, má při pohledu na její celoživotní dílo vyjádřit nejen naše uznání, ale též poděkování.

Členové redakčního kruhu

BIBLIOGRAFIE PRACÍ
UNIV. PROF. PhDr. EMANUELY NOHEJLOVÉ – PRÁTOVÉ, DrSc.

1925

Příběhy kláštera opatovického. Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis, Praha 1925, 113 str. + 3 mapy.

Rft: V. Hrubý, NV VIII, 1925, str. 144-147; B. M(endl), ČČH XXXII, 1925, str. 197-198; O. O(dložilík), ČMM IL, 1925, str. 511-512; M. L. Černá, ČDV XIII, 1925, str. 68-69; Rauscher, SVPS XXVI, 1925, str. 181; D. J. Ostrowski, Revue Bénédictine, str. 185-186; H. J. Schmid, Zeitschrift der Savigny - Stiftung für Rechtsgeschichte XLVII, 1927, str. 519-530.

Referáty

Em. Leminger, Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky. NČČsl I, 1925, str. 145 až 147.

Zeitschrift für Numismatik XXXII. NČČsl I, 1925, str. 63-65.

Zeitschrift für Numismatik XXXIII. NČČsl I, 1925, str. 153-156.

1926

Kostelík Mistra Jana Husa. Krajem Perštýnův VI, str. 150-152.

Referáty

Numismatische Zeitschrift XVII N. F., 1924. NČČsl II, 1926, str. 165-166.

Zeitschrift für Numismatik XXXV. NČČsl II, 1926, str. 173-174.

Numismatický sborník XIII, 1973-74.

1927

Dva půhonné listy Markéty Černé z Pardubic z roku 1592. Krajem Perštýnův VIII, 1927/28, str. 146-147.

Referáty

Numismatische Zeitschrift XIX N. F., 1926. NČČsl III, 1927, str. 229.

1928

Denár kněžny Eufemie. NČČsl IV, 1928, str. 1-6.

Příspěvek k otázce Bartoloměje Albrechta. NČČsl IV, 1928, str. 11-24.

Rft: A. Loehr, NZ XXIV N. F., 1931, str. 173.

Drobné nálezy (Praha, Na Františku č. 1039). NČČsl IV, 1928, str. 49-50.

Referáty

Marjan Gumowski, Dzieje mennicy Krakowskiej. NČČsl IV, 1928, str. 54-57.

Neda v. Relkovič, Aus dem Leben der sieben „niederungarischen Bergstädte“ im 14.-17. Jahrhundert. NČČsl IV, 1928, str. 53-54.

Zeitschrift für Numismatik XXXVI, 1926; XXXVII, 1927. NČČsl IV, 1928, str. 68-71.

1929

Z příběhů pražské mincovny. Nástin jejích osudů v letech 1537-1618. Česká akademie věd a umění, Praha 1929, 148 str.

Rft: V. Katz, ČMM LIV, 1930, str. 236-239; G. Skalský, ČCH XXXVII, 1930, str. 410-411; St. Vávra, NČČsl VI, 1930, str. 156-157; V. D(enkstein), PA XXXVI, 1929-30, str. 325; O. F., ČslR 29. 12. 1929-2. 1. 1930; Ský (G. Skalský), LN 20. 3. 1930; L. D(omečka), Osvěta lidu 1. 1. 1930; -t-, NL 9. 1. 1930; A. Loehr, NZ XXIII N. F., 1930, str. 188; F. v. Schrötter, ZfN XII, 1931, str. 148.

Počátky pražské mincovny za Ferdinanda I. NČČsl V, 1929, str. 82-104.

Tisíc let české mince. Světozor XXIX, 1929, str. 679-680.

Referáty

József Ernyey, Kísérletek a Körmőcbanyai pénzverő áthelyezésére (1524-1640). NČČsl V, 1929 str. 201-202.

10

Michal Matunák, Z dějin slobodného a hlavného bánakého mesta Kremnice. NČČsl V, 1929, str. 200-201.

B. Němec, Obilí na mincích. NČČsl V, 1929, str. 205-206.

Numismatische Zeitschrift XXI N. F., 1928. NČČsl V, 1929, str. 210-211.

1930

Podzim roku 1620 v pražské mincovně. Šimákův sborník. ČSPS XXXVIII, 1930, str. 107-123.

Rft: Ant. Mastný, NČČsl VIII, 1932, str. 158-159.

Poznámky o ražbách pražské mincovny I.-II. NČČsl VI, 1930, str. 96-102 + tab. IV.

Referáty

L. Domečka, Obchodní cesty na Hradecku v době předhistorické. NČČsl VI, 1930, str. 160.

JUDr. Josef Ječný, Vývoj českého mincovnictví. * Dr. Viktor Katz, Tisíc let české vládní mince. NČČsl VI, 1930, str. 150-151.

G. Skalský, Denár knížete Václava sv. a počátky českého mincovnictví. ČMM LIV, 1930, str. 214-216.

G. Skalský, Denáry se jménem Biagoty a Emmy. NČČsl VI, 1930, str. 160-161.

Berliner Münzblätter XLIX, 1929. NČČsl VI, 1930, str. 164-166.

Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien XVI, 1928. NČČsl VI, 1930, str. 169-170.

Numismatische Zeitschrift XXII N. F., 1929. NČČsl VI, 1930, str. 170-171.

Nekrology

Josef Brunšmid. NČČsl VI, 1930, str. 182.

Ferdinand Friedensburg. NČČsl VI, 1930, str. 181-182.

Drobné nálezy (Běloves u Náchoda, okolí). NČČsl VI, 1930, str. 148.

1931

Dukát moravského markraběte Jošta. Sborník prací věnovaných prof. dr. G. Friedrichovi k 60. narozeninám. Praha 1931, str. 281-290 + 2 tab.

Rft: O. Odložilík, ČNM CVI, 1930, str. 152-153; V. Katz, NČČsl VIII, 1932, str. 155 a 156; V. Katz, Num. Literaturblatt 1932, str. 2605-2606; -II- (A. Heller), Prager Tagblatt 17. 1. 1932.

11

–, H. Buchenau, A. Loehr, Der Dukat Jodoks, Markgrafen von Mähren. NZ XXIV N. F., 1931, str. 133 - 160 + 1 tab.

Rft: V. Katz, NČČsl VIII, 1932, str. 155 - 156.

O kutnohorské mincovně. Hornický věstník XIII, 1931, str. 385 - 387.

1932

Poznámky o ražbách pražské mincovny III. - IV. NČČsl VIII, 1932, str. 74 - 79.

Dva nálezy pražských grošů. I. u Stéblové, II. v Doubravce. NČČsl VIII, 1932, str. 108 - 110.

Dva tolarové nálezy z doby třicetileté války. NČČsl VIII, 1932, str. 118 - 119.

Nález tolarů v Jarově. NČČsl VIII, 1932, str. 111 - 112.

Nález v Chlumu. NČČsl VIII, 1932, str. 127 - 130.

Nález v Jenišovicích. NČČsl VIII, 1932, str. 117 - 118.

Nález v osadě Labi. NČČsl VIII, 1932, str. 122 - 123.

Nález v Náchodě u Tábora. NČČsl VIII, 1932, str. 124 - 125.

Nález v Pelhřimově. NČČsl VIII, 1932, str. 130 - 133.

Nález v Poběžovicích. NČČsl VIII, 1932, str. 133 - 134.

Nález zlatých mincí v Českém Krumlově. NČČsl VIII, 1932, str. 124.

–, Plánička, Nález v Lhovicích u Švihova. NČČsl VIII, 1932, str. 115 - 117.

–, Poslt, Nález v Řestokách, NČČsl VIII, 1932, str. 125 - 127.

Drobné nálezy (Beroun, Kletice, Lštění u Vimperka, Újezd u Kasejovic). NČČsl VIII, 1932, str. 135.

Referáty

Jindřich Barvič, Ze zlatých hor jílovských. O hlavní části štolý šlojiřské. NČČsl VIII, 1932, str. 165 - 166.

Käthe Dettling, Der Metallhandel Nürnbergs im 16. Jahrhundert. NČČsl VIII, 1932, str. 157 - 158.

Gustav Skalský, O podstatě a úkolech numismatiky. NČČsl VIII, 1932, str. 141 - 142.

Gustav Skalský, O převodech starých cen z hlediska numismatického. NČČsl VIII, 1932, str. 142.

Wilhelm Weizsäcker, Sächsisches Bergrecht in Böhmen. NČČsl VIII, 1932, str. 156 - 157.

Berliner Münzblätter LI, 1930, 1931. NČČsl VIII, 1932, str. 173 - 176.

Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien XVI, 1930. NČČsl VIII, 1932, str. 184 - 185.

Numismatische Zeitschrift XXIII N. F., 1930. NČČsl VIII, 1932, str. 185 - 186.

Zprávy

Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen in Wien: Jahresbericht 1930. NČČsl VIII, 1932, str. 171 - 172. – Fundberichte aus Österreich I, 1 - 5. NČČsl VIII, 1932, str. 172. – Henryk Mańkowski, Falszywe monety polskie. NČČsl VIII, 1932, str. 171. – Mennica państwowa w Warszawie. Sprawozdanie z działalności w latach 1927, 1928, 1929, 1930. NČČsl VIII, 1932, str. 171. – W. Schwinkowski, Die "Rechnungsmünzen" in Kursachen, der Lausitz, Schlesien und Böhmen am Anfang des 18. Jahrhunderts. NČČsl VIII, 1932, str. 170. – G. Skalický, Poznámky k nálezu českých denárů ve Štěpánské ulici, v Praze. NČČsl VIII, 1932, str. 167. – Umělecko-průmyslové museum obchodní a živnostenské komory v Praze. Zpráva za rok 1930. NČČsl VIII, 1932, str. 171.

Referáty o výstavách

Výstava českého moderního medailérství v Poznani. NČČsl VIII, 1932, str. 198 - 199.

Nekrology

Eduard Peck. NČČsl VIII, 1932, str. 205.

1933

Moravská mincovna markraběte Jošta. NČČsl IX, 1933, str. 45 - 70.

Rft: J. Červinka, LN 1935, č. 457; B. Mendl, ČČH XLI, 1934, str. 629 - 630.

Nález míšeňských grošů v Ostrově u Karlových Varů. NČČsl IX, 1933, str. 94 - 95.

Nález v Býččině u Mnichova Hradiště. NČČsl IX, 1933, str. 108 - 110.

Nález v Kojicích. NČČsl IX, 1933, str. 105.

Nález v Oplotci na Šumavě. NČČsl IX, 1933, str. 107.

Zprávy

Fundberichte aus Oesterreich I, 6 - 10. NČČsl IX, 1933, str. 122. – Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen in Wien: Jahresbericht 1931, 1932. NČČsl IX, 1933, str. 122. – Ing. Dobrý, Nouzové peníze na území RČS 1914 až 1923. NČČsl IX, 1933, str. 121 - 122. – Jan Hofman, Památky kremnických mincířů z roku 1736. NČČsl IX, 1933, str. 121. – A. Loehr, Die deutsch-österreichische Münzkonvention von 1857. NČČsl IX, 1933, str. 121. – Jozo Petrović, Veza Čeha i despota Gjorgja Brankovića a numismatici. NČČsl IX, 1933, str. 120. – Gustav Skalský, Zwei Berichtigungen zu Friedensburg "Die schlesischen Münzen des Mittelalters". NČČsl IX, 1933, str. 119 - 120.

1934

Mincovnictví Albrechta z Valdštejna. NČČsl X, 1934, str. 28-73 + tab. I-III.

Rft: V. Katz, Num. Literaturblatt 1935, č. 346/7, str. 2830-2832;
V. Katz, Der Münzensammler 1935, str. 54-55; A. Loehr, NZ
XXVIII, 1935, str. 113.

Valdštejnská jičínská mincovna. Ročenka městského musea v Jičíně, str. 34-39.
Znak Horní a Dolní Lužice na českých mincích. Lužicko-srbský věstník XV, 1934,
str. 45-46.

Mincovnictví Albrechta z Valdštejna. Sběratel 1934, č. 5, str. 33.

Peníze na Valdštejnské výstavě. České Slovo 7. IX. 1934.

Referáty

Gustav Skalský, Mincovní reforma Václava II. Num. Literaturblatt 1935, str. 2785.
Gustav Skalský, Nález českých denárů z konce X. století ve Staré Boleslavi.
Num. Literaturblatt 1934, str. 2765-2766.

Nekrology

Michal C. Sutz. NČČsl X, 1934, str. 147.

Encyklopedická hesla

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky (od 1. sv. III. dílu). Praha 1934-43.

1935/36

Grošový nález v Plačkově u Humpolce. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 110.

Nález ve Starém Albenreuthu (okres Cheb). NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 108-109.

Nález v Bolaticích na Hlučínsku. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 136-143.

Nález mincí z třicetileté války v Bolaticích na Hlučínsku. Věstník Matice opavské
XXXX, 1935, str. 122-125.

Nález v Borku (okres Jáchymov). NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 109.

Nález v Borotíně u Tábora. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 134-135.

Nález v Horní Bukovině (okres Mnichovo Hradiště). NČČsl XI-XII, 1935-36,
str. 109.

Nález u Habrovan. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 159.

Nález grošů v Jičíně. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 110-111.

Nález grošů u Kácova. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 111.

Nález v Kralovicích. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 111.

Nález v Květuši. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 112-113.

Nález grošů v Lužanech u Hořic. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 111.

Nález v Povelčíně. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 112.

Nález v Pravenci na Slovensku. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 151.

Nález v Jungmannově ulici v Praze. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 114-119.

Nález v Senči. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 131-132.

Nález v Táboře při stavbě nového mostu přes Lužnici roku 1934. NČČsl XI-XII,
1935-36, str. 120.

Nález u Týna nad Vltavou. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 133-134.

Nález dukátů ve Vimperku. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 113-114.

—, K. Castelin, Nález v Lužanech. NČČsl XI-XII, 1935-36, str. 120-130.

Referáty

Viktor Katz, Kutnohorské medailérství v XVI. století. Num. Literaturblatt 1935,
str. 2738.

1936/37

Nález mincí v Sazené u Kralup nad Vltavou. Podřipský kraj III, 1937, č. 3, str.
89-92.

Nálezy mincí ve Starých Ždánicích. Krajem Perštýnův XVII, 1936-37, str. 86-87.

Zprávy

Č. Sameš, Klášter vilémovský. ČMM LX, 1936, str. 226.

1938

Česká medaile Severina Brachmanna. Sborník Národního musea v Praze, I, 1938,
A - Historický, str. 61-119.

Rft: J. Květ, ČNM CXIII, 1939, str. 50-51; K(at)z, ČČH XLVI,
1939, str. 144; J. R. Marek, NL 18.3.1939.

Bitva u Chlumce. Armáda a národ, Praha 1938, str. 124-125.

Vladislav II. Armáda a národ, Praha 1938, str. 126-127.

Numismatické oddělení. Zprávy z Národního musea 1938. ČNM CXII, 1938, str.
164-165, 315-317.

- Nález v Bořeticích. NČČsl XV, 1939, str. 77.
 Nález v Březové. NČČsl XV, 1939, str. 84-89.
 Nález u mlýna Bukačova. NČČsl XV, 1939, str. 97-102.
 Nález grošů v Bystrém u Stárkova na Broumovsku. NČČsl XV, 1939, str. 86.
 Nález v Čáslavi. NČČsl XV, 1939, str. 61-63.
 Nález v Jakubíně. NČČsl XV, 1939, str. 57-59.
 Nález v Kolíně r. 1936. NČČsl XV, 1939, str. 68-70.
 Nález grošů v Kralovicích. NČČsl XV, 1939, str. 56.
 Nález grošů v Kvašňově. NČČsl XV, 1939, str. 109.
 Nález ve Vrbatově Kostelci. NČČsl XV, 1939, str. 59-60.
 Nález z Litrbach. NČČsl XV, 1939, str. 92-97.
 Nález ve Velkých Miloticích. NČČsl XV, 1939, str. 105-106.
 Nález v Mostišťích. NČČsl XV, 1939, str. 63.
 Nález z pískovny "Truchaba" u Pacova r. 1937. NČČsl XV, 1939, str. 81-82.
 Nález ve Velkém Poříčí nad Metují. NČČsl XV, 1939, str. 90.
 Nález u sv. Jana na Prádle v Praze III. NČČsl XV, 1939, str. 83-84.
 Nález v Rájově. NČČsl XV, 1939, str. 76.
 Nález v Rodinově, okres Kamenice n. L. NČČsl XV, 1939, str. 70-74.
 Nález z třicetileté války v Rohozné, okres Pelhřimov. NČČsl XV, 1939, str. 90-91.
 Nález v Rouchovanech, okres Hrotovice. NČČsl XV, 1939, str. 77-80.
 Nález u Strádonic. NČČsl XV, 1939, str. 74-76.
 Nález u Strádonic. NČČsl XV, 1939, str. 106.
 Nález ve Veselém u Počátek. NČČsl XV, 1939, str. 65-67.
 Nález pražských parvů ve Vizovicích. NČČsl XV, 1939, str. 53-54.
 Nález ve Vlašimi. NČČsl XV, 1939, str. 56-57.
 Nález Vladislavských grošů v Hrobské Zahrádce u Pacova 1936. NČČsl XV, 1939, str. 80.
 Drobné nálezy (Pelhřimov, Podmokly - okr. Poděbrady, Horní Počernice, Poříčí, Praha VIII na Bulovce nad Hejtmankou, Pražský hrad, Sadská, Sazené u Velvar, Strané u Štítného - okr. Kamenice n. L., Nová Ves - okr. Tábor, Staré Ždánice). NČČsl XV, 1939, str. 109-112.
 —, G. Skalský, Numismatické oddělení. Zprávy z Národního musea v Praze. ČNM CXIII, 1939, str. 71-74, 159-160.

Referáty

- V. Jesse - R. Gaettens, Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa I/1. ČČH XLV, 1939, str. 285-287.

Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa I., Lipsko-Halle/Saale

1940

- Bojské mince. Národní kronika česká, Praha 1940, str. 87-88.
 J. V. Šimák, člověk. Sborník k 70. narozeninám univ. prof. dr. J. V. Šimáka, Praha 1940, str. 35-45.
 Královna Emma. Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940, str. 63-65.
 O českých penězích do r. 1346. Národní kronika česká, Praha 1940, str. 319-338.
 —, A. Jedlička, Opatovice nad Labem. Pardubice 1940. Sborník k 600 letému povýšení Pardubic na město, str. 148-149.

Referáty

- V. Jesse - R. Gaettens, Handbuch der Münzkunde von Mittel- und Nordeuropa I/2. ČČH XLVI, 1940, str. 186-187.

Zprávy

- F. Cach, K denárům kněžny Eufemie. ČČH XLVI, 1940, str. 348. — G. Skalský, Ražba dvoustranných denárů v Čechách v době brakteátové. ČČH XLVI, 1940, str. 143. — G. Skalský, Stručný přehled vývoje českého mincovnictví. ČMM LXIII/LXIV, 1939/40, str. 185-186.

1941

- Ražby mincovny v Českých Budějovicích okolo r. 1600 (České toлары se "psí" hlavou a Bartoloměj Albrecht). NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 50-78.

Rft: V. Husa, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny I, 1946, str. 115.

- Budějovické a jáchymovské mincmistrovské značky okolo roku 1600. Sběratel 1941, str. 1-2.

Nález současných padělků tzv. husitských haléřů v Č. Brodě. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 80-82.

Nález v Desné u Litomyšle. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 82-84.

Nález v Kojčicích, okr. Pelhřimov. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 90-93.

Nález rakouských feniků v Kuchařovicích u Znojma. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 79.

Nález grošů v Lidmani. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 80.
Nález v Nymburce. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 90-93.
Nález míšeňských grošů v Rokycanech. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 84-85.
Nález na Svatoboru u Sušice. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 93-95.
Zlomek nálezu v Týmově Vsi u Lukavce, s.o. Pacov. NČČsl XVI-XVII, 1940 až 1941, str. 87-88.
Drobné nálezy (Benátky u Litomyšle, Brdy u Litně, Nezdice u Sušice, Praha II - Ostrovní ul., Vizovice). NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 96-97.

Nekrology

Josef Šejnost. NČČsl XVI-XVII, 1940-1941, str. 105-107.
Za prof. dr. J. V. Šimákem. Národní politika 1.2.1941.

1942

Inventáře mincoven: pražské (1578), budějovické (1611) a jáchymovské (1649).
NČČsl XVIII, 1942, str. 19-31.
Nález v Jeříčkách. NČČsl XVIII, 1942, str. 89.

1943

1944

1945

1946

Česká práce numismatická v l. 1929-1945. NV XXIV, 1946, str. 65-69.
Dlouhá mince v Čechách v letech 1621-1623. Num. listy II, 1946, str. 29-35 + 2 tab.
JUDr Viktor Katz. NV XXIV, 1946, str. 107-110.
Numismatická sbírka. Průvodce sbírkami Národního musea v Praze, str. 10-12 + 1 tab.
Skrytá rána. Num. listy I, 1946, str. 51-52.

Referáty

A. Loehr, Oesterreichische Geldgeschichte. Sborník pro hospodářské a sociální dějiny I, 1946, str. 222-225.
Sylloge Nummorum Graecorum. Num. listy I, 1946, str. 72.

1947

-, J. Tichý, V. Vojtíšek, *Kladsko v historii českého státu*. Universum, Praha 1947, 80 str. (O kladském mincovnictví, str. 73-77 + 3 tab.).
Dvě poznámky o moravském mincovnictví za třicetileté války. Num. listy II, 1947, str. 1-11.
Zwei Bemerkungen zum mährischen Münzwesen während des Dreissigjährigen Krieges. MÖNG V (XXI a. F.), 1947, str. 65-76 + 2 tab.
Nálezové okolnosti českých "pokladů" ze středověku a novověku. ČNM CXVI, oddíl duchovědný, str. 63-70.

Rft: Wolny, MÖNG V (XXI a. F.), 1947-1948, str. 105.

Numismatické oddělení v l. 1945-46. ČNM CXVI, 1947, odd. duchovědný, str. 110-112.
Do you know that Czech coins were in Central Europe a thousand years ago? Leták Živnostenské banky, leden 1947, 2 str. + 2 tab.

Referáty

Fernand Braudel, *Monnaies et civilisations*. Sborník pro hospodářské a sociální dějiny II, 1947, str. 211-213.
Jaroslav Jurek, Staré mince. Nálezy na Boskovicku. Num. listy II, 1947, str. 45-46.
Josef Petryl, Numismatika a vlastivědné museum. Num. listy II, 1947, str. 45.
Rudolf Turek, Slavnickova Libice. Num. listy II, 1947, str. 45.

1948

Košický poklad. Nález zlatých mincí 15.-17. století v Košicích r. 1935. Sborník Národního musea v Praze, III, 1948, A-Historický, 359 str. + 16 tab.

Rft: P. Radoměský, ČNM CXVII-CXIX, 1948-50, str. 163 až 164; W. Häverníck, HBN I/4, 1950, str. 151-152; L. H(uszár). NK XLVIII-XLIX, 1949-50, str. 58; J. Lafaurie, RN, 5. série, XV, 1953, str. 173-175; F. Wolny, NZ LXXIII, 1949, str. 160.

Medaile na Jana z Pernštejna. Num. listy III, 1948, str. 86-87.
Neznámá medaile Matese Gebela na Albrechta Dürera. Num. listy III, 1948, str. 53-54.

Referáty

Eduard Holzmaier, Münzkunst in Oesterreich. Num. listy III, 1948, str. 109.
František Kraumann, O českých medailích a jejich sběratelích. Num. listy III, 1948, str. 34.

V. Miller-Aichholz – A. Loehr – E. Holzmair, Oesterreichische Münzprägungen 1519-1938. Num. listy III, 1948, str. 108-109.
Slavia Antiqua I. Num. listy III, 1948, str. 108.

1949

České peníze v novověku. Československo IV, 1949, str. 338-347.
Numismatická sbírka. Dějiny numismatického oddělení Národního musea. Sborník Národního museum 1818-1948, Praha 1949, str. 105-118 + tab. 39-44.

Referáty

F. Graus, Chudina městská v době předhusitské. Num. listy IV, 1949, str. 88-89.
H. Janovský, České vládní mince, kartotéka novověku (1526-1856). Num. listy IV, 1949, str. 27.
K. Jażdżewski, Atlas do pradziejów Słowian. Num. listy IV, 1949, str. 58.
P. Radoměřský, Počátky mincovnictví na Moravě. Num. listy IV, 1949, str. 101-102.
G. Skalský, Solidus a denár. Mince na přechodu dvou věků. Num. listy IV, 1949, str. 84.
J. Skutil, Antické mince v počátcích čs. sběratelství. Num. listy IV, 1949, str. 57.
Numismatic Literature. Num. listy IV, 1949, str. 90.
Proceedings of the American Numismatic Society 1948. Num. listy IV, 1949, str. 90.
The American Numismatic Society Museum Notes. Num. listy IV, 1949, str. 89.

Referáty o výstavách

Mezinárodní numismatická výstava v Paříži. Num. listy IV, 1949, str. 55.

1950

Dukáty pražské mincovny v době zlatníkové měny (1561-1573). Num. listy V, 1950, str. 57-61.
Jak byla u nás pěstována numismatika od konce 18. století. Num. listy V, 1950, str. 1-9.
JUDr Viktor Katz. NČČsl XIX, 1950, str. 16-21.
Bibliografie numismatických prací JUDr Viktora Katze. NČČsl XIX, 1950, str. 16-21.
Nález v Kyjově (peníze s IO). Příspěvek k moravskému mincovnictví 15. století. NČČsl XIX, 1950, str. 74-115 + tab. II-III.
Grošový nález v Kyjově. NČČsl XIX, 1950, str. 197.
Nález v Bílém Újezdě. NČČsl XIX, 1950, str. 212.

Referáty

J. Schenk, Dukáty z jílovského zlata. Num. listy V, 1950, str. 100-101.

1951

Numismatické památky doby husitské. ČNM CXX, 1951, str. 14-33.

Rft: –, Num. Lit. 39, 1957, str. 251.

O slezském mincovnictví. Num. listy VI, 1951, str. 16-22.
Zákonitost nálezů mincí. Num. listy VI, 1951, str. 85-92.
–, J. Tichý, Příspěvek k numismatické metrologii. NČČsl XX, 1951, str. 7-16.
Nález v Nespekách. NČČsl XX, 1951, str. 89.
Nález v Suchdole u Dobříše. NČČsl XX, 1951, str. 96-97.
Numismatické oddělení v letech 1948-1950. ČNM CXX, 1951, str. 139-143.

Referáty

Jan Kořan, Dějiny dolování v rudném okrsku kutnohorském. NČČsl XX, 1951, str. 99.
František Křížek, Studie o mincovnictví biskupů a arcibiskupů olomouckých. NČČsl XX, 1951, str. 100.
J. Pošvár, Sociální profil kutnohorského důlního práva. Num. listy VI, 1951, str. 53.

Jubileá – Nekrology

Sedmdesát let Dr. F. Wolného, předsedy Rakouské numismatické společnosti. Num. listy VI, 1951, str. 135.
Šedesát let Gustava Skalského. ČNM CXX, 1951, str. 109-111.
+ Zygmunt Zakrzewski, čestný člen Numismatické společnosti čs. Num. listy VI, 1951, str. 135.

1952

Příspěvek k mincovnictví doby husitské. Num. listy VII, 1952, str. 39-41.
Numismatické oddělení v r. 1951. ČNM CXXI, 1952, str. 52-53.

Referáty

Časopis Národního musea v Burgasu I (1950) (Todor Gerasimov, Něizdaděni avtonomni moněti od Mesembrija na Černo more; Olovena težest ot Apolonija na Černo more; Jedna psevdavtonomna moneta od Bizija). Num. listy VII, 1952, str. 49. Todor Gerasimov, Kultovata statuja na bog Darzalas v Oděsos. Num. listy VII, 1952, str. 49. – Přehled vývoje české mince a medaile. ČNM CXXI, 1952, str. 126-127.

Jubileá - Nekrology

- Josef Čermák - Irma sedmdesátníkem. Num. listy VII, 1952, str. 134 - 135.
Za dr. I. L. Červinkou. Num. listy VII, 1952, str. 135 - 136.
Profesor August O. Loehr sedmdesátníkem. Num. listy VII, 1952, str. 32 - 34.
Prof. Dr. Richard Horna šedesátníkem. Num. listy VII, 1952, str. 50 - 51.

1953

Nálezy mincí historickým pramenem. Katalog výstavy. Praha - Národní museum, 1953, 34 str. + 15 tab.

Rft: G. Skalský, Num. listy VIII, 1953, str. 96; Octavian Iliescu, Studii și cercetări de Numismatică I, 1957, str. 480.

- K výstavě *Nálezy mincí historickým pramenem.* Num. listy VIII, 1953, str. 94.
Ke vzniku výstavy *Nálezy mincí historickým pramenem.* Num. listy VIII, 1953, str. 1 - 8.
Neznámé drobné mince Karla IV. (Nález mincí z České Skalice 1895 a z Emauz v Praze 1951). Num. sbor. I, 1953, str. 52 - 74 + tab. III - IV.
První písemné svědectví o užívání početních peněz v českých zemích. Num. listy VIII, 1953, str. 120 - 121.
Rožmberské toлары. Num. listy VIII, 1953, str. 123 - 126.
Nález v Kácově. Num. sbor. I, 1953, str. 118.
Čím platilo české poselstvo v Basileji. Vysvětlivky v poznámkách k českému překladu deníku Petra Žateckého od Frant. Heřmanského, Praha 1953, str. 265 až 266.
Tři numismatické přednášky. ČSPS LXI, 1953, str. 241.
Numismatické oddělení Národního musea v r. 1952. ČNM CXXII, 1953, str. 131 - 134.

Referáty

Numismatický sborník I, 1953. Num. listy VIII, 1953, str. 149.

Nekrology

In memoriam prof. dr. R. Hornovi. Num. listy VIII, 1953, str. 115 - 116.

1954

Deset let Slovenského národního povstania. ČNM CXXIII, 1954, str. 133 - 141.
Katalog nálezů mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Num. listy IX, 1954, str. 1 - 7.

Numismatické oddělení v r. 1953. ČNM CXXIII, 1954, str. 108 - 110.
Numismatické školení musejních pracovníků v Kremnici. ČNM CXXIII, 1954, str. 126.

Jubileá

Ing. Ján Horák, ředitel Státní mincovny, šedesátníkem. Num. listy IX, 1954, str. 159 - 160.

Referáty o výstavách

Výstava "Kremnická mincovňa, jej život v minulosti a v prítomnosti. Mincovníctvo na Slovensku". Num. listy IX, 1954, str. 127 - 128.

1955

Krásá české mince. Orbis, Praha 1955, 191 str. (80 vyobrazení).

Rft: Z. Jiroudková, AR VII, 1955, str. 683 - 684; L. Nemeškal, ČNM CXXIV, 1955, str. 231 - 232; - nn (F. Kraumann), Num. listy X, 1955, str. 58 - 59; F. P(apoušek), S1Sb LIII, 1955, str. 433; J. Petřtyl, ČL XLII, 1955, str. 235 - 236; J. Petřtyl, ČSPS LXIII, 1955, str. 191; AČ V, 1955, str. 127 - 128; Fehér Istvanné, NK LVI - LVII, 1957 - 1958, str. 66 - 67; O. Iliescu, Studii și cercetări de Numismatică I, 1955, str. 480 - 481; W. Jesse, HBN-III, 1955 až 1957, str. 213.

Kremnická mincovna. Její život v minulosti a přítomnosti. Průvodce k výstavě Musea města Brna. Brno 1955, 84 str.

Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Předmluva. NČSAV, Praha 1955, str. 5 - 32.

Rft: Cast(elin), Num. listy XI, 1956, str. 185 - 186; Z. Jiroudková, AR VIII, 1956, str. 99 - 100; F. Křížek, Num. listy XI, 1956, str. 57 - 59; J. Petřtyl, ČL XLIII, 1956, str. 93 - 94; J. Petřtyl, ČSPS LXIV, 1956, str. 62 - 63; j Sk(util), VVM XI, 1956, str. 44 - 45; R.M. Pernička, SPFFBU - E - 2 VI, 1957, str. 181 - 183; (další srv. str. 24, 26).

Deset let Numismatických listů. Num. listy X, 1955, str. 133 - 137.

Peníze města Jihlavy z poloviny 15. století. Num. listy X, 1955, str. 1 - 9.

Význam moravských nálezů mincí 14. a 15. století. Num. listy X, 1955, str. 106 až 117.

Numismatické oddělení Národního musea v r. 1954. ČNM CXXIV, 1955, str. 204 až 206.

Referáty

Jiří Majer, Dolování stříbra na Příbramsku v XVI. století. - Vzpomínka na Kašpara Šternberka, báňského historika. Num. listy X, 1955, str. 165.

Referáty o výstavách

Výstava In memoriam ředitele Františka Kraumanna v Národním museu v Praze. Num. listy X, 1955, str. 126-127.

Jubileá - Nekrology

In memoriam Františku Kraumannovi. Num. listy X, 1955, str. 98-102.

Sedmdesát let Huberta Janovského. Num. listy X, 1955, str. 168.

Sedmdesát pět let Františka Papouška. Num. listy X, 1955, str. 167.

1956

Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového. NČSAV, Praha 1956, str. 113-298.

Rft: Cast(elin), Num. listy XI, 1956, str. 185-186; Z. Jiroudková, AR VIII, 1956, str. 733-734; F. P(apoušek), S1Sb LIV, 1956, str. 561-562; R. Turek, ČNM CXXV, 1956, str. 235-237; R.A.G. Carson, The Numismatic Chronicle, 6th Ser., 17, 1957, str. 285 až 286; H. Enno van Gelder, Jaarboek voor Munt-en Penningkunde 44, 1957, str. 77-78; K. Christ, JNG VIII, 1957, str. 193-194; R. Kiersnowski, Kwartalnik historii kultury materialnej V, 1957, str. 353-354; G. Probszt, MÖNG IX N. F., 1956, str. 85-86; K. A., NK LVI-LVII, 1957-58, str. 65.

Česká numismatika a historie. ČsČH IV, 1956, str. 365-388.

Rft: M. Volková, FolDip V, 1956-57, str. 162-164; J. Petřtyl, Num. listy XII, 1957, str. 21-22; S. S(uchodolski), Kwartalnik historii kultury materialnej VI, 1958, str. 498-499.

Inventář pražské mincovny z roku 1591. Num. sbor. III, 1956, str. 115-122.

Rft: J. Pe(trtyl), ČsČH V, 1957, str. 376; -, Num. Lit. 43, 1958, str. 182.

Neznámá výtěžková medaile města Rudolfova z r. 1594. Num. listy XI, 1956, str. 176-180.

Nový pohled na české mincovnictví 14. století. Několik poznámek k novým poznatkům. ČNM CXXV, 1956, str. 130-145.

Rft: J. Pe(trtyl), ČsČH V, 1957, str. 370; J. Petřtyl, Num. listy XII, 1957, str. 88; P. Berghaus, HBN IV, 12-14, 1958-60, str. 387-388; -, Num. Lit. 50, 1960, str. 35.

-, P. R adoměrský, Nálezy mincí grošového údobí z okolí Humpolce. Num. sbor. III, 1956, str. 185-202.

Numismatické oddělení v roce 1955. ČNM CXXV, 1956, str. 210-213.

Referáty

MUDr Jaroslav Obermajer, Variola in nummis. Num. listy XI, 1956, str. 23.

Nekrology

Otakar Španiel in memoriam. Médailles, Organ de la Fédération internationale des éditeurs des médailles XIX/1, 1956, str. 3-7.

Rft: J. Petřtyl, Num. listy XII, 1957, str. 60; L.L., Num. Lit. 40, 1957, str. 328.

1957

In Memoriam Gustavu Skalskému. Num. sbor. IV, 1957, str. 5-18.

Nález v Kralovicích u Plzně. Num. sbor. IV, 1957, str. 218-221.

Nález zlatých mincí a grošů v Lomnici n. Pop. r. 1931. Num. sbor. IV, 1957, str. 203-204.

Technická práce v obrazech mincí a medailí. Průvodce výstavou. Národní museum v Praze, 1957, 4 str.

Numismatické oddělení v roce 1956. ČNM CXXVI, 1957, str. 102-104.

Referáty o výstavách

Výstava in memoriam sochaře Jana Tomáše Fischera, Praha. Num. listy XII, 1957, str. 86.

Výstava Moravské mince. Num. listy XII, 1957, str. 86.

Jubileá - Nekrology

In memoriam Jan Tomáš Fischer. Num. listy XII, 1957, str. 91.

Sedmdesát pět let ředitele Ladislava Lábka. Num. listy XII, 1957, str. 25.

Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Resumé, statistické přehledy, rejstříky. NČSAV, Praha 1958, 238 str.

Rft: F. Dostál, SMM LXXVIII, 1959, str. 400-405; Z. Nemeškalo-
vá - Jiroudková, AR XI, 1959, str. 277; J. Petřtyl, Num. listy XIV,
1959, str. 182; J. Pošvář, S1Sb LVII, 1959, str. 130-131; J. Sej-
bal, MNZ 5, 1959, str. 41; R. Turek, ČNM CXXVIII, 1959, str.
208-209; F. Burckhardt, Schweizer Münzblätter IX, 1959, str. 57;
R.A.G. Carson, The Numismatic Chronicle, 6th Ser., 20, 1960,
str. 291-292; M. Haisig, Sobótka XIV, 1959, str. 567-568; G. Hatz,
HBN IV, 12-14, 1958-60, str. 288-291; O. Iliescu, Studii și
cercetări de Numismatică III, 1960, str. 596-598; K.A., NK LVIII-
LIX, 1959-60, str. 79; P. Naster, Revue Belge de Numismatique
et Sigillographie 104, 1958, str. 208-209; E. Nathorst - Böös,
Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1964, str. 170-171;
G. Probszt, MÖNG XI N.F., 1959, str. 21; D. Steinhilber, JNG IX,
1958, str. 205; WN II, 1958, str. 51-53.

Collection numismatique (Numismatic Collection). Museum XI, č. 2, 1958, str.
107-109.

Rft: J. Petřtyl, Num. listy XIV, 1959, str. 54.

Neznámý peníz český 14. století. ČNM CXXVII, 1958, str. 67-74.

Rft: J. Petřtyl, Num. listy XIII, 1958, str. 151; P. Berghaus, HBN
IV, 12-14, 1958-60, str. 387-388; -, Num. Lit. 49, 1959, str. 611-12.

Mincovnictví Karla IV. Čtení o Karlu IV. a jeho době. Melantrich, Praha 1958,
str. 441-442 + tab. 41.

Pražské nálezy mincí grošového období (1300-1547). Kniha o Praze 1958. Orbis,
Praha 1958, str. 79-89.

Úkoly slezské numismatiky. Slezský numismatik č. 11, 1958, str. 1-2.

-, L. Kraskovská, Nález fenigov v Kopčanoch. Num. sbor. V, 1958, str. 338-339.

Numismatické oddělení v roce 1957. ČNM CXXVII, 1958, str. 218-220.

Referáty

Minulostí Plzně a Plzeňska. Num. listy XIII, 1958, str. 150-151.

Jaroslav Pošvář, K počátkům jihlavského hornictví a horního práva. - K počátkům
hornictví u západních Slovanů. Num. listy XIII, 1958, str. 25.

Nekrology

In memoriam řediteli Františku Papouškovi. Num. listy XIII, 1958, str. 29-30.

Pramenné svědectví nálezů mincí k historii konce kláštera opatovického. Num.
listy XIV, 1959, str. 42-46.

Numismatické oddělení v roce 1958. ČNM CXXVIII, 1959, str. 100-101.

1960

Mincovnictví Jiřího z Poděbrad. ČNM CXXIX, 1960, str. 34-56.

Rft: drk (J. Kalus), Num. listy XVII, 1962, str. 51; J. Pe(řtyl),
ČsČH IX, 1961, str. 128; G. Hatz, HBN V, 15-17, 1961-63, str.
205; -, Num. Lit. 58, 1962, str. 33.

Pražské groše Václava II. (1300-1305) a české pečetě. SPFFBU - C, IX, 1960,
str. 95-108.

Rft: J. Kalus, Num. listy XVI, 1961, str. 148; Z. Ma(lý), ČsČH
IX, 1961, str. 602-603; G. Hatz, HBN V, 15-17, 1961-63, str.
203.

Nález pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. v Hodoníně. Num. sbor.
VI, 1960, str. 378-389.

Nález v Chlumu u Lomnice n. Pop., okres Semily. Num. sbor. VI, 1960, str.
394-395.

Nález mincí z počátku třicetileté války v Sudoměřicích, okr. Týn n. Vlt. Num. sbor.
VI, 1960, str. 402-404.

Numismatique. 25 ans d'histoire tchécoslovaque 1936-1960. IV. NČSAV,
Praha 1960, str. 73-94.

Kritische Bibliographie über das tschechoslowakische numismatische Schrifttum
seit 1945. HBN V, 14, 1960, str. 599-625.

Rft: J. Petřtyl, Num. listy XVI, 1961, str. 22.

Sdělení o numismatické práci v ČSSR po r. 1953. Zprávy ČSHS III, 1960, str.
172-173.

Patnáct let Numismatických listů. Num. listy XV, 1960, str. 161-164.

Medaile v zemích českých. Úvod k výstavě Naše písemnictví v numismatických
památkách. Památník národního písemnictví, Praha 1960, str. 7-9.

Referáty

Peter Berghaus, Aufgaben und Methoden der Landwirtschaftlichen Münzfundsta-
tistik am Beispiel Westfalen. Num. listy XV, 1960, str. 123.

Peter Berghaus, Kleine Corveyer Münz- und Geldgeschichte. Num. listy XV, 1960, str. 126.

Fritz Dworschak, Antonio Abondio medaglista e coroplasta (1538-1591). Num. listy XV, 1960, str. 51.

Walter Haupt, Der Oberlausitzer Geldumlauf des 16. Jahrhunderts. Num. listy XV, 1960, str. 186.

Milan Pohunek, Bakteriologické nálezy na penězích. Num. listy XV, 1960, str. 53-54.

Jar. Pošvář, Mince v Olomouci v 15. století. Num. listy XV, 1960, str. 51-52.

G. W. Schenk, Prämiemedailien der Bergakademie Schemnitz und ihrer Vorläufer. Num. listy XV, 1960, str. 120.

Erich Stahlschmidt, Die Urkunde König Ruprechts (1400-1410) und ein Prager Groschen mit dem Gegenstempel des Schweinfurter Stadtwappens um 1400. Num. listy XV, 1960, str. 121-122.

Referáty o výstavách

Výstava: Mince a medaile ve Slezsku. Num. listy XV, 1960, str. 114.

Nekrology

Úmrtí našich zahraničních členů a přátel (John Allan, Adrien Blanchet, Maria Fredro Boniecka, Hans Holst, Constantin Moisil, Ludwik Piotrowicz, Franz Wolny). Num. listy XV, 1960, str. 189-191.

1961

Současný stav československé numismatiky. Num. listy XVI, 1961, str. 33-40.

Rft: J. Petrtyl, ČSPS LXX, 1962, str. 56.

Referáty

Francesco Cessi, Alessandro Vittoria - medaglista (1525-1608). Num. listy XVI, 1961, str. 53-54.

Antonín Hartmann, Jan Tomáš Fischer. Num. listy XVI, 1961, str. 111.

Jiří Neustupný, Ivan Hásek, Jitka Hralová, Jiří Břeň, Rudolf Turek, Pravěk Československa. Num. listy XVI, 1961, str. 112.

Eduard Polívka, Vladimír Závodský, Katalog výstavy Naše písemnictví v numismatických památkách. Num. listy XVI, 1961, str. 22-23.

Polskie skarby wczesnośredniowieczne I, II. (Jacek Slaski, Stanisław Tabaczyński, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. - Materiały. Teresa i Ryszard Kiersnowscy, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. - Materiały.) Num. listy XVI, 1961, str. 183-184.

I. D. A. Thomson, Inventory of British Coin Hoards A.D.600-1500. Num. listy XVI, 1961, str. 152-153.

1962

Kilka uwag na temat najstarszych znalezisk denarów czeskich i współczesnych znalezisk polskich. WN VI, 1962, str. 153-162.

Rft: J. Hásková, Num. listy XVIII, 1963, str. 187; -, Num. Lit. 70, 1965, str. 438.

Mezinárodní numismatický kongres v Římě 11.-16. září 1961. Num. listy XVII, 1962, str. 1-4.

Jan Tomas Fischer (1912-1957) in memoriam. Médailles, Organ de la Fédération internationale des éditeurs des médailles XXV/2, 1962, str. 2-5.

Rft: -, Num. Lit. 66, 1964, str. 73-74.

., A. Malá, L. Nemeškal, Z. Jelínek, Numismatické příspěvky ke studiu dějin cen a mezd údobí 1469-1615. Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia filosofické fakulty UK VI, 1962, str. 45-102.

Rft: J. Hásková, Num. Lit. 74, 1966, str. 26-27.

Referáty

Monete e scambi nell'Alto Medioevo. Num. listy XVII, 1962, str. 116.

Rodolfo Spahr, Le monete Siciliane dagli Aragonesi ai Borboni (1282-1836). Num. listy XVII, 1962, str. 54.

Studii și Cercetări de Numismatică III (1960). Num. listy XVII, 1962, str. 52.

Encyklopedická hesla

Příruční slovník naučný I-IV. NČSAV, Praha 1962-67.

1963

Výstavní sbírka medailí Národního musea. Národní museum, Praha 1963, 160 str. + 16. tab.

Rft: Z. Míková, ČNM CXXXIII, 1964, str. 60; L. Nemeškal, Num. listy XVIII, 1963, str. 190; J. Petrtyl, ČsČH XI, 1963, str. 698; Börner, HBN VI, 18-19, 1964-65, str. 168-169; B. Koch, MÖNG XIII, 1963, str. 50; -, Num. Lit. 68, 1964, str. 283-284.

Recenze

R.A.G. Carson, Coins Ancient, Mediaeval & Modern. ČsČH XI, 1963, str. 461-462.

Jubilea

80 let akademika Václava Vojtíška. Num. listy XVIII, 1963, str. 156-157.

75 let akademika Josefa Dobiáše. Num. listy XVIII, 1963, str. 191-192.

Šedesát let PhDr Karla Castelina. Num. listy XVIII, 1963, str. 58-59.

1964

Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd z výstavy Nálezy mincí historickým pramenem 1953. NSČS, Opava 1964, 23 str. + 33 tab.

Rft: L. Nemeškal, Num. listy XX, 1965, str. 23-24; P. Radoměřský, HBN VII, 21, 1967, str. 271; ARG, Biuletyn Numizmatyczny 10 až 11, 1966, str. 183; E. Pegan, Argo 4-6, 1965-67, str. 63; JH(ášková), Num. Lit. 74, 1966, str. 26.

Uherský dukát v českých nálezech mincí grošového údobí (1300-1547). Študijné zvesti AÚ SAV 14, 1964, str. 259-271.

Československo-polská numismatická konference. Úvod. Opava 1964, str. 3-4.

Několik poznámek. Sborník Československo-polská numismatická konference. Přednášky a diskuse. Opava 1964, str. 5-6.

České kovové peníze. Obrazy - boskovický jubilejní magazín. Boskovice 1964, str. 12-13.

1965

Dukaten (Florentiner) und Goldgulden in den mittelalterlichen Münzfunden Böhmens. Dona Numismatica Walter Hävernick zum 23. Januar 1965 dargebracht, Hamburg 1965, str. 233-241.

Rft: HG, Num. Lit. 77, 1966, str. 271.

Einige Bemerkungen zum bibliographischen Teil der "Relazioni". Congresso internazionale di Numismatica Roma 11-16 Settembre 1961, II, Atti, Roma 1965, str. 517 až 519.

Rft: A. Heller, Num. Lit. 80, 1968, str. 74.

Les Influences Italiennes exercées sur le monnayage tchèque. Congresso internazionale di Numismatica Roma 11-16 Settembre 1961, II, Atti, Roma 1965, str. 611-616.

Několik poznámek k nejstarším nálezům českých denárů a současným nálezům polským. Slezský numismatik 6-7 (46-47), 1965, str. 27.

Numismatika v Národním museu. Zprávy Společnosti Národního musea v Praze, 1965, str. 517-519.

Severozápadní hranice pardubického okresu. Sborník Opatovice n.L. 1895-1945 až 1965. Opatovice n.L. 1965, str. 3-6.

Z historie OB v Opatovicích n.L. Sborník Opatovice n.L. 1895-1945-1965. Opatovice 1965, str. 10-12.

Referáty

Rudolf Turek, Čechy na úsvitě dějin. HBN VI, 18-19, 1964-65, str. 297-298.

Jubilea

Předseda Numismatické společnosti čs. ing. dr. František Cach šedesátníkem. Num. listy XX, 1965, str. 91-92.

1966

Moravské mincovnictví v rámci středoevropského vývoje. Sborník I. numismatického symposia v Brně 1964, Brno 1966, str. 11-14.

Rft: G. C. Miles, Num. Lit. 79, 1967, str. 472-473.

La Beauté et la rareté des monnaies de Bohême. Pour vous de Tchécoslovaquie (Für Sie ...; For You ...) 4, 1966, str. 18-20.

Nekrology

In memoriam August O. Loehr. Num. listy XXI, 1966, str. 24-25.

1967

Košický zlatý poklad. Úvod ke katalogu výstavy. Košice 1967, str. 1-2.

Příspěvek k tematice obrazů na českých denárech 12. století. Sborník NM - A, XXI, 1967, č. 4-5, str. 213-218 + 1 tab.

Rft: J. Peřtrýl, ČsČH XVII, 1969, str. 443; G. Hatz, HBN VII, 22-23, 1968-69, str. 847-848; Z. Nemeškalová-Jiroudková, Num. Lit. 83, 1969, str. 112.

Referáty

- P. Radoměřský, Studie k českému mincovnictví 13. století (I). Nález brakteátů v Českých Budějovicích. HBN VII, 21, 1967, str. 386-388.
H. Völkers, Karolingische Münzfunde der Frühzeit (751-800). ČsČH XV, 1967, str. 471-472.
Ch. Warnke, Die Anfänge des Fernhandels in Polen. ČsČH XV, 1967, str. 399-400.

Referáty o výstavách

- Výstava Nálezy mincí na Chodsku. Num. listy XXII, 1967, str. 121.

1968

- Dvacet let trvání a práce. Slezský numismatik 18-19 (58-59), 1968, str. 1.
Numismatické příspěvky ke studiu cen a mezd. Výtah z přednášky na Numismatickém kongresu v Kodani 1967. Materiály pracovní skupiny pro dějiny cen a mezd při katedře čs. dějin filosofické fakulty UK 10, Praha 1968, str. 3-14.
Potřeby a podmínky společného bádání o středověké numismatice ve slovanských zemích. (Die Erfordernisse und Bedingungen einer gemeinsamen Forschung der slawischen Länder in der mittelalterlichen Numismatik). I. Międzynarodowy kongres Archeologii słowiańskiej, Warszawa 14.-18. IX. 1965, VI, Warszawa 1968, str. 307-326.
Znaki sekretne na groszach praskich. Archeologia i Numizmatyka – Wykłady na XVI Walnym zjeździe delegatów Polskiego Towarzystwa Archeologicznego w Krakowie 4 maja 1968. I, Kraków 1968, str. 31-46.
–, Ivo Pánek, Příspěvek k numismatické metrologii. I. Międzynarodowy kongres Archeologii słowiańskiej. Warszawa 14.-18. IX. 1965, VI, Warszawa 1968, str. 31-39.
Česká a slovenská medaile 1508-1968. Úvod ke katalogu výstavy. Praha 1969, str. 7-8.

Nekrology

- In memoriam Ing. PhDr. Władysław Terlecki. Num. listy XXIII, 1968, str. 61-62.

1969

- Das Münzwesen Albrechts von Wallenstein.* Adewa, Graz 1969, 77 str. + 8 tab.

Rft.: E. Šimek, ČsČH XIX, 1971, str. 291-292; L. Nemeškal, Num. listy XXVIII, 1973, str. 123-124; G. Hatz, HBN VII, 22-23, 1968-69, str. 896-897; E. Holzmair, MÖNG XVI N.F., 1970, str. 120; C. Martin, Schweizer Münzblätter LXXIX, 1970, str. 100; H. Jungwirth, Num. Lit. 84, 1970, str. 96.

- Historický pohled na českou medaili. Num. listy XXIV, 1969, str. 129-140.

Rft: Z. Nemeškalová-Jiroudková, Num. Lit. 85, 1971, str. 92.

Recenze

- Jiří Sejbal, Moravská mince doby husitské. ČsČH XVII, 1969, str. 205-211.
Sborník I. numismatického symposia, Brno 1966. ČsČH XVII, 1969, str. 211-213.

1970

- Mince a jejich sbírání.* NSČs, Opava 1970. 39 str. + 12 tab.

Rft: J. J(anáček), ČsČH XX, 1972, str. 137; Z. Nemeškalová-Jiroudková, Num. Lit. 87, 1972, str. 6.

Jubileá

- Jubilejní vzpomínka na PhDr. Fritze Dworschaka. Num. listy XXV, 1970, str. 30-31.
K sedmdesátým narozeninám univ. prof. JUDr. Jaroslava Pošváře, CSc. Num. listy XXV, 1970, str. 181-182.

1971

- , E. Šimek, *Dvě století vědecké numismatiky v českých zemích (1771-1971).* Ústav čs. a světových dějin ČSAV, Praha 1971, 271 str.

Rft: J. Janáček, ČsČH XX, 1972, str. 951-952; Š. Kazimír, HČ XXI, 1973, str. 152-153; D. Svobodová, ČNM CLXI, 1972, str. 120; J. Špét, Muzejní a vlastivědná práce X (80), 1972, str. 198 až 200; Z. Nemeškalová-Jiroudková, Num. Lit. 89, 1973, str. 7; Biuletyn numizmatyczny 1972, str. 182.

- Aranypénzek a csehországi középkori éremleletekten. Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1971, str. 131-139.

Rft: L. Huszár, Num. Lit. 91, 1974, str. 101.

Jubileá – Nekrology

- In memoriam Eduard Holzmair. Num. listy XXVI, 1971, str. 177-178.
K nedožitým osmdesátým narozeninám a k 15. výročí úmrtí ředitele Národního musea doc. dr. G. Skalského, DrSc. Num. listy XXVI, 1971, str. 126-127.
Za Josefem Petřtylem. ČsČH XIX, 1971, str. 308-309.

Referáty o výstavách

Nová expozice numismatické sbírky Národního muzea v Praze. Num. listy XXVI, 1971, str. 87-89.

1972

Zwei Jahrhunderte wissenschaftliche Numismatik in den böhmischen Ländern 1771 - 1971. Sborník Národního muzea v Praze XXVI, 1972, A - Historie, 87 str. + 8 tab.

Rft: Š. K(azimír), HČ XXI, 1973, str. 644.

Numismatische Beiträge zum Studium der Geschichte der Löhne und Preise. HBN VII, 22-23 (1968-69), 1972, str. 425-442.

Rft: E. Š(imek), ČsČH XXII, 1974, str. 316.

Zum mährischen Münzwesen. Bemerkungen zu Jiří Sejbal, Moravská mince doby husitské. HBN VII, 22-23 (1968-69), 1972, str. 539-549.

Zur Frage der Prager Dickroschen (1300-1547). NZ 87/88, 1972, str. 95-102.

Referáty

Jarmila Hásková, Nálezy mincí na Chodsku. HBN VII, 22-23 (1968-69), 1972, str. 616-617.

Jaroslav Pošváb, Počátky měny u Slovanů. HBN VII, 22-23 (1968-69), 1972, str. 844-845.

Jaroslav Šůla, Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách I. HBN VII, 22-23 (1968-69), 1972, str. 615-616.

Sborník I. numismatického symposia 1964. HBN VII, 22-23 (1968-69), 1972, str. 637-640.

1973

Grossi Pragenses. Num. sbor. XII, (1971-72), 1973, str. 91-150.

K otázce pražských tlustých grošů (1300-1547). Num. listy XXVIII, 1973, str. 1-10. Tschechoslowakei. A Survey of Numismatic Research 1966-1971, II, Mediaeval and Oriental Numismatics. New York 1973, str. 233-256.

Práce v tisku

Základy numismatiky. Academia, Praha.

Redakční a recenzní činnost

Numismatický časopis československý VI-XXI, 1930-1952 (společně s G. Skalským).

Numismatický sborník I-XII. NČSAV - Academia, Praha 1953-1973.

Numismatické listy X, 1955, č. 5, 6.

Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I.-IV. NČSAV, Praha 1955-1958.

K. Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské. NČSAV, Praha 1953.

J. Kalus, Bibliografie numismatické literatury o Slezsku a Kladsku. ČSIM VII, Opava 1958.

J. Hlinka, Bratislavské korunovačné medaily a žetóny. Obzor, Bratislava 1966.

A. Sakařová-Malá, Jáchymovská mincovna od zavedení zlatníkové měny (1561) do konce jejího trvání (1671). Academia, Rozpravy ČSAV, Praha 1966.

J. Šůla, Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách I. Fontes musei Reginaehradecensis, Hradec Králové 1966.

P. Radoměřský, Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. Sborník Národního muzea v Praze XXI, 1967, č. 3.

Nálezy mincí na Slovensku II. VSAV, Bratislava 1968.

J. Hásková, Studie o jagellonských groších z let 1471-1526. Sborník Národního muzea v Praze XXII, 1968, č. 3.

L. Nemeškal, Českobudějovická mincovna v letech 1569-1611. Jihočeské muzeum, České Budějovice 1969.

J. Obermajer, Jan Evangelista Purkyně v reliefní plastice. Moravské muzeum, Brno 1969.

F. Cach, Nejstarší české mince I, II. Česká numismatická společnost, Praha 1970, 1972.

J. Pošváb, Moravské mincovny. Moravské muzeum, Brno 1970.

E. Šimek, Drahé kovy a česká mince 16. století. Sborník Národního muzea v Praze XXV, 1970, č. 1-2.

L. Nemeškal, Nález mincí z 15. století v Luzích u Kosovy Hory, okr. Příbram. Sborník Národního muzea v Praze XXVII, 1973, č. 1-3.

E. Kolníková, Š. Kazimír, J. Hlinka, Peniaze v našich dejinách. Obzor, Bratislava.

V. Nop, Soupis numismatické literatury zámecké knihovny v Kroměříži.

The Contributing Editor Numismatic Literature, New York 1968-71.

Poznámka

Bibliografie obsahuje práce z oboru numismatiky, historie a regionální historie, publikované v letech 1925 až 1973. Příspěvky v ní zachycené jsou podepsány plným jménem autorky (v letech 1925 - 1942 Emanuela Nohejlová) nebo šifrou E. N. Jednotlivé bibliografické záznamy jsou řazeny podle let a uvnitř roku významově a abecedně. Pokud jde o ohlasy prací jsou zaznamenány nejprve recenze, referáty a zprávy uveřejněné v domácích časopisech a po nich referáty zahraniční. Protože je nebylo možné ve všech případech jednoznačně rozlišit, jsou řazeny společně bez bližšího označení. V bibliografii je použito těchto zkratk:

AČ	– Archivní časopis
AR	– Archeologické rozhledy
ČČH	– Český časopis historický
ČDV	– Časopis pro dějiny venkova
ČL	– Český lid
ČMM	– Časopis Matice moravské
ČNM	– Časopis Národního musea
ČsČH	– Československý časopis historický
ČSIM	– Časopis Slezského musea
ČsIR	– Československá republika
ČSPS	– Časopis Společnosti přátel starožitností
FolDip	– Folia Diplomatica
HBN	– Hamburger Beiträge zur Numismatik
HČ	– Historický časopis
JNG	– Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte
LN	– Lidové noviny
MNZ	– Moravské numismatické zprávy
MÖNG	– Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft
NČČsl	– Numismatický časopis československý
NK	– Numizmatikai Közlöny
NL	– Národní listy
Num. listy	– Numismatické listy
Num. Lit.	– Numismatic Literature
Num. Literaturblatt	– Numismatische Literaturblatt
Num. sbor.	– Numismatický sborník
NV	– Naše věda
NZ	– Numismatische Zeitschrift
PA	– Památky archeologické
RN	– Revue numismatique
SISb	– Slezský sborník
SMM	– Sborník Matice moravské
SPFFBU	– Sborník prací filosofické fakulty brněnské university
VVM	– Vlastivědný věstník moravský
VN	– Wiadomości Numizmatyczne
ZfN	– Zeitschrift für Numismatik
Zprávy ČSHS	– Zprávy Československé historické společnosti

ČLÁNKY

VNITŘNÍ SMĚNA U TZV. BARBARSKÝCH KMENŮ VE STAROVĚKU

(K charakteru vnitřní směny u Delmatů)

Směna ve starověku se jeví v komplexním historickém pohledu jako složitý proces, diferencovaný jak chronologicky, tak geograficky. Ve starověkém světě lze sledovat nejrůznější formy směnného procesu, od směny prosté přes rozmanité vývojové mezistupně k rozvinutému peněžnímu hospodářství. Zdroje historických informací jsou pochopitelně bohatší pro klasické oblasti Řecka a v pozdější době i Říma, naproti tomu historická svědectví o směně u tzv. barbarských kmenů jsou poměrně sporá a hlavně fragmentární. Identifikaci základních rysů ve směnném procesu u těchto etnických pospolitostí nutno tudíž považovat především za problém metodický. V dalším výkladu bych se chtěl pokusit o charakteristiku tzv. vnitřní směny, tj. směnného procesu mezi příslušníky téhož kmene, na území Delmatů.

Ilyrský kmen Delmatů sídlil v posledních stoletích př. n. l. v oblasti vymezené na pobřeží přibližně řekami Krka a Cetinje, ve vnitrozemí ohraničovala jeho území zhruba pohoří Šator-Cincar-Raduša-Vran planina-Čvrstica.¹ *Vnější směna*, tj. styk místního obyvatelstva s cizími (hlavně řeckými a později i římskými) kupci, se počala na teritoriu Delmatů rozvíjet poměrně záhy. Ilyrské vnitrozemí, jehož součástí delmatské území bylo, patřilo k tzv. jihovýchodní obchodní sféře, charakterizované převažujícím vlivem starých obchodních center Apollonie a Dyrrhachia. Těmito oblastmi procházelo podle Patsche i tranzitní spojení jihovýchodu s Posavinou, popř. i Podunajím.² Středisko kmene Delmatů - Delminium (dn. Županjac) bylo v obchodním styku s řeckým jihem pravděpodobně již ve 4. - 3. století př. n. l. Nasvědčoval by tomu snad nález eleusinské mince v okolí Županjace; jde vůbec o jednu z nejstarších řeckých ražeb nalezených na území dnešní Bosny.³ Obchod sem zanesl i minci Korkyry (?) a hlavně drachmy Dyrrhachia; působnost římského oběživa reprezentují poměrně četné nálezy republikánských denárů z delmatského vnitrozemí.⁴ Centrální oblast Delmatů (tj. dnešní Duvanjsko polje) byla spojena

¹ K hranicím delmatského teritoria srov.: M. Zaninović, *Ilyrske pleme Delmati*, Godišnjak knj. IV, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 2, Sarajevo 1967, str. 33-60. G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965, str. 44.

² C. Patsch, *Contribution à la numismatique de Byllis et d'Apollonie*, in: *Congrès international de numismatique de 1900*, Paris 1900, str. 109-110.

³ C. Patsch, *Zur Topographie und Geschichte von Županjac-Delminium*, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina* 9, 1904, str. 223; 226.

⁴ *Ibid.*

s východisky řeckých, popř. římských obchodníků těmito komunikacemi: - Salona/Gardun-Trilj; - kotlina Imotski/Vir nebo oklikou přes Gradac u Posušje a planinu Rakitno; - styk Imotski s údolím Trebižatu a odtud s Naronou je zřejmý.⁵

Přítomnost cizího oběživa na území Delmatů jednoznačně vypovídá o tom, že v obchodním styku mezi místním obyvatelstvem a cizími kupci se uplatňoval peněžní ekvivalent. V porovnání s obecně vyspělejšími oblastmi na jihovýchodě, především s okolím naronského emporia, nebyla ovšem vnější směna v delmatském vnitrozemí tak intenzivní;⁶ v některých odlehlejších krajích nelze vyloučit ani existenci prosté směny výrobku za výrobek, popř. surovinu. Podstatný protiklad mezi jihovýchodem a územím Delmatů lze však sledovat v charakteru *vnitřní směny*. Zatímco na sociálně i ekonomicky pokročilém jihovýchodě obíhaly ražby, vydávané ilyrskými vládci i kmeny, u vnitrozemských kmenů, jmenovitě u Delmatů, se mince ve vnitřním styku zřejmě neuplatňovala. Výslovné svědectví Strabonovo VII 5,5: "to, že neužívají peněz, je odlišuje od obyvatel tamního pobřeží, ale spojuje je to s mnoha jinými barbary" nutno podle mého soudu chápat jediné v tomto smyslu.

Dosavadní interpretace Strabonova údaje se však diametrálně rozcházejí. Peněžní ekvivalent ve vnějších i vnitřních stycích Delmatů kategoricky vylučují Novak a Alföldy. Výklad Novakův se opírá pouze o parafrázi Strabonova svědectví, jež chápe v rozporu s textem tak, že Delmati neznají mince jako platební prostředek a neužívají jí jako platidla ve styku se sousedy z přimoří, tj. s řeckými kolonisty.⁷ Novakova interpretace je však v rozporu zejména s nálezy mincí na území Delmatů, jež nebere vůbec v úvahu. Alföldy sice uznává oběh řeckých, keltských a římských mincí v ilyrském vnitrozemí, ale soudí, že šlo jen o malé množství oběživa. O kmeni Delmatů se však výslovně domnívá, že neužíval mince až do římské okupace.⁸ Další oporu svého názoru spatřuje Alföldy ve zprávě Polybiově XXXII 18,4 o tom, že daň uložená Delmaty poraženým kmenům sestávala z dobytka a obilí. Ovšem svědectví Polybiovo dokládá nanejvýše jen nižší společensko-hospodářskou úroveň u Delmatů ve srovnání s kmeny např. na jihovýchodě. Naprosto však nelze z tohoto údaje vyvozovat, že u Delmatů ve vnější směně neobíhaly mince. Interpretace Alföldyho rovněž nerespektuje výpověď nálezů mincí. O menším množství oběživa lze uvažovat totiž jen v souvislosti s keltskými ražbami;⁹ nálezy mincí Apollonie a Dyrrhachia jsou však dostatečně reprezentativní, a to jak svým geografickým rozptylem, tak svým charakterem (= rozptýlené nálezy jednotlivých mincí, tzv. Streumünzen).

⁵ C. Patsch, Zur Topographie ..., str. 226.

⁶ Podrobněji srov. K. Kurz, Die Wirtschaftsgebiete im vorrömischen Dalmatien, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 80, seš. 5, Praha 1970, II 2; III 2.

⁷ G. Novak, Pogled na prilike radnih slojeva u rimskoj provinciji Dalmaciji, Historijski Zbornik 1, 1948, str. 145.

⁸ G. Alföldy, Die Gesellschaft der Urbevölkerung Dalmatiens zur Zeit der römischen Eroberung, Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae Budapestinensis, Sectio Historica 4, 1962, str. 19.

⁹ Srov. Z. Marić, Keltski elementi u mlađem željeznom dobu Bosne i Hercegovine, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu N.S. 18, 1963, str. 66. K tomuto problému se hodlám vrátit v samostatné studii.

Peněžní ekvivalent ve vnější, ale i vnitřní směně u Delmatů naproti tomu předpokládá Degmedžićová.¹⁰ Podle jejího názoru nalézané mince Apollonie a Dyrrhachia lze označit za vlastní měnu nejen u Delmatů, ale i u ostatních vnitrozemských kmenů. Jako zdánlivou podporu své představy uvádí citovanou Strabonovu zprávu, podle ní o tom, že "Iliri ne kuju svog novca". Předpoklad Degmedžićové sice formálně bere v úvahu jak nálezy mincí tak svědectví Strabonovo, ale věcně je v rozporu s relativní primitivností delmatské společnosti jako takové. Degmedžićová opomíjí především další údaj Strabonův VII 5,5: "pro Delmaty je charakteristické, že po osmi letech rozdělují půdu". Kolektivní vlastnictví půdy se sice obecně pokládá za projev rodového uspořádání společnosti, ale na území Delmatů lze pro poslední staletí př. n. l. uvažovat již jen o jeho reliktech. Společné vlastnictví půdy se totiž udržuje velmi dlouho, naproti tomu movitý majetek - v konkrétním prostředí Delmatů dobytek - přechází do individuálního vlastnictví (nazíráno v obecném vývojovém kontextu) dříve.¹¹ Společenské postavení delmatské kmenové aristokracie, jejíž existenci lze v místním prostředí zcela odůvodněně na základě archeologických údajů předpokládat, pramenilo jistě z hospodářské převahy v hlavním odvětví ve zdejší ekonomice - v dobytčářství. Z hlediska směny se tedy delmatská společnost jeví takto: na jedné straně relativně primitivní stupeň v sociálním uspořádání s výrazným reliktem rodové společnosti (srov. dělení půdy) - tomuto stavu by nejspíše odpovídala vnitřní směna, v níž se neuplatňoval peněžní ekvivalent (srov. Strabo o tom, že Delmati neužívají peněz); na straně druhé příznaky postupující sociální diferenciacie, projevující se v existenci dobytčářské kmenové aristokracie - nejspíše tato sociálně nadřazená vrstva mohla mít zájem na cizích importech zde nalézaných a rovněž u ní lze oprávněně předpokládat vnější směnný styk s cizími obchodníky, v němž se užívalo cizí mince (srov. nálezy mincí).

Iuxtapozice Strabonova údaje o směně u Delmatů s mincovními nálezy a s rekonstrukcí zdejšího sociálně ekonomického niveau vede tedy podle mého soudu k poměrně přesvědčivému závěru. Mince obíhaly na pobřeží - zde pochopitelně intenzivněji - i ve vnitrozemí. Na pobřeží byla založena na peněžním styku směna vnější i vnitřní, což je zcela v souladu s vyspělostí místního prostředí. Ve vnitrozemí plnily nalézané mince rovněž směnnou funkci, ale v kontextu se Strabonovým údajem jen ve styku vnějším. Vnitřní směna ve vnitrozemí nebyla pravděpodobně založena na peněžním styku, což odpovídá relativní primitivnosti zdejší společnosti.

Interpretace vnitřní směny je tudíž metodicky poměrně složitá, a to nejen pro oblast severozápadního Balkánu v předřímském období. S podobným interpretačním problémem se lze setkat všude, kde jsou doloženy antické mince v tzv. barbarském prostředí. Spornost rázu vnitřní směny např. na území Československa v germánské

¹⁰ I. Degmedžić, Amantini. Prilog proučavanju ilirskih migracija, Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu 2, 1961, str. 170; 179.

¹¹ Srov. např. již L. H. Morgan, Pravěká společnost, Praha 1954, zvl. str. 439; 441 (p. 1). Dále viz L. Nüederle, Rukověť slovanských starožitností, Praha 1953, str. 321. Srov. i K. Kurz, Die Wirtschaftsgebiete ..., str. 36, pozn. 60.

době zdůraznil v posledních letech právem Dobiáš.¹² Nedostatek přímých literárních údajů o charakteru směny na území našeho barbarika vylučuje pochopitelně kombinaci literárně-numismatickou a měl by vést k intenzívní snaze o rekonstrukci archeologicko-numismatickou.

¹² K vnitřní směně na území ČSSR v germánské době srov. J. Dobiáš, Dějiny československého území před vystoupením Slovanů, Praha 1964, str. 325. Viz též K. Kurz, Peněžní poměry na Moravě za císařství ve vztahu k římskému Podunají (Předpoklady, východiska), Sbor. I. num. symposia 1964, Brno 1966, str. 37-39, zvl. str. 38-39.

Karel KURZ

Der Binnentausch bei den sog. barbarischen Stämmen im Altertum
(Zum Charakter des Binnentausches bei den Delmaten)

Der Tauschprozess in der delmatischen Gesellschaft lässt sich wie folgt charakterisieren: einerseits eine relativ primitive Stufe in der sozialen Ordnung mit einem ausgeprägten Relikt der Grossfamiliengesellschaft (vgl. Strabo VII 5,5: Bodenteilung) - diesem Stand würde am ehesten der *Binnentausch* entsprechen, bei dem kein Geldäquivalent zur Geltung gelangte (vgl. Strabo VII 5,5: die Delmaten benützen kein Geld); andererseits Anzeichen einer fortschreitenden sozialen Differenzierung, die sich in der Existenz einer Stammesaristokratie äusserte, die ihrerseits wiederum ihre Macht auf dem Besitz von Vieh gründete - am ehesten mochte diese sozial übergeordnete Schicht an fremden hier befindlichen Importen interessiert gewesen sein; desgleichen lässt sich bei ihr berechtigt ein *äusserer Tausch* mit fremden Kaufleuten voraussetzen, bei dem die fremde Münze Anwendung fand (vgl. Münzfunde).

Münzen waren demnach an der Küste, hier begreiflicherweise intensiver, wie auch im Binnenland im Umlauf, Im Küstengebiet beruhte auf dem Geldverkehr der äussere und der innere Tausch, was mit dem hohen Entwicklungsstand des lokalen Milieus völlig im Einklang steht. Im Binnenland erfüllten die aufgefundenen Münzen gleichfalls eine Tauschfunktion, aber im Kontext mit der Angabe Strabos nur im Aussenverkehr. Der Binnentausch im Binnenland beruhte wahrscheinlich nicht auf dem Geldverkehr, was dem relativ primitiven Charakter der dortigen Gesellschaft entspricht.

PŘÍSPĚVEK K OTÁZCE VÝSKYTU MINCÍ NA MORAVĚ NA POČÁTKU DOBY STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

Následkem posledních opevňovacích akcí¹ i jiné římské činnosti se v Podunají ve 4. století zvětšilo množství oběživa, které odtud proudilo na sousední Moravu. Ze 4. století proto pochází na Moravě maximální počet nalezených mincí.² Moravský nálezový fond 4. stol. není však jen odrazem měnové situace v provincii, nýbrž ve vývoji jeho struktury můžeme sledovat pohnuté události a velkou změnu vnitřních poměrů, k níž uprostřed druhé poloviny 4. stol. na Moravě došlo.

Řadu nálezů mincí 4. stol. rozmnožuje dosud neznámý nález, který byl objeven roku 1930 v obci *Kojetíně*, o. Nový Jičín. Obsahoval menší hliněnou nádobku, v níž bylo uloženo asi 32 mincí³. Nádoba je dnes ztracena a z mincí se dochovaly tyto:

1. Salonina, antoninián z let 257-258, *mincovna Řím*, RIC V 1, str. 111, č. 29⁴
2. Claudius II. (268-270), antoninián, blíže neurčitelný
Líc: ... LAVDIVS AVG - císařova hlava s paprskovitou korunou vpravo
Rub: ... AVG - stojící postava
3. Constantinus I. (306-337), centenionalis z r. 321, *mincovna Řím*, RIC VII, str. 320, č. 232
4. Constantinus I. (306-337), centenionalis z r. 325, *mincovna Ticinum*, RIC VII, str. 382, č. 174

¹ Historická i archeologická literatura o tomto tématu je velmi bohatá. O nejdůležitějších písemných pramenech týkajících se římských opevňovacích prací na území sousedícím s ČSSR ve 4. stol. se zmiňuje při publikaci výzkumu římské tvrze ležící na území Slovenska B. Svoboda, *K dějinám římského kastelu na Leányváru u Iže*, okres Komárno, Slov. arch. X - 2, 1962, str. 420.

² F. Šlégr, *Graf početního rozložení římských mincí v moravských nálezech*, Sbor. I. num. symposia 1964, Brno 1966, str. 36.

³ Za cenné informace o tomto nálezu srdečně děkuji panu F. Švrčkovi z Nového Jičína. Díkem jsem též zavázána ředitelství musea v Novém Jičíně, které mi nález zapůjčilo.

⁴ Pokud to bylo možné, použila jsem k určování mincí díla: H. Mattingly - E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage V-1; VII* (P. M. Bruun, Constantine and Licinius A. D. 313-337), London 1966. (Zkratka RIC).

6. Constantinus I. (306-337), centenionalis, *mincovna neurčitelná*, C VII, str. 281, č. 454⁵
7. Constantinus II. (317-340), centenionalis z let 330-333, *mincovna Siscia* RIC VII, str. 453, č. 220
8. Constantius II. (323-360), centenionalis, *mincovna Siscia*, C VII, str. 447, č. 45
9. Constantius II. (323-360), centenionalis, *mincovna Siscia*, C VII, str. 445, č. 33
10. Constantius II. (323-360), centenionalis, pravděpodobně *mincovna Thessalonica*, C VII, str. 455, č. 100
11. Constantius Gallus (351-354), centenionalis, *mincovna Aquileia*, C VIII, str. 32, č. 10
12. Pravděpodobně některý z Constantinů, centenionalis, blíže neurčitelný
Líc: legenda nečitelná, císařovo poprsí v plášti, s diadémem, hledící vpravo
Rub: GLORIA EXERCITVS - dva vojáci stojící proti sobě, mezi nimi dva vojenské odznaky
13. Půlcentenionalis, blíže neurčitelný
Líc: legenda nečitelná, císařovo poprsí v plášti a s diadémem hledící vpravo
Rub: GLORIA EXERCITVS - dva vojáci stojící proti sobě, mezi nimi vojenský odznak
14. Constans (333-350), centenionalis, C VII, str. 431, č. 176
15. Constans (333-350), centenionalis, *mincovna Siscia*, C VII, str. 408, č. 22
16. Constans (333-350), půlcentenionalis z r. 337, *mincovna Siscia*, RIC VII, str. 460, č. 264
17. Julianus II. (355-363), centenionalis, C VIII, str. 45, č. 12
18. Valentinianus I. (364-375), centenionalis, špatně zachovalý, pravděpodobně typ C VIII, str. 92, č. 37
19. Valens (364-378), centenionalis, C VIII, str. 103, č. 11
20. Valens (364-378), centenionalis, C VIII, str. 110, c. 47
21. Valens (364-378), centenionalis, *mincovna Siscia*, C VIII, str. 110, č. 47
22. Gratianus (375-383), centenionalis, *mincovna Thessalonica*, C VIII, str. 129, č. 23
23. Gratianus (375-383), maiorina, C VIII, str. 126, č. 9
24. *Alexandrijská* billonova tetrachma z 2. pol. 3. stol., blíže neurčitelná
Líc: legenda nečitelná - císařovo poprsí vpravo
Rub: ženská postava sedící vlevo
25. Bronzový antoninián, blíže neurčitelný (asi ze 3. stol.)
Líc: legenda nečitelná - císařovo poprsí s paprskovitou korunou vpravo
Rub: CONCORDIA MILITVM - dvě osoby stojící proti sobě
5. Constantinus I. (306-337), centenionalis z let 330-333, *mincovna Siscia*, RIC VII, str. 453, č. 219

⁵ Pro nečitelnost jsem byla nucena u ražeb hůře zachovalých použít k určení dílo H. Cohena, *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain*, 2. vyd., sv. VII-VIII, Paris 1888-1892. (Zkratka C.)

26. Centenionalis ze 4. stol., blíže neurčitelný

Líc: legenda nečitelná - císařovo poprsí v krunyři, v plášti a s diadémem vpravo

Rub: FEL TEMP REPARATIO - voják vrhá kopí na nepřítele padajícího s koněm

Z určitelných mincí kojetínské nálezu nejmladší patří císaři Gratianovi (375-383). Ražbou Gratianovou jsou na Moravě ukončeny ještě tyto hromadné nálezy: nález z Brna-Orlí ulice⁶, z Choliny, o. Litovel⁷, Chropyně, o. Kroměříž⁸, Kralic, o. Prostějov⁹, Přerova¹⁰ a Uherského Brodu¹¹. Některé z nich nejsou známy v úplnosti nebo obsahují mince, které pro špatnou zachovalost nebylo možno určit, a proto je nutno uvažovat o tom, zda mezi neurčenými mincemi není ražba mladší. I když bereme v úvahu tuto možnost, tvoří jmenované nálezy v moravském nálezovém fondu výraznou skupinu, mající značnou historickou důležitost přede-

⁶ Nález publikoval K. Černoorský, *Zapomenuté nálezy římských mincí na Moravě z konce 18. a počátku 19. století*, PA XLVII, 1956, str. 78-80. Popis mincí, přejatý ze záznamu E. Pfungena v inventáři bývalého Františkova musea většinou postačuje alespoň k jejich rámcovému určení. Ražby jsem seřadila chronologicky a v závorce za určením podle Cohena uvádím číslo, pod nímž mince zaznamenal Pfungen a které uvádí též K. Černoorský: Claudius II. (268-270), antoninián, neurčitelný (3 kusy, č. 39, 41, 42); Claudius II. (268-270), antoninián, posmrtná ražba, C VI, str. 134, č. 41-46 (č. 183); Severina, manželka Aureliana (270-275), malý bronz, neurčitelný (č. 191); Constantinus I. (306-337), malý bronz, pravděpodobně C VII, str. 257, č. 250 (č. 63); týž, malý bronz, pravděpodobně C VIII, str. 311, č. 693 (č. 260); týž, malý bronz, *mincovna Siscia*, blíže neurčitelný (č. 255); Licinius (307-323), malý bronz, *mincovna Siscia*, pravděpodobně C VII, str. 205, č. 170 (č. 238); Crispus (-326), malý bronz, pravděpodobně C VII, str. 342, č. 34 (č. 270); Constantinus II. (317-340), malý bronz, C VII, str. 384, č. 160 (č. 71); Constans (333-350); malý bronz, C VII, str. 406, č. 12 (č. 293); týž, malý bronz, C VII, str. 431, č. 176 (č. 299); Constantius II. (323-360), malý bronz, *mincovna Siscia*, C VII, str. 447, č. 45 (3 kusy, č. 88, 89, 91); týž typ, avšak *mincovna Sirmium* (č. 92); týž, malý bronz, *mincovna Sirmium*, C VII, str. 455, č. 102 (č. 90); týž, malý bronz, *mincovna Siscia* C VII, str. 455, č. 104 (3 kusy, č. 86, 87, 309); týž, malý bronz, *mincovna Siscia*, blíže neurčitelný (č. 315); Julianus (355-363), malý bronz, *mincovna Siscia*, C VIII, str. 48-49, č. 41-47 (č. 332); Valentinianus I. (364-375), malý bronz, *mincovna Siscia*, C VIII, str. 88, č. 12 (č. 127b); týž (?), malý bronz, *mincovna Siscia*, další popis je pravděpodobně chybný (č. 340); Valens (364-378), malý bronz, *mincovna Siscia* C VIII, str. 110, č. 47 (č. 342); týž typ mince, avšak *mincovnu* nelze bezpečně určit (č. 345); Gratianus (375-383), malý bronz, *mincovna Siscia*, C VIII, str. 129, č. 23 (č. 347). - Bez bližšího určení mincí nález registroval J. Beneš, *Addenda k soupisu nálezů římských mincí na Moravě*, MNZ 10, 1967, str. 13.

⁷ I. L. Červinka, *Římské mince na Moravě nalezené III*, ČVMSO X 1893, str. 162, který mince popsal, uvádí, že byly velmi špatně zachovány. Podle jeho popisu nelze určit, z kterých *mincovny* pocházejí. Viz též E. Pochitonov, *Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 1955 (dále cituji E. Pochitonov, *Nálezy*), str. 291, č. 1308 s určením každé mince. *Mincovna* v Pochitonově soupisu uváděna není.

⁸ Nález popsal F. Křížek, *Dva hromadné nálezy římských mincí z Moravy*, *Příroda* XXXII, 1939, str. 266-269. Viz též E. Pochitonov, *Nálezy*, str. 290, č. 1305.

⁹ Nález popsal I. L. Červinka, *Římské mince na Moravě nalezené III*, ČVMSO X, 1893, str. 163. *Mincovnu* nelze podle tohoto popisu určit. Viz též E. Pochitonov, *Nálezy* str. 291, č. 1308 s určením mincí.

¹⁰ Nález popsal I. L. Červinka, *Římské mince na Moravě nalezené III*, ČVMSO X, 1893, str. 163. *Mincovnu* nelze určit. Viz též E. Pochitonov, *Nálezy*, str. 291-292, č. 1309.

¹¹ I. L. Červinka, *Římské mince z nálezů na Moravě*, ČVMSO 55, 1946, str. 147, blíže nepopisuje 3 mince, které byly nalezeny na poli v Uherském Brodě, praví však, že drobná měděná mince císaře Gratiana byla ražena v Siscii. Viz též E. Pochitonov, *Nálezy*, str. 291, č. 1307.

vším z těchto důvodů. 1. Všechny tyto nálezy byly ukryty až po roce 375 a patří proto do období stěhování národů, kdy v celé střední Evropě došlo k řadě změn politických, hospodářských i sociálních. Jsou proto cenným historickým pramenem pro toto poměrně málo známé období. 2. Gratianova mince, která je v jmenovaných nálezech nejmladší určitelnou mincí, se na Moravě vyskytuje jako jednotlivý nález velmi zřídka, což není u mincí předchozích panovníků obvyklé. Dosud byla nalezena jednotlivě pouze jednou, a to v Brně-Starém Brně¹². 3. Gratianovy mince jsou poslední z římských mincí 4. století, jež se na Moravě rozšířily poměrně v hojném počtu. Ražby mladší, z konce 4. a první poloviny 5. stol. se tu vyskytují již vzácně (viz soupis nálezů v příloze). Bronzové nebo měděné mince ražené v druhé polovině 5. stol. prakticky na Moravě ani v Čechách nenalzáme. Je proto i malá pravděpodobnost, že by některá z neurčených mincí v sledované skupině nálezů byla mladší než Gratianova. 4. Nejde o skupinu nálezů z malého nebo geograficky výrazně omezeného prostoru. Naleziště jednak sledují širší poříčí řeky Moravy od Litovle až k Uherskému Brodu a oblast soutoku Svitavy a Svatky. Nový nález z Kojetína, o. Nový Jičín, leží naopak na severu u Moravské brány. Jsou to vesměs kraje, bohaté již na starší mince. Rozmístění sledovaných nálezů především ukazuje, že ony události nebo poměry, jež zavdaly podnět k ukládání mincí právě v době, kdy se rozšířily ražby Gratianovy, se týkaly velké většiny dnešního moravského území.

Podle informací, které je možno získat z publikací nálezů sledované skupiny, jsou si tyto nálezy velmi podobné. Nejméně údajů, dokládajících jejich podobnost, máme k dispozici o ražební provenienci jednotlivých mincí. Publikované údaje o mincích z Choliny, Kralic, Přerova a jednotlivé mince Gratianovy ze Starého Brna, nepostačují k určení mincovny. Většinou tu jde o mince velmi špatně zachovalé, na nichž mincovní značka pravděpodobně už nebyla čitelná. Ani u nového nálezu z Kojetína nebylo možno zjistit ražební provenienci všech mincí. Z určitelných kusů polovina pochází ze Siscie. Po dvou ražbách je tu zastoupena mincovna v Římě a v Thessalonice, jednou mincí Ticinum, Aquileia a Alexandria. V nálezu z Brna-Orlí ulice je 9 mincí ze Siscie, 2 ze Sirmia a 1 z Cyzicu. Podle popisu F. Křížka byly v nálezu z Chropyně celkem 4 mince ze Siscie, 2 z Thessaloniky a 1 z Aquileje a Sirmia. Z nálezu 3 mincí v Uherském Brodě jedna (Gratianova) byla ražena v Sicii. Převaha ražeb ze Siscie a v menším procentu zastoupení ostatních jmenovaných mincoven svědčí o tom, že probíraná skupina nálezů pochází z podunajské mincovní zásoby.

Lépe než o ražební provenienci jsme informováni o tom, kterým císařům patřily mince v jednotlivých nálezech a v kolika kusech. Po této stránce je mezi všemi nálezy několik analogií. V některých se jednotlivě objevuje mince republikánská nebo mince z 1.-2. stol. n. l. (nález z Chropyně a Kralic). Ve všech nálezech se vyskytuje buď mince Gallienova (253-268) nebo Claudia II. (268-270) a hlavní kmen tvoří ražby ze 4. stol., především mince Constantinů (nejvíce

¹² E. Pochitonov, *Nálezy*, str. 292, č. 1310.

Constantina I. a Constantia II.). Tyto analogie stejně jako podobná ražební provenience svědčí o společném původu všech nálezů, kromě toho však přispívají k problematické otázce doby jejich ukrytí. Naznačují, že mezi uložením jmenovaných nálezů pravděpodobně neuplynula příliš dlouhá doba.

Z Moravy jsou dosud známy pouze dva větší nálezy, ukončené mincí mladší než Gratianovou. Je to nález z Brna-Staňkovy ulice¹³ s nejmladší mincí Arcadiovou (395-408) a nález z Hroznové Lhoty, o. Hodonín,¹⁴ s nejmladší mincí Theodosia II. (408-450). Také u těchto nálezů ze zjistitelných mincí nejvíce pocházelo ze Siscie a kmen nálezu tvořily ražby ze 4. stol. Ze 3. stol. však kromě ražeb Gallienových a Claudiových se v jejich soustavě vyskytly ještě mince Probovy, Tetrikovy a Maximiana Herculia, což je odlišuje od nálezů ukončených mincí Gratianovou.

Větší pomoc v otázce doby ukrytí a přesnějšího historického zařazení skupiny nálezů ukončených Gratianovou mincí poskytuje jejich srovnání s celkovým vývojem moravského nálezového fondu ve 4. století. Sledujeme-li poměr mezi nálezy jednotlivé mince a nálezy o více mincích¹⁵ v průběhu 4. a 5. stol. (viz přehlednou tabulku a soupis nálezů v příloze), zřetelně se v moravském nálezovém fondu projevují 3 vývojové fáze: 1. mince ražené v době vlády Constantina I. a Constantina II. se vyskytují častěji jednotlivě než společně s jednou nebo více mincemi současnými nebo staršími. Celkový poměr mezi počtem nálezů jednotlivé mince a počtem nálezů o více mincích je tu 25 : 17. 2. U ražeb Constantia II. a Constantových se už tento poměr mění ve prospěch nálezů o více mincích. Za druhou vývojovou fázi můžeme proto považovat ražby Constantia II. až Valentiniana I. Poměr mezi nálezy jednotlivé mince a nálezy hromadnými je tu 9 : 16. 3. Největší rozdíl mezi počtem nálezů jmenovaných dvou kategorií je patrný u ražeb císaře Valenta a Gratiana, kde dospíváme k číslům 3 : 16. Od Valentiniana II. do Theodosia II. je poměr mezi nálezy obou kategorií 2 : 3.

Jelikož ještě ražby Constantina II. pocházejí většinou z nálezů jediné mince, nastaly poměry způsobující převážně ukládání vždy několika mincí najednou až po roce 340. Ražby Constantia II. a Constantovy byly však na Moravě hojně rozšířeny ještě v době, kdy byly ukládány poklady ukončené mincí Gratianovou. Nelze proto vyloučit, že některé z nálezů ukončených mincí Constantia II. a Constantovou byly uloženy až později, snad až v době stěhování národů. Zvýšené ukládání ná-

¹³ E. Pochitonov, *Nálezy*, str. 293, č. 1319.

¹⁴ I. L. Červinka, *Římské mince na Moravě nalezené III*, ČVMSO X, 1893, str. 162-163, pokud to bylo možné, mince popisuje a uvádí i mincovnu, nebo příslušné značky na mincích. Viz též E. Pochitonov, *Nálezy*, str. 294, č. 1321.

¹⁵ Převažující výskyt mincí v jednotlivých kusech, nebo naopak ve velkých či malých depotech, nebo současný výskyt obojí kategorie nálezů je nutno považovat za svědectví, které závažným způsobem doplňuje obraz příslušné doby. Nálezy mincí na našem území byly z tohoto hlediska použity jako historický pramen pro období 10. století (naposledy P. Radoměřský, *Studie o počátcích českého mincovnictví*, Num. sbor. IX, 1966, str. 85-87) a 1.-6. století (Z. Nemeškalová-Jiroudková, *Římské mince v Čechách a jejich dějinný význam*, kand. disertace. Praha 1963, str. 78-81, 111, 140, 170, 232-237). - Statistiku nálezů jednotlivých římských mincí a pokladů podle mincovního kovu a s hlediska chronologického z území Polska, SSSR a ČSSR sestavil A. Kunisz, *Průběh interpretací statistik nalezištních monet rzymskich na ziemiach słowiańskich*, WN XIII, 1969, z. 2, str. 65-78.

ležů o více mincích již ve čtyřicátých nebo padesátých letech je proto problematické. Totéž platí i o mincích dalších císařů. Nálezy mincí Valentiniana I., Valentových a Gratianových nám dávají možnost uvažovat o tom, zda změna v poměru mezi počtem nálezu jednotlivé mince a počtem nálezu hromadných, která se jeví jako pozvolný vývoj, není ve skutečnosti záležitostí náhlou. Rozdíl mezi nálezy jednotlivé mince a nálezy o více mincích je u ražeb císaře Valentiniana I. poměrně nepatrný 3:4. Tento poměr je daleko větší u ražeb císaře Valenta 2:9, což vzhledem k tomu, že zmíněný císař začal vládnout ve východní polovině Imperia téhož roku jako Valentinian v západní (364), lze vysvětlit nejspíše tím, že žil o tři roky déle, tj. až do roku 378. Tuto domněnku podporuje podobný poměr mezi nálezy mincí císaře Gratiana (1:7), který dosedl na trůn až roku 375 po svém otci Valentinianovi I. a vládl nad západní polovinou Imperia až do roku 383. Podle těchto srovnání lze předpokládat, že poměr mezi počtem nálezu jednotlivé mince a počtem nálezu o více mincích se zásadně změnil okolo roku 375, kdy skončila ražba se jménem Valentiniana I., z východní části Imperia se šířily mince císaře Valenta a za západní ražby Gratianovy.

Velkou převahu nálezu hromadných nad nálezy jednotlivé mince je nejspíše možno vysvětlit vzhledem k blízkému se nebezpečí a různým převratným událostem jež přinesl počátek stěhování národů zvýšeným ukládáním mincí do země. Za tohoto předpokladu byly ve chvíli nebezpečí uschovávány mince, které se právě na moravském území nacházely a nebylo času, aby se šířily a byly ukládány po jedné. V dobách následujících, po skončení vlády Gratianovy, nám zatím skrovný materiál již tak velké rozdíly mezi počtem nálezu jednotlivé mince a počtem nálezu o více mincích neukazuje (2:3).

Na základě uvedených důvodů je možno předpokládat, že kojetínský nález a s ním celá skupina nálezu ukončených mincí Gratianovou byla ukryta již na počátku doby stěhování národů a je dokladem zvýšeného nebezpečí a neklidu takřka na celém moravském území. Soustava těchto nálezu je obrazem celkové struktury římského oběživa, které se na Moravě na počátku doby stěhování národů nacházelo.¹⁶

Změna v poměru mezi nálezy jednotlivé mince a nálezy o více mincích, kterou na Moravě můžeme datovat okolo roku 375, je patrna v širším údobí stěhování národů i v Polsku a SSSR. Podle dosavadního statistického šetření však k největšímu výkyvu ve prospěch nálezu hromadných dochází právě na Moravě.¹⁷

Přibližně od roku 375 můžeme na Moravě sledovat také zvyšování počtu mincí v hromadných nálezech. Pouze jeden z hromadných nálezu, ukončených ražbou 3.-4. stol., avšak před rokem 375, obsahoval více než 20 mincí¹⁸ a 5 nálezu

¹⁶ Podle názoru řady badatelů poklady většinou věrně odrážejí proporce jednotlivých peněžních skupin, z nichž je složeno oběživo v okamžiku uložení pokladu. Tento předpoklad akceptoval též A. Kunisz, 1. c., str. 69.

¹⁷ A. Kunisz, 1. c., str. 76, tab. III.

¹⁸ Beru v úvahu pouze ty nálezy, jejichž mince se skutečně dochovaly. Nepočítám případy, kdy je známo pouze to, že nález původně obsahoval "velký počet mincí", zachovalo se však jen několik kusů nebo dokonce mince jediná. - Celkem 26 mincí čítal nález v Bulharech, o. Břeclav, z nichž nejmladší patřila Constantinu II. (Viz J. Beneš, 1. c., str. 14.)

čítalo 10-20 mincí.¹⁹ Mezi nálezy, ukončenými ražbami Valentovými (364-378) nebo následujících císařů je známo 9 depotů, obsahujících více než 20 mincí²⁰ a 3 nálezy o 10-20 mincích²¹. Další změna, kterou se vyznačuje počátek stěhování národů v moravských nálezech, je pronikání zlatých mincí, neboť v předchozí době se tu v mincovní zásobě zlato nevyskytovalo²². Zvýšení počtu mincí v nálezech a výskyt zlatých mincí naznačují, že vedle neklidu a vnějšího nebezpečí, s nímž bylo možno spojovat skupinu nálezu mincí Gratianových, došlo na počátku doby stěhování národů též k hlubším změnám uvnitř společnosti tehdy na moravském území žijící, k přerušení starých a navázání jiných kontaktů se vzdálenými oblastmi. I když většina mincí, které se na Moravě po roce 375 vyskytují, pochází ze starší doby, svědčí způsob jejich ukládání a další nálezkové souvislosti, že i ve výskytu a používání mincí začíná od roku 375 jiné období.

¹⁹ Jde o tyto nálezy: Morkůvky, o. Hustopeče, vrch Zumberg. Známo je 14 mincí, z nichž nejmladší patřila Claudiu II., avšak není jisto, zda jde o jeden nálezkový celek. (Viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 265, č. 1177.) Podobně je tomu též u dalšího nálezu, který pochází z téhož vrchu Zumbergu, avšak je v literatuře zaznamenán na katastru obce Klobouky, o. Hustopeče. Je nápadné, že tento nález obsahoval podobně jako předchozí 14 mincí; nejmladší patří Constantovi. (Viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 281, č. 1265.) Z lokality Komňa, o. Uherský Brod, je znám nález 10 mincí, z nichž nejmladší určená mince patřila Constantiu II. Není však jisto, zda nález nebyl původně větší a nelze vyloučit, že obsahoval i mince mladší. (Viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 283, č. 1273.) Nález v Blažovicích, o. Slavkov, obsahoval 16 mincí. Nejmladší patřila Constantiu II. Ani v tomto případě nelze vyloučit, že nález obsahoval ještě mince mladší. (Viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 283, č. 1275.) Ani v případě nálezu z Březové, o. Vítkov (nyní o. Opava) nemůžeme vyloučit, že jde o nález mladší, patřící již do období stěhování národů, neboť není znám v úplnosti. Pravděpodobně obsahoval 18 mincí, z nichž nejmladší patří Julianovi II. (Blíže údaje o tomto nálezu uvádí L. Jisl-Z. Nemeškalová, Addenda et corrigenda k soupisu antických mincí ve Slezsku, ČSM XX, 1971, str. 42-56. Viz též E. Pochitonov, Nálezy str. 283, č. 1274 a str. 275, č. 1232.)

²⁰ Mincí císaře Valenta jsou ukončeny nálezy: Brno; Lednice, o. Břeclav; Olomouc (J. Beneš, 1. c., str. 12 uvádí, že podle zprávy J. Skutila tento nález nepochází z Olomouce); Telč, o. Třešť. Mincí císaře Gratiana jsou ukončeny již jmenované nálezy: Cholína, o. Litovel; Brno-Orlí ulice; Kojetín o. Nový Jičín. Mincí Arcadiovou je ukončen již jmenovaný nález z Brna - Staňkovy ulice a mincí Theodosia II. nález z Hroznové Lhoty, o. Hodonín (všechny jmenované nálezy jsou uvedeny v příloze).

²¹ Jsou to nálezy z těchto lokalit: Návší, o. Český Těšín (ukončený ražbou císaře Valenta); Chropyně, o. Kroměříž a Kralice, o. Prostějov (oba ukončeny mincí Gratianovou). (Viz příloha.)

²² Z. Nemeškalová-Jiroudková, Římské zlaté mince na Moravě v době stěhování národů, MNZ 9, 1962, str. 5.

Příloha

Mince císařů 4. stol. nalezené na Moravě

Constantinus I. (306-337)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 16

Naleziště: Brno-Maloměřice; Čučice, o. Rosice; Ivaň, o. Kojetín; Jiřkovice, o. Brno; Moravský Krumlov; Osoblaha, o. Krnov; (2 nálezy); Seloutky, o. Prostějov; Telč, o. Třešň; Tmava, o. Třebíč; Uherské Hradiště; Veselí nad Moravou; Zlechov, o. Uherské Hradiště; Malenovice, o. Gottwaldov; Bernartice, o. Jeseník (všechny tyto nálezy uvádí E. Pochitonov, Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, in: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1955, str. 273-279; dále zkracuji E. Pochitonov, Nálezy); Troubsko, o. Brno-venkov (uvádí J. Beneš, Addenda k soupisu nálezů římských mincí na Moravě, MNZ 10, 1967, str. 13).

Počet nálezů o více mincích: 13

Naleziště (v závorce je uvedeno, kolik mincí nález obsahoval): Znojmo (nezn. počet, dochovaly se 3); Poštorná, o. Břeclav (2); Bernartice, o. Jeseník (3); Třebíč (4); Vyškov (2); Brno (nezn. počet, dochovaly se 3); Hradec, o. Opava (14); Ždánice, o. Kyjov (7); Bítov, o. Bílovec, (2); Břeclav (2); Těšetice, o. Olomouc (7); Vrchy, o. Vítkov (nezn. počet); Bernartice, o. Jeseník (nezn. počet). (Všechny tyto nálezy uvádí E. Pochitonov, Nálezy str. 273-279.)

Crispus (-326)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 1

Naleziště: Rožná, o. Bystřice nad Pernštejnem (E. Pochitonov, Nálezy, str. 273).

Počet nálezů o více mincích: 0

Constantinus II. (317-340)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 6

Naleziště: Brno-Staré Brno; Meziříčko, o. Boskovice; Morkovice, o. Kroměříž; Příbor, o. Nový Jičín; Zlobice, o. Kroměříž; Předmostí, o. Přerov (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 279-280).

Počet nálezů o více mincích: 3

Naleziště: Vracov, o. Kyjov (3); Jablunkov, o. Český Těšín (nezn. počet) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 280); Bulhary, o. Břeclav (26) (viz J. Beneš, Addenda, str. 24).

Urbs Roma

Počet nálezů jednotlivých mincí: 2

Naleziště: Měnín, o. Židlochovice; Příbor, o. Nový Jičín (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 280-281).

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Uherský Ostroh, o. Veselí nad Moravou (2) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 281).

Constantius II. (323-361)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 3

Naleziště: Blažovice, o. Slavkov; Žeravice, o. Veselí nad Moravou; Uhřice, o. Kyjov (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 280-284).

Počet nálezů o více mincích: 4

Naleziště: Brno (2); Komňa, o. Uherský Brod (10); Blažovice, o. Slavkov (16); Oplocany, o. Kojetín (2) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 283-284).

Constans (333-350)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 1

Naleziště: Vážary, o. Uherské Hradiště (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 282).

Počet nálezů o více mincích: 5

Naleziště: Kyjov (3); Klobouky, o. Hustopeče (14); Hrabětice, o. Mikulov (2); Nárameč, o. Třebíč (3); Uherský Brod (4) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 281-284).

Constantius Gallus (351-354)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 0

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Dačice (2) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 282).

Julianus (355-363)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 2

Naleziště: Klenovice, o. Kojetín; Mařatice, o. Uherské Hradiště (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 284).

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Březová, o. Opava (18) (viz pozn. 19).

Jovianus (363-364)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 0

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Olomouc (2) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 285).

Valentinianus I. (364-375)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 3

Naleziště: Dačice; Krnov; Zlobice, o. Kroměříž (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 286-287).

Počet nálezů o více mincích: 4

Naleziště: Hukvaldy, o. Místek (nezn. počet, dochovaly se 3); Chrlice, o. Brno (2); Lapač, obec Hukovice, o. Nový Jičín (2); Výšovice, o. Prostějov (2) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 285-286).

Valens (364-378)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 2

Naleziště: Brno; Březnice, o. Gottwaldov (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 289-290).

Počet nálezů o více mincích: 9

Naleziště: Brno-na Kolišti (nezn. počet, dochovalo se 20); Brno-u tržnice (3); Kroměříž (2); Lednice, o. Břeclav (původně 35 kusů, známo 7); Návší, o. Český Těšín (11); Olomouc (20); Staré Město, o. Uherské Hradiště (4); Starý Jičín, o. Nový Jičín (nezn. počet, dochovalo se 8); Telč, o. Třešň (nezn. počet, dochovalo se 37) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 287-290).

Gratianus (375-383)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 1

Naleziště: Brno-Staré Brno (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 292).

Počet nálezů o více mincích: 7

Naleziště: Cholína, o. Litovel (neznámý počet, dochovalo se 37); Chropyně, o. Kroměříž (neznámý počet, dochovalo se 18); Kralice, o. Prostějov (10); Přerov (neznámý počet, dochovalo se 5); Uherský Brod (3); (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 290-292). Brno (původně 50 kusů, dochovalo se 28) (viz K. Černohorský, PA XLVII, 1956, str. 78-80). Kojetín, o. Nový Jičín (32 - nepublikováno).

Valentinianus II. (375-392)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 0

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Brníčko, o. Šternberk (2) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 292).

Theodosius I. (379-395)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 1

Naleziště: Želetice, o. Kyjov (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 292).

Počet nálezů o více mincích: 0

Arcadius (395-408)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 0

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Brno-Staňkova ulice (32-26) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 293).

Honorius (395-423)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 1

Naleziště: Ondratice, o. Prostějov (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 293-294).

Počet nálezů o více mincích: 0

Theodosius II. (408-450)

Počet nálezů jednotlivých mincí: 0

Počet nálezů o více mincích: 1

Naleziště: Hroznová Lhota, o. Hodonín (60) (viz E. Pochitonov, Nálezy, str. 294).

Poznámka V této příloze nejsou uvedeny případy, kdy není bezpečně známo, zda jde o jeden nález hromadný či o soubor nálezů jednotlivých mincí z jedné lokality a nálezy mincí zlatých.

Přehledná tabulka

Císař	Počet nálezů	
	jednotlivých mincí	o více mincích
Constantinus I. (306-337)	16	13
Crispus (-326)	1	0
Constantinus II. (317-340)	6	3
Urbs Roma	2	1
Constantius II. (323-361)	3	4
Constans (333-350)	1	5
Constantius Gallus (351-354)	0	1
Julianus (355-363)	2	1
Jovianus (363-364)	0	1
Valentinianus I. (364-375)	3	4
Valens (364-378)	2	9
Gratianus (375-383)	1	7
Valentinianus II. (375-392)	0	1
Theodosius I. (379-395)	1	0
Arcadius (395-408)	0	1
Honorius (395-423)	1	0
Theodosius II. (408-450)	0	1

Ein Beitrag zur Frage des Vorkommens von Münzen in Mähren
zu Beginn der Völkerwanderungszeit

Im J. 1930 wurde in Kojetín, Kr. Nový Jičín, ein Gefäß mit dem Inhalt von 32 Münzen gefunden. Das Gefäß ist verschollen, von den Münzen haben sich bloss 26 Stück erhalten. Die jüngste davon gehört dem Kaiser Gratian (375-383) an. Dieselbe Münzart kommt in Mähren in weiteren sechs Schatzfunden vor. Als Einzelfund ist sie in Mähren bloss ein einziges Mal zum Vorschein gekommen. Die Prägungen des Kaisers Gratian stellen die letzten Münzen des 4. Jh. dar, die in Mähren verhältnismässig zahlreich waren. Die Prägungen der nachherfolgenden Kaiser aus dem Ende des 4. und aus der 1. Hälfte des 5. Jh. mit Ausnahme von Goldmünzen sind weniger häufig. Die Prägungen aus der 2. Hälfte des 5. Jh. fehlen überhaupt. Die mit der Münze des Kaisers Gratian beendigten Massenfunde bilden deshalb in Mähren eine bedeutende Gruppe der älteren völkerwanderungszeitlichen Denkmäler. Nach der inneren Zusammensetzung sind alle diesen Befunde sehr ähnlich. Der Grossteil der bestimm- baren Münzen wurde in Siscia geprägt. Das Vorkommen überwiegend von Einzel funden oder im Gegen- teil von kleineren oder grösseren Depots, oder das gemeinsame Vorkommen von beiden Kategorien vervollständigt in bedeutendem Masse das Bild der entsprechenden Zeitperiode. Dieser Umstand war bei der Bearbeitung der römischen Fundmünzen aus Böhmen und aus dem gesamten slawischen Gebiet massgebend. Eine grosse Zahl dieser Münzfunde ist gleichfalls als historische Quelle des frühen Mittelalters benutzt worden.¹⁵ Zu Beginn der Völkerwanderungszeit ist das Verhältnis zwischen den Einzel- und Schatzfunden auf dem von Slawen besiedelten Gebiet zu Gunsten der letzteren kleiner geworden. Nach der bisherigen Ergebnissen war diese Erscheinung gerade in Mähren am auffalendsten.¹⁷ Die Verfasserin prüft das Verhältnis zwischen der Zahl der Einzel- und Schatzfunde seit dem Beginn des 4. Jh. Die Prägungen der Kaiser Constantin I. und II. sind im Verhältnis 25 : 17, Constantius II. - Valentinian I. 9 : 16, Valens - Gratian 3 : 16, Valentinian II. - Theodosius II. 2 : 3. Die mit der Münze des Kaisers Gratian beendigten Funde und weitere zwei mährische Schatzfunde mit der jüngsten Münze aus der 1. Hälfte des 5. Jh., die eine grosse Zahl von Münzen aus der 1. Hälfte des 4. Jh. enthielten, lassen die Vermutung zu, dass einige mit der Münze aus der 1. Hälfte des 4. Jahrhunderts beendigten Funde gleichzeitig mit den jüngeren Funden zur Aufbewahrung gelangten. Der Verlauf der abgeänderten Entwicklung, nämlich das Aufhören von Einzelfunden und die zahlreichen werdenden Schatzfunde, war wahrscheinlich mehr ausgeprägt als die obigen Ziffern andeuten und kann um das Jahr 375 datiert werden. Nicht nur der abgeänderte Fundinhalt, sondern auch die zunehmende Zahl der Münzen in Schatzfunden und das Durchdringen von Goldmünzen nach Mähren²² deuten darauf hin, dass sich neben der bestehenden äusseren Gefahr tiefere gesellschaftliche Umwandlungen im damaligen Mähren verwirklicht haben.

ZLATÉ KELTSKÉ MINCE NA SLOVENSKU

(Tab. I, č. 1-5)

Popri pravidelnom výskyte strieborných keltských a iných barbarských mincí¹ sa na území Slovenska² sporadicky objavujú aj nálezy zlatých razieb. Nálezom strieborných mincí zo Slovenska sa vzhľadom na ich častý výskyt venovala a systematicky venuje veľká pozornosť.³ Mimoriadny záujem si strieborné mince v odbornej slovenskej literatúre vynútili hlavne preto, že väčšina z nich pravdepodobne vznikla na tomto území. Je už dávno známe, že vo východokeltských oblastiach (teda aj na území dnešného Slovenska) sa razili mince prevažne zo striebra. I keď problematika súvisiaca s razením mincí v keltských oblastiach dnešného Slovenska skrýva ešte veľa nerozriešeného, vieme už za súčasného stavu bádania z početných nálezov strieborných mincí rôznych typov vyčleniť pravdepodobné domáce razby; u väčšiny z nich môžeme vymedziť i geografickú oblasť ich hlavného obehu a pravdepodobnú oblasť vzniku; u niektorých typov domácich strieborných razieb máme predstavu o ich metrologickom členení; na základe nových nálezov sa črtá i vyriešenie niektorých chronologických problémov.

Značne odlišná je situácia v štúdiu nálezov zlatých keltských mincí zo Slovenska. Neveľký počet týchto nálezov vyvoláva celý rad dosiaľ nedostatočne zodpovedaných otázok. Aj z toho dôvodu predkladáme prvý pokus o komplexnejšie riešenie problémov súvisiacich s výskytom zlatých keltských a iných barbarských mincí na Slovensku.⁴ Domnievame sa, že v prvom rade je potrebné oprieť sa o súhrnný prehľad doterajších nálezov týchto mincí.

¹ Vynára sa problém, či možno všetky nálezy mincí zo Slovenska, z obdobia jeho osídlenia Keltmi, zhrnúť pod názvom "keltské mince". Niektoré razby sa totiž nedajú jednoznačne pripísať Keltom, pretože sú to napr. dácke mince, prípadne vydania iných barbarských kmeňov. Z toho dôvodu treba uvažovať o možnosti náhrady tohto názvu všeobecnejším termínom "keltské a barbarské mince".

² Prehľad jednotlivých typov pozri hlavne v práci: V. Ondrouch, Mince Keltov a Dáko-Getov na Slovensku, MNZ 8, 1961, str. 5-55.

³ Výsledkom sú početné odborné pojednania domácich (hlavne práce V. Ondroucha) i zahraničných bádateľov (Ö. Gohla, K. Pinka).

⁴ Jednotlivo sa už týchto otázok dotkli hlavne: Ö. Gohl, Barbár arány-pénzeink, NK, 1911, str. 52-70; K. Pinka, Die Goldprägung der Ostkelten, WPZ XXIII, 1936, str. 8-41, K. Castelin, Ku keltskému mincovníctví našich zemí, Num. listy XI, 1956, str. 34-48; V. Ondrouch, Keltské mince typu Biatec z Bratislavy, Bratislava 1958, str. 41n.; ten istý, Mince Keltov, str. 9, 10, 17.

Katalóg nálezov

Nálezy sme usporiadali podľa jednotlivých typov zlatých keltských mincí do skupín označených rímskym číslom. Jednotlivé lokality, ktoré sme označili arabským číslom, obsahujú stručné údaje o minci a o nálezových okolnostiach v tomto poradí: rok objavenia mince, skratka vyjadrujúca spôsob objavenia mince: ON = ojedinelý nález, HN = hromadný nález, AN = minca objavená spolu s ďalšími archeologickými nálezmi; ďalej nominálna hodnota, v zátvorke počet mincí, metrologické údaje, najdôležitejšia literatúra, údaje o vyobrazení a uložení mince.

I. Napodobenina statéra s Niké

1. Kurima, okr. Bardejov

1958, ON, statér (1), 8,75 g, Ø 18,5-20 mm.

Typ Paulsen 17, Castelin A/1. Ondrouch 9.⁵ (*Vid' tab. I, c. 5 - zväčšené.*)

Ulož. Šarišské múzeum Bardejov.

II. Napodobenina statéra s Athenou Alkis

2. Zbehy, okr. Nitra

?, ON, statér (1), 8,02 g, Ø 16,1 mm.

Paulsen tab. 3, 55; typ Castelin A/2a. Ondrouch 10.

Ulož. MNM Budapešť?

3. Tvrdošovce, okr. Nitra

1958, ON, statér (1), 8,002 g, Ø 14 mm.

Typ Paulsen 48-50, Castelin A/2a. Ondrouch 12.

Ulož. AÚ SAV Nitra.

4. Vyšný Kubín, okr. Dolný Kubín

Pred r. 1900, ON, statér (1).

Typ Paulsen 56-58, Castelin A/2b. Ondrouch 11.⁶

Ulož. Oravské múzeum Oravský Podzámok.

5. Dolný Kubín, okr. Dolný Kubín

?, ON, statér (1).

Typ Paulsen 259-260, Castelin A/3. Ondrouch 17.⁷

6. Stupava (?), okr. Bratislava-vidiek

?, ON, 1/3 statéra (1), 2,62 g, Ø 12 mm, predierkováná.

⁵ R. Paulsen, Die Münzprägung der Boier, Wien u. Leipzig 1933, ďalej len Paulsen; K. Castelin, Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern, Graz 1965, 17, tab. I, 25, tab. II, ďalej len Castelin; V. Ondrouch, Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, ďalej len Ondrouch.

⁶ Vyobrazenie mince pozri v práci: J. Eisner, Mince t. zv. barbarské na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, NČČsl III, 1927, str. 9, obr. 22.

⁷ Údaje o náleze, ktoré uvádza Ö. Gohl (NK X, 1911, str. 62 a NK XIV, 1915, str. 87) sú veľmi nejasné.

Paulsen 82; typ Castelin AA II/4. Ondrouch 13.

Ulož. SNM Bratislava.

7. Devínska Nová Ves, okr. Bratislava-vidiek

?, AN, 1/3 statéra (1), 2,75 g, Ø 13 mm.

Typ Dess. 405-406.⁸

Ulož. SNM Bratislava.

8. Veľký Biel, okr. Bratislava-vidiek

?, HN, 1/8 statéra (12-13), 1,02 g, Ø 9 mm.

Typ Paulsen 117-120, Castelin AA II/5, Dess. 713. Ondrouch 15.

9. Spišská Nová Ves

?, ON, 1/24 statéra (2), 0,31 g; 0,33 g; Ø 7 mm.

Typ Paulsen 151-160, 161-174, Castelin (?), Dess. 126. Ondrouch 16.

III. Typ statérov s mušľou

a) Razby českých a moravských Keltov

10. Zlaté Moravce, okr. Nitra

1960, ON, statér (1), 7,98 g, Ø 14-15,5 mm.

Typ Paulsen 303-304, Castelin B/5-6? J. Hlinka, Z najnovších prírastkov 190.⁹

Ulož. SNM Bratislava.

11. Kežmarok, okr. Poprad

1895, ON, statér (1), 7,79 g, 8-15 mm.

Typ Paulsen 303-304, Castelin B/5-6? Ondrouch 18,¹⁰ J. Hlinka, Z najnovších prírastkov 189, obr. 1.

Ulož. SNM Bratislava.

12. Vyšný Kubín, okr. Dolný Kubín

1858, ON, statér (2), 7,765 g, Ø 15,6-14,3 mm; 7,894 g, Ø 13,7-15 mm.

Typ Paulsen 279-282, Castelin B/5? Ondrouch 11; P. Čaplovič, Púchovské sídlisko Trniny 184 n.¹¹

Ulož. Oravské múzeum Oravský Podzámok.

13. Bratislava (?)

?, ON, statér (2), 6,61 g, Ø 14-15 mm; 6,53 g, Ø 14-14,5 mm.

Typ Paulsen 379, Castelin C/15. J. Hlinka, Z najnovších prírastkov, 190.

Ulož. SNM Bratislava.

b) Razby podunajské (severopanónske)

14. Bratislava-Hrad

1967, AN, statér (1), 6,47 g, Ø 13-14 mm.

Výskum dr. T. Štefanovičovej, v kultúrnej vrstve okrem statéra aj ďalších 40 strieborných norických mincí.

⁸ M. Dessewffy, Barbár pénzek, Budapest 1910, č. 405-406.

⁹ J. Hlinka, Z najnovších prírastkov nálezov ojedinelých mincí v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave, Sborník SNM LX, 1966, str. 187 n.

¹⁰ V. Ondrouch, Nálezy ..., č. 18, chybný údaj o váhe mince.

¹¹ P. Čaplovič, Púchovské sídlisko Trniny nad Veľkým Bystercom, Slov. archeológia VIII-1, 1960, str. 184 n., str. 187 n., obr. 5ab, 6ab.

Typ Paulsen 688, Castelin D/17. (Vid' tab. I, č. 4.)

Ulož. SNM Bratislava.

15. Bratislava-Petržalka

1962, ON, statér (1), 6,44 g, Ø 14 mm.

Typ Paulsen 688-692, Castelin D/17. Ondrouch 60b.

Ulož. SNM Bratislava.

16. Bývalá Bratislavská stolica (?)

Pred r. 1903, neistý ON, statér (1), 6,4325 g.

Typ Paulsen 688-693, Castelin D/17. Ondrouch 1.

17. Bratislava, "redakcia Pravdy"

?, ON, statér (1), 6,40 g, Ø 14-15 mm.

Typ Paulsen 681-686, Castelin D/16. Ondrouch 60a.

Ulož. SNM Bratislava.

IV. Ostatné nálezy zlatých mincí

18. Veľký Bysterec, okr. Dolný Kubín

a) Napodobeniny mušľových statérov

1859, HN, napodobeniny mušľových statérov (5), spolu so zlatými lopatkovitými mincami (pozri nižšie) a striebornými tetradrachmami "veľkobystereckého typu"

Váha jednotlivých mincí v g: 5, 18, 5, 31, 5, 35, 5, 37, 5, 415. (Vid' tab. I, č. 2.)

b) Zlaté lopatkovité mince

1859, HN, lopatkovité mince (6), súčasť hromadného nálezu (pozri hore). Váha jednotlivých mincí v g: 5, 14, 5, 40, 5, 48, 5, 92, 6, 07, 6, 09. (Vid' tab. I, č. 1.)

Literatúra k celému hromadnému nálezu: Ondrouch, 31; P. Caplovič, Púchovské sídlisko Trniny, 185 n., tab. II.

Ulož. Oravské múzeum Oravský Podzámok.

c) Statéry s neurčitelnou kresbou

19. Levice, okr. Levice

1930, HN, statéry (5) spolu so 126 striebornými, tzv. audoleontskými mincami, uložené v nádobe. Váha jednej z piatich zlatých mincí 8,04 g, Ø 15,8 mm.

Ondrouch 21. Pozri aj K. Pink, Die Münzprägung, tab. XXX, 2-6.¹²

d) Napodobenina štyriadvadsatinky zlatého statéra

20. Prosné, okr. Považská Bystrica

1966, AN, 1/24 statéra (1), 0,13 g, Ø 7-8 mm.

Averz ako Paulsen 161-164 alebo 171-174, reverz neznámy. (Vid' tab. I, č. 3.)

Ulož. Považské múzeum Žilina.

21. Zemplín, okr. Trebišov

1956, AN:

e) Subaerátny zlatý statér s mušľou (1), 4,133 g, Ø 14-15 mm.

Typ Paulsen 684, Castelin D/16. Ondrouch 19.

f) Nerazený zlatý strižok, 2,632 g, Ø 8 mm.

Ulož. AÚ SAV Nitra.

¹² K. Pink, Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn, Leipzig 1939.

Hodnotenie nálezov

Zlaté keltské razby zo Slovenska možno podľa typov zadeliť do štyroch skupín; I - zlatá minca typu Niké, II - statéry a ich čiastkové jednotky typu Athena Alkis, III - mušľové statéry, IV - rôzne typy zlatých mincí, vytvárajúce 5 podskupín (a-e).

Do prvej skupiny - pri určení poradia sme sa snažili zachovávať známe chronologické hľadiská¹³ - patrí na Slovensku zatiaľ iba jediný nález zlatého statéra typu Niké (č. 1). Nálezy zlatých mincí s Niké na reverze, napodobeniny zlatého statéra Alexandra Macedónskeho, sa vyskytujú prevažne na území dnešnej Moravy, čo naznačuje, že i vznik týchto mincí by bolo možné predpokladať na Morave.¹⁴ Ťažko však rozhodnúť, či náš jediný nález zlatého statéra s Niké patrí k týmto moravským razbám, alebo či vznikol mimo územia dnešného Československa, azda v oblasti Panónie.¹⁵ Naša dobre vyhotovená napodobenina statéra s Niké i jej pomerne vysoká váha ukazuje na odlišnosť od moravských nálezov, čo sa pri hľadaní pôvodu tejto mince prihovára skôr za druhú z uvedených eventualít. Jednoznačný záver na základe jediného nálezu by bol však nateraz predčasný.

Druhú skupinu tvoria razby typu Athena Alkis. Na Slovensku sa našli dovedna 4 statéry, 2 tretinky, 12 či 13 osminiek a 2 štyriadvadsatinky statéra. Zlaté mince s Athenou Alkis (neskôr postavou bojovníka) na reverze a ich drobné nominály razili Kelti obývajúci dnešné Čechy a Moravu. Tieto razby neobiehali však len na domácom území, ale zrejme ako dôsledok obchodu nachádzajú sa dnes i v iných oblastiach.¹⁶ Rovnakého pôvodu sú pravdepodobne i nálezy zlatých mincí tohto typu, objavené na Slovensku (č. 2-9). Dovoľujú úvahy o smere i intenzite obchodných záujmov, smerujúcich z keltských oblastí dnešných Čiech a Moravy na Slovensko.

Podobnú hospodársko-obchodnú úlohu mali v keltských oblastiach dnešného Slovenska pravdepodobne i zlaté mušľové statéry, pochádzajúce tiež z mincových dielní českých alebo moravských Keltov (nálezy č. 10-13). V našom katalógu tvoria prvú časť tretej skupiny nálezov. V slovenskom nálezovom fonde sú zastúpené šiestimi exemplármi.

Do druhej časti tretej skupiny patria mušľové statéry (č. 14-17), ktoré už predstavujú mladší typ týchto zlatých razieb. Ich vznik sa dáva do súvislosti s činnosťou "panónskej" mincovne, ktorá sa podľa výsledkov doterajšieho bádania nachádzala pravdepodobne na území dnešného juhozápadného Slovenska, ak nie priamo v dnešnej Bratislave. Okrem veľkých strieborných mincí (s nápisom BIATEC a ďalšími pozoruhodnými legendami) a ich drobných nominálov vydávala i zlaté

¹³ Pozri K. Castelin, Die Goldprägung ..., str. 35, tab. VI.

¹⁴ Ten istý, Ku keltskému mincovníctví, str. 35; ten istý, Die Goldprägung ..., str. 9.

¹⁵ K. Castelin, Moravské duhovky, Num. listy XIV, 1959, str. 129-133; V. Ondrouch, Mince Keltov, str. 9, pozn. 14.

¹⁶ Napr. K. Castelin, Złote monety celtyckie w Czechosłowacji i w Polsce, WN X, 1966, str. 166 n.

statéry s čiastkovými jednotkami.¹⁷ Naše nálezy mladšieho typu mušľových statérov (4 exempláre), ktoré vzbudzujú pozornosť hlavne geografickým rozmiestnením (všetky boli objavené v Bratislave), poskytujú podklady k riešeniu spomínaných problémov.

Do poslednej, najpozoruhodnejšej skupiny nálezov zlatých keltských razieb na Slovensku zaraďujeme mince, ktoré nepatria ani do jednej z predchádzajúcich skupín, ale typologicky sa i navzájom líšia. Mimoriadnu pozornosť si zasluhujú hlavne zlaté mince z hromadného nálezu vo Veľkom Bysterci (č. 18).¹⁸ Ide hlavne o 6 zvláštnych "lopatkovitých" mincí, opatrených bizarnými, dosiaľ dostatočne neidentifikovanými obrazmi. O vysvetlenie jedného z najkomplikovanejších obrazov na týchto minciach (tab. I, č. 1) sa snažili P. Radoměřský a J. Štěpková¹⁹ v súvislosti s publikovaním zlatej keltskej mince podobného typu zo súkromnej zbierky. Z úvah autorov hlavne nad štylistickou stránkou oboch mincí vyplýva, že pri interpretovaní obrazovej náplne spomenutých zlatých razieb treba sa obrátiť na známe strieborné mince tzv. tótfalujského a simmeringského typu.²⁰ Domáci pôvod zlatých lopatkovitých mincí na území dnešného Slovenska dovoľuje predpokladať okrem spomenutých typologických príbuzností i dosiaľ ojedinelé objavenie sa týchto mincí iba na území Slovenska, ale domáci pôvod naznačuje azda aj spoluvýskyt lopatkovitých mincí s ďalšími dvoma pozoruhodnými typmi mincí v poklade z Veľkého Bysterca. Sú to strieborné mince tzv. veľkobystereckého typu, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou reprezentujú domácu severoslovenskú barbarskú razbu. Nové archeologické objavy na severnom Slovensku, ktoré priniesli ďalšie nálezy mincí tohto typu, plne podporujú oprávnenosť predpokladu existencie samostatnej mincovej dielne na tomto území.

Súčasťou hromadného nálezu z Veľkého Bysterca je i 5 zlatých statérov s mušľou. Sú pozoruhodné preto, lebo nejde o originálne české alebo moravské mušľové statéry, ale o ich napodobeniny. Miesto vzniku veľkobystereckých mušľových statérov hľadal už R. Paulsen v domácom prostredí nálezu.²¹

K skupine presne nezaradených mincí patrí aj 5 zlatých razieb z hromadného nálezu mincí v Leviciach. Autori správ o tomto náleze sa nezhodli pri určení typu týchto mincí. R. Paulsen²² publikoval jednu z nich a považoval ju za napodobeninu statéra typu Athena Alkis. K. Pink²³ uvažoval o hybridnej razbe, "o imitácii koťtinských a koistobockých mincí" a hľadal podobnosť so zlatými mincami objavenými

¹⁷ K. Castelin, Biatec a Nonnos, Num. listy XII, 1957, str. 157 n.; V. Ondrouch, Keltské mince typu Biatec.

¹⁸ Naposledy podrobný opis týchto mincí urobil P. Čaplovič, Púchovské sídlisko Trniny, str. 85 n.

¹⁹ P. Radoměřský - J. Štěpková, Tři neznámé keltské mince, Num. sbor. IV, 1957, str. 43-45.

²⁰ Pozri k tomu však aj statér Helvetiov z elektrónu, Forrer 454 (R. Forrer, Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande I, Graz 1968, tab. XI, č. 56, 454).

²¹ R. Paulsen, Die Münzprägung ..., str. 110; K. Castelin, Zlote monety celtyckie ..., str. 166.

²² R. Paulsen, Die Münzprägung ..., str. 144, tab. 12, č. 259-260.

²³ K. Pink, Die Goldprägung der Ostkelten. str. 35.

mi vo veľkobystereckom poklade. K jeho názoru sa priklonil V. Ondrouch²⁴ a zdôrazňoval, že levická minca "typologicky náleží k samostatnej skupine, ktorú nemožno miešať so skupinou bójských imitácií typu Athena Alkis, ako to robí Paulsen". Žiaľ, zlaté mince z Levíc môžeme posudzovať zatiaľ len z fotografií, ktoré uverejnil K. Pink.²⁵ Domnievame sa, že mince majú veľa spoločného s českými statérmí s hrboľom na averze a s nerozoznatelnou kresbou na reverze (Castelin B/5-6); zároveň si uvedomujeme, že ich spracovanie a presné zaradenie si vyžiada hlbšie štúdium.

K nálezom ešte presne nezaradeným patrí i drobná zlatá minca z lokality Prosné (katalog č. 20, tab. I, č. 3). Je to tenký, nepravidelne zrezaný zlatý pliešok; na averze má plytký hrboľ, na reverze priehlblinku. Je zo svetlého zlata. Mincu podobného typu, veľkosti ani váhy sa nám dosiaľ nepodarilo v príslušných katalógoch objaviť. Keďže ide o prvý nález tohto druhu na Slovensku, možno na základe váhy a obrazovej stránky mince iba vysloviť domnienku, že je to napodobenina štyriadvadsiatinky zlatého statéra zatiaľ neurčeného typu. Ťažko predbežne stanoviť, či prototypom boli zlaté mince českých alebo moravských Keltov alebo či v tomto prípade nebude treba hľadať súvislosti s predpokladanou razbou zlatých mincí na severnom Slovensku, zastúpených v poklade z Veľkého Bysterca.²⁶

K nepravidelným razbám treba zaradiť 2 zlaté mince zo Zemplína.²⁷ Prvou je subaerátny statér s mušľou (typ Castelin D/16). Z dosiaľ identifikovaných subaerátov²⁸ je tento statér z posledného obdobia razby zlatých mincí s mušľou ojedinelým exemplárom. Posudzovanie súvislostí okolo vydávania subaerátnych mincí v tomto období je však ovplyvnené nedostatočnou možnosťou poznania kvality ostatných, do úvahy prichádzajúcich nálezov zlatých mincí. Za povšimnutie stojí však i objavenie tejto mince v Zemplíne na východnom Slovensku, v prostredí súvisiacom s keltsko-dáckym centrom, kde okrem bronzovej a strieborných keltských mincí se našiel aj zlatý nerazný strižok.

Hoci ojedinelosť týchto nálezov v Zemplíne bráni vysloveniu širších záverov je isté, že ani v tejto oblasti zlaté mince v hospodárskych vzťahoch neboli neznáme.

Z uvedených poznámok k nálezom zlatých keltských a iných barbarských mincí zo Slovenska vyplýva, že pri sledovaní razby mincí na tomto území, ktorá sa realizovala prevažne v striebre, je rozhodne potrebné venovať pozornosť aj nálezom zlatých mincí. Už na základe doterajších nálezov možno predpokladať existenciu určitých, pravdepodobne hospodárskych kontaktov medzi keltskými centrami dnešných Čiech, Moravy a Slovenska, hlavne v období vydávania statérov typu Athena Alkis (Castelinovo časové obdobie A), ich drobných nominálov,

²⁴ V. Ondrouch, Barbarské mince z Levíc, Bratislava XI, Bratislava 1937, str. 16-22, publikoval len jednu zlatú mincu.

²⁵ K. Pink, Die Münzprägung der Ostkelten, tab. XXX, 2-6.

²⁶ Za posúdenie nálezu ďakujem dr. K. Castelinovi.

²⁷ B. Benadik, Die spätlatènezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei, Germania 43, 1965, str. 81.

²⁸ Prehľad podľa Paulsena K. Castelin, Die Goldprägung ..., str. 90.

ale i v období razby statérov s mušlou (prvá polovica obdobia B Castelinovho časoveho triedenia).

Pre identifikáciu činnosti bójskej mincovne na území dnešného juhozápadného Slovenska (v Bratislave) sú dôležitou oporou nálezy statérov s mušlou, ktoré typologicky i metrologicky patria práve do posledného úseku vydávania mušlových mincí (obdobie D Castelinovho chronologického triedenia) a ktoré už pravdepodobne súvisia s existenciou spomínanej mincovne.

Najväčšiu pozornosť bude v budúcnosti potrebné venovať dosiaľ presne nerozpracovaným typom IV. skupiny (hlavne nálezy z Veľkého Bysterca, Prosného, Zemplína a Kurimy), ktoré po obohatení o nové nálezy a po opätovnej analýze budú môcť podať presvedčivejší dôkaz o tom, že niektoré keltské alebo ine barbarické centrá na území dnešného Slovenska sa okrem pravidelnej striebornej razby pokúsili vydávať aj zlaté mince.

Keltische Goldmünzen in der Slowakei

(Taf. I, 1-5)

In den Fundbeständen keltischer und anderer barbarischer Münzen aus der Zeit der Besiedlung der Slowakei durch die Kelten überwiegen Silberprägungen. Die meisten von ihnen entstammen wahrscheinlich lokalen Münzstätten. Funde von Goldmünzen aus diesem Zeitraum sind in der Slowakei nicht zahlreich. Deshalb wurden sie offenbar bislang nicht komplex analysiert. Ungeachtet der nicht allzu grossen Zahl können aber die Funde von Goldmünzen das Bild vom Münzwesen und von den Wirtschafts- und Handelsbeziehungen im keltischen Milieu auf dem Territorium der heutigen Slowakei abrunden.

Die Verfasserin fasste übersichtshalber alle Funde von Goldmünzen in einem Katalog zusammen und teilte sie typologisch in vier Gruppen ein:

In die I. Gruppe gehört der einzige Fund einer goldenen Nachahmung eines Staters vom Typ Niké (Nr. 1, Taf. I, 5). Wahrscheinlich gehört er nicht zu den mährischen Prägungen dieses Typs, sondern eher zu den Emissionen einer vorausgesetzten "pannonischen" Münzstätte ausserhalb des Territoriums der Tschechoslowakei.

Die II. Gruppe bilden Goldmünzen vom Typ Athene Alkis (Nr. 2-9), die die Kelten auf dem Gebiet des heutigen Böhmens und Mährens prägten. Ihre Prägungen gelangten in die keltischen Gebiete der Slowakei höchstwahrscheinlich infolge von Wirtschafts- und Handelsbeziehungen.

In der III. Gruppe befinden sich goldene Muschelstatere. Im ersten Teil dieser Gruppe (a) gibt es Statere, die aus den Münzstätten der böhmischen und mährischen Kelten stammen. Sie liefern einen Hinweis auf die Richtung und Intensität der Handelsinteressen zwischen den keltischen Zentren des heutigen Böhmens und Mährens sowie der heutigen Slowakei. Im zweiten Teil (b) der III. Gruppe befinden sich Muschelstatere (Nr. 14-17) des jüngeren Typs, deren Emission wahrscheinlich bereits mit einer Münzstätte zusammenhängt, die irgendwo auf dem Territorium der heutigen Südwestslowakei (in Bratislava?) wirkte. Alle Funde dieses Typs stammen aus Bratislava.

In der IV. Gruppe befinden sich Funde von Goldmünzen, die nicht in eine der vorhergehenden Gruppen gehören, sich aber untereinander typologisch unterscheiden: a) 5 Nachahmungen von Muschelstatern (Nr. 18), die einen Bestandteil des bekannten Münzschatzes aus Veľký Bysterec in der Nordslowakei bildeten. Der Entstehungsort dieser Münzen wird im heimischen Fundmilieu angenommen. b) 6 eigenartige schaufelförmige Münzen aus demselben Schatz, mit bizarren, bisher nicht mit Sicherheit identifizierten Bildern. Bei einer der bemerkenswertesten Münzen dieses Typs (Taf. I, 1) wird eine typologische Verwandtschaft mit den Silbermünzen des sog. Totfalujer und Simmeringer Typs nicht ausgeschlossen. Eine heimische Herkunft dieser Münzen aus dem Gebiet der Slowakei ist nicht unwahrscheinlich. c) Nachahmung 1/24 eines Staters bisher unbestimmten Typs (Nr. 20, Taf. I, 3). Der Einzelcharakter dieses Fundes macht eine Feststellung dahingehend unmöglich, ob Vorbild für seine Anfertigung die kleinen Goldmünzen der böhmischen und mährischen Kelten waren oder ob man nicht etwa in diesem Fall Zusammenhänge mit der vorausgesetzten Prägung von Goldmünzen in der Nordslowakei wird suchen müssen, wie sie im Schatz aus Veľký Bysterec vertreten sind. d) Ein subaerater Stater mit Muschel - Typ Castelin D/16 und e) ein goldener ungeprägter Schrötling - beide Münzen wurden in Zemplín in der Ostslowakei entdeckt, in einem Milieu, das mit einem keltisch-dakischen Zentrum zusammenhängt.

In hier unterbreiten Beitrag handelte es sich hauptsächlich um die Konzentration aller Funde keltischer und sonstiger barbarischer Goldmünzen aus der Slowakei und um die Hervorhebung der wichtigsten Probleme im Zusammenhang mit ihrem Vorkommen auf diesem Territorium. Neue Funde und ihre neuerliche Analyse werden zur weiteren Lösung der gestellten Aufgaben beitragen.

K NEJSTARŠÍMU LATINSKÉMU PÍSMU NA NAŠICH KELTSKÝCH MINCÍCH

(Tab. I, č. 6–12)

Nejstarší důkazy o používání latinského písma na území ČSSR přináší naše keltské mince. Není to ovšem domnělý nápis CIECI, jak kdysi uvedl R. Forrer, jenž takto mylně vysvětlil několik nejasných čar na jedné z nejstarších sérií českých zlatých třetinek statéru typu AA (Athéne-Alkis nebo Athéne-Alkidemos) z ražebního úseku "A".¹ Podobné klamné napodobeniny latinského písma mají i stříbrné ("bojske") mince hornoitalských nebo českých Keltů, z nichž se jedna našla u našeho nejznámějšího keltského hradiště u Stradonic nad Berounkou.²

Za nejstarší, nepochybné doklady latinského písma jsou dosud snad všeobecně považovány nápisy na velkých stříbrných mincích "bratislavského" typu z posledního údobí ("D") keltského panství na jihozápadním Slovensku.³ Jsou to naše nejznámější stříbrné keltské ražby, nalezené v několika stovkách kusů hlavně v bratislavské oblasti. Mají celkem 15–16 různých nápisů, vykládaných snad všeobecně jako jména náčelníků nebo knížat, jako BIATEC, NONNOS, BSV, DEVIL atd.⁴ Z těchto jmen se vyskytuje nápis NONNOS (popř. SONNON) také na drobných stříbrných mincích "simmeringského" typu s vavřínovou větví a koníčkem (asi o 2,3 g), takže předpokládáme bližší poměr k velkým mincím "bratislavského" typu s týmž jménem.

Podle dnes běžného názoru pocházejí velké stříbrné mince "bratislavského" typu asi z let 70 až 55 před n. l.,⁵ drobné stříbrné mince "simmeringského" typu jsou podle rakouského badatele K. Pinka o málo mladší.⁶ Tyto ražby tedy dosud datují nejstarší výskyt latinského písma na půdě našeho státu v údobí "D".

¹ R. Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein- u. Donaulande*, 2. vyd. Graz 1969, str. 195 a vyobr. č. 361.

² K. Castelin, *Keltové na počátku druhého století před n. l.*, Num. listy XIII, 1958, str. 78 (Forrer, l.c., str. 194, vyobr. č. 360); též, *Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern*, Graz 1965, tab. 3, vyobr. 34.

³ V. Ondrouch, *Keltské mince typu Biatec z Bratislavy*, Bratislava 1958, str. 44. K tomu nutno přiřadit tři zlaté jednotky s nápisem Biatec popr. Biat (tamtéž, tab. 4, č. 1–5).

⁴ V. Ondrouch, l.c., str. 43.

⁵ Naposledy K. Castelin, Forrer 2. vyd. 1969, 2 sv., bibliografická pozn. 141.

⁶ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, Leipzig 1939, str. 110 a 123 (dále cituji jako Pink, 1939); též, *Einführung in die keltische Münzkunde*, 2. vyd. 1960, str. 27, 38 a 46.

Zdá se však, že roli nejstarších ražeb s latinským písmem u nás nelze mincím "bratislavského" a "simmeringského" typu přiřknout výlučně. K této domněnce nás opravňují další ražby, jimž v této souvislosti dosud nebyla věnována zasloužená pozornost. Jde o stříbrné keltské mince o váze kolem 5 1/2 g, jejichž původ bezpochyby nutno hledat někde na Slovensku:

1. Tzv. "dvoudrachma" ⁷ s nápisem

L.: Hladký hrbol, vedle něho na okraji TA.

R.: Cválající kůň vlevo, pod ním značka tvaru "kuželky"; kopyta koně jako obrysy trojúhelníku.

H. de La Tour, Atlas de monnaies gauloises (1892; 1965), tab. LI, 9894. Pink, 1939, str. 88, 5, 83 g.

2. Tzv. "dvoudrachma" s nápisem

L.: Jako u č. 1, na okraji nápis $\nabla\Delta$

R.: Jako u č. 1, nad koněm čtyři kuličky, před koněm kulička, nad hlavou ozdoba tvaru ležatého S.

Ar, 16,5 mm, 5,57 g. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapešť (cituji jako "MNM" Por. M. Dessewffy, Barbar pénzei, 1910, č. 283. Pink 1939, str. 88 a vyobr. 360. (má mylně 5,17 g). (Viz tab. I, č. 6 - toto i všechna další vyobrazení jsou o jednu desetinu zvětšena).

3. Tzv. "dvoudrachma" s nápisem

L.: Jako u č. 2

R.: Jako u č. 2

Ar, 16 mm, 5,31 g, MNM s poznámkou "naleziště Kežmarok". Dess. 283, A. J. Horváth, Num. Közlöny XIII, 1914, str. 123. (Viz tab. I, č. 7).

V odborné literatuře již byla o těchto mincích zmínka, aniž by si byli numismatikové blíže povšimli významu a smyslu nápisu $\nabla\Delta$.⁸ Mince nás staví před několik problémů, zajímavých z hlediska nápisu a především z hlediska chronologie keltského mincování na Slovensku.

Jejich nejvýznačnější rys, totiž retrogradní nápis latinským písmem $\nabla\Delta$, je naprosto zřetelný a čitelný;⁹ nutno jej číst buď CAT nebo (s ligaturou A-N-T) CANT. Jde pravděpodobně o začátek jména, patrně osobního, tedy obdobně jako u nápisu

⁷ Někteří autoři předpokládají, že stříbrné mince o váze kolem 5 1/2 g byly polovinami čtyřdrachem o váze kolem 10-9 g (V. Ondrouch, E. Kolníková); proto zde používám pro stručnost, ale nezávazně, označení "dvoudrachmy". Naproti tomu soudil Pink, 1939, str. 88, že mince o váze 5 1/2 g vznikly postupným snižováním váhy a ryzosti čtyřdrachem a že jsou (jako následní ražby) mladší než čtyřdrachmy. Přikláním se spíše k Pinkovu názoru. Přechodní ražby (o váze asi 8-7 g) ovšem - pokud vím - dosud neznáme. Také norické "dvoudrachmy" jsou pozdními čtyřdrachmami.

⁸ A. J. Horváth, Szepes vármegye érmei, NK XIII, 1914, str. 123; Pink 1939, str. 88 (uvádí nápis nepřesně jako $\nabla\Delta$, tedy CAN); V. Ondrouch, Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, str. 38, č. 34 (neuvádí nápis); E. Kolníková, Několko poznámok k novým nálezom keltských mincí na Slovensku, Študijné zvesti AÚSAV 11, 1963, str. 35.

⁹ Retrogradní nápisy (které je nutno číst zprava doleva) nejsou na keltských mincích vzácné. Z nám bližších keltských ražeb je to mladší zlatý statér X. vedlejší řady (se sekerou a stočeným drakem), který má nápis CVR obráceně; viz K. Castelin, Goldprägung ..., tab. 6, č. 91.

BIATEC, NONNOS, DEVIL atd. na velkých mincích "bratislavského" typu.¹⁰ Kde byly mince s nápisem CAT-CANT raženy, kdo byl onen CAT-CANT a - hlavně - do které doby asi lze klást jejich ražbu?

Jasný náznak o oblasti ražby nám poskytují jejich zřejmé typologické a metrologické shody se stříbrnými ražbami "trninského" typu.¹¹ Mince s nápisem CAT-CANT jsou totiž - až na nápis - po všech stránkách totožné s menšími ražbami (tzv. "dvoudrachmami") "trninského" typu. Uvádím zde několik příkladů:

4. Tzv. "dvoudrachma" bez nápisu

L.: Jako u č. 2, avšak bez nápisu.

R.: Jako u č. 2.

Ar, 16 mm, 6,45 g. MNM. Pink 1939, str. 88. (Viz tab. I, č. 8.).

5. Tzv. "dvoudrachma" bez nápisu

L.: Jako u č. 4.

R.: Jako u č. 4.

Ar, 16,5 mm, 6,12 g. MNM Pink 1939, str. 88.

6. Tzv. "dvoudrachma" bez nápisu

L.: Jako u č. 4.

R.: Jako u č. 4.

Ar, 16 mm, 5,40 g. Naleziště Zemplín, východní Slovensko. E. Kolníková, Několko poznámok k novým nálezom keltských mincí na Slovensku. Stud. zvesti AÚSAV 11, 1963, obr. 1, č. 2, a str. 35.

Již z tohoto skromného srovnávacího materiálu je vidět, že jde u obou skupin (č. 1-3, č. 4-6) o ražby úzce příbuzné, o výrobky patrně téže dílny, ražené snad v nevelkém časovém odstupu jednak ještě "po staru" bez nápisu (prům. váha kolem 6 g, starší ražby?), jednak - pod vlivem jiných mincí s nápisy - již s krátkým nápisem (prům. váha kolem 5 1/2 g, mladší ražby?). Jako nejbližší srovnávací materiál k tzv. "dvoudrachmám" se nám nabízejí větší mince "trninského" typu (tzv. "čtyřdrachmy"), které opět podle typu, váhy a tzv. "fabriky" jsou pravděpodobně výrobky téže keltské dílny jako výše popsané "dvoudrachmy".

¹⁰ O jazykové stránce nápisu pojednal V. Polák, Jazyk Biatek. AR VI, 1954, str. 76-79.- H. Birkhan, Die "keltischen" Personennamen des böischen Grossilbers. Die Sprache, Zeitschrift f. Sprachwissenschaft, XVII, 1971, str. 23-33.

¹¹ Označení pochází od lokality Trniny u Velkého Bysterce v údolí Oravy na severním Slovensku, kde byl odkryt poklad 17 čtyřdrachem "trninského" typu (dříve "velkobystereckého" typu) spolu s lehkými, silně legovanými zlatými statéry z údobí "D" (nebo "E"). Poslední dobrý popis u P. Čaploviče, Púchovské sídlisko Trniny nad Velkým Bystercom. Slov. Arch. VIII - 1, 1960, str. 183-216. V. Ondrouch, Nálezy ..., str. 36-39, č. 31-43. Již z dnes známého materiálu (Trniny, MNM, Vídeň) je zřejmé, že lze čtyřdrachmy "trninského" typu členit na několik skupin, i váhově odlišných.

7. "Čtyřdrachmy"

L.: Podobně jako u č. 4, ale větší.

R.: Podobně jako u č. 4, ale větší.

Ar, 21-23 mm, 10,06 g. Naleziště Kežmarok. MNM. Dess. 281. Pink 1939, str. 87 (s prům. váhou 9,9 g podle Gohla). V. Ondrouch, Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, 1964, str. 38, č. 34. P. Čaplovič, Púchovské sídlisko Trniny nad Veľkým Bystercem. Slov. archeológia VIII-1, 1960, str. 186 a 195 (s prům. váhou 9,03 g mincí z trninského nálezu). (Viz tab. I, č. 9.)

Podle svědectví nálezů¹² pocházejí "čtyřdrachmy" trninského typu pravděpodobně z oblasti tzv. "púchovske kultury" na Slovensku a tamtéž je nutno hledat i dílnu tzv. dvoudrachem, z nichž u dvou známe slovenské naleziště (č. 3: Kežmarok; č. 6: Zemplín). Tím však není skupina mincí "trninského" typu vyčerpána. Pro úplnost třeba uvést, že známe ještě stejné ražby bronzové, bohužel dosud bez nalezišť:

8. Bronzová mince

L.: Jako u č. 4.

R.: Jako u č. 4.

Ae, 17 mm, 6,45 g. MNM "RI 6239" (Viz tab. I, č. 10.)

9. Bronzová mince

L.: Jako u č. 4.

R.: Jako u č. 4.

Ae, 16 mm, 5,63 g. MNM "RI 6241"¹³ (Viz tab. I, č. 11.)

10. Bronzová mince

L.: Jako u č. 4.

R.: Jako u č. 4.

Ae, 5,61 g. Vídeň, Spolková sbírka. Pink 1939, str. 88.

11. Bronzová mince

L.: Jako u č. 4.

R.: Jako u č. 4.

Ae, 5,34 g. Vídeň, Spolková sbírka. Pink 1939, str. 88, vyobr. č. 361.

12. Bronzová mince

L.: Jako u č. 4

R.: Jako u č. 4, ale pět (?) kuliček nad koněm.

Ae, 17 mm, 4,42 g. MNM "RI 6240". (Viz tab. I, č. 12.)

¹² Viz předchozí poznámku.

¹³ Tato mince má na lístku, na kterém leží ve sbírce MNM, rukou Oedöna Gohla poznámku "Cotini", což se vztahuje pravděpodobně na všechny tři mince č. 8, 9 a 12. Z uvedených čísel přírůstkového katalogu MNM vyplývá, že mince byly získány najednou, což dovoluje úvahu o společném původu (nálezu?).

Souhrně posuzováno, tvoří mince "trninského" typu nápadně jednotnou a pravděpodobně - pokud jde o ražby stříbrné - v nepříliš dlouhém časovém úseku vzniklou skupinu. Nepřikloníme-li se k Pinkovu názoru (viz pozn. 7), pak by šlo o systém dvou stříbrných hodnot popř. s bronzovými drobnými mincemi.¹⁴ Bylo by zajímavé zjistit, kdy a odkud se dostal systém dvou stříbrných jednotek do slovenských krajů, neboť známe podobné menší jednotky také v Dácii.¹⁵

Ještě důležitější však je okolnost - a to i z hlediska datování - že na Slovensku pravděpodobně vznikla ještě jiná skupina větších a dílčích jednotek, nedávno přehledně publikována E. Kolníkovou.¹⁶ Jsou to "čtyřdrachmy" a drobné stříbrné mince se společnou "lyrovitou značkou". Větší mince mají průměrnou váhu 11,39 g (I. typ) a 11,72 g (II. typ), drobné ražby (označené jako "drachmy") váží průměrně 3,33 g (III. typ) a jediný exemplář IV. typu váží 4,37 g.

I když neznáme vzájemný "měnový" poměr mezi "čtyřdrachmami" a menšími jednotkami, je přece velmi pravděpodobné, že alespoň některé "čtyřdrachmy" a drobné mince s "lyrovitou značkou" byly raženy současně, tak jako v případě mincí "trninského" typu. Máme tedy na Slovensku dvě skupiny větších a příslušných menších jednotek ("trninský" typ, typ "s lyrovitou značkou"), ovšem kromě velkých mincí "bratislavského typu" a příslušných mincí "simmeringského typu". Jak byly slovenské skupiny datovány?

Velké mince "bratislavského" typu vznikly, jak již uvedeno, kolem pátého desetiletí posledního století před n. l. (údobí "D"), snad ještě o něco dříve než "simmeringský" typ drobných mincí. Čtyřdrachmy z Trnin byly naposled datovány - pokud vím - P. Čaplovičem¹⁷ asi do 2. třetiny, ne-li do 2. poloviny posledního století; prozatím soudím, že 2. třetina přichází snad v úvahu jako doba ražby, druhá polovina pak jako pravděpodobná nebo možná doba ukrytí trninského pokladu. Počátky ražby norických čtyřdrachem o váze kolem 12,3 g kladl Pink do doby kolem r. 90 před n. l. (údobí "B").

Souhrně lze tedy říci, že uvedené slovenské skupiny, "bratislavská", a "trninská", spadají zhruba do první poloviny posledního století před n. l., chceme-li, tak do jeho druhé třetiny. V tomto časovém úseku byly tedy ve slovenských krajích raženy kromě "čtyřdrachem" asi o 10-9 g také menší jednotky (naše č. 4, 5 a 6) o váze od 6,45 do 5,40 g. To je i přibližný časový rámeček našich zvláštních mincí s nápisem CAT-CANT o váze 5,83-5,31 g, které by tedy mohly být stejně staré nebo i o něco starší než velké mince "bratislavského" typu.

¹⁴ U bronzových mincí č. 8 - 12 není dosud jasné, zda-li byly raženy současně se stříbrnými mincemi nebo teprve po nich jakožto výsledek postupného zhoršování stříbra. Pro druhou a pravděpodobnější možnost máme příklady z povodí řeky Kapos v Dúnantúlu, kde původní stříbrné ražby končí - jako trninský typ - jako ražby bronzové; viz Pink, 1939, str. 88 a A. Kerényi, Ke chronologii barbarických mincí regölského typu, Num. listy XIV, 1959, str. 162.

¹⁵ K Dácii viz J. Winkler, Despre drahma și hemidrahma în sistemul monetar al daco-getilor. Acta musei Napontensis III, 1966, str. 75-89; E. Kolníková, Keltské mince s lyrovitým znakem na Slovensku, Študijné zvesti AÚSAV 13, 1964, str. 200.

¹⁶ Viz předchozí poznámku. Pink, 1939, str. 91-92 a tab. XX, č. 388, 389, 395-398.

¹⁷ Viz pozn. 11. - Za ochotnou pomoc při keltských studiích je autor srdečným díkem zavázán dr. E. Kolníkové, CSc, Nitra, a řed. P. Čaplovičovi, Oravský Podzámok. Za sádrové odlitky mincí v MNM, Budapešť, děkuje autor dr. Bíróné Sey Katalin, Budapešť. Rukopis tohoto článku byl dokončen a odevzdán k publikaci na sklonku roku 1969.

Proti tomuto všeobecnému vývoji keltského mincování v uvedených krajích během posledního století stojí však v jakémsi rozporu předpokládaná doba ražby mincí s "lyrovitou značkou". Váží průměrně 11,37 a 11,72 g ("čtyřdrachmy") a menší jednotky mají 3,33 g, popř. 4,37 g. Mince těchto vah mohly být raženy - podle výše naznačeného vývoje - např. někdy ke konci druhého století před n. l. nebo v 1. třetině posledního století, tedy zhruba kolem přechodu z druhého do prvního století. Slovenští numismatikové však předpokládají, že u mincí s "lyrovitou značkou" jde o začátky mincovní činnosti slovenských Keltů; první polovinu druhého století považují za terminus ad quem pro "čtyřdrachmy" (o váze 11,37 a 11,72 g) tohoto typu. To je ovšem časový rozdíl, který z hlediska vývoje v okolních zemích nutno přezkoušet.

Bylo by proto velmi zajímavé, kdyby se dalo zjistit, během jaké asi doby došlo na Slovensku - pod domácím nebo cizím vlivem - k poklesu průměrné váhy "čtyřdrachem" z 11,72 nebo 11,37 g asi na 9 g; zjištění zajímavé např. také z hlediska čtyřdrachem "hontského typu". Při blízkosti oblastí obou druhů slovenských čtyřdrachem ("trninských" a "s lyrovitou značkou") je podobný metrologický vývoj nejen možný, nýbrž i pravděpodobný. A to nepřehlídíme k norickým čtyřdrachmám o váze kolem 12,30 g, kladeným tak zkušeným badatelem, jakým byl K. Pink, do doby kolem r. 90 před n. l..

Naše vzácné stříbrné mince s nápisem CAT-CANT upozornily nás tedy na chronologické rozpory v datování keltských ražeb na Slovensku, rozpory, k nimž se jistě nejdříve vrátíme. Zůstává však fakt, že tzv. "dvoudrachmy" s nápisem CAT-CANT z nám dosud neznámé mincovny na Slovensku jsou asi stejně staré jako velké stříbrné mince "bratislavského" typu, nebo dokonce o něco starší. Plně si zaslouží, aby byly mezi nejstaršími doklady latinského písma na území ČSSR uvedeny vedle mincí "bratislavského" typu.

Über die älteste lateinische Schrift auf unseren keltischen Münzen

(Taf. I, 6-12)

Als ältester Beleg des Gebrauches der lateinischen Schrift auf dem Gebiet der ČSSR wurden bisher die bekannten Grosssilbermünzen vom Bratislaver Typus mit Aufschriften wie BIATEC, NONNOS, BVSV usw. angesehen.^{3,4} Sie werden zumeist etwa in den Zeitraum 70-55 v. d. Z. datiert.⁵ Die mit ihnen vermutlich in engerer Verbindung stehenden Kleinsilbermünzen vom Simmeringer Typus wurden von Pink als etwas jünger betrachtet.⁶ Seitens der Forschung wurde bisher jedoch nicht entsprechende Aufmerksamkeit einer weiteren Gruppe slowakischer Silbermünzen gewidmet (Nr 1-3 mit 5,83-5,31 g), die ebenfalls eine wenn auch kurze Aufschrift tragen. Wir lesen auf ihnen retrograd CAT oder CANT (mit Ligatur). Sie gehören in die Reihe der Münzen des Typus von Trniny (Velký Bysterec), von denen ganz ähnliche, jedoch aufschriftlose Silbermünzen (Nr 4-6 mit 6,45-5,40 g), weiters aufschriftlose Grosssilbermünzen oder Tetradrachmen (Nr 7 mit ca 10-9 g Durchschnittsgew.) und ebensolche Bronzemünzen (Nr 8-12 mit 6,45-4,42 g) bekannt sind. Alle diese Silbermünzen stammen vielleicht aus der 1. Hälfte des letzten Jhdts. v. d. Z., gegebenenfalls aus dessen 2. Drittel,⁷ wobei jedoch noch nicht eindeutig geklärt wurde, ob die mittleren Silbermünzen Nr 4-6 gleichzeitig mit den Tetradrachmen Nr 7 als deren Teilstücke geprägt wurden, oder aber als spätere, durch Gewichtsverringerung aus den Tetradrachmen Nr 7 entstandene Münzen anzusehen sind.

Im Gegensatz zur Datierung aller dieser Silbermünzen Nr 1-12 vom Trniner Typus wird eine weitere, vermutlich ebenfalls slowakische Münzgruppe, Tetradrachmen und wahrscheinlich dazugehörige Kleinsilbermünzen mit dem gemeinsamen Beizeichen der Leierblume, als viel älter bezeichnet. Diese Tetradrachmen (mit durchschnittl. 11,72 g bzw. 11,39 g) und die Kleinsilbermünzen (mit etwa 3,33 g) wurden an den Beginn der keltischen Nachprägungen in der Slowakei gelegt, der in die 1. Hälfte des 2. Jhdts. v. d. Z. fallen soll. Das ist gegenüber den Münzen von Trniner Typus ein kaum anzunehmender beträchtlicher zeitlicher Unterschied. Die Mittelsilbermünzen Nr 1-3 mit der Aufschrift CAT-CANT führen uns also zu interessanten chronologischen Problemen und dem noch nicht näher bekannten zeitlichen Ablauf der Gewichtsverringerung bei den slowakischen Tetradrachmen von 11,72 und 11,37 g auf etwa 9 g wird weiterhin grössere Aufmerksamkeit gewidmet werden müssen. Die CAT-CANT-Münzen sind also ungefähr gleichalt wie die Bratislaver Grosssilbermünzen mit BIATEC, NONNOS usw., wenn nicht noch etwas älter. Unter den Belegen für die lateinische Schrift in der ČSSR sind sie neben den Bratislaver Grosssilbermünzen anzuführen.

ZUR FRAGE DER ANFÄNGE DER BÖHMISCHEN MÜNZPRÄGUNG

Die Anfänge der böhmischen Münzprägung sind Gegenstand einer lebhaften Diskussion bedeutender Forscher, die sich mit der Geschichte der böhmischen Münze im frühen Mittelalter befassen. E. Fiala und J. Smolík schreiben die Prägung der ältesten böhmischen Denare Boleslav I. (929/935 - 967/972) zu, und zwar erst um die Mitte und gegen Ende seiner Regierungszeit. G. Skalský dagegen und mit ihm weitere Forscher legen den Beginn der Münzprägung in die Zeit Václavs des Heiligen zurück. Mit dieser These hat V. Katz wirksam polemisiert, nach dessen Ansicht die dem Herzog Václav zugeschriebenen Denare auf die polnischen Emissionen des Bolesław Chrobry zurückzuführen sind, während die Prägung von Münzen in Böhmen nicht früher als in den fünfziger Jahren des 10. Jahrhunderts begann, d.h. in der zweiten Hälfte der Regierungszeit Boleslavs I. Nach der heftigen Diskussion zwischen diesen beiden bekannten Wissenschaftlern in den dreissiger Jahren wurde in der Nachkriegszeit diese Problematik aufgegeben.¹ Nichtsdestoweniger scheint aus verschiedenen Äusserungen tschechischer Numismatiker hervorzugehen, dass sie im Prinzip die Chronologie von V. Katz akzeptieren. Es fällt jedoch schwer, dieses Problem als endgültig gelöst anzusehen. Darauf hat in letzter Zeit Emanuela Nohejlová-Prátová hingewiesen, indem sie die Möglichkeit eines noch späteren Beginns der böhmischen Münzprägung, als V. Katz suggerierte, zulässt.² Seit seiner grundlegenden Publikation sind über 30 Jahre vergangen, im Laufe welcher sowohl neue Quellen hinzukamen als auch die Methoden ihrer Bearbeitung eine Verbesserung erfahren haben.

¹ E. Fiala, *České denáry*, Praha 1895; J. Smolík, *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, Praha 1899; G. Skalský, *Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví*, Praha 1929; V. Katz, *O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.*, Praha 1935 (weiter K. I. und Nr. Zeichnung auf der Tafel); G. Skalský, *Nejstarší české mince (Poznámky ke spisu Viktora Katze O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.)*, NČČsl. 11-12, 1935-1936, S. 30ff.; V. Katz, *Nejstarší české mince (Odpověď Gustavu Skalskému)*, ibidem, S. 58 ff.; G. Skalský, *Doslovem*, ibidem, S. 85 ff.

² Em. Nohejlová-Prátová, *Kilka uwag na temat najstarszych znalezisk denarów czeskich i współczesnych znalezisk polskich*, WN VI, 1962, S. 136; dieselbe, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*, Opava 1964, S. 14.

Bekannt sind drei Methoden zur Bestimmung der Chronologie von Münzen: Analyse der Funde, metrologische Daten und Typologie der Münzstempel, sowohl des Bildes als auch der Schrift. Grosse Bedeutung hat auch die Feststellung der Stempelverbindung zwischen den einzelnen Typen und Gruppen, die aus der Identität der Stempel hervorgeht. Alle diese Methoden müssen aber mit grosser Vorsicht angewandt werden. Es ist bekannt, dass die meisten Münzfunde unvollständig sind, in manchen fehlen ganze Typen oder sogar Komplexe von Typen, obwohl sie zweifellos ältere und jüngere Münzen enthalten. Das Gewicht der einzelnen Exemplare weist häufig auch innerhalb derselben Emission erhebliche Schwankungen auf. Ausser den Unterschieden, die aus technischen Gegebenheiten folgen, kamen auch Abweichungen im Gewicht durch Änderung des Münzfusses vor, was nicht immer mit einer Änderung des Prägestempels verbunden war. Am häufigsten war die Verringerung des Gewichts, doch sind auch umgekehrte Fälle bekannt. Zu denselben Münzbildern und Umschriften wurde mehrfach von Zeit zu Zeit zurückgekehrt. Eine ähnliche Erscheinung lässt sich auch beim Vergleich der Umrahmungen (perlenartig, zackig, glatt) oder Schrifttypen beobachten, die manchmal als Merkmale der relativen Chronologie der Münzen angesehen werden.

Trotz der hier gemachten Vorbehalte müssen einige Feststellungen als unanfechtbar gelten. Vor allem sind die Denare mit dem Namen Václav erst viele Jahre nach dem Tod Václavs des Heiligen entstanden.³ Aus diesem Grunde sind die ältesten böhmischen Münzen unter den Denaren mit dem Namen Boleslav zu suchen.

Die Gesamtheit der Münzerzeugung der beiden ersten Boleslavs kann man in zwei chronologische Gruppen einteilen. Zur ersten gehören die 4 ersten Typen in der Klassifikation von Katz (Regensburger Typ I und II, "karolingischer" und Schwerttyp), zur zweiten - 3 weitere (in byzantinischer Auffassung, "friesische" und ethelredische) Typen.⁴ Im weiteren Verlauf wollen wir uns nur mit der ersten Gruppe befassen.

Am frühesten treten in den Funden Münzen vom Regensburger Typ I auf. Es sind gleichzeitig die einzigen böhmischen Münzen dieser Periode, die in den Funden ohne Begleitung von Münzen anderer Typen auftreten. Zu den 4 Hortfunden, die Katz zitiert (Ušć nach 970, Karwiany und Zalesie nach 976, Obrzycko nach 977), wäre noch der auf die Zeit nach 976 datierte und in Kórník aufbewahrte wertvolle Fund zu zählen.⁵ Während in den erwähnten Funden nur wenige Exempla-

³ V. Katz, *O chronologii...*, S. 92 ff.; S. Suchodolski, *Moneta polska w X/XI wieku*, WN XI, 1967, S. 85 ff. - ebenda weitere Literatur.

⁴ Wir geben hier die traditionelle Nomenklatur der Typen an, ohne auf ihre reale Begründung einzugehen. Die "bayerisch-schwäbischen" Typen werden hier nach V. Katz "Regensburger" genannt.

⁵ Vergleiche T. u. R. Kiersnowscy, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza*, Warszawa-Wrocław 1959, Nr. 187 (Ušć I); M. Haisig, R. Kiersnowski, J. Reyman, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur, Wrocław-Warszawa-Kraków* 1966, S. 48, Nr. 20 (Karwiany); J. Ślaski, S. Tabaczyński, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski*, Warszawa-Wrocław-Kraków, Nr. 148 (Zalesie) und Nr. 86 (Obrzycko - irrtümlich nach 973 datiert, enthält dennoch 3 Dirhams des Adud ad-daul aus den Jahren 977-982); S. Gibasiewicz, *Skarb denarów z końca X w. ze zbiorów Biblioteki w Kórniku*, WN II, 1958, S. 14; K. Turnwald, *Dodatek ke zprávě o nálezu denárů z X. stol. z Kórniku*, Num. listy XVIII, 1963, S. 71 ff.

re dieses Typs (1/2, 1, 3, 4) auftreten, waren es in dem Fund von Kórník 20 Exemplare, was - soweit mir bekannt - überhaupt die grösste Konzentration von Münzen dieses Typs in irgendeinem Fund, auch aus dem Gebiet Böhmens, ist.

Das Fehlen von Beimischungen böhmischer Denare anderer Typen lässt den Schluss zu, dass in der Zeit, da sich die erwähnten Horte formierten, der Regensburger Typ I der einzige war, der damals existierte. Der Terminus post quem seiner Entstehung wurde schon lange auf das Jahr 955 festgelegt, und zwar durch den Vergleich mit den als Vorbild dienenden bayerischen Münzen Heinrichs II. aus seiner ersten Regierungszeit (955-976, Dbg. 1064). Es wurde dabei übersehen, dass der behandelte Typ mit je 3 Kugeln in den Ecken des Kreuzes der zweite Typ dieses Herrschers ist. Ihm gingen Münzen voraus, die an denselben Stellen nur je 2 Kugeln haben (Dbg. 1063)⁶. Wann diese Änderung eintrat ist unbekannt. Dannenberg notiert die egale Anzahl der Varianten. In den Funden jedoch überwiegt eher der Typ Dbg. 1064, was aber die Folge seiner späteren Entstehung sein konnte. Es scheint demnach, dass die Zeitdauer beider Emissionen ungefähr gleich war. Der Typ Dbg. 1064, der das Vorbild der böhmischen Münzen ist, konnte erst um 965 oder frühestens in den Jahren 960-965 entstehen. In der Regensburger und in den anderen bayerischen Münzstätten herrschte er bis 976 und in Augsburg in den letzten Jahren des Bischofs Ulrich (923-973) sowie zur Zeit des Bischofs Heinrichs (973-982). Der erörterte Typ konnte demnach erst in den sechziger Jahren des 10. Jahrhunderts, wahrscheinlich nicht vor 965, in den böhmischen Münzen auftreten.

Es stellt sich die Frage, ob irgendein anderer Typ dem Regensburger Typ I voraufgegangen sein konnte. Vor ihn reiht Fiala den Schwerttyp, Smolík den Schwerttyp und die Regensburger Typen III und II, Skalský dagegen den Regensburger Typ II und den "karolingischen" Typ ein. Wir wollen diese Möglichkeiten untersuchen.

An die Spitze des Regensburger Typs II ist die Gruppe, die auf der Vorderseite das Kreuz mit 4 Kugeln in den Ecken und auf der Rückseite den Kirchengiebel mit den Buchstaben VV oder <CI (K.I, 25-26) trägt, zu stellen⁷. Eben-

⁶ H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Bd. I, Berlin 1876, S. 409 (weiter Dbg.). Unter den böhmischen Münzen innerhalb des Regensburger Typs I hebt Katz die Variante K. I, 1 hervor, die zwischen den Armen des Kreuzes abwechselnd 2 und 1 Kugel hat, und sich so dem Typ Dbg. 1063 nähert. Trotz der schön ausgeführten Vorderseite trägt die Rückseite eine gänzlich verunstaltete Umschrift. Vielleicht ist das ein Zwitter, der durch Vermischung der Prägelstempel der älteren mit einer jüngeren Gruppe entstand. Sollte das tatsächlich der Fall sein, dann ist doch schwerlich anzunehmen, dass diese älteste Variante den übrigen zeitlich stark voraus war.

⁷ So urteilte schon K. Chaura, *Poklad z Choustníku. Nález českých denárů X. a XI. věku*, Praha 1939, S. 6. Anders V. Katz, der vor dieser Gruppe die Gruppe K. I, 19-22 mit ONO unterm Kirchengiebel einreihet, vor allem weil sie Perlenkreise besitzen, die seiner Meinung nach älter als die glatten Kreise sind. Die ersten überwiegen tatsächlich unter den älteren Typen, treten aber auch in dem Typ in byzantinischer Auffassung auf, ferner in den verschiedenen Gruppen mit beiderseitiger Abbildung von Schwertern. Eben zu dieser Renaissance der Perlenkreise ist die Gruppe K. I, 19-22 zu zählen, wofür auch Einzelheiten der Zeichnung sprechen (vgl. z. B. Analogien zu K. I, 94-95,

diese Merkmale des Münzbildes regten die früheren Forscher dazu an, darin Analogien zu den ältesten bayerischen Münzen: des Arnulf, Eberhard und Berthold (907-947, Dbg. 1046-1054) zu sehen. Ähnliche Bilder und Zeichen treten aber auch in der späteren Periode bei den Denaren Ottos (976-982) auf (Dbg. 1065 e, 1107, 1118b). Auf spätere Einwirkungen lassen die metrologischen Daten schliessen. Das Gewicht der böhmischen Münzen (ca. 1,2 g) nähert sich weit mehr dem Gewicht der Denare Ottos (1,31 g) als Arnulfs, Eberhards und Bertholds (1,7 g). Ein entscheidendes Argument für die Nachfolge des Regensburger Typs II nach Typ I liefert der im Fund von Choustník entdeckte Zwitterdenar, der mit dem Vorderseitestempel des Typs II (mit der breiten Hand, K.I, 29) und dem Rückseitestempel des Typs I (GOT unterm Kirchengiebel, K.I, 6) geprägt wurde. Nach F. Čach trägt der Rückseitestempel bei dem Zwitterdenar Spuren grösserer Abnutzung als bei den Münzen vom Typ I⁸. Daraus lässt sich schliessen, dass er sekundär schon nach Beendigung der Emission des Typs I verwendet wurde.

Der Schwerttyp wird von allen Forschern vor Katz als die älteste Emission der Boleslavs angesehen. Bei diesen Typ muss aber in Betracht gezogen werden, dass er nicht, wie allgemein angenommen wird, in zwei Gruppen mit einem und mit zwei Schwertern, sondern in drei Gruppen zerfällt. Die erste Gruppe muss nämlich noch in zwei Teile getrennt werden: zum ersten gehören Münzen mit der Abbildung eines Schwertes, dem ein näher nicht bestimmter Gegenstand, genannt "Amboss" oder "Hand" beigelegt ist (K.I, 46-54), zum zweiten Teil müssen Münzen gezählt werden, auf welchen neben dem Schwert ein Kreuz zu sehen ist (K.I, 55-59)⁹. Das trennende Merkmal auf der Rückseite ist der grosse Buchstabe E, oder auch eine Reihe von Dreiecken oder Halbmonden unter dem Kirchengiebel. Zur Erleichterung der Beschreibung bezeichnen wir diese Gruppen folgendermassen: I - Schwert mit "Hand", II - Schwert mit Kreuz, III - zwei Schwerter. Das Durchschnittsgewicht der Münzen dieser Gruppe ist unterschiedlich und beträgt: 1,04 g, 1,35 g und 1,20 (1,13) g. Aus diesem Grunde darf kein Durchschnittsgewicht nicht nur für alle, sondern auch für die beiden ersten Gruppen zusammen ermittelt werden, wie es Smolík und nach ihm Katz getan haben.

80-81). Bekannt sind übrigens auch Münzen, die denselben Gruppen zugehören, aber glatte Kreise haben (z. B. im Fund aus Poděbrady, vgl. P. Radoměský, Studie o počátcích českého mincovnictví, I. Nález českých denárů z 10. století v Poděbradech, Num. sbor., IX, 1965/66, Typ I G2). Für die spätere Chronologie der Gruppe K. I, 19-21 spricht auch das hohe Gewicht (1,32 g), das früher nicht vorkommt und für die Zeit nach 985 charakteristisch ist. Ihrer Einreihung an der Spitze widersetzen sich auch die fehlerhaften auf deutliche Nachahmung hinweisenden Umschriften. Anders verhält sich die Sache mit der Variante K. I, 22, die ein Gewicht von 1,16 g und fehlerfreie Umschriften hat. Es scheint, dass sie den Typ mit den Buchstaben ONO oder ONC im Kirchengiebel einleitet, also schon zum Regensburger Typ III gehört, der aber, - nach der Ähnlichkeit im Gewicht und Prägestil zu urteilen - in der Zeit der Emission des Regensburger Typs II (K. I, 30-34) aufkommen konnte.

⁸ K. Chaura, op. cit., Nr. 12; F. Čach, Příspěvek k technice ražby českých denárů, Num. sbor. I, 1953, S. 48. Vielleicht trat eine ebensolche Münze in dem Fund aus Jarocin auf, vgl. W. Jażdżewski, Wykopisko jarocińskie, a mianowicie monety Bolesławów czeskich (Der Hortfund aus Jarocin, nämlich Münzen der böhmischen Boleslavs), Poznań 1879, Nr. 33.

⁹ Diese Einteilung hat schon G. Skalský, Nejstarší české mince, S. 48. angewandt.

Alle Autoren sind sich darüber einig, dass die Gruppe III die jüngste ist; sie wird zur Periode der ungefähr gleichzeitigen Emission des Typs in byzantinischer Auffassung oder auch einer etwas späteren Periode gezählt. Keine Einstimmigkeit herrscht dagegen in der Frage der Datierung beider ersten Gruppen. Smolík, Skalský und Katz stellen die Gruppe I, die neueren Forscher aber die Gruppe II an die Spitze¹⁰. Die Frage liegt sehr kompliziert, da die Gruppe I eine weitgehende Vereinfachung in der Zeichnung der Kirche auf der Rückseite aufweist, von der eigentlich nur der Dachgiebel zu sehen ist. Gleichzeitig weisen einige Exemplare dieser Gruppe fehlerfreie Umschriften auf: BOLEZLAV - PRAGA. In der Gruppe II sind die Umrisse der Kirche vollständiger, aber die richtige Umschrift der Vorderseite tritt nur auf zwei Exemplaren auf, während auf der Rückseite nur entstellte Umschriften zu sehen sind. Mindestens einige dieser Legenden und ebenfalls die Zeichen im Kirchengiebel (K.I, 66-68) wurden von den Denaren, die den Bogen und ein Kreuz mit 4 Kugeln in den Ecken tragen, kopiert (K.I, 69-70). Die Lage stellt sich also genau umgekehrt dar, als die Anordnung der Typen in den Tafeln von Fiala, Smolík und Katz suggeriert. Diese Autoren haben nämlich die Münzen mit Bogen erst nach der Gruppe I der Schwertdenaren eingereiht.

Ein weiterer Hinweis kann auch die Beziehung der Gruppe II zur zweifellos späteren Gruppe III sowohl hinsichtlich des Bildes (z.B. Kreuz neben Schwert) als auch der Metrologie sein. Aus diesem Grunde glauben wir, dass die Gruppe II vor der Gruppe III, aber nach Gruppe I, und zwar näher zur dritten als zur ersten, eingereiht werden sollte.

Zur Bestimmung der Chronologie der ältesten Gruppe I fehlen noch festere Grundlagen. Hinsichtlich des Gewichts nähert sie sich den drei Regensburger Typen. Die Darstellung des Schwertes, die das Vorbild der böhmischen Denare dienen konnte, doch keineswegs dienen musste, tritt auch auf den von Wikingern in England um 915-925 und nachfolgend in den Jahren 952-954 geprägten Münzen auf.¹¹ Die Ausnutzung dieser Vorbilder in Böhmen konnte, theoretisch genommen, schon in der ersten Hälfte des 10. Jahrhunderts erfolgen. Doch scheint das erst nach 952 stattgefunden zu haben. Wie bereits Katz nachgewiesen hat, können Münzen mit einem Gewicht der Gruppe I der Schwertdenare schwerlich auf die Zeit vor dem Jahre 955 bezogen werden.¹²

Die Abbildung des Kirchengiebels auf der Rückseite wurde zweifellos von den Münzen des Regensburger Typs kopiert, die Übernahme erfolgte entweder direkt von den bayerischen oder schwäbischen Denaren, oder auch durch böhmische Vermittlung. Für letztere Möglichkeit scheint die weitgehende Vereinfachung der Zeichnung zu sprechen, was nach einer gewissen Zeit der Emission dieses Typs auf böhmischen Boden leichter erfolgen konnte. Nicht ohne Bedeutung ist

¹⁰ Vgl. die Tafeln in den Arbeiten der erwähnten Autoren, ferner: G. Skalský, Zwei Berichtigungen zu Friedensburg: "Die schlesischen Münzen des Mittelalters", Altschlesien, 4, 1932, H. 1-3, S. 168; K. Turnwald, K. chronologii prvých českých denárů, Edice přednášek Num. Spol. čs. v Praze, 1, Praha 1968, Taf. 4 und 5.

¹¹ M. Dolley, Viking coins of the Danelaw and of Dublin, London 1965, Taf. VIII, IX, XII.

¹² V. Katz, Nejstarší české mince, S. 63.

auch der oben aufgezeigte Entwicklungsverlauf des Schwerttyps (Gruppe II ur III), der schwer erklärbar wäre, wenn wir seine Anfänge vor den Regensburger Typ I verlegen, ohne überhaupt von der ersten Hälfte der Regierungszeit Boleslavs I. zu sprechen.¹³

Für die spätere Chronologie des Schwerttyps gegenüber dem Regensburger Typ I spricht auch, dass ersterer viel zahlreicher in den Ende des 10. Jahrhunderts vergrabenen Funden repräsentiert ist, während der zweite im allgemeinen dort fehlt.¹⁴

Sowohl Skalský als auch Katz nahmen an, dass mit dem Schwerttyp auch der sogenannte karolingische Typ näher verbunden ist, der im Jahre 973 entstand, als dem Erzbistum Mainz unterlegene Bistum in Prag gegründet wurde.¹⁵ In Mainz prägten Heinrich I. (919-936) und nachfolgend Otto I. (936-973, Dbg. 1909) Münzen mit Kreuz zwischen den Tempelsäulen auf der Rückseite, was eine Nachbildung des von Ludwig dem Frommen (814-840) emittierten Typs XPISTIANA RELIGIO war. Katz ist der Meinung, dass eben diese Mainzer Denare ihrerseits das Vorbild für die böhmischen Münzen vom sogenannten karolingischen Typ waren. Diese Möglichkeit ist sehr wahrscheinlich, doch kann sie schwerlich als unumstößliche Tatsache angesehen und in diesem Zusammenhang Schlüsse chronologischer Natur gezogen werden. Nachahmungen des Typs XPISTIANA RELIGIO sind nämlich in ganz Westeuropa aus dem 9., 10. und sogar 11. Jahrhundert bekannt. Hier können als Beispiel die flandrischen (Dbg. 148-153), die sächsischen (Dbg. 1325, 1970, 2176) und die Denare aus Esslingen (Dbg. 1733, 1791) und sogar aus England angeführt werden.¹⁶ Es lässt sich aber nicht feststellen, welches dieser Vorbilder man sich in Böhmen bediente, da keines von ihnen die für böhmische Münzen charakteristische Beugung der äusseren Tempelsäulen aufweist, dank der letzteren die Gestalt von Zwei mit dem Rücken zu sich gekehrten Buchstaben K zu beiden Seiten des Kreuzes angenommen haben. In der erwähnten Vorbildern fehlt auch der Halbkreis in einer der Kreuzecken auf der Vorderseite, was für die hier behandelten böhmischen Münzen typisch ist. Das lässt die Vermutung zu, dass dieser Halbkreis ad hoc entstanden ist, und zwar nach demselben Grundsatz, nach welchem die Münzen des Regensburger Typs II und III in einer Kreuzecke einen Ring, das Zeichen x oder 3 Nägel tragen. Wenn es tatsächlich so war, dann ist die Entstehung des "karolingischen" Typs erst auf die Zeit jener Regensburger Typen zurückzuführen, mit denen er Ähnlichkeit des Gewichts

¹³ Auf einen solchen Entwicklungsverlauf können die stark verrohten, also gewiss jüngeren Denare der Schwertgruppe I hinweisen (z. B. K. I, 60), die weniger als 1 g wiegen. Darin nähern sie sich den jüngeren Varianten des Regensburger Typs III (K. I, 23, 75-79, 82), die in den Jahren 982-985, d. h. unmittelbar vor der Gruppe II des Schwerttyps geprägt werden konnten. Eine solche Chronologie suggerieren die Analogien im Gewicht der bayerischen Münzen Heinrichs III. (982-985) - 0,94 g.

¹⁴ V. Katz, Nejstarší české mince, Zusammenstellung auf S. 70. Eine ähnliche Erscheinung tritt auch in dem dem Dr. Katz nicht unbekanntem Hortfund aus Poděbrady auf (P. Radoměský, Studie o počátcích..., S. 11 ff.). Eine Ausnahme bildet nur der Fund aus Čistěves, E. Fiala, České denáry, S. 517 ff.

¹⁵ V. Katz, O chronologii..., S. 70.

¹⁶ M. Dolley, K. F. Morrison, The Carolingian coins in the British Museum, London 1966, Tafel XII und passim.

und eine gewisse Übereinstimmung der Epigraphe aufweist.¹⁷ Die jüngsten Varianten des "karolingischen" Typs tragen in einer der Kreuzecken anstelle des Halbkreises andere Zeichen die für die jüngeren Varianten des Regensburger Typs III charakteristisch sind (K.I, 43-44). Auch die Wandlungen, denen die verunstalteten Tempelsäulen auf der Rückseite unterliegen, erinnern an die Änderungen der Zeichen im Regensburger Typ.

Alles das, zusammen mit den sonstigen Umständen der Funde, lässt den Schluss zu, dass der "karolingische" Typ kein Vorgänger des Regensburger Typs, sondern zum Teil ihm zeitgenössisch war. Da die Analyse des Schwerttyps zu einem ähnlichen Schluss geführt hat, darf angenommen werden, dass der Regensburger Typ, genauer gesagt sein ältester Teil, den wir Regensburger Typ I nennen, der erste war, der in Böhmen überhaupt emittiert wurde. Seine Entstehung - um das Jahr 965 - bestimmt, m. M. nach, gleichzeitig den Beginn der Münzprägung in Böhmen.

Nicht weniger kompliziert ist die Bestimmung des Momentes, in dem Emission dieses ältesten Typs aufhörte und die folgenden Typen geschaffen wurden. Wie bereits erwähnt, blieben die bayerisch-schwäbische Vorbilder in Bayern bis zum Jahre 976 und in Schwaben bis zum Jahre 982 bestehen. Das ist ein Hinweis, dass die Prägung von Münzen dieses Typs in Böhmen sich mindestens bis zum erstgenannten Datum hingezogen haben konnte. In den nach 976 vergrabenen Hortfunden treten unter den böhmischen Münzen noch ausschliesslich Denare vom Regensburger Typ I auf. Gleichzeitig lassen sich dort schon Münzen vom neuen Regensburger Typ feststellen, die Otto (976-982) prägen liess. Besonders charakteristisch sind hier die Funde aus Karwiany und in den Sammlungen von Kórník, die fast ausschliesslich bayerische, schwäbische und böhmische Münzen enthielten, unter welchen aber die Denare Ottos am zahlreichsten vertreten waren. Im ersten dieser Funde waren es 36, im zweiten sogar 114 Stück.

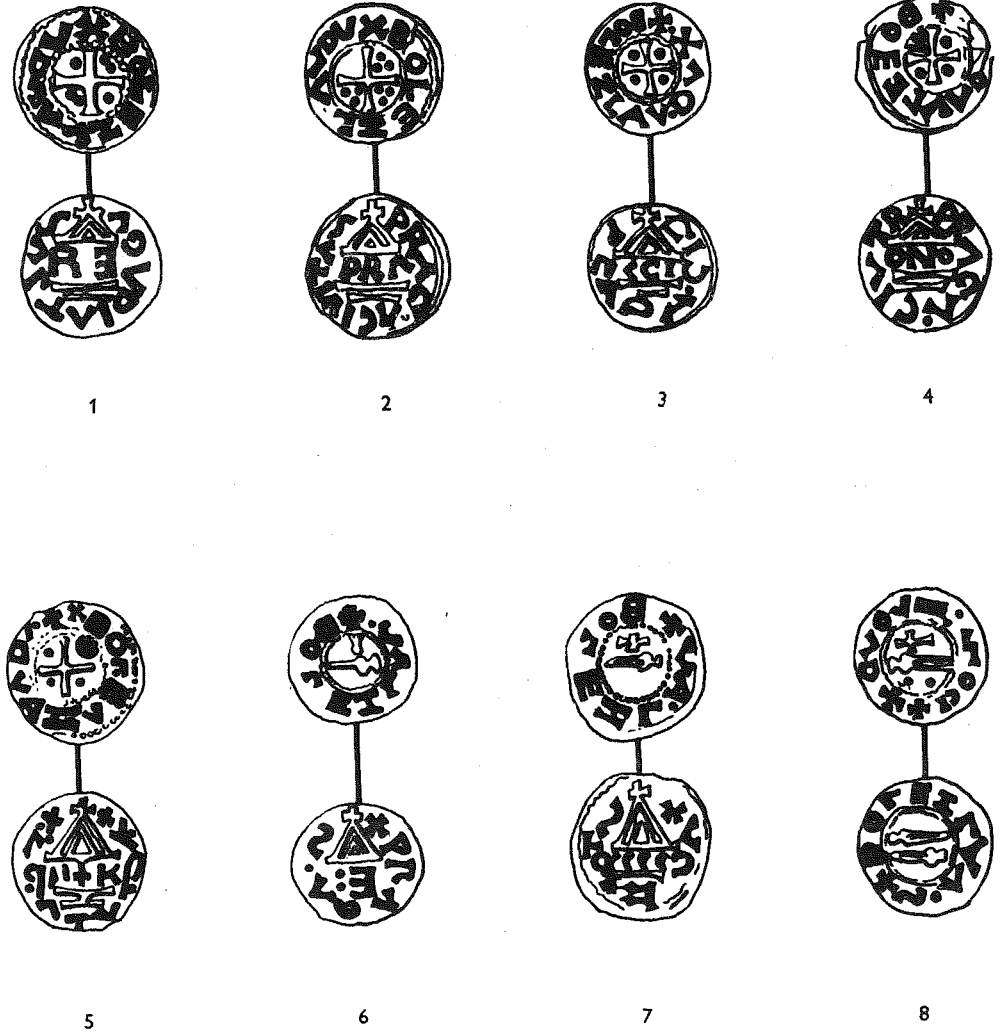
Die späteren böhmischen Münzen (Regensburger Typ II und III, Schwerttyp, "karolingischer" Typ, Typ in byzantinischer Auffassung sowie der "friesische" Typ mit Hand und Kreuz) treten gleichzeitig in den nach 991 datierten Funden auf. Etwas älter ist vielleicht der ungenau beschriebene Fund aus Nový Dvůr, der aber eine ähnliche Zusammensetzung der Typen aufweist.¹⁸

Unsere Betrachtungen zusammenfassend, gelangen wir zu dem Schluss, dass die Prager Denaren von Regensburger Typ I, laut der Nomenklatur von Katz, die der zweiten Emission von Münzen Heinrichs II. (955-976, Dbg. 1064) nachgebildet waren, die ältesten Münzen Böhmens sind. Der Beginn der böhmischen Münzprägung erfolgte entweder in den letztern Regierungsjahren Boleslavs I. (sofern er im Jahre 972 noch auf dem Thron war) oder erst in den Anfängen der Regierungs-

¹⁷ Vgl. besonders die früher nicht bekannten Varianten aus dem Fund in Poděbrady - IX C und D - auf welchen die Form der Buchstaben A und G sehr an die bekannten Buchstaben der Gruppe K.I, 25-31 erinnert.

¹⁸ E. Fiala, op. cit., S. 152 und passim, Nálezy mincí v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Hrsg. Em. Nohejlová-Prátová, Bd. II, Praha 1956, S. 10 und passim.

zeit Boleslavs II. (wenn er schon im Jahre 967 die Macht übernahm). Der älteste Typ der böhmischen Münzen wurde wahrscheinlich bis um 976 geprägt und später durch die Regensburger Typen II und III sowie den "karolingischen" Typ und den Schwerttyp I ersetzt, die gleichzeitig zum Teil bis zum Jahr 985 geprägt sein konnten.*

1. Regensburger Typ I (K.I, 1)
2. Regensburger Typ I (K.I, 4)
3. Regensburger Typ II (K.I, 25)
4. Regensburger Typ III (K.I, 22)

5. Karolingischer Typ (K.I, 40)
6. Schwert Typ I (K.I, 50)
7. Schwert Typ II (K.I, 66)
8. Schwert Typ III (K.I, 99)

*Dervorliegende Text (1970) bildet einen etwas überarbeiteten Abschnitt aus einem Kapitel über die böhmische Münze in der Arbeit des Verfassers "Die Anfänge des Münzwesens in Mittel-, Nord- und Osteuropa", die 1971 im Druck erscheinen wird.

K otázce počátků českého mincovnictví

Jak je patrné většina českých badatelů dosud sdílí názor V. Katze, že počátky českého mincovnictví spadají do padesátých let 10. století, do období vlády Boleslava I. Nejstaršími mincemi tohoto knížeteměly být denáry bavorsko - švábského typu I, ražené podle vzoru bavorských denárů Jindřicha II. z doby jeho první vlády (955-976, Dbg. 1064). Tento názor je v zásadě oprávněný, avšak je nutno uvážit, že bavorský vzor je teprve druhým typem Jindřicha II., nastupujícím po typu Dbg. 1063. Jestliže byly raženy po přibližně stejné dlouhou dobu, pak typ Dbg. 1064 je nutno datovat teprve do 60. let 10. století. V soulase s tím české mince bavorsko - švábského typu I nemohly vzniknout dříve než okolo roku 965. Tento názor potvrzuje skladba i chronologie nálezů mincí. Denáry tohoto typu se vyskytly jako jediné české mince v těchto nálezech: Ušć (po roce 970), Kejla v Estonsku (po roce 965/975), Karwiany i Zalesie (po roce 976), Obrzycko (po roce 977) a naposledy Kotowice, okr. Wrocław (nález odkryt v roce 1972; jeho uložení datováno po roce 976) a v souboru uchovaném v Kórniku.

Typ se třemi kuličkami ve třech ramenech kříže přetrval v Řezně do roku 976 (Dbg. 1064) a v Augšpurku do roku 982 (Dbg. 1022). Je možné, že i v Praze se udržel déle než se obecně soudí. Teprve po něm - jak ukazuje typologický a metrologický rozbor i rozbor nálezů mincí - nastoupily jiné typy: bavorsko - švábský II a III, mečový (dělicí se na tři chronologické skupiny), či tzv. karolinský.

Počátky českého mincovnictví je tedy třeba datovat buď do posledních let panování Boleslava I. (panoval-li do roku 972) nebo teprve do počátků vlády Boleslava II. (jestliže se ujal vlády již v roce 967).

BÖHMISCHE MÜNZEN DES 10. UND 11. JAHRHUNDERTS
IN SCHWEDISCHEN FUNDEN

Emanuela Nohejlová-Prátová verdanken wir in der mehrbändigen Zusammenstellung aller in der Tschechoslowakei gehobenen Münzfunde (1954 ff.) die erste moderne systematische Übersicht über die Münzschätze eines Landes. Andere Staaten sind dem Beispiel seither gefolgt.¹

Diese Berücksichtigung der Funde durch die Jubilarin macht den Verfassern Mut, zu der Festschrift eine reine Materialvorlage beizutragen, einen bisher im Detail weniger betrachteten Fundkomplex, nämlich die in Schweden aufgetauchten böhmischen Denare des 10. und 11. Jahrhunderts.

Seit etwa zwanzig Jahren werden in einer internationalen Gemeinschaftsarbeit die in der Wikingerzeit massenhaft nach Schweden gelangten Münzen untersucht.² Wenn der böhmische Anteil an diesem Münzimport auch nicht mit den jeweils viele Tausende zählenden orientalischen, angelsächsischen und deutschen Prägungen verglichen werden kann, so entspricht er in der Grössenordnung aber doch etwa Dreiviertel des gleichzeitigen Einstroms der byzantinischen Münzen. Es handelt sich insgesamt um über 300 böhmische und mährische Gepräge.

Das Vordringen böhmischer Denare nach Norden in der Zeit von ca. 970 bis in die zweite Hälfte des 11. Jahrhunderts ist in den letzten Jahren wiederholt erörtert worden. Die Diskussion erstreckte sich vor allem auf die in Polen zwischen Oder und Weichsel konzentrierten zahlreichen Fundvorkommen. Als Grundlage kann die Abhandlung von Skalský über den böhmischen Handel im 10. und 11. Jahrhundert im Lichte der Münzfunde angesehen werden.³ Er hat den Unterschied der innerböhmischen, geschlossen wirkenden Funde zu den buntgemischten Schätzen

¹ Eine Würdigung des tschechoslowakischen Fundkataloges erfolgte kürzlich durch W. Hävernick, Probleme internationaler Zusammenarbeit auf dem Gebiet der mittelalterlichen Numismatik, Commission Internationale de Numismatique Comptes-rendu 15, 1968, S. 10-17.

² Die Erlaubnis zur Auswertung der in Kungliga Myntkabinettet, Stockholm, und Gotlands Fornsäl, Visby, verwahrten böhmischen Münzen ist den Herren Förste Antikvarie fil. dr N. L. Rasmussen und Landsantikvarie fil. dr G. Svahnström zu verdanken. Die Bearbeitung erfolgte durch Herrn Professor Dr. P. Berghaus, Münster, und die Verfasser. Die Bestimmungen wurden dankenswerterweise durch Frau Professor Dr. Em. Nohejlová-Prátová und Herrn Dozent Dr. F. Cach, Prag, überprüft.

³ G. Skalský, Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí, Num. sbor. I, 1953, S. 13-43. Karte 2 im Anhang.

jenseits der Grenzen im Norden herausgearbeitet und - angeregt von einer Studie Gebharts⁴ - durch die Berücksichtigung der Fundgemeinschaften mit den von Südwesten nordwärts durch Böhmen vordringenden bayerischen Münzen bestimmte Handelsrichtungen aufgezeigt. Auch die ungarischen Gepräge, deren Verbreitung derjenigen der böhmischen Denare stark entspricht, und die auf ihrem Weg in den Norden Böhmen und insbesondere Mähren durchquerten, sind für die Betonung dieser Nord-Süd-Verkehrsrichtung herangezogen worden.⁵

Aufgrund genauer Fundanalysen ist das von Skalský gezeichnete Bild in Einzelheiten verändert oder vertieft worden.

Kiersnowski, der die böhmischen Münzen in Pommern untersuchte, wandte sich vor allem gegen die Annahme direkter Fernhandelsbeziehungen zwischen Böhmen und der Ostseeküste.⁶ Er sah in den Schätzen mit wachsender Entfernung vom Ursprungsland ein zahlenmässiges Zurückgehen der böhmischen Münzen und folgerte daraus, dass sie schrittweise und nur langsam über die Verwendung auf den Lokalmärkten Schlesiens und Zentralpolens nach Norden vorgedrungen sein konnten. Diese Meinung wurde im wesentlichen auch von Preidel aufgegriffen.⁷

Bedenken erhob dagegen Emanuela Nohejlová-Prátová, indem sie alle polnischen Anteile an den pommerschen Schätzen in Frage stellte und durch Vergleich mit den bayerischen Denaren auf kürzere Umlaufzeiten hinweisen konnte.⁸

Als Belege eines Fernhandels sah auch Charlotte Warnke die böhmischen Münzen in Polen an. Sie konstatierte eine gewisse Trennung der böhmischen von den sie auf weite Strecken begleitenden bayerischen Geprägten; erstere tendierten mehr über Grosspolen nach Pommern, letztere mehr entlang der Oder nach Wollin.⁹

Sorgfältige statistische Beobachtungen der böhmischen und bayerischen in Polen gefundenen Münzen legte zuletzt Danuta Albrycht-Rapnicka vor. Sie vermied aber eine Auswertung, weil dafür eine gleichartige Übersicht über die anderen

in Polen aufgetauchten Münzen, insbesondere die ungarischen, erforderlich wäre.¹⁰

Während die genannten Arbeiten - mit Ausnahme derjenigen Skalskýs - die Ausfuhr böhmischer Münzen nur bis an die Ostseeküste verfolgten, widmete bereits im Jahre 1929 Schráníl den in Skandinavien gefundenen Denaren aus Böhmen einen eigenen Aufsatz.¹¹ Er konnte für Dänemark (ohne die heutigen südschwedischen Provinzen) 15, für Norwegen 2 und für Schweden 31 Funde mit jeweils nur wenigen böhmischen Geprägten benennen.

Während die Zahlen für Dänemark und Norwegen aufgrund der neueren Literatur kaum Veränderungen erkennen lassen,¹² können die Angaben für Schweden infolge der geschilderten Fundbearbeitung erheblich komplettiert werden.

Erwähnt sei aber auch das Vorkommen böhmischer Gepräge in einem isländischen und 5 finnischen Funden.¹³ Die 214 böhmischen Münzen, die aus 37 Funden in der UdSSR bekannt wurden, stammen wohl nur im Baltikum aus dem Umlaufbereich des Ostseeraumes; ihr Auftauchen in den altrussischen Funden führte Potin auf direkte Landverbindungen zurück.¹⁴ In diesen Rahmen gehört auch der Fund von Děgt'any, aus der Nähe von Minsk, der unter 320 Münzen 123 böhmische enthielt, den grössten Komplex, der ausserhalb Böhmens bekannt wurde.¹⁵

Zurück zu den schwedischen Funden: Aus der schriftlichen Überlieferung und dem erhaltenen Bestand sind mindestens 285 1/2 böhmische und mährische Gepräge sowie 25 Fragmente als Fundstücke nachweisbar. Bei drei Schätzen wird in der Literatur erwähnt, dass sie böhmische Münzen enthielten, ohne Angabe der Zahlen (Fund Nr. 67, 68, 105). Mit grösster Wahrscheinlichkeit entstammen auch viele der in den systematischen Sammlungen der schwedischen Museen verwahrten böhmischen Münzen den Bodenfunden - allen voran das Stockholmer Münzkabinett mit ca. 90 Exemplaren -, doch lassen sich Provenienzen nicht mehr nachweisen.

¹⁰ D. Albrycht-Rapnicka, Les monnaies bavaoises et tchèques dans les trouvailles polonaises du haut Moyen Age, I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej Warszawa 14-18 IX 1965 Bd. 6, 5. Sekcja Moneta w krajach słowiańskich w starożytności i średniowieczu, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, S. 159-177 (mit Karte und Fundkatalog).

¹¹ J. Schráníl, České denáry X-XI věku v nordických nálezech, NČČsl V, 1929, S. 47-51. Gestützt auf P. Hauberg, Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, Den Kgl. Danske Videnskabs Selskabs Skrifter 6, Historisk og Filosofisk Afdeling V, 1, Kopenhagen 1900, S. 166, 171, führt Schráníl auch die Funde von Frök, Ksp. Nora, Ångermanland, und Katlunds, Ksp. Grötlingbo, Gotland, an. Beide Schätze haben aber keine böhmischen Münzen enthalten.

¹² Zu ergänzen ist für Dänemark der Fund von Haagerup, Svendborg Amt, Fünen: G. Galster, Møntfundet fra Haagerup, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1944, S. 93-157. S. 156, Nr. 812-813. - Für Norwegen: O. A. Digre, Myntfunnet fra Dronningensgt. 10, Trondheim, Arsberetning 1950 for Det Kgl. Norske Videnskabs Selskab, Trondheim 1951, S. 91-96, S. 92. - Etwas abweichende Zahlenangaben finden sich bei V. M. Potin, Drevnjaja Rus' i evropejskie gosudarstva v X-XIII vv, Leningrad 1968, S. 194.

¹³ K. Eldjárn, Gaulverjabaer-fundet og nogle mindre islandske møntfund fra vikingetiden, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1948, S. 39-62, S. 57, Nr. 351. - II. Salmó, Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 47, Helsinki 1948, S. 2, 3, 15, 27, 28.

¹⁴ V. M. Potin, Topografija nachodok zapadnoevropejskich monet X-XIII vv na territorii drevnej Rusi, Numizmatika 3, Trudy Gosudarstvennogo Ermitaža 9, Leningrad 1967, S. 106-194. - Potin, Drevnjaja Rus', S. 183 passim, 194.

¹⁵ V. Potin, Děgt'anský poklad a česko-ruské styky v XI. století, MNZ 5, 1959, S. 5-7 (dort och etwas niedrigere Zahlenangaben). - Potin, Topografija, S. 180, Nr. 369.

⁴ H. Gebhart, Münzfunde als Quellen der Wirtschafts- und Kulturgeschichte im 10. und 11. Jahrhundert, Deutsches Jahrbuch für Numismatik 1, 1938, S. 157-172, Karte S. 162.

⁵ V. Hatz, Die ungarischen Münzen in den schwedischen Funden der Wikingerzeit, Festschrift Hermann Aubin zum 80. Geburtstag, Wiesbaden 1965, S. 142-150. - L. Huszár, Der Umlauf ungarischer Münzen des 11. Jahrhunderts in Nordeuropa, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 19, 1967, S. 175-200, Karte S. 178. - Die Verbreitung ungarischer Münzen in Mähren wird insbesondere durch ihre Verwendung als Totenobole deutlich: P. Radoměřský, Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě, Sbor. Nár. Musea v Praze IX-A, Historický 2, Praha 1955, S. 26ff., 74ff. - Huszár, Umlauf, S. 180f.

⁶ R. Kiersnowski, Česká mince v raně středověkém Pomořansku, Num. sbor. V, 1958, S. 67-98, Karte S. 69.

⁷ H. Preidel, Slawische Altertumskunde des östlichen Mitteleuropas im 9. und 10. Jahrhundert, Bd. 1, Adalbert-Stifter-Verein e. V. München, Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Abteilung 6, Grärfelting 1961, S. 101 u. 168f., 111 u. 170f.

⁸ Em. Nohejlová-Prátová, Kilka uwag na temat najstarszych znalezisk denarów czeskich i współczesnych znalezisk polskich, WN VI, 1962, S. 133-162.

⁹ Ch. Warnke, Die Anfänge des Fernhandels in Polen, Marburger Ostforschungen Bd. 22, Würzburg 1964, S. 83, 115ff., Karten 20, 21, 29, 30, S. 212ff.

Diese Stücke blieben deshalb hier unberücksichtigt. Von den insgesamt 321 Münzen konnten 284 entweder im Original oder anhand von Katalogeintragungen identifiziert werden. Hinzu kommen 6 wegen schlechter Erhaltung oder mangelhafter Beschreibung nicht näher bestimmbare böhmische Münzen (Fund Nr. 22, 29, 58, 60, 71, 74). Die Diskrepanz zwischen 290 und 321 ergibt sich daraus, dass die z. T. summarischen Angaben der Literatur nicht mehr an den Objekten nachgeprüft werden konnten (Fund Nr. 61, 66, 74, 89, 94, 98). Andererseits liegen die Zahlen für die böhmischen Gepräge bei einigen Funden über den bisherigen Literaturangaben, da hier infolge der Bestimmungsarbeiten Korrekturen möglich waren.

Die Münzen verteilen sich auf folgende Regenten:

Boleslav I. (929 - 967)	29 Ex. in 16 Funden	(991 - 1120) ¹⁶
Boleslav II. (967 - 999)	121 Ex. in 51 Funden	(991 - 1120)
Emma († 1005/06)	2 Ex. in 2 Funden	(1011 - 55)
Boleslav III. (999 - 1002, 1003)	2 Ex. in 2 Funden	(1021 - 35)
Bolesław Chrobry (1003 - 04)	1 Ex. in 1 Fund	(1110)
Jaromír (1003, 1004 - 12, 1034)	16 Ex. in 10 Funden	(1005 - 51)
Oldřich (1012 - 34)	44 Ex. in 31 Funden	(1024 - 1120)
Břetislav I. (1034 - 55)	51 Ex. in 35 Funden	(1035 - 1120)
Spytihněv II. (1055 - 61)	1 Ex. in 1 Fund	(1060)
Vratislav II. (1054 - 61 - 92)	3 Ex. in 3 Funden	(1070 - 1120)
Soběslav Slavníkovec (981 - 995)	3 Ex. in 3 Funden	(1000 - 30)
Anonyme Münzen, Anfang 11. Jhd.	5 Ex. in 3 Funden	(1051 - 1106)
Nachprägungen	6 Ex.	
Zuweisung unsicher	6 Ex.	

Soweit erkennbar, stammen die Gepräge aus der Münzstätte Prag. Lediglich unter den Denaren Boleslavs II. ist einmal die Münzstätte Vyšehrad nachzuweisen, unter Břetislav I. dreimal Olomouc (Olmütz) und unter Vratislav II. zweimal Olomouc. Die Münzen der Königin Emma wurden in Mělník, die der Slavnikinger in Libice oder Malín geschlagen.

Die 321 Münzen verteilen sich auf 104 verschiedene Schätze (die drei Funde mit einer unbekanntenen Anzahl böhmischer Münzen sind hier in Abzug gebracht); das ergibt einen durchschnittlichen Fundanteil von etwa 3 Exemplaren. Die grösste Anzahl böhmischer Münzen enthielt der Schatz von Vivlings mit 18 Exemplaren; es folgen die Funde von Fölhagen mit 14 und Näs mit 13 Stück. Im Schatzfund von Mannegårda sind möglicherweise noch mehr böhmische Denare (29?) vorhanden gewesen, von denen sich aber nur 6 + 1 nachweisen lassen.¹⁷

Die räumliche Verbreitung der böhmischen Münzen innerhalb Schwedens zeigt die übliche Fundverteilung, d.h. die dominierende Stellung Gotlands spiegelt sich auch in diesem Material: allein 69 Funde stammen von Gotland, je 7 aus

¹⁶ Diese Jahreszahlen bezeichnen die früheste und späteste Fundvertretung.

¹⁷ M. Stenberger, Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit, 2 Bde., Lund - Stockholm 1947 - 1958, Bd. 2, S. 146, schreibt "29 böhmische u.a." Münzen.

Skane und Södermanland, je 3 aus Blekinge und Öland, je 2 aus Ångermanland und Småland sowie je einer aus Medelpad, Närke, Västergötland und Uppland. Für 10 Funde lässt sich nur die Herkunft aus Schweden nachweisen, ohne nähere Zuweisungsmöglichkeit (vgl. Karte, S. 90).

Die böhmischen Gepräge kommen in allen Schätzen zusammen mit deutschen Münzen vor, in 95 Funden auch mit bayerischen und in 37 mit ungarischen. Diese Gemeinschaften besagen aber nicht soviel wie für die Funde südlich der Ostsee zwischen Oder und Weichsel, weil bei der Einfuhr der deutschen Münzen nach Schweden der Weg von Südwesten her, über Schleswig-Holstein und die dänischen Inseln, die grösste Rolle gespielt hat. Fast alle Funde der fraglichen Zeit, die deutsche Münzen enthielten, erbrachten auch bayerischen Münzen. - In sämtlichen Schätzen kam auch Hacksilber vor.

Weitere Erörterungen müssen hier unterbleiben, da lediglich eine knappe Übersicht über das Fundmaterial gegeben werden soll. Die Münzen sind in der Regel nach den Abbildungen bei Fiala und Katz¹⁸ zitiert, auf die Verzeichnung von Varianten oder die Behandlung von Details musste verzichtet werden, nicht nur aus Raumgründen, sondern vor allem auch, weil dies eine Aufgabe für die Gesamtpublikation der schwedischen Funde sein wird. Die Fundbeschreibungen sind chronologisch geordnet; weitgehend stellt der deutsche Anteil die Schlussmünzen. Die Angaben beschränken sich auf: Fundort, Entdeckungs- und Vergrabungsjahr, Inventar-Nummer, Literaturzitat, Gesamtzahl, Zahl der böhmischen Münzen, Zitate für die böhmischen Münzen.

1. Fölhagen, Ksp. Björke, Gotland (1866), ab 991

SHM. 3547¹⁹, St. 34²⁰, 1059 1/2 + 155 Ex., 14 Ex. böhm.

Boleslav I.: F -, Ka II 27 (2); F II 10, Ka II 22 (2). *Boleslav II.*: F I 13, Ka III 52; F I 15, Ka III 48 (2); F II 12, Ka IV 82; F II 21, Ka IV 69; F II 24, Ka VII 136 (3); F V 16; Ka V 92 (2).

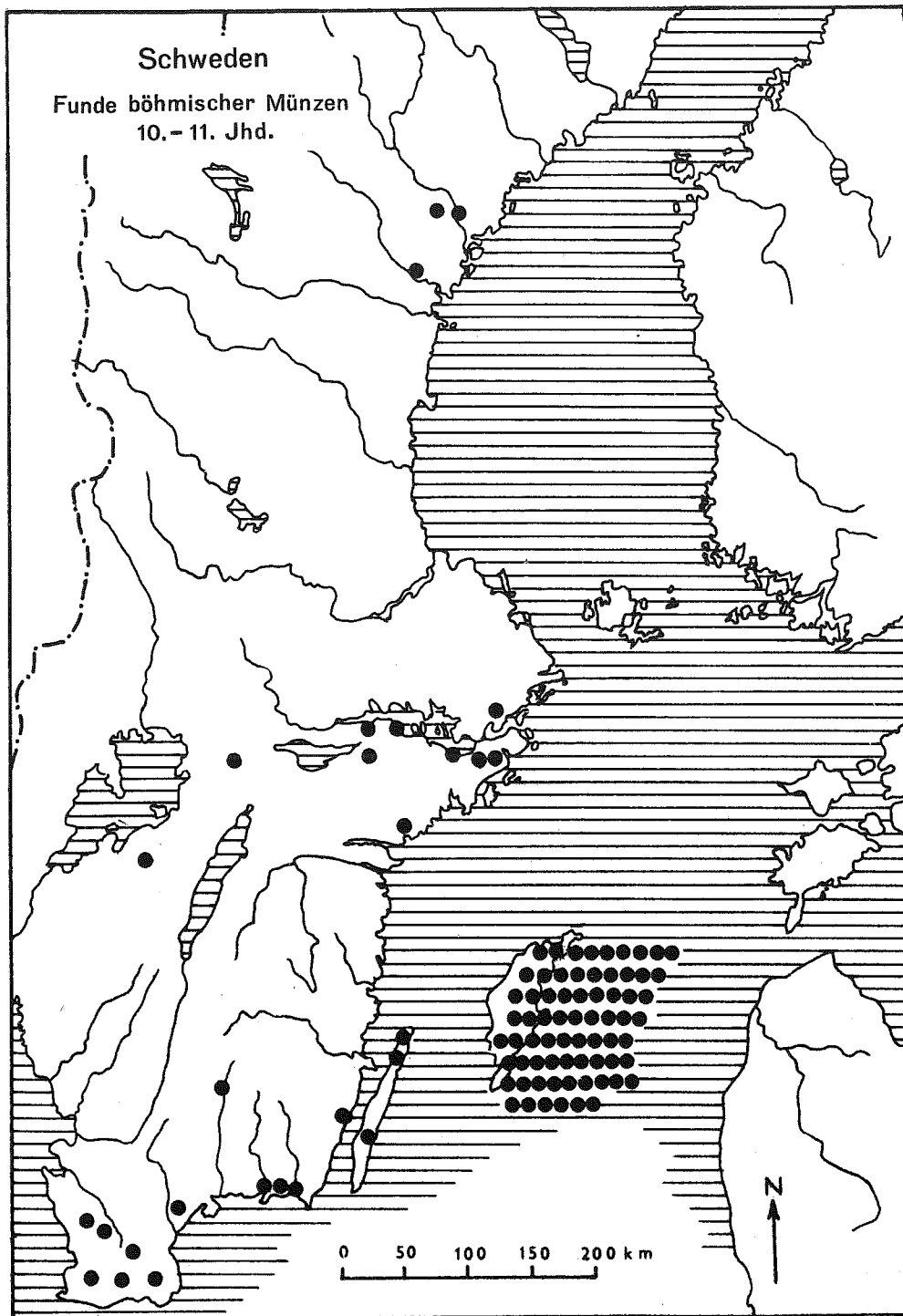
2. Gerete, Ksp. Follingbo, Gotland (1875), ab 991

SHM. 5617, St. 166, 160 + 109 Ex., 1 Ex. böhm.

¹⁸ E. Fiala, České denáry, Praha 1895 (zitiert F). - V. Katz, O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II., Knihovna Numismatického Časopisu Československého 2, Praha 1935 (zitiert Ka). - V. Katz, Úvahy o chronologii Českých denárů na počátku XI. století, Praha 1937 (zitiert Kb). Die beiden Arbeiten von Katz galten als Grundlage für die Zuweisungen. Die von Katz 1935 aufgestellte Abfolge findet sich auch in der neuen Übersicht von P. Radoměřský, Studie o počátcích českého mincovnictví I, Num. sbor. IX, 1966, S. 11-94. Eine teilweise abweichende Chronologie legte kürzlich K. Turnwald vor: K chronologii prvních českých denárů, Praha 1968. - Vereinzelt wurde auch das Werk von K. Turnwald, České a moravské denáry a brakteáty, Praha 1949 (zitiert T) herangezogen. - Bei den Münzen der Slavnikinger, des Fürsten Jaromír und bei den mährischen Prägungen findet sich ausserdem das Zitat nach folgenden Spezialabhandlungen: G. Skalský, Význam slavníkoveckého mincovnictví, Num. sbor. II, 1955, S. 5-26; (zitiert Skalský Num. sbor. 1955). - F. C ach, Mince českého knížete Jaromíra (1003 - 1012), Num. sbor. VI, 1960, S. 41-60 (zitiert Cach). - Katalog der mährischen Münzprägungen, in: Sbor. I. num. symposia 1964, hrsg. v. J. Sejbál, Brno 1966, S. 211-229. (zitiert Sejbál). - Das Manuskript wurde im Oktober 1969 abgeschlossen. Deshalb konnte das Werk von F. C ach, Nejstarší české mince, 2 Bde., Praha 1970-72, nicht mehr herangezogen werden.

¹⁹ Statens Historiska Museum, Stockholm, Inventar-Nummer.

²⁰ Stenberger, Gotland, Bd. 2, Fund-Nummer.

- Boleslav II.*: F II 9, Ka IV 75 (geloct).
3. Hägvalls, Ksp. Gerum, Gotland (1943), ab 991
SHM. 23242, GF. C 9371²¹, St. 193, 1305 + 622 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 8, Ka II 26; F II 18, Ka II 31.
4. Hulte, Ksp. Endre, Gotland (1874), ab 991
SHM. 5362, St. 115, 355 + 100 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 18, Ka II 31.
5. Lännäs, Ksp. Överlänäs, Ångermanland (1885), ab 991
SHM. 7673, Norberg S. 77f., Nr. 59²², 303 + 48 Ex., 2/2 + 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 9, Ka IV 75; F III 16, Ka VII 139; *Nachprägung*: Slg. Donebauer 185²³, T XXXIX 17.
6. Lauhage, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1877), ab 991
SHM. 6068, St. 494, 8 + 85 Ex., 0 + 2 Ex. böhm.
Boleslav I.?: nicht näher bestimmbar. *Boleslav II.?*: nicht näher bestimmbar.
7. Stora Klintegårda, Ksp. Väskinde, Gotland (1949), ab 991
GF. C 9994, St. 1, S. 370, 85 Ex., 2 + 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 2, Ka VI 114; F III 6/8, Ka VIII 163 (Vyšehrad); F IV 1/2, Ka V 105.
8. Vivlings, Ksp. Hellvi, Gotland (1925), ab 991
SHM. 17746, St. 287, 767 + 42 Ex., 18 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 7, Ka II 27 (2); F II 10, Ka II 22 (3); F II 18, Ka II 31; F II 22, Ka II 27/38. *Boleslav II.*: F II 9, Ka IV 73; F II 9, Ka IV 75 (3); F II 12, Ka IV 82 (4); F II 24, Ka VII 136; F V 8, Ka V 111 (2).
9. Kvarna, Ksp. Vamlingbo, Gotland (1906, 1915), ab 994
SHM. 12956, 12980, 15510, St. 562, 650 + 351 Ex., 3 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 22, Ka II 37. *Boleslav II.*: F I 14, Ka III 50; F II 9, Ka IV 73.
10. Horda, Ksp. Moheda, Småland (1828), ab 995
SHM. 501, Nordisk Tidsskrift 1, 1832, S. 234 f., 256 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 18, Ka II 31.
11. Talings, Ksp. Rute, Gotland (1868), ab 995
SHM. 3954, St. 440, 46 + x Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 6, Ka IV 66; F III 7, Ka VI 134.
12. Mallgårds, Ksp. Levide, Gotland (1940), ab 996
SHM. 22685, St. 326, 151 + 30 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 4, Ka VI 124; F III 17, Ka VII 149.
13. Näsby, Ksp. Tolånga, Skåne (1878), ab 996
SHM. 6174, 6238, Strömberg 2, S. 22²⁴, 146 1/2 + 8 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 24, Ka VII 136.

²¹ Gotlands Fornsal, Visby, Inventar-Nummer.

²² R. Norberg, Norrlandska skattefynd som vittnesbörd om ofredstider I-II, Norrlands Försvär 1943, S. 54-78; 1945, S. 23-32.

²³ Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer, hrsg. v. E. Fiala, 2 Bde., Prag 1888-1889.

²⁴ M. Strömberg, Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen, 2 Bde., Acta Archaeologica Lundensia Series in 4°, Nr. 4, Bonn-Lund 1961.

14. Reslöv, Ksp. Reslöv, Skåne (1842), ab 996
SHM. 1025, Strömberg 2, S. 51, 546 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 7, Ka VI 135; F -, Ka VI 115.
15. Glemminge, Ksp. Glemminge, Skåne (1911), ab 1000
SHM. 14452, Strömberg 2, S. 29, 871 Ex., 7 + 2 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 23, Ka II 39. *Boleslav II.*: F I 14, Ka III 53; F II 9, Ka IV 73; F III 2, Ka VI 113/114 (2); F III 13, Ka VII 138 (2); F IV 4, Ka V 107, vgl. Skalský Num. sbor. 1955, I 10. *Soběslav Slavníkovec?*: Slg. Donebauer 159, T XXXIX 10 (Obol? 0,52 g).
16. Assartorp, Ksp. Gärslöv, Skåne (1855, 1856), ab 1002
SHM. 2184, 2310, Strömberg 2, S. 64, 422 Ex., 5 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 13, Ka III 52; F III 11?, Ka V 110? (3); F III 13, Ka VII 138.
17. Eskilstuna, Södermanland (1833), ab 1002
SHM. 619, Linder S. 24, Nr. 9²⁵, 444? + 14 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 13, Ka I 52; F IV 14, Ka VII 159.
18. Sturkö, Ksp. Sturkö, Blekinge (1890), ab 1002
SHM. 8770, Hildebrand S. 76 f.²⁶, 170 1/2 + 140 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 3, Ka V 101.
19. Sudergårda, Ksp. Hellvi, Gotland (1875), ab 1002
SHM. 5574, St. 283, 170 + 34 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 9, Ka IV 75; F II 28, Ka VI 123.
20. Digeråkra, Ksp. Barlingbo, Gotland (1928), ab 1003
SHM. 18744, St. 32, 1215 + 111 Ex., 8 + 1 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 5, Ka I 10; F II 10, Ka II 22; F II 12, Ka II 23. *Boleslav II.*: F II 9, Ka IV 73; F II 17, Ka IV 76 (gelocht); F II 24, Ka VII 137; F III 13, Ka VII 138; F III 13, Ka VII 145; F V 17, T V 17.
21. Binge, Ksp. Väte, Gotland (1893), ab 1005
SHM. 9166, St. 599, 121 1/2 + 12 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F V 14, Ka V 91.
22. Gudings, Ksp. Vallstena, Gotland (1909, 1917), ab 1005
SHM. 13867, 15942, St. 553, 158 + 156 Ex., 1 Ex. böhm.
Böhmen bestämt.
23. Stora Enbjänne, Ksp. Hogrän, Gotland (1881, 1882), ab 1005
SHM. 6821, 6951, St. 300, 726 + 52 Ex., 7 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 9, Ka IV 73; F II 12, Ka IV 82; F II 13, Ka IV 80 (gelocht); F IV 18, Ka S. 59, T XLII 2; F V 8, Ka V 111. *Jaromír*: F VI 23, Cach III 9b (2).
24. Näs, Ksp. Österåker, Uppland (1704), ab 1006

²⁵ U. S. Linder, Södermanlands skattfynd från vikingatiden, Södermanlands Fornminnesförenings Årsskrift 1935, S. 47-68; 1936, S. 21-36.

²⁶ H. Hildebrand, Sturköfyndet, Kongl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad 19, 1890, S. 73-83.

- SHM. -, Hatz-Linder Welin-Malmer-v.d. Meer-Rasmusson S. 354 f., Nr. 116-126²⁷, ca. 2000-3000 Ex., 12 + 1 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 22, Ka II 38. *Boleslav II.*: F II 24, Ka VII 136 (2); F III 2, Ka VI 113/114; F III 13. Ka VII 145(2); F V 16, Ka V 92 (2); F -, Ka V 88, T XXXVII 23; F -, Ka VII 137, T XXXVIII 11 (Obol?); F -, Ka -, T XXXVIII 26. *Soběslav Slavníkovec*: F IV 8, Skalský Num. sbor. 1955, 15 (Libice oder Malin). *Nachprägung*: Fiala, Welfen, S. 121. Nr. 1061²⁸.
25. Barshaga, Ksp. Othem, Gotland (1911), ab 1011
SHM. 14379, 14484, 23416, St. 414, 129 + 27 Ex., 1 + 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 12, Ka IV 82. *Jaromír*: F VI 14/17; Cach III 14a.
26. Källgårds, Ksp. Stenkumla, Gotland (1874, 1878), ab 1011
SHM. 5268-70, 6206; St. 478, 435 + 46 Ex., 2 1/2 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 8, Ka II 25. *Boleslav II.*: F IV 15ff., Ka S. 59, vgl. T XLII 2. *Emma*: F III 28, Ka VIII 173 (Mělník).
27. Ekeskogs, Ksp. Hejde, Gotland (1961), ab 1017
SHM. 26697, Nylén S. 201ff.²⁹, 647 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 10, Ka II 22. *Nachprägung*: Fiala, Welfen, S. 120, Nr. 1044.
28. Kvie, Ksp. Lojsta, Gotland (1914), ab 1016
SHM. 15152, St. 335, 167 + 30 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 5, Ka VI 118.
29. Österryftes, Ksp. Fole, Gotland (1871), ab 1016
SHM. 4556, St. 159, 1698 + 214 Ex., 3 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 18, Ka II 31. *Boleslav II.*: F V 16; Ka V 92 (gelocht). Böhmen unbestimmt.
30. Blommenhov, Ksp. Flen, Södermanland (1905), ab 1021
SHM. 12447, Linder S. 25, Nr. 10, 248 + 28 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 4, Ka VI 124.
31. Stige, Ksp. Indal, Medelpad (1904), ab 1021
SHM. 12079, 14411, 21090, 27370, Norberg S. 28f., Nr. 83-84, ca. 3000 Ex., 4 + 4 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 13, Ka III 51; F II 10, Ka II 22; F II 15, Ka IV 79 (gelocht); F II 24, Ka VII 136 (gelocht); F III 2, Ka VI 114; F V 18, Ka IV 85/86. *Boleslav III.*: F V 6, Kb I 16. *Jaromír*: F VI 1, Cach III 14b.
32. Hemängen, Ksp. Etelhem, Gotland (1938, 1941), ab 1024
GF. C 8914, St. 146, 585 + 103 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F IV 20, Ka VII 156.
33. Myrungs, Ksp. Linde, Gotland (1807), ab 1024
SHM. 394, St. 328, 570 + 64 Ex., 2 Ex. böhm.
Jaromír: F VI 21, Cach III 10; F VI 23, Cach III 9.

²⁷ G. Hatz - U. S. Linder Welin - B. Malmer - G. van der Meer - N. L. Rasmusson, A Hoard from Näs, Österåker, Uppland, found in 1704, in: Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis Bd. 2, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Antikvariska Serien 19, Stockholm 1968, S. 277-372.

²⁸ E. Fiala, Münzen und Medaillen der welfischen Lande, Bd. 1, Leipzig-Wien 1916.

²⁹ E. Nylén, Tradition, renässans och propaganda i begynnande medeltid, Tor 9, 1963, S. 201-214.

34. Schweden, Fundort ?, ab 1024
SHM. -, Lit. -, ? Ex., 1 + 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12 (2).
35. Kännungs, Ksp. Hellvi, Gotland (1934), ab 1025
SHM. 20879, St. 288, 1425 + 139 Ex., 7 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 4, Ka VI 124; F V 16, Ka V 92. *Oldřich*: F VII 12 (5).
36. Bjärby, Ksp. Sjonhem, Gotland (1869), ab 1027
SHM. 4236, St. 471, 731 + 96 Ex., 1/2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 5ff.?, Ka III 57?
37. Bosarve, Ksp. Stånga, Gotland (1939), ab 1027
SHM. 22468, St. 521, 365 + 52 Ex., 2 Ex. böhm.
Jaromír: F VI 21, Cach III 10; F VI 23, Cach III 9.
38. Villie, Ksp. Lilla Slågarp, Skåne (1876), ab 1028
SHM. 5870, Strömberg 2, S. 58, 891 + 45 Ex., 3 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 10, Ka IV 82 *Jaromír*: F VI 14/17, Cach III 14a; F VI 23, Cach III 9b.
39. Guffride, Ksp. Alskog, Gotland (1839), ab 1029
SHM. 840, St. 5, 221 + 25 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 22, Ka II 38. *Boleslav II.*: F I 17, Ka III 63.
40. Djuped, Ksp. Styrnäs, Ångermanland (1919), ab 1030
SHM. 16295, Norberg S. 76, Nr. 52, 1434 Ex., 2 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12. *Soběslav Slavnikovec*: Skalský Num. sbor. 1955, I 17 (Libice oder Malín).
41. Sandtorp, Ksp. Viby, Närke (1913), ab 1034
SHM. 14935, Fornvännen 8, 1913, S. 268f., ca. 600, 0 + 2 Ex. böhm.
Jaromír: F VI 8, Cach II 4 (gelocht); F VI 27, Cach III 17.
42. Kyrkebys, Ksp. Hejnum, Gotland (1886), ab 1035
SHM. 8032, St. 275, 82 + 7 Ex., 5 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 18, Ka II 31 (gelocht). *Břetislav I.*: F VIII 2. *Nachprägungen*: Fiala, Welfen, S. 120, Nr. 1044 (3).
43. Oppnorrbys, Ksp. Österhaninge, Södermanland (1968), ab 1035
SHM. 4690/68, Lundström S. 208ff.³⁰, 176 + 18 Ex., 0 + 1 Ex. böhm.
Boleslav III.: F V 6, Kb I 16.
44. Varnhem, Ksp. Varnhem, Västergötland (1873), ab 1035
SHM. 5019, 5048, 5170, 5201, 5765, Widéen S. 181ff.³¹, 476 + x Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12.
45. Frigsarve, Ksp. Grötlingbo, Gotland (1913), ab 1036
SHM. 14955, St. 215, 140 + 4 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 9, Ka IV 73.

³⁰ L. Lundström, En nyfunnen vikingatida silverskatt från Södermanland, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1968, S. 208-211.

³¹ H. Widéen, Varnhemsfyndet 1873, Fornvännen 32, 1937, S. 181-190.

46. Laxarve, Ksp. Boge, Gotland (1865), ab 1036
SHM. 3398, St. 46, 139 + 12 Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 9?
47. Lingsarve, Ksp. Eskelhem, Gotland (1868, 1869), ab 1036
SHM. 3855, 4151, St. 125, 760 + 31 Ex., 3 Ex. böhm.
Jaromír: F VI 9, Cach II 4; F VII 2, Cach III 14b. *Oldřich*: F VII 12.
48. Myrände, Ksp. Atlingbo, Gotland (1893), ab 1036
SHM. 9392, 9393, St. 27, 1452 + 168 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 9, Ka IV 75. *Oldřich*: F VII 9.
49. Nygårds, Ksp. Västerhejde, Gotland (1874, 1875), ab 1036
SHM. 5202, 5277, 5438, St. 593, 1172 + 35 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F XXXVI 9, Ka -, T XXXVI 9/XXXVIII 24.
50. Schweden, Fundort?, ab 1036
SHM. -, Lit. -, ? Ex., 1/2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 12, Ka III 55.
51. Schweden, Fundort?, ab 1038
SHM. -, Lit. -, ? Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 9.
52. Änge, Ksp. Bunge, Gotland (1856), ab 1039
SHM. 2232, St. 63, 1136 + 4 Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F V 18, Ka VI 112.
53. Karls, Ksp. Tingstäde, Gotland (1966), ab 1039
GF.C 10396, Trotzig-Linder Welin S. 78³², ca. 1206 + 97 Ex., 5 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 1, Ka V 99 (gelocht); F III 4, Ka VI 124; F III 13, Ka VII 141; F III 15, Ka VII 141. *Jaromír*: F VI 5, Cach II 3b.
54. Broby, Ksp. Österhaninge, Södermanland (1816, 1817), ab 1040
SHM. 412, 414, Linder S. 34f., Nr. 60, 424 + 7 Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12.
55. Frösslunda, Ksp. Stenåsa, Öland (1918), ab 1040
SHM. 16047, Stenberger, Öland, S. 78³³, 163 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 8.
56. Lilla Klintegårda, Ksp. Väskinde, Gotland (1876), ab 1040
SHM. 5804, St. 583, 1107 + 139 Ex., 4 Ex. böhm.
Boleslav II.: F V 20, Ka V 89. *Oldřich*: F VII 8 (Obol? 0, 69g); F VII 14.
Břetislav I.: F VIII 2.
57. Schweden, Fundort?, ab 1040
SHM. -, Lit. -, ? Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 9, Ka IV 65 (zerbrochen).
58. Lilla Valla, Ksp. Rute, Gotland (1863), ab 1042
SHM. 3099, 3134, St. 438, 604 + 14 Ex., 1 Ex. böhm.
Böhmen unbestimmt.

³² G. Trotzig-U. S. Linder Welin, Silverskatten från Karls i Tingstäde, Gotländskt Arkiv 39, 1967, S. 61-80.

³³ M. Stenberger, Öland under äldre järnåldern, Stockholm 1933.

59. Nyköping, Södermanland (1841), ab 1042
SHM. 937, Linder S. 29f., Nr. 29, 456 + x Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12.
60. Ksp. Öja, Gotland (1843), ab 1046
SHM. 1059, St. 611, 247 + x Ex., 1 Ex. böhm.
Böhmen unbestimmt.
61. Pilgårds, Ksp. När, Gotland (1874ff.), ab 1046
SHM. 5335, 7070, 10736, 17352b, 23421, St. 394, 616 + 64 Ex., 3 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 9, Ka IV 73; F V 14, Ka V 91.
62. Schweden, Fundort?, ab 1046
SHM. -, Lit. -, ? Ex., 2 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VII 9 (2).
63. Äspinge, Ksp. Hurva, Skåne (1880), ab 1047
SHM. 6620, 23833, Galster S. 37, Nr. 87³⁴, über 8000 Ex., 5 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 14. *Břetislav I.*: F VII 25; F VII 26; F VIII 2; F VIII 7, Sejbal IV 29 (Olomouc).
64. Botvalde, Ksp. Väte, Gotland (1943), ab 1047
SHM. 23228, St. 606, 302 + 2 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 9.
65. Gandarve, Ksp. Alva, Gotland (1952), ab 1047
CF. C 9851, Arwidsson - Berghaus - Dolley - Malmer - Linder Welin S. 42, Nr. 188-189³⁵, 669 + 23 Ex., 2 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12. *Břetislav I.*: F VIII 2.
66. Garde, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1935), ab 1047
SHM. 21401, St. 510, 158 + 21 Ex., 2 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 9.
67. Skedinge, Ksp. Aspö, Södermanland (1797), ab 1047
SHM. -, Linder S. 31, Nr. 39, ? Ex., ? Ex. böhm.
Böhmen?
68. Nore, Ksp. Vamlingbo, Gotland (1874), ab 1048
SHM. 5279, St. 559, 677 + 26 Ex., ? Ex. böhm.
Böhmen?
69. Garde, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1866), ab 1051
SHM. 3544, St. 491, 669 + 4 Ex., 3 + 1 Ex. böhm.
Jaromír: F VII 2, Cach III 14b. *Oldřich*: F VII 9. *Břetislav I.*: F VII 25; F VIII 4.
70. Grausne, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1885ff.), ab 1051
SHM. 7670, 8214, 8311, 8406, St. 500, ? Ex., 2 Ex. böhm.

³⁴ G. Galster, Royal Collection of Coins and Medals, National Museum Copenhagen, Part 1 Ancient British and Anglo-Saxon Coins before Æthelred II., Sylloge of Coins of the British Isles Bd. 4, London 1964.

³⁵ G. Arwidsson - P. Berghaus - M. Dolley - B. Malmer - U. S. Linder Welin, En vikingatida silverskatt från Gandarve i Alva på Gotland, Gotländskt Arkiv 29, 1957, S. 22-57.

Břetislav I.: F VIII 2. *Anonym, Anf. 11. Jhd.*: vgl. Skalský - Schráníl S. 29ff.³⁶.

71. Stora Bjärs, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1909, 1910), ab 1051
SHM. 13715, 14376, 14397, 14487, St. 504, 759 + 84 Ex., 4 2/2 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12 (3). *Břetislav I.*: F VIII 2; F VIII 3. *Böhmen* unbestimmt.
72. Sigsarve, Ksp. Heijde, Gotland (1918), ab 1055
SHM. 16077, 16200, Stenberger-Berghaus S. 141, Nr. 21-24³⁷, 1235 + 97 Ex., 4 Ex. böhm.
Emma; F III 25, Ka VIII 173 (Mělník). *Oldřich*: F VII 14. *Břetislav I.*: F VIII 1(2).
73. Stora Bjärs, Ksp. Stenkyrka, Gotland (?), ab 1055
GF. C 9708, St. 1, S. 370, 1206 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VII 16, Sejbal IV 31 (Olomouc).
74. Gärestad, Ksp. Edestad, Blekinge (1888), ab 1056
SHM. 8503, Galster S. 38, Nr. 93, ca. 1418 Ex., 5 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 24, Ka VII 136 (gelocht); F V 14, Ka V 91. *Böhmen* unbestimmt.
75. Halfoser, Ksp. Dalhem, Gotland (1884, 1885), ab 1056
SHM. 7551, 7669, St. 89, ca. 442 + x, Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 9.
76. Torp, Ksp. Böda, Öland (1852), ab 1056
SHM. 1913, Stenberger, Öland, S. 78, 573 1/2 + 123 Ex., 0 + 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 4.
77. Södertälje, Södermanland (1900), ab 1060
SHM. 11108, 15264, 24706, Linder S. 32, Nr. 42a-b, 175 + 6 Ex., 1 Ex. böhm.
Spytihněv II.: F VIII 18.
78. Lilla Vastäde, Ksp. Hablingbo, Gotland (1864), ab 1067
SHM. 3273, St. 222, 1396 + 72 Ex., 5 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 10, Ka II 22 (gelocht). *Oldřich*: F VII 12. *Břetislav I.*: F VII 25; F VIII 11 (2).
79. Fjälkinge, Ksp. Fjälkinge, Skåne (1865), ab 1068
SHM. 3453, Galster S. 39, Nr. 98, 635 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 11.
80. Liffride, Ksp. Lärbro, Gotland (1863), ab 1070
SHM. 3171, St. 365, 613 + 11 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 11.
81. Stale, Ksp. Rone, Gotland (1838), ab 1070
SHM. 803, St. 427, 5324 + 598 Ex., 3 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 2 (2). *Vratislav II.*: F VIII 21, Sejbal IV 37 (Olomouc).

³⁶ G. Skalský - J. Schráníl, Nález českých denárů a sekaného stříbra z prvních let 11. století, NČČsl VI, 1930, S. 29-50.

³⁷ M. Stenberger - P. Berghaus, Der Schatz von Sigsarve, Gotland, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 83, Antikvariska Studier 5, Stockholm 1953, S. 117-174.

82. Petes, Ksp. Öja, Gotland (1838), ab 1076
SHM. 792, St. 610, 1580 + 16 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 13, Ka VII 138. *Břetislav I.*: F VIII 2.
83. Österby, Ksp. Ekeby, Gotland (1886), ab 1079
SHM. 7790, St. 100, ca. 3000 Ex., 4 1/2 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 13. *Břetislav I.*: F VII 26. *Anonym, Anf. 11. Jhd.*: vgl. Skalský-Schránil S. 29ff. (3).
84. Gerete, Ksp. Fardhem, Gotland (1845), ab 1080
SHM. 1219, St. 148, 1680 + 53 Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 9.
85. Törnebysslätt, Kalmar, Småland (1935), ab 1080
SHM. 20922, Tillväxten 1935, S. XCI, 8 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VII 25.
86. Sandegårda, Ksp. Sanda, Gotland (1907, 1908), ab 1083
SHM. 13252, 13555, 13596, GF. C 51, 2115, St. 458, 768 + x Ex., 0 + 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VII 16, Sejbal IV 31 (Olomouc).
87. Änggårdar, Ksp. Rone, Gotland (1935), ab 1085
SHM. 21026, St. 435, 736 + 161 Ex., 2 + 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12 (2). *Břetislav I.*: F VIII 11.
88. Kvarna, Ksp. Eskelhem, Gotland (1854), ab 1085
SHM. 2100, St. 123, 1073 + 67 Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12.
89. Sibbenarve, Ksp. Öja, Gotland (1850), ab 1085
SHM. 1597, St. 612, 750 + 43 Ex., 2 + 2 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 4; F VIII 8.
90. Snovalds, Ksp. Alskog, Gotland (1918), ab 1085
SHM. 16181, 2518/62, St. 11, 1010 + 88 Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VIII 9.
91. Schweden, Fundort? ab 1085
SHM.-, Lit.-, ? Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 14, Ka III 50.
92. Broungs, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1875), ab 1089
SHM. 5618, 5619, St. 493, 543 + 9 Ex., 2 + 1 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 14. *Břetislav I.*: F VII 20; F VII 26.
93. Domerarve, Ksp. Öja, Gotland (1857), ab 1089
SHM. 2350, St. 613, 569 + 25 Ex., 1 1/2 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 9. *Boleslav II.*: F I 13, Ka III 51/52.
94. Findarve, Ksp. Rone, Gotland (1843), ab 1089
SHM. 1076, St. 428, 3405 + 155 Ex., 4 Ex. böhm.
Oldřich: F Nr. 592, T XLI 28.
95. Stora Sojdeby, Ksp. Fole, Gotland (1910), ab 1089
SHM. 14091/92, Schnittger S. 89, Nr. 1466³⁸, 2310 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 13, Ka III 51/52. *Břetislav I.*: F VIII 9.
96. Lilla Klintegårda, Ksp. Väskinde, Gotland (1841), ab 1090
SHM. 980, St. 578, 580 Ex., 2 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 12 (2).
97. Smiss, Ksp. Linde, Gotland (1930), ab 1090
SHM. 19577, St. 333, 396 + 26 Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F V 8, Ka V 111 (zweimal gelocht). *Břetislav I.*: F VII 26 (gelocht).
98. Mannegårda, Ksp. Lye, Gotland (1900), ab 1102
SHM. 11300, St. 356, 2413 + 34 Ex., 29 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 13, Ka VII 138. *Oldřich*: F VII 9 (2); F VII 12. *Břetislav I.*: F VII 25; F VIII 9 (2).
99. Schweden, Fundort?, ab 1106
SHM.-, Lit.-, ? Ex., 6 + 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F I 13, Ka III 51; F I 17, Ka III 63; F III 2, Ka VI 113; F V 8, Ka V 111. *Oldřich*: F VII 9. *Vratislav II.*: F IX 7. *Anonym, Anf. 11. Jhd.*: vgl. Skalský - Schránil S. 29ff. (Obol? 0,60 g).
100. Hallsarve, Ksp. När, Gotland (1942), ab 1110
SHM. 23040, St. 398, 797 + 41 Ex., 3 Ex. böhm.
Oldřich: F VII 9. *Břetislav I.*: F VII 25. *Bolestaw Chrobry*: Kb II 36/38.
101. Sorby, Ksp. Stenkyrka, Gotland (1812), ab 1111
SHM. 403, St. 487, 721 + 6 Ex., 1 Ex. böhm.
Oldřich: F 592, T XLI 28.
102. Schweden, Fundort?, ab 1111
SHM.-, Lit.-, ? Ex., 2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F -, Ka III 42. *Břetislav I.*: F VII 26.
103. Gannarve, Ksp. Hall, Gotland (1924), ab 1120
SHM. 17747, 23425, St. 232, 1006 + 147 Ex., 1 2/2 Ex. böhm.
Boleslav II.: F II 17, Ka IV 80/81 (gelocht). *Oldřich*: F VII 9. *Břetislav I.*: F VII 25.
104. Johannishus, Ksp. Hjortsberga, Blekinge (1866), ab 1120
SHM. 3491, Galster S. 40, Nr. 103, 4112 Ex., 7 Ex. böhm.
Boleslav I.: F II 7, Ka II 27. *Oldřich*: F VII 9 (gelocht); F VII 12. *Břetislav I.*: F VII 25; F VIII 9 (2). *Vratislav II.*: F VIII 21, Sejbal IV 37 (Olomouc).
105. Trosnäs, Ksp. Persnäs, Öland (1822), ab ?
SHM.-, Stenberger, Öland, S. 79, ? Ex., ? Ex. böhm.
Böhmen?
106. Schweden, Fundort?, ab?³⁹
SHM.-, Lit.-, ? Ex., 1 Ex. böhm.
Boleslav II.: F III 11, Ka V 110.

³⁸ B. Schnittger, Silverskatten från Stora Sojdeby, Fornvännen 10, 1915, S. 53 - 116, 189 - 246.

³⁹ Dieser und der folgende Fund gehören zu den Komplexen ohne Fundort und Inventar-Nummer. Sie sind aber noch nicht bearbeitet.

107. Schweden, Fundort?, ab ?
SHM.-, Lit.-, ? Ex., 1 Ex. böhm.
Břetislav I.: F VII 26.

Vera HATZ - Gert HATZ

České mince 10. a 11. století ve švédských nálezích

Jak dosvědčují nálezy mincí, pronikaly české (a moravské) mince v 10. a 11. století ve velkém počtu do oblastí na sever od českých zemí (srv. mimo jiné práce Skalského, Kiersnowského, Nohejlové-Prátové, Albrycht-Rapnické). Dostaly se přes Baltické moře až do Skandinávie, především do Švédska, kde se nejčastěji vyskytují v nálezích na ostrově Gotlandu. V nálezích je pozoruhodný jejich výskyt spolu s uherskými a bavorskými ražbami.

Přehled nálezů českých denárů ve Skandinávii, vypracovaný Schránilem (1929), může být nyní pro Švédsko podstatně doplněn. Celkem lze v 107 nálezích prokázat nejméně 321 mincí české provenience. Jde o ražby z období vlády Boleslava I. (929-967) až Vratislava II. (1054-61-92). Nejpočetněji jsou zastoupeny ražby Boleslava II. (121 kusů) a Břetislava I. (51 kusů). Největší počet nálezů připadá na ostrov Gotland: 69 nálezů. České denáry ve Skandinávii tvoří - třebaže poměrně skromnou - část rozsáhlého oběživá pozdně vikingského údobí, jež se převážně skládá z orientálních, anglosaských a německých mincí.

Tato nově zjištěná varianta mincovního typu, známého nám podle našich vědomostí donedávna jen ve 3-4 exemplářích,⁶ liší se od dosud publikovaných kusů především silně zkomolenou legendou, která téměř v ničem nepřipomíná jméno Břetislavovo na lici (BDACIZLAV) a jméno sv. Petra (+VVD·DETDVS), jak např. tato jména přicházejí na nejlépe zachovaném exempláři tohoto typu z nálezů v Želčanech u Plzně. Kromě zkomolených legend však na berlínské minci nepozorujeme žádnou jinou mimořádnou barbarisaci, zvláště nikoliv v ikonografii mince; proto lze předpokládat, že ani berlínský exemplář nevznikl v zahraničí jakožto "následní" denár,⁷ nýbrž lze věřit v jeho domácí, tj. moravský původ. Berlínský exemplář denáru F VII. 15 rozšiřuje tedy naše vědomosti o významném typu denáru s péřovou korunou jako hlavním obrazovým motivem, z jehož ikonografie čerpáme poznání o vážnosti, které péřová čelenka v Břetislavově době požívala, jsouc pro Moravu - jakožto koruna králů moravských⁸ - symbolem její suverenity.

Další důležitou a současně velmi vzácnou mincí ze skupiny nejstarších moravských denárů je v berlínské sbírce Břetislavův denár s obrazem poprsí en face na lici, korunovaného péřovou korunou - tedy tímž předmětem, který, jakožto samostatný motiv, zjišťujeme na předchozím popsaném typu mincí. Popis:

2. Líc: Poprsí panovníka en face s korunou s deseti pery na hlavě.

Opis: 2VHICIAPE Okrajový kruh hladký.

Rub: Dvojitý tzv. nitkový kříž rovnoramenný s kroužkem uprostřed, umístěný ve vroubkovaném kruhu. Opis: +BDACICVAVV Okrajový kruh hladký. Kov: stříbro. Průměr střížku: 19,5 mm; váha: 0,973 g. Literatura: F VII. 17 var.; RP typ II.

I tento typ denáru byl zatím znám asi jen v 5 kusech.⁹ Berlínský exemplář pochází z nálezů ve Farve¹⁰ (východní Holštýnsko), odkrytém roku 1847 a do sbírky Státních muzeí v Berlíně dostal se darem od hraběte E. Rewentlowa (č. přír. katalogu SMB 28853), na jehož pozemku byl objeven. Dosavadní naší evidenci unikal proto, že Ed. Fiala ve svém zkráceném popsání nálezů z Farve¹¹ opomenul existenci tohoto denáru v nálezů uvést, ačkoliv v původním popisu tohoto nálezů z pera Friedlendera-Müllenhoffa je tato ražba bezpečně uvedena jako č. 49.

⁶ Kromě denáru z nálezů želčanského a z Prahy-Kanálské zahrady (viz Ed. Fiala, l.c., str. 285, č. 637 a 638), nalezly se další - nejméně dva kusy - v nálezů v Polsku. K tomu viz více ve výše citovaných mých pracích o počátcích moravského mincovnictví (str. 65) a olomoucké mincovně (str. 8 nn.).

⁷ Míjíme "následní" denár ve smyslu jejich označení Ed. Fialou (l.c., str. 140 nn.), tj. zahraniční, převážně pobaltské a na dnešním území polském vzniklé napodobeniny evropských platidel.

⁸ Viz P. Radoměřský, Koruna králů moravských, Sbor. Nár. Musea v Praze XII, A, Praha 1958, str. 183 nn.; též, Dva příspěvky k velkomoravské tradici ve středověku, Časopis Moravského muzea LII, 1967, str. 159 nn.; též, K počátkům moravského mincovnictví feudálního období, Sbor. I. num. symposia 1964, Brno 1966, str. 58 nn., zvláště str. 61.

⁹ O známých exemplářích a nálezů mincí tohoto typu viz více v mé práci o počátcích moravského mincovnictví (viz str. 69 n.) a olomoucké mincovně (obě výše již citovány).

¹⁰ J. Friedländer-K. Müllenhoff, Der Silberfund von Farve, Kiel 1850, str. 41 n., č. 49.

¹¹ Ed. Fiala, l.c., str. 170, nál. č. 64.

Třetí důležitou moravskou ražbou Břetislava I. uloženou v Berlíně je denár s kotvovým křížem na lici a poprsím sv. Václava na rubu. Jde o typ, který jsme v práci o počátcích moravského mincovnictví na Moravě zařadili a označili jako typ IV. b Břetislavových moravských denárů. Do této doby věděli jsme jen o dvou konkrétně existujících exemplářích této téměř unikátní ražby.¹² Zjištění mince tohoto typu v berlínské numismatické sbírce potvrdilo domněnku¹³ vyslovenou kdysi autorem této práce, že denár vyobrazený jako č. 16 v práci o počátcích moravského mincovnictví podle sádrového odlitku pocházejícího z pozůstalosti Viktora Katze, je exemplářem berlínským, totožným s mincí zmíněnou Ed. Fialou v jeho Českých denárech jako č. 639b. Toto nebylo možno ověřit si r. 1949, kdy byla publikována studie o počátcích moravského mincovnictví, neboť berlínská sbírka nebyla pro studium přístupna. Proto tento vzácný denár - tentokrát podle jeho originálu - znovu vyobrazujeme a popisujeme:

3. Líc: V jemně vroubkovaném kruhu kotva s křížkem, pod ní oblouk zakončený kuličkami. Opis: BRACIZLAVSDVX Okrajový kruh jemně vroubkovaný.

Rub: Ozářené poprsí en face s křížkem v pravici, vlevo v poli křížek přizdobený pěti kuličkami. Opis (začíná vpravo dole): OCVVENC%□E%VVO Okrajový kruh jemně vroubkovaný.

Kov: stříbro; průměr střížku 19,8 mm; váha: 0,911 g. Literatura: F č. 639b; RP typ IV. b.

Nově zjištěné metrologické údaje o této ražbě značně se rozcházejí, jak co do velikosti střížku, tak i co do váhy mince, s údaji Fialovými,¹⁴ který popsal tuto minci, jako by měřila ve svém průměru jen 18 mm a vážila 0,960 g; rovněž její legendy reprodukoval Ed. Fiala nepřesně. Přesto není pochyb, že jde o jeden a též exemplář. Zvláště však je nyní důležité, že u originálu mince v berlínské sbírce se nachází i údaj o místě jejího nálezů: Fund v. Denzin.¹⁵ Mince byla získána berlínskou numismatickou sbírkou v roce 1890 (viz č. přír. kat. 72/1890).

Tolik o třech vzácných moravských ražbách Břetislavových, uložených v berlínské sbírce mincí, které, spolu se zmíněným již unikátním Břetislavovým denárem s motivem kříže na lici a poprsím s péřovou korunou na rubu, nedávno publikovaným, obohacují naše vědomosti o prvních krocích samostatné mincovní produkce na Moravě. Pro úplnost je třeba ještě dodat, že vzhledem k vzácnosti všech ostatních nejstarších moravských ražeb relativně běžný typ Břetislavových denárů se jménem Všebor (tj. F VIII. 7 s obrazem ruky na lici a dvojitým nitkovým křížem

¹² Viz P. Radoměřský, Počátky mincovnictví na Moravě, str. 74 n., mince č. 14 (podle Ed. Fialy nalezena "u Hořelce") a č. 15 (z kostrového hrobu v Držovicích na Moravě).

¹³ Viz P. Radoměřský, Počátky mincovnictví na Moravě, str. 74.

¹⁴ Ed. Fiala, l.c., str. 285, č. 639b.

¹⁵ Denzin (nyní Debczyno) pow. Białogard, objeven asi r. 1890, ukrytý do země asi okolo r. 1050. Nález nebyl publikován, 41 mincí z něho je uloženo v numismatické sbírce Státních muzeí v Berlíně, viz seznam jeho přírůstků z roku 1890, č. 36-78. Viz též T. a R. Kiersnowscy, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza (Materiały), Warszawa-Wrocław 1959, str. 38, nál. č. 22.

na rubu), který podle našich současných poznatků¹⁶ lokalizujeme rovněž na Moravu, je ve sbírce berlínského mincovního kabinetu zastoupen též početně - celkem 37 exempláři.

K počátkům moravského mincovnictví nepatří však jen mince Břetislava I., nýbrž řadíme do této skupiny i ražby jeho dvou bezprostředních nástupců na olomouckém stolci - mince Spytihněva II. a Vratislava II. Moravské ražby těchto dvou Břetislavových synů jsou v berlínské sbírce rovněž zastoupeny. Spytihněv II. (1055 - 1061)¹⁷ denárem typu F VIII. 16 (RO č. 9):

4. Líc: V hladkém, nahoře otevřeném kruhu poprsí panovníka en face v řasnatém oděvu s praporcem v pravici. Opis: ΣΠΙΤΙCNEVΣDVX Okrajový kruh hladký.

Rub: Poprsí z leva držící před sebou v rukou křížek. Opis (začíná dole): SCSEHICEZVAVS Okrajový kruh jemně vroubkovaný.

Kov: stříbro; průměr střížku: 14,2 mm; váha: 0,730 g. (Mince ze sbírky H. Dannenberg).

Dvě nejstarší ražby Vratislava II. (1061 - 1092)¹⁸ z berlínské sbírky jsou zastoupeny těmito typy:

5. Líc: V jemně vroubkovaném nahoře otevřeném kroužku poprsí en face s praporcem v pravici. Opis: +VRATIZVAVS Okrajový kruh hladký.

Rub: V jemně perličkovaném kroužku poprsí z leva držící před sebou v rukou křížek ozdobený pěti kuličkami. Opis: +.CDETRVS Okrajový kruh jemně vroubkovaný.

Kov: stříbro; průměr střížku: 17,5 mm; váha: 1,197 g. Literatura: F VIII. 21 (RO č. 11).

6. Líc: Postava v suknicí z leva, držící před sebou kopí s dlouhou násadou, na které praporec ozdobený dvěma kuličkami. Opis: XVDATI CAVSIV Okrajový kruh velmi jemně perličkovaný.

Rub: V jemně vroubkovaném kruhu široké poprsí světce en face umístěné mezi dvojicí křížků ozdobených vždy pěti kuličkami. Opis: +.CDETRVS Okrajový kruh jemně vroubkovaný.

Kov: stříbro; průměr střížku: 15,4 mm; váha: 0,928 g. Literatura: F VIII. 22 (RO č. 12).

I popsané ražby Spytihněva II. a Vratislava II. jsou mincemi velice vzácnými, zcela neznámé z domácích nálezů hromadných, nýbrž nalezené prozatím jen ojed-

¹⁶ Viz P. Radoměrský, Příspěvek k počátkům moravského mincovnictví, MNZ I, 1956-57, č. 1-2, str. 4 nn. Tamtéž i další literatura k tomuto typu mincí Břetislava I.

¹⁷ Uvedena jsou zde léta knížecí vlády Spytihněva II. v Čechách. O publikované minci však práve soudíme, že byla ražena v Olomouci ještě před rokem 1055. Viz k tomu P. Radoměrský, Olomouc ... str. 8 nn.

¹⁸ Uvedena jsou léta vlády Vratislava II. jako českého panovníka. Ve skutečnosti byl držitelem úřadu olomouckého již před r. 1061 a dále uvedené dvě mince patří do mezidobí 1050-1061. K tomu viz P. Radoměrský, Olomouc, ... str. 8 nn.

něle na Moravě¹⁹ a to jmenovitě v moravských kostrových hrobech doby mladohradištní.²⁰ Význam jejich výskytu v numismatické sbírce Státních muzeí v Berlíně nijak neoslabuje skutečnost, že neznáme jejich lokality (naleziště). Představují spolu s výše popsanými Břetislavovými mincemi důležitý materiálový příspěvek k rozšíření našich vědomostí o intenzitě ražby v olomoucké mincovně před i poro- ce 1050 a dokreslují celkový obraz počátků moravského mincovnictví.

¹⁹ Naleziště uvedena v mé práci o olomoucké mincovně, str. 8 nn.

²⁰ P. Radoměrský, Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě, Sbor. Nár. Musea v Praze IX, A, č. 2, Praha 1955, str. 14 nn., str. 48.

Die ältesten mährischen Münzen in der Sammlung der Staatlichen
Museen in Berlin (Bodemuseum)
(Taf. II)

Der Autor publiziert sechs Denare aus der Sammlung des Münzkabinetts der Staatlichen Museen in Berlin, die eine Ergänzung des bislang bekannten Münzmaterials zu den Anfängen des mährischen Münzwesens darstellen. Es handelt sich um Prägungen Břetislavs I., des ersten Beherrschers von ganz Mähren, aus der Zeit vor dem J. 1034 vom Typ Fiala VII. 15, VII. 17 und Nr. 639b, ferner um Denare Spytihněvs II. und Vratislavs II. aus der Zeit vor dem J. 1055 von den Typen F VIII. 16, VIII. 22. Es geht grösstenteils um sehr seltene Prägungen, die lediglich in einzelnen Exemplaren bekannt sind; daher hat das Berliner Material erstrangige Bedeutung für die Abrundung des Gesamtbildes der ersten Schritte einer selbständigen Münzproduktion in Mähren im 11. Jahrhundert. Höchstwahrscheinlich wurden diese Münzen in Olomouc geschlagen, und zwar in der dortigen Münzstätte. Das Berliner Material ist ausserdem dadurch bedeutungsvoll, dass von den Münzen Nr. 2 und 3 auch ihre Fundorte bekannt sind - der Fund in Farve und in Denzin.

DER MÜNZFUND VON FRECKLEBEN UND DIE MÜNZPRÄGUNG
DES ÖSTLICHEN NORDHARZES

Eine Skizze

(Tafel III-V)

In Freckleben ist am 3. VIII. 1860 ein Münzfund von fast 4000 Brakteaten und Halbbrakteaten gehoben worden, die alle aus der 2. Hälfte des 12. Jhs. stammen, also aus der Blütezeit Deutschlands im Mittelalter unter Kaiser Friedrich I. Barbarossa (1152-1190). Da alle Pfennige, um die es sich handelt, aus Münzstätten benachbarter Fürsten herrühren, ist es ein ausgesprochener Heimatfund, er zeigt uns den Münzumschlag nördlich des Harzes zu jener Zeit.

Das Schloss Freckleben liegt etwa 2 Meilen südöstlich von Bernburg und 1 Meile südöstlich von Aschersleben. Unweit des Schlosses wurde eine Urne mit Münzen, die von einem Pflug zerrissen wurde, gefunden.

Im Jahre 1166 (8. II.) war das Erzstift Magdeburg durch seinen Erzbischof Wichmann von Seeburg in den Besitz des Reichsschlusses Freckleben, "castrum Vrackenleveh" (Magdebg. U.B.I. Nr. 317 S. 408) gekommen. Dieses liegt am linken Ufer der Wipper, auf dem letzten Ausläufer eines Höhenzuges. Die Burg Freckleben ist an einer alten, wichtigen Strasse erbaut worden. Von Halle oder Eisenleben folgt sie über Sandersleben, Freckleben, Drohndorf und Mehlingen dem Laufe des Wippertales. Sie führt weiter nach Aschersleben, Magdeburg und Halberstadt. Das Erzstift Magdeburg legte deshalb einen grossen Wert auf diesen Stützpunkt auf der Verbindungsstrasse zwischen den Besitzungen um Magdeburg und Halle. Es ist also kein Wunder, dass an dieser Strasse ein so wichtiger Münzfund gemacht wurde.

Die Zusammensetzung desselben ist folgende:

- 2776 Stephanus- und Bischofspfennige von Halberstadt
- 312 Brakteaten Albrechts des Bären aus Aschersleben, Ballenstedt und vielleicht Köthen, das auf einem Pfennig seines Sohnes Bernhard in der Umschrift genannt wird.
- 153 Hohlpfennige der Abtei Quedlinburg der Äbtissinnen Beatrix II. von Winzenburg und Adelheid II. von Sommerschenburg.
- 285 Pfennige der Grafen von Arnstein, die vielleicht in Hettstedt geprägt sein können.

- 50 Pfennige der Grafen von Falkenstein, deren Burg im Nordharz am rechten Ufer der Selke mitten im Walde liegt. Hier könnte Ermsleben als Münzstätte in Frage kommen.
- 4 erzbischöfliche magdeburgische Brakteaten, die aber Nachahmungen von Halberstädter Pfennigen sind und wohl nicht in Magdeburg oder Halle geprägt sein werden.
- 1 Pfennig rührt von Heinrich dem Löwen her, der am 23. September 1179 Halberstadt in fürchterlicher Weise zerstörte. Vielleicht hat dieses Ereignis zur Vergrabung der Münzen geführt.

Bistum Halberstadt

Sehen wir uns die einzelnen Pfennigsorten an, so dominiert unbedingt Halberstadt, das seit 989 von Otto II. das Münzrecht hatte, mit dreiviertel des ganzen Fundes; von ihnen am zahlreichsten vertreten sind die Stücke mit der Darstellung des Heiligen Stephanus, des protomartyr des Christentums, der von den Juden gesteinigt wurde. Sein Martyrium wird auf verschiedenen Pfennigen deutlich dargestellt, die Steinigung selbst mit 2 oder 3 Juden, den betenden Stephanus und schliesslich seinen Tod mit der von Engeln emporgetragenen Seele (Cahn Nr. 48). Im ganzen sind Stephanuspennige weit über 2060 in dem Funde, während die Zahl mit dem Bischof relativ klein ist. (*Abb. 1, 2, 3, 4.*)

Dem Bischof Ulrich von Regenstein wurden schon 1154 von Friedrich I. Barbarossa die Regalien abgesprochen, weil er sich der Heeresfolge nach Italien entzogen hatte, doch nahm ihn der Kaiser 1156 wieder in Gnaden auf. Als dieser sich aber mit dem Papst Alexander III. (1159-1181) völlig entzweite, stand Ulrich auf Seiten Alexanders und wurde 1160 entgültig aus seinem Bistum vertrieben; erst nach dem Frieden von Venedig 1177 konnte er in die Heimat zurückkehren, nachdem er sich vorher meist in Salzburg aufgehalten hatte. Nach seiner Rückkehr nach Halberstadt vertrieb er den bis dahin amtierenden Gegenbischof Gero von Schermke und hob dessen Amtshandlungen auf, wodurch er den Zorn seines Gegners Heinrich den Löwen erweckte, der 1179 Halberstadt zerstörte, den Bischof gefangen wegführte und sogar die Reliquien des Heiligen Stephanus nicht verschonte. Ulrich starb danach, am 30. Juli 1180.

Die Pfennige Ulrichs vor 1160 sind relativ selten: ein bedeutsamer ist der, den er zusammen mit Albrecht dem Bären vermutlich in Wegeleben schlug (*Abb. 5*), ein Denkmal vielleicht ihrer gemeinsamen Kreuzfahrt nach dem Heiligen Lande 1158/59.

Dann hat er verschiedene Stücke mit dem Bilde des Heiligen Stephanus zusammen geprägt (Cahn Nr. 25-28), ähnlich den Pfennigen, die der Erzbischof Wichmann von Magdeburg nach byzantinischem Vorbilde zusammen mit dem des Heiligen Mauritius prägte.

Von Bischof Gero (1160-1177) gibt es eine Anzahl Dünnpfennige mit seinem Namen (Cahn 31-36), die vielleicht in Osterwiek geprägt sein könnten. Es folgen

dann Brakteaten mit Bischof und Heiligem, besonders schön einer mit Heiligem und Bischof übereinander, beide umrahmt von Architektur; von ihm waren über 300 Stück in dem Funde (Cahn 37-39); in einer Darstellung mit dem gleichen Bild hat der Bischof einen grossen Zirkel in der Hand, was man auf seine Bautätigkeit beziehen könnte (Cahn Nr. 40). (*Abb. 6*). Es folgen dann weitere mit Heiligem und Bischof (Cahn Nr. 42-46). Ein einziges Stück aus dieser Reihe zeigt an Stelle des Heiligen das Brustbild eines weltlichen Herrn, der in der Hand ein Lilienzepter hält (*Abb. 7*). Es ist sicher ein Vogt, der die weltliche Gerichtsbarkeit des Bistums innehatte (Cahn Nr. 41).

Im Anhang zu seiner Beschreibung des Frecklebener Fundes von Theodor Stenzel hat dieser verschiedene Halberstädter Bischofspennige beschrieben, die vom Berliner Münzkabinett aus dem Funde direkt gekauft worden sind. Sie sind bei Stenzel nicht abgebildet. Sie folgen hier:

1. Auf Mauer mit 2 Türmen sitzender barhäuptiger Bischof mit Krummstab und Buch in einem Tor, auf dem 3 posaunenblasende Brustbilder abgebildet sind (*Abb. 8*).
2. Brustbild des Bischofs mit Mitra, Krummstab und Kreuzstab in einer dreitürmigen Architektur, oben auf dem Torbogen zwei Kreuzstäbe (*Abb. 9*).
3. Auf Bogen sitzender Bischof mit Krummstab und Buch in reicher Architektur (*Abb. 10*).
4. Sitzender Bischof mit Krummstab und Buch zwischen zwei Diakonen unter Dreibogen mit 3 Türmen (*Abb. 11*).
5. In einem dreitürmigen Portale Brustbild des Bischofs mit Krummstab und Buch, in den äusseren Türmen je ein Kopf (*Abb. 12*).

Insgesamt zeigt die schöne Prägung im Bistum Halberstadt eine Blütezeit von Stadt und Land, wenn auch die mannigfaltigen Gepräge grösstenteils der jährlichen Münzverrufung und Munzerneuerung ihre Entstehung verdankt.

Frauenabtei Quedlinburg (Cahn Nr. 81-109)

Von der benachbarten Abtei Quedlinburg, die auch seit 994 von Kaiser Otto III. das Münzrecht hatte, waren 153 Stück in dem Funde. Es sind Pfennige der Äbtissinnen Beatrix II. von Winzenburg (1138-1160), der Schwägerin Albrechts des Bären, und Adelheids III. von Sommerschenburg (1161-1184).

Von den Brakteaten der Beatrix (*Abb. 13-17*) sind bemerkenswert diejenigen, welche sie in reichem Architekturrahmen mit ihren Kanonissinnen zeigt (*Abb. 18*). Nach ihrem Tode 1160 hat offenbar Friedrich von Sommerschenburg als Vogt die Macht an sich gerissen, wie das auf einer zweiten Münze zum Ausdruck kommt; an Stelle der Äbtissin tritt er mit einem Schwert, während sein Sohn Albrecht an die Stelle einer Kanonissin getreten ist (*Abb. 19*). Er lässt seine Tochter Adelheid zur Äbtissin wählen, welche danach Pfennige schlägt, mit sich selbst in der Mitte, Vater und Bruder zu ihren Seiten, während vom Dach des Gebäudes nach Halberstädter Vorbild zwei Posaunenbläser die stattgefundene Wahl der Bevölkerung

verkünden (Abb. 20). Von den Brakteaten der Beatrix ist noch ein Stück besonders bemerkenswert, es zeigt in einer zweistöckigen Architektur im Obergeschoss die Brustbilder zweier Heiliger, während sich im Untergeschoss mit segnender Rechten die Äbtissin und ein Bischof befinden (Abb. 21). Beatrix hat während ihrer Amtsperiode das Kloster Michaelstein gegründet, ein Akt, der noch durch den Bischof Ulrich von Halberstadt die Weihe erhielt (Abb. 22). Wichtig ist eine Münze, welche das Brustbild einer Äbtissin in einer schönen Umrahmung zeigt und die Umschrift "Meregart abatissa Quitel" trägt (Abb. 23). Diese Meregart ist nur durch diese Münze, von der es zwei Varianten gibt, bekannt; urkundliche Nachrichten sind nicht erhalten, man muss daher annehmen, dass sie vorübergehend (15 Monate?) die Nachfolgerin der Beatrix war.

Albrecht der Bär

Besonders zahlreich sind auch die Brakteaten Albrechts des Bären, Markgraf der Nordmark und später der Mark Brandenburg. Die hier vorkommenden Stücke sind aber nicht in der Mark Brandenburg geprägt worden, sondern hier auf seinen Besitzungen am Nordharz, in Ballenstedt, wo man in seiner Grabkapelle einen Brakteaten mit den stehenden Bildern von ihm selbst und seiner Gattin Sophie von Winzenburg gefunden hat (Abb. 24). Dann hat er sicher in Aschersleben, Bernburg (Abb. 25) und vielleicht schon in Köthen Münzstätten gehabt. Auf einem Stück nennt er sich "Adelbertus marchio Anehaldensis" (Cahn Nr. 1), eine sehr frühe Bezeichnung des Markgrafen; die Burg Anhalt liegt auf einem in das Selketal vorspringenden Höhenrücken, Erbauer war Graf Esico von Ballenstedt (1059), sie war zeitweise zerstört, seit etwa 1150 war es eine zweigeteilte Burg, die vielleicht von Albrecht dem Bären angelegt war.

Bernburg wird urkundlich zuerst 1186 als "castrum und domus noster" bezeichnet, die Burg hat eine Doppelkapelle, wie auch andere aus der Zeit der Staufer.

Im Aschersleben ist schon um 750 eine Siedlung urkundlich belegt. Am Ausgang des 12. Jahrhunderts finden wir die urkundliche Notiz "solidum Aschariensis monetæ solventum". Hier hat Albrecht der Bär genaue Nachahmungen der Stephanusbrakteaten von Halberstadt schlagen lassen. Die Umschrift lautet: (Stephanus) pro(to)martir Aschersidin, das Bild zeigt den Heiligen Stephanus, den Manipel auf den ausgebreiteten Händen (Cahn Nr. 13 ff). (Abb. 26). Alle Albrechtsbrakteaten (Abb. 29-31) sind schriftlos, einer zeigt ihn inmitten einer Burgumwallung (Cahn 5), (Abb. 27), einer im Brustbild mit Palmzweig über Brüstung (Cahn 10), ein Stück, das man auf die Pilgerfahrt Albrechts nach Jerusalem 1158/59 gedeutet hat (Abb. 28). Der sechste Sohn Albrechts, Graf Dietrich von Werben (1147-1183) tritt hier auch als Münzherr auf; er war mit Mechthild, der Tochter des Thüringer Landgrafen Ludwig I., verheiratet und nannte sich nach der Burg Werben an der Saale, die zwischen Merseburg und Naumburg liegt, doch glaubt man, dass er diese

Münze in einer anhaltinischen Münzstätte im Ostharz, vielleicht in Köthen geprägt hat.

Die Edelherren bzw. Grafen von Arnstein

Die beiden neuen Grafengeschlechter von Arnstein und Falkenstein haben sich auch an dieser Brakteatenprägung beteiligt, indem sie das Münzrecht usurpierten. Der Bischof Gero von Halberstadt scheint hiergegen Einspruch erhoben zu haben: Kaiser Friedrich I. verbietet unrechtmässige Prägungen im Bistum Halberstadt (1160-1176) Jesse Nr. 58: "*statuimus et precepimus, quod de cetero persona absque episcopi predicti consensu et gratia aliquam monetam in episcopatu Hal(erstadensis) cudere vel formare vel aliquo modo adulterare presumat*".

Walther II. (1135-1171/73) begegnet uns zuerst am 6. I. 1135 und nennt sich nach der neuen Burg des Grafengeschlechtes Arnstein im Einetal (südlich von Aschersleben). Wann er gestorben ist, wissen wir nicht, erst seit dem 18. 4. 1176 haben wir es wohl sicher mit Walther III. zu tun. (Gerd Heinrich, die Grafen von Arnstein, Köln-Graz 1961 S. 12 ff).

Ein beschrifteter Brakteat zeigt einen Adler mit der Umschrift "Waltherus advocatus Arnstet". Den Titel "advocatus" führt er als Untervogt des Bistums Halberstadt, er wird seine Münzstätte in Hettstedt gehabt haben; Sie ist als solche aus dem Anfang des 13. Jahrhunderts belegt (Abb. 32, 33).

Ein Stück zeigt in einem Architekturrahmen die Bilder von ihm und seiner Frau Irmgard (Ermengard), deren Herkunft nicht bekannt ist; über der Architektur der Adler als redendes Wappen. Zwei sehr schöne Stücke zeigen einmal den Adler über einer schönen Palmette (Cahn 118), und zweitens den Adler innerhalb eines Mauerringes mit Tor und Türmen (Cahn 121). (Abb. 34); 285 Stück waren in dem Funde von Freckleben.

Grafen von Falkenstein

Von den Grafen von Falkenstein waren etwa 50 Brakteaten in dem Funde. Die Burg liegt auf einem Felsrücken hoch über dem Selketal, ringsherum befindet sich ein grosses Waldgebiet. Der nächste grössere Ort ist, abgesehen von Ballenstedt, Ermsleben an der Selke, welcher Ort sicher als Falkensteiner Münzstätte diente. Seit 1155 werden die Falkensteiner als Grafen (comites de Valkenstein) bezeichnet. Um 1200 sind sie mit der Vogtei Quedlinburg beliehen.

Graf Hoyer von Falkenstein, der 1251 starb, wird als Förderer Eikes von Reggow, des Verfassers des Sachsenspiegels genannt. Zur Zeit der Frecklebener Brakteaten war Burkhard II. (1142-1174) Graf von Falkenstein. Seinen Namen finden wir auch auf dem schönsten Stück der Brakteatenkunst. Der Falke als redendes Wappen steht auf einem stilisierten Felsen zwischen Weinranken, eine Darstellung, die sicher orientalischen Teppichen entlehnt ist. Auf zwei anderen steht "civitas

Borchardi"; hier steht der Falke innerhalb einer Architekturdarstellung (Abb. 35, 36). Das auffallendste Stück ist ein Brakteat mit dem Sündenfall, mit Adam, Eva und dem Apfelbaum, um den sich eine Schlange windet. Diese Szene befindet sich im Portal einer Burg, zwischen den Türmen ein Falke. (Abb. 37). Die ganze Darstellung erinnert stark an ein Bild auf den sogenannten Korssunschen Türen, die sich heute in der Sophienkirche in Nowgorod befinden. Die Türen sind in Magdeburg gegossen worden.

Besonders merkwürdig ist ein Stück, das den Falken über einem halb kauern- den Löwen zeigt. (Cahn Nr. 140). Der Löwe mag an Heinrich den Löwen erinnern, der in dieser Zeit Herzog von Sachsen war. (Abb. 38).

Wenn man diese ganze Serie betrachtet, so ist es erstaunlich, wie hier auf engem Raume eine derartige Fülle von schönen Brakteaten entstanden ist, die uns letzten Endes hauptsächlich der grossartige Fund von Freckleben gegeben hat. Man möchte in Halberstadt ein Kulturzentrum sehen, wo wohl die Stempelschneiderschule für alle diese Stücke, die sich zum Teil sehr ähneln, zu suchen ist.

Das Silber wird sicher aus dem Rammelsberg bei Goslar stammen, ohne dieses Silber wäre wohl kaum diese Blüte der Brakteatenkunst zu denken.

Der berühmte Halberstädter Domschatz lässt sich leider nicht mit diesen Brakteaten in Zusammenhang bringen, da erst Bischof Konrad von Krosigk aus Konstantinopel wertvolle Stücke mitgebracht hat, die wohl den Grundstock des Schatzes bilden; eine Schenkungsurkunde vom Jahre 1208 zählt die Fülle der Wertgegenstände im einzelnen auf, die aber nur noch zum Teil heute vorhanden ist.

Literatur: Th. Stenzel, Der Brakteatenfund von Freckleben. Neudruck, Halle/Saale 1925

Julius Cahn, Der Brakteatenfund von Freckleben in Anhalt, Frankfurt a.M. 1931

Karl Heinz Kukla, Die Burg Freckleben und ihre Baugeschichte. Wiss. Zeitschrift d. Martin-Luther-Univ. Halle-Wittenberg. Ges. - Sprachwiss. VIII 3 S. 461-478, Jan. 1959.

Ingeborg Lienig, Münzstätten und Münzfunde als Quellen der Geschichte des Harzgebietes usw., Staatsexamensarbeit 24. VI. 1958.

Abbildungen

Tafel III

1.	Halberstadt, Stephanusbrakteat	0,89 g
2.	" "	0,89 g
3.	" "	0,887 g
4.	" "	0,826 g
5.	Albrecht der Bär u. Ulrich v. Halberstadt	0,953 g
6.	Halberstadt, Bischof Gero	Gipsabguss
7.	" "	0,818 g
8.	" "	0,82 g
9.	" "	0,856 g
10.	" "	0,721 g
11.	" "	0,76 g
12.	" "	0,811 g
13.	" Stephanusbrakteat	0,868 g
14.	Quedlinburg, Beatrix II.	0,775 g
15.	" "	0,911 g

Tafel IV

16.	" "	0,86 g
17.	" "	0,877 g
18.	" "	0,835 g
19.	" Friedrich v. Sommerschenburg	0,85 g
20.	" Adelheid	0,876 g
21.	" Beatrix II.	0,964 g
22.	" Adelheid	0,834 g
23.	" Meregart	0,769 g
24.	Anhalt, Albrecht der Bär und Sophie	0,83 g
25.	" " Bernburg	0,841 g
26.	" " Aschersleben	0,758 g
27.	" "	0,852 g

Tafel V

28.	" "	0,788 g
29.	" "	0,843 g
30.	" "	0,881 g
31.	Quedlinburg, Schutzwogtei	0,752 g
32.	Arnstein, Walther	0,912 g
33.	" " mit Schrift WALTERUS usw.	0,88 g
34.	" "	0,821 g
35.	Falkenstein, Burkhard II.	0,80 g
36.	" "	0,673 g
37.	" "	0,81 g
38.	" "	0,856 g

Nález mincí z Frecklebeu a mincovní ražba východní části severního Harzu. Nástin

(Tab. III-V)

Bohatý brakteátový nález z Frecklebeu (téměř 4 000 kusů) obsahoval ražby z různých nedaleko ležících mincoven. Hrad Freckleben byl pro magdeburské arcibiskupství významným opěrným bodem na důležité cestě, která spojovala Halle, Magdeburk a Halberstadt. Všechny nalezené mince pocházejí z 2. poloviny 12. století, z doby rozkvětu brakteátové ražební techniky; v nálezů jsou početně zastoupeny vysoce umělecké a krásné ražby. Halberstadt lze případně považovat za kulturní centrum, v němž je možné hledat ryteckou školu pro všechny mince, které se sobě částečně velmi podobají. Složení nálezů:

- 2776 halberstadtských feniků se sv. Štěpánem a biskupských feniků
- 312 feniků Albrechta Medvěda (Aschersleben, Ballenstedt, Bernburg, Köthen?)
- 153 ražeb ženského kláštera v Quedlinburku
- 285 feniků hraběte z Arnsteinu (Hettstedt?)
- 50 feniků hraběte z Falkensteinu (Ermleben?)
- 4 brakteáty magdeburského arcibiskupství, které jsou napodobeninami halberstadtských feniků
- 1 fenik Jindřicha Lva

Mezi ražbami halberstadtského biskupství převládají feniky se sv. Štěpánem (více než 2060 kusů) nad biskupskými ražbami, které jsou zastoupeny feniky Ulricha Regensteina a Gera. Autor uvádí především pět ražeb (obr. č. 8-12), které sice v roce 1925 popsal Theodor Stenzel, ale nevyobrazil. Tyto ražby zakoupil berlínský mincovní kabinet.

Mince quedinburského kláštera (obr. č. 13-23) vznikly za abatyší Beatrix II. z Winzenburku, Adelheit III. ze Sommerschenburku a jakési Meregard, kterou známe pouze díky této minci (obr. č. 23). Je třeba předpokládat, že byla přechodně nástupkyní Beatrix.

Početně zastoupené mince Albrechta Medvěda byly zřejmě raženy v Ballenstedtu, Ascherslebeu, Bernburku případně v Köthenu (obr. č. 24-34).

Hrabata z Arnsteinu si patrně přisvojila mincovní právo obdobně jako hrabata Falkensteinové. Tito jsou zastoupeni ražbami Walthera III. (obr. č. 32-34); Falkensteinové ražbami Burkharda II. (obr. č. 35-38).

POZNÁMKA K CHEBSKÉMU MINCOVÁNÍ NA POČÁTKU 13. STOLETÍ

(Tab. VI)

Ačkoliv mnohé problémy z historie chebského mincování byly objasněny v řadě studií K. Castelina¹, zůstaly ještě některé otázky, které bude třeba zodpovědět. Jednou z nich je i problém chebských ražeb z přelomu 12. a 13. století, kdy K. Castelin předpokládá dočasné zastavení mincovní činnosti v Chebu. Svůj názor dokládá faktem, že chebské mince 13. století nenavazují bezprostředně na chebské feniky z předchozích údobí². Až dosud bylo třeba dát Castelinovi za pravdu, neboť jsme neznali žádné mince, které by bylo možno označit za spojovací článek mezi čtyřhranným a brakteátovým chebským fenikem. Při sestavování katalogu nejstarších chebských mincí³ podařilo se mi však nalézt ve sbírce numismatického oddělení Národního muzea v Praze tři ražby, které pocházejí z nálezů z Verušiček u Toužimi⁴ a jež mohly vzniknout v letech 1200-1220.

Jsou to tyto ražby:

1. L: Korunovaná hlava zpřímá mezi dvěma kuličkami, umístěná v hladkém plastickém kruhu, z něhož vychází sedm plastických půlobloučků. Uvnitř každého z nich šestilistá růžice. V úhlech mezi půlobloučky po kuličce.

R: nečitelný

Váha: 0,76 g; průměr : 24,7 x 25,5 mm.⁵ (Viz tab. VI, č. 1.)

2. L: V hladkém plastickém kruhu rovnoramenný kříž. Celý motiv umístěn v dalším hladkém plastickém kruhu, z něhož vychází sedm půlobloučků. V každém půlobloučku po pětilisté růžici. V úhlech mezi půlobloučky po kroužku.

R: nečitelný

Váha: 0,95 g; průměr : 23,8 x 24 mm.⁶ (Viz tab. VI, č. 2.)

¹ K. Castelin, O chebském mincovnictví 12. a 13. století, NČČsl XX, 1951, str. 51-72; též, Chebské mincovnictví v době grošové, Num. sbor. III, 1956, str. 73-113; též, Dva nové chebské feniky, Num. listy XIII, 1958, str. 52-54.

² K. Castelin, O chebském mincovnictví 12. a 13. století, str. 56.

³ J. Hásková, Chebské mince z 12. a 13. století, Cheb 1972, 89 str.

⁴ Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II (red. Em. Nohejlová-Prátová), P. Radoměřský, České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového, Praha 1956, č. 1631. Tam uvedena i další literatura, pojednávající o tomto nálezů.

⁵ J. Hásková, Chebské mince z 12. a 13. století, č. 24.

⁶ J. Hásková, l. c., č. 21.

3. L: Liliový kříž s tečkou uprostřed, umístěný v hladkém plastickém kruhu, z něhož vychází osm půlobloučků. V nich střídavě šestilistá růžice a rovnoramenný křížek. V úhlech mezi půlobloučky po rovnoramenném křížku.

R: nečitelný

Váha: 0,63 g; průměr : 22 x 23,2 mm.⁷ (Viz tab. VI, č. 3.)

Při naprostém nedostatku písemných a hmotných pramenů zvolila jsem jako hlavní kritérium pro datování výše uvedených mincí častokrát zdůrazňovanou ikonografickou shodu mezi norimberskými a chebskými ražbami. Faktografické poznatky jsem při tom čerpala z vynikajících a dosud nepřekonaných studií H. Gebharta, především z jeho popisu nálezů z Hersbrucku⁸, který obsahoval norimberské vzory pro výše uvedené chebské feniky, jejichž ražbu předpokládáme až po roce 1200.

Jsou to tyto norimberské mince:

1. L: Korunovaná hlava zpřima, umístěná v hladkém kruhu, z něhož vychází sedm půlobloučků. V každém z nich po sedmilisté růžici. V úhlech mezi půlobloučky po kroužku.

R: Prostovlasé poprsí zprava s žezlem (?) v pravici.

Nález: Naturns u Bozen.

Mince datována: 1180/1200.⁹ (Viz tab. VI, č. 4.)

2. L: V perlovém kruhu rovnoramenný kříž. Celý motiv umístěn v dalším hladkém kruhu, z něhož vycházejí čtyři půlobloučky, postavené do tvaru kříže a proložené vždy velkou lilií. Uvnitř každého půlobloučku malý křížek.

R: nečitelný

Nález: Dürrenmungenau a Hersbruck.

Mince datována: 1200-1240.¹⁰ (Viz tab. VI, č. 5.)

3. L: Liliový kříž v hladkém kruhu, z něhož vycházejí čtyři půlobloučky, postavené do tvaru kříže a proložené velkou lilií. Uvnitř každého z nich malý křížek.

R: Dva korunovaní lvi, ležící proti sobě, pod nimi orlice. Při okraji mince hvězdičky.

Nález: Dürrenmungenau, Pegnitz, Tauperlitz, Watzendorf a Hersbruck.

Mince datována: kolem 1240.¹¹ (Viz tab. VI, č. 6.)

U výše uvedených norimberských a chebských mincí je na první pohled patrná ikonografická shoda hlavních motivů. Na první paralelu feniků s korunovanou hlavou upozornil již H. Gebhart, ačkoliv chebskou minci nepublikoval¹². Uvedl však, že se vyskytuje v nálezů z Verušiček, z něhož je i náš exemplář.

Podle Gebhartova datování vznikl norimberský fenik s korunovanou hlavou v letech 1180/1200. Chebská mince, podle něho ražená, musela vzniknout později.

⁷ J. Hásková, l. c., č. 20.

⁸ H. Gebhart, Beiträge zur Nürnberger Münz- und Geldgeschichte im 12. und 13. Jahrhundert (Fund von Watzendorf), MBNG LIII, 1935, str. 101-127; týž, Der Münzfund Hersbruck, zvl. otisk z MBNG LIV, 1936.

⁹ H. Gebhart, Der Münzfund Hersbruck, str. 99.

¹⁰ H. Gebhart, l. c., str. 69, č. 14.

¹¹ H. Gebhart, l. c., str. 17, č. 29.

¹² H. Gebhart, l. c., str. 99.

Svědčí o tom jak zaokrouhlený tvar střížku, tak poměrně nepřesné provedení ražby, kterým se liší od ostatních chebských feniků, datovaných do druhé poloviny 12. století.¹³ Také na první pohled špatná jakost stříbra ji od nejstarších chebských ražeb odlišuje a řadí za ně. Předpokládám proto, že chebská mince s korunovanou hlavou mohla vzniknout až po roce 1200.

Druhý chebský fenik má obraz rovnoramenného kříže¹⁴. Vzhledem k dobové ikonografii nemusel být však tento motiv převzat z norimberské předlohy. Více než uvedený kříž svědčí pro norimberský vzor zdvojení kruhu kolem hlavního motivu, které je typické pro norimberské ražby až po roce 1200, jak můžeme doložit dalšími exempláři z hersbruckého nálezů¹⁵. Technické provedení chebské mince s rovnoramenným křížem je však blízké čtyřhranným fenikům, raženým před rokem 1200. Nápadný je především ostrý čtyřhranný tvar střížku. To však samo o sobě není rozhodujícím momentem pro datování. Chebské feniky čtyřhranného tvaru mohly být totiž mincovány ještě po roce 1200. Tuto možnost podporuje i náš fenik s rovnoramenným křížem, který se hlásí jak základní kresbou ve tvaru sedmilisté růžice, tak i kuličkami při okraji mince do blízkosti výše uvedené ražby s korunovanou hlavou.

Třetí chebská mince, kterou uvádím, je nápadná výraznou ikonografickou shodou s norimberskou předlohou. Tato shoda jde do takových detailů, že nechybí ani tečka uvnitř zobrazeného liliového kříže. Ačkoliv z typologického hlediska se tato mince liší od obou výše uvedených exemplářů z chebské mincovny jak základní kresbou (osmilistá růžice), tak i ozdobou při okraji (křížek), nelze ji podle norimberské předlohy datovat až kolem roku 1240¹⁶. Zde je třeba poněkud korigovat Gebhartovu chronologii mincí z Hersbrucku nejnovějšími poznatky o chebských ražbách. Čtyřhranný fenik s liliovým křížem nemohl totiž vzniknout po roce 1220, kdy se v Chebu razily již brakteátové feniky. Předpokládáme-li, že byl kopií norimberské předlohy¹⁷, musela i tato předloha vzniknout dříve než kolem roku 1240. Podle fabriky, která se vyznačuje zesíleným střížkem, mohla norimberská předloha vzniknout již po roce 1200, kam je zesílení střížku norimberských mincí klade no¹⁸. Někdy po roce 1200 vznikla pravděpodobně také chebská ražba s liliovým křížem. I při její typologické odlišnosti od předchozích exemplářů naše datování nepřímou podporuje zaokrouhlený tvar jejího střížku jako u feniku s korunovanou hlavou.

Závěrem lze shrnout naše úvahy takto:

¹³ K tomu srv. K. Castelin, O chebském mincovnictví 12. a 13. století, str. 52-56.

¹⁴ Tento kříž se podobá svým tvarem maltézkému, ale jeho rozšířená ramena jsou rovně zakončena.

¹⁵ Srv. H. Gebhart, Der Münzfund Hersbruck, tab. I/4 a 14; tab. II/24 a 30.

¹⁶ V té době se již razily v chebské mincovně tzv. "brakteátové" feniky. Viz K. Castelin, O chebském mincovnictví 12. a 13. století, str. 57.

¹⁷ O napodobování obrazu norimberských mincí v Chebu podrobněji viz H. Gebhart, Beiträge zur Nürnberger Münz- und Geldgeschichte im 12. und 13. Jahrhundert, str. 110-113.

¹⁸ H. Gebhart, l. c., str. 111n; K. Castelin, O chebském mincovnictví 12. a 13. století, str. 58.

Podle všeobecně předpokládané a patrné ikonografické shody lze tři chebské feniky - s korunovanou hlavou, rovnoramenným křížem a liliovým křížem - datovat podle norimberských vzorů po roce 1200. Protože jde o typ tzv. čtyřhranných feniků, lze s jistotou předpokládat, že všechny vznikly před rokem 1220 kdy se počal v Chebu razit tzv. brakteátový fenik. Z hlediska techniky ražby nelze přehlédnout odlišné zastřížení střížku, který od ostré čtverhranné formy, patrné u mince s rovnoramenným křížem, přechází v zaokrouhlený tvar u exemplářů s korunovanou hlavou a liliovým křížem, jež u mincí z druhé poloviny 12. století neznáme. Tři námi uvedené chebské feniky, jejichž vznik klademe do let 1200-1220, stojí však svým malým počtem v protikladu k četným typům chebských mincí z 2. poloviny 12. století. Zdánlivý nepoměr v ražbě může mít podle našeho mínění dva důvody: jednak, že do 2. poloviny 12. století mohly být zařazeny některé feniky, které vznikly až po roce 1200, jednak že objem chebského mincování v letech 1200-1220 nebyl příliš veliký. Vysvětlení mohou přinést ovšem nové nálezy mincí¹⁹. Z historického hlediska se zdá být však pravděpodobnější druhá eventualita. Není totiž vyloučeno, že úpadek ústřední moci v Německé říši po smrti Fridricha Barbarossy vedl k jistému ochromení činnosti říšské mincovny v Chebu na počátku 13. století.

¹⁹ Mince, jež uvádíme, se vyskytly pouze v nálezů z Verušiček, okr. Karlovy Vary, který nebyl dosud uspokojivě publikován.

Obwohl viele Probleme aus der Geschichte des Münzwesens in Cheb in zahlreichen Studien K. Castelins geklärt wurden, blieben noch einige Fragen offen, die einer Beantwortung bedürfen. Eine von ihnen ist das Problem der Prägungen aus Cheb an der Wende des 12. und 13. Jh., wo K. Castelin eine zeitweilige Einstellung der Münztätigkeit in Cheb annimmt. Er will seine Ansicht durch die Tatsache erklären, dass die Münzen aus Cheb im 13. Jh. nicht unmittelbar an die dortigen Pfennige aus den vorhergehenden Perioden anknüpfen. Bislang musste man Castelin beipflichten, denn wir kannten keine Münzen, die man als Bindeglied zwischen dem sog. vierkantigen und dem Brakteatenpfennig von Cheb hätte bezeichnen können.

Bei der Zusammenstellung des Katalogs der Münzen aus Cheb aus dem 12. und 13. Jahrhundert gelang es mir aber, in der numismatischen Sammlung des Nationalmuseums in Prag drei Prägungen zu finden, die aus Verušičky bei Toužim stammen und wahrscheinlich in den Jahren 1200-1220 entstanden. (Ihre Beschreibung siehe S. 117n). In Anbetracht des Mangels an schriftlichen und materiellen Quellen wählte ich als Kriterium für die Datierung der aufgefundenen Münzen die oftmals hervorgehobene ikonographische Übereinstimmung zwischen den Prägungen aus Nürnberg und Cheb. Dabei bezog ich die faktographischen Erkenntnisse aus den hervorragenden Studien H. Gebharts, vor allem aus seiner Beschreibung des Fundes aus Hersbruck (MBNG LIV/1936), die Nürnberger Muster für die obangeführten Pfennige aus Cheb enthielt. (Ihre Beschreibung siehe S. 118).

Durch Analyse und gegenseitigen Vergleich der Münzen aus Cheb und Nürnberg gelangte ich zu folgenden Schlussfolgerung: Auf Grund der offenkundigen Übereinstimmung in ikonographischer Beziehung kann man die drei Pfennige aus Cheb - mit einem gekrönten Haupt, einem Kreuz mit gleichlangen Balken und einem Lilienkreuz - nach den Nürnberger Vorbildern in die Zeit nach dem Jahre 1200 datieren. Da es sich um den Typ der sog. vierkantigen Pfennige handelt, kann mit Sicherheit angenommen werden, dass alle vor dem Jahre 1220 entstanden, wo in Cheb bereits der sog. Brakteatenpfennig geprägt wurde. Vom Standpunkt der Prägetechnik darf das abweichende Zuschneiden der Schrötlinge nicht übersehen werden, das von der bei der Münze mit dem gleicharmigen Kreuz erkennbaren scharf vierkantigen Form bei den Exemplaren mit dem gekrönten Haupt und dem Lilienkreuz in eine abgerundete Form übergeht, die wir bei den Münzen aus der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts nicht kennen. Auffallend ist auch die schlechte Qualität des Silbers bei der Prägung mit dem gekrönten Haupt; auch sie unterscheidet sich von der trefflichen Qualität der ältesten Pfennige aus Cheb. Die drei von uns angeführten Pfennige aus Cheb, deren Entstehung wir in die Jahre 1200-1220 verlegen, stehen aber in ihrer geringen Zahl im Gegensatz zu den zahlenmässig starken Prägungen aus der gleichen Stadt aus der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts. Das scheinbare Missverhältnis in der Prägung kann unseres Erachtens zwei Gründe haben: einerseits den, dass in die zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts einige Pfennige eingereicht werden konnten, die erst nach dem Jahre 1200 entstanden; der zweite Grund kann darin beruhen, dass das Ausmass der Münztätigkeit in Cheb in den Jahren 1200-1220 nicht allzu gross war. Vom historischen Gesichtspunkt erscheint die zweite Eventualität als wahrscheinlich. Es ist nämlich nicht ausgeschlossen, dass der Verfall der Zentralmacht im Deutschen Reich nach dem Tode Friedrich Barbarossas zu einer gewissen Lahmlegung der Tätigkeit der Reichsmünze in Cheb zu Beginn des 13. Jahrhunderts führte.

ORGANIZACE ANGLICKÝCH MINCOVEN VE 13. STOLETÍ (S PŘIHLÉDNUTÍM K POMĚRŮM V ČESKÝCH ZEMÍCH)

Protože II. numismatické symposium v Brně r. 1969 jednalo o minci a mincovnictví 13. století, nebude snad nezajímavé seznámit se se současnou organizací mincoven v Anglii, přičemž bude možno při srovnání nalézt leckterou podobnost.

O stavu mincoven v Anglii ve 13. století se dovídáme z několika rukopisných památek. První skupinu tvoří "Red Book of the Exchequer", jež obsahuje anglické mincovní dokumenty (English Mint Documents) a je zaměřena na mincovní praxi. Byla sestavena pravděpodobně královským mincmistrem Williamem de Turnemire r. 1279.¹ Do druhé patří traktát Mikuláše Oresma, dochovaný v několika rukopisech. Má titul "De Moneta" a podává scholastický názor na minci na podkladě aristotelické filosofie.² Ač jeho autor žil až ve 14. století,³ lze předpokládat, že názory v jeho práci obsažené se uplatňovaly již dříve.

Soupis jednotlivých mincovních úředníků a jejich povinností byl nalezen v listině uložené v královské pokladně, již lze datovat asi do poloviny 13. století.⁴ Kromě toho tu přicházejí v úvahu ještě jiné z mincovních dokumentů. Postavení královského mincmistra je specifikováno v listině z 8. prosince 1279⁵ a týká se osobně Williama de Turnemire. Má funkci královského mincmistra v Anglii (*magister monete, Master of the King's Mint*). Jsou mu podřízeny mincovny v Londýně, kde může tavit kov v tolika výhních, kolik možno, v Canterbury s 8 výhněmi, z nichž tři patří arcibiskupovi, v Bristolu s 12 výhněmi a v Yorku rovněž s 12 výhněmi. Při výkonu svého úřadu má mít v těchto mincovnách - kromě londýnské - podřízené mincířské mistry (*magistri monetarii, Master - Moneyers*), jež si má sám platit. Kromě toho si má vydržovat strážce neraženého kovu (*custos plata-*

¹ The De Moneta of Nicholas Oresme and English Mint Documents, (ed. Ch. Johnson), Edinburgh 1956, str. IX, XXXIV. Viz též F. Hervey, The Pinchbeck Register, London 1925, a Red Book of the Exchequer (ed. H. Hall), London 1896. Paní univ. prof. Dr. Em. Nohejlové-Prátové, DrSc, děkuji za laskavé zapůjčení Johnsonovy edice.

² De Moneta, str. IX.

³ Tamtéž.

⁴ De Moneta, str. XIX.

⁵ Red Book, rkp., fol. 247. De Moneta, str. 59.

rum, Keeper of the Blanks), preněře (funditor, Melter), taviče (garcio in funtorio, Foundry-man) a jiné služebníky. Mincmistr je povinen odvádět králi minci bělenou a v každém směru hotovou, za což král mu platí za každou libru sterlingů 7 d. a 3 d. a čtvrt pro platy mincířů, razících minci. Král pak je povinen opatřit mu domy v uvedených místech, vhodné pro mincovní účely. Mincmistr William bude razit velký sterling, který platí 4 malé sterlingy. Kromě toho bude razit v Londýně kruhové farthingy, které nyní obíhají a nazývají se londýnské (Lundreis)⁶. Jinak byli v mincovně další úředníci: hlavní proběh (capitalis essaiator, Chief Assayer), nákupčí (emptor, Buer) a vážný mincovny (ponderator monete, Weigher of the Mint), který měl klíče ke každé schráně s mincemi na zkoušení.⁷

Podle traktátu o nové minci (Tractatus nove monete, A Treatise on the New Money) z r. 1280 mají být v každé mincovně hlavně dva úředníci a to mincmistr (magister monete, Master of the Mint) a strážce mince (custos, Warden of the Mint)⁸. Úkol mincmistra je vymezen tak, že je pověřen odhadem a oceňováním stříbra, jeho nákupem a určováním jeho složení, dále veškerou dispozicí s mincí, řízením a dozorem nad personálem a mincíři (monetarii, moneyers). Mincmistru náleží na krytí všech výloh a platů 5 1/2 d. z každé ražené libry. Zřejmě se tato ustanovení vztahovala na anglické mincovny s výjimkou londýnské, kde příjem mincmistra byl větší.

K povinnostem strážce mince⁹ patří znalost a zkušenost ve zkoušení a všeho ostatního, co je třeba znát o tom, zda mince je vyhovující. Kdyby se ukázalo, že tyto vlastnosti nemá, má být nahrazen jinou osobou. Má také sám nebo prostřednictvím svého zástupce dozírat na razidla a velmi pečlivě dbát již při rytí razidla rytcem, aby z něho mincíři správně a jak má být, razili denáry. Po ražbě má mince uschovávat ve schráně, aby se nižádným způsobem nedostaly z jeho rukou, pokud by neprošly zkouškou, že odpovídají předpisům. Jakmile proběh minci přezkouší a shledá ji správnou, je mincmistr zbaven zodpovědnosti, jež zůstává dále na strážci, resp. proběři. V jeho pravomoci je totiž možnost propustit minci správnou, ale vrátit do tavrny minci špatnou, aby na náklad mincmistra byla opravena, popř. je-li nutno, roztavena a znovu ražena.¹⁰

Jiným důležitým úředníkem v mincovně byl směnárník (campsor, Changer)¹¹, k jehož úkolům patřila v první řadě péče o zkoušení mince, třeba to byla také část povinnosti mincmistra a strážce. Kromě toho se měl starat o kvalitu stříbra nakoupeného k mincovním účelům. Kdyby takové stříbro nebylo čisté a mincíři je nechtěli převzít, má je směnárník dát očistit ohněm. Stříbro se nakupovalo od obchodníků v plátech, ať již bylo domácí nebo cizí. - Stojí za zmínku, že mezi stříbrem,

⁶ De Moneta, str. 61. Pojmenování anglických peněz je odvozeno od jejich původců. Tak florin má své jméno od Florentanu, sterling od Esterlingu. To je též obecné jméno pro penny. De Moneta, str. 89.

⁷ Red Book, rkp., fol. 259. De Moneta, str. 77.

⁸ De Moneta, str. 61.

⁹ Red Book, rkp. fol. 259. De Moneta, str. 77.

¹⁰ De Moneta, str. 78.

¹¹ British Museum, Hargrave MS 645, fol. 156 ad. De Moneta, str. 89.

ať již z Brugges, Bruselu či ze Španěl, Německa či Itálie, jsou uváděny také pláty z Čech.¹² Nákup stříbra zapisoval do knihy nákupu písař (clericus, Clerk) s udáním kupce, data nákupu a počtu nakoupených liber stříbra. Po zapsání bylo stříbro odvedeno do směnárny. Obchodníkovi byl vydán účet, který platil jako písemný doklad o prodeji.

Zkoušení mince se provádělo v zásadě dvojím způsobem: jednak co do váhy a počtu denárů ražených z libry, jednak ohněm a zkouškou jakosti mincovního kovu. Tato druhá zkouška pak mohla probíhat trojím způsobem.¹³ Bud' k ní bylo přikročeno dříve, než mince prošla rukama strážce a proběře, nebo se zkouška provedla z jednodenního nebo několikadenního mincovního díla nebo obojím způsobem, aby se zjistilo, zda vyhovuje či ne. Při tom platily podrobné předpisy zejména, jak je třeba zamíchat nově vyražené mince a vybrat z nich posléze tři libry, které byly pak podrobeny zkouškám. Úkolem směnárníka bylo, aby žádná mince nebyla označena za vyhovující, kdyby vykazovala odchylku 4 d. na libře, protože při vyšší váze by král byl poškozen a vydělal by obchodník, kdyby minci přinesl k výměně. Přezkoušené mince byly ukládány do schránky, za jejíž obsah ručil mincmistr a směnárník¹⁴.

Zkoušení mince probíhalo před odbornou komisí, jež např. v Londýně byla sestavována¹⁵ tak, že starosta a radní vyvolili 12 důvěryhodných mužů a k nim připojili 12 zkušených zlatníků, kterýchžto 24 občanů se odebralo do Westminsteru před sbor baronů a královského pokladníka a spolu s nimi prováděli zkoušky mincí.

Vedle strážce mince, písaře a směnárníka vyskytovaly se ještě funkce strážce razidel (custos cuneorum, Keeper of the Dies) a ohlašovatele (hostiarius, Usher). Úkolem strážce razidel bylo dozírat na práci mincířů, zda používají správných razidel. Ohlašovatel pak měl kontrolovat, kdo vchází a vychází z mincovny, jakož i svolávat mincíře a ohlašovat, co mu bylo nařízeno.¹⁶

Podle dochovaných seznamů¹⁷ náleželi k hlavním úředníkům "monetarii" (Moneyers) v počtu 3 až 4 v každé mincovně. Je otázka, jak máme tyto úředníky nazývat. Nebyli to jistě mincíři, neboť mincíř je označení řemeslníka, zaměstnaného v mincovně při ražbě mincí. Snad je možno je jmenovat "mincovní" (jako účetní, listovní atd.), tedy úředníci v minci. Nelze je pak asi ztotožňovat s mincířskými mistry (magistri monetariorum, Master-moneyers), o nichž byla řeč shora. Systém, který Vilém Dobyvatel zdědil po Edvardu Vyznavači, spočíval v povolení ražby pennyové mince, jediném tehdy kursujícím penízi, licencovanými mincovními, jichž počet se různil podle důležitosti místa, kde mince byla ražena.¹⁸ Tito

¹² Tractatus Nove Monete, De Moneta, str. 96.

¹³ De Moneta, str. 79.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Examinatio Nove Monete, MS Hargrave, 313, fol. 96, r. 1248. De Moneta, str. 53 ad.

¹⁶ Officia Ministrorum Cambii, Red Book, fol. 246, r. 1248. De Moneta, str. 52.

¹⁷ Forma Nove Monete, Red Book, fol. 245, r. 1279. De Moneta, str. 58, tamtéž Appendix II, str. 100 ad. Na dvojí význam výrazu "monetarius" mne upozornila prof. Dr. Nohejlová-Prátová a vyzvala mne, abych hledal vhodný výraz pro obě činnosti.

¹⁸ De Moneta, str. XIX.

mincovní byli privilegovanou třídou. Někteří měli oficiální residence a vykonávali jurisdikci nad pracovníky, za něž odpovídali. Nakupovali stříbro či staré mince a platili za ně v nové minci. Král neměl z přemincování přímý zisk, avšak dostával od mincovních poplatků v určitých lhůtách, jakož i při změně mince určitou dávku od města, kde byla mincovna, jako náhradu za mincovní privilegium.

R. 1248 bylo králem nařízeno,¹⁹ aby v místech mincoven, kromě Londýna a Canterbury, byli z mužů vážených a věrných zvoleni 4 mincovní, týž počet strážců razidel, dva proběři a jeden písař. Ti se měli odebrat ke královskému pokladníkovi, jemu a jeho baronům se měli prokázat příslušnými listinami s městskou pečeti a tam složit přísahu věrnosti ve svých úřadech v mincovně. Je to obdoba ustanovení pro sbor povolany k účasti na zkoušení mincí.

V dochovaných seznamech²⁰ mincovních úředníků v jednotlivých mincovnách jsou dále - kromě mincovních - uvedeni 3 až 4 strážci mince, dále dva proběři a jeden písař, což zřejmě odpovídá citovanému královskému nařízení.

Vyskytuje se též funkce královského kontrolora (*contrarotulator ex parte Regis, Controller on behalf of the King*), jehož pravomoc není však blíže vymezena.²¹

Jestliže pro srovnání si chceme oživit poměry v našich mincovnách ve 13. století, musíme sáhnout po formulářích z české královské kanceláře Přemysla II. a Václava II., jež se zachovaly v kodexu Zdeňka z Třebíče nebo v kodexu královeckém.²² Týkají se většinou moravských mincoven, hlavně mincovny v Brně, Olomouci, Jihlavě a Znojmě. V Čechách se v 2. polovině 13. století jmenují mincovny v Praze, Chebu, Klatovech, Kadani, Smilově Brodě, Plzni, Písku a Mostě, snad v Litoměřicích a Litomyšli a šmitny v Jablonném, Vysokém Mýtě a Žatci.²³

České a moravské mincovny král zpravidla neprovozoval ve vlastní režii jako příslušenství královského mincovního regálu, nýbrž je dával, zejména později během 13. století, do provozu jiným osobám. Je třeba pak rozlišovat provoz mincovní dílny (*fabrica monetae*) a provoz celé mincovny (*moneta*). *Fabrica monetae* bývala ve 13. století dávána někdy v dědičné držení osobám, které jsou v listinách označovány jako "*monetarii*", "*magistri fabricarum*" nebo "*magistri monetariorum*". V takovém případě je řeč o "*concessio fabricae*". Celá mincovna bývala pronajímána (*locatio monetae*) jednomu nebo několika mincmistrům, kteří jsou jmenováni "*magistri monetae*". To ovšem nebyla jediná právní forma mincovního provozu. Častější byly patrně případy, kdy mincovní dílny byly dávány v držení za odměnu služeb prokázaných králi. Tak je možno usuzovat z formulářů o mincov-

ně v Kadani,²⁴ v Písku²⁵ aj., což by nasvědčovalo, že tu šlo o mincovního jako podnikatele, stejně pak z formuláře z kodexu Zdeňka z Třebíče²⁶ o "*concessio fabricae monete pragensis alicui propter fidelia sua servicia hereditarie et perpetuo per regem facta*", kde je míněna tato koncese jako dědičná a provždy.

Je nyní otázka, jak tomu bylo v Anglii. Z podaného přehledu by bylo možno usuzovat, že věc byla poněkud složitější než u nás. Královský mincmistr byl nepochybně jmenován králem. Místo platu dostával z každé zmincované libry určitý podíl, z něhož měl vydržovat ostatní pracovníky mincovny a hradit náklady provozu. Hlavní úředníci mince (mincovní, proběři a písaři) byli voleni městskou obcí a do svých úřadů uváděni po složení předepsané přísahy před královským pokladníkem. Jak se ukazuje, i v Anglii nebyla nomenklatura mincovních úředníků přesně dodržována,²⁷ zvláště když se jejich služební povinnosti navzájem překrývaly. Tak William Marshal ml. se stal r. 1218 strážcem mince a jemu podřízeni úředníci jsou označováni jako strážci razidel, proběři a mincíři. Platil nájmu 500 liber. Naopak dědiční strážci razidel z rodiny Fitz Otho pobírali za svou funkci poplatky.²⁸ Zřejmě je nutno posuzovat každý služební vztah mincovních úředníků individuálně.

Přece však je možno mezi mincovní organizací v Anglii a v českých zemích ve 13. století vidět určitou obdobu. Hlavní funkce, totiž mincovní, resp. mincíři, dále proběři a písaři se vyskytují i v našich mincovnách. Písař, zpravidla kněz, pro svoje znalosti písma a počtu v Anglii i u nás je jakýmsi účetním, vede knihy atd. U nás je nazýván písařem mince (*monetae notarius*). Rovněž funkce ohlašovatelů se vyskytuje v obou organizacích. S mincovnou je v obou případech spojena směnárna. V Anglii se dokonce i celá mincovna označuje výrazem *Cambium*.²⁹ Má se tím patrně naznačit úzká souvislost mezi směnárnou a mincovnou. Jak již bylo uvedeno, *monetarius* má v obou případech dvojitý význam. Kromě skutečného mincíře (řemeslníka) je tak jmenován i úředník mincovny, což lze odlišit výrazem "mincovní". Mnohdy ovšem se jím může mínit i mincmistr, zejména tam, kde jde o mincmistra-- podnikatele.

Třeba naše prameny jsou ve formě pouhých formulářů, domnívám se, že nám přece podávají spolehlivý obraz organizace mincovnictví ve 13. století. Formulářová povaha se může aplikovat jen na konkrétní podrobnosti nájmu té které mincovny, nikoli však celé instituce.

Závěrem bych se zmínil ještě o některých zásadách a názorech na minci, jak jsou podány v Oresmově traktátu "*De Moneta*".³⁰ Ve svém pojednání přejímá

¹⁹ *Examinatio Nove Monete, De Moneta*, str. 55. Úřad strážce razidel v londýnské mincovně byl od r. 1107 v dědičném držení rodiny Otty Goldsmitha (*De Moneta*, str. XX).

²⁰ *De Moneta*, str. 58.

²¹ Tamtéž.

²² Formuláře byly přetištěny V. Brandlem, J. Emlerem, H. Jirečkem, Fr. Palackým, K. Sternbergem a M. A. Voigtem. Zde je použito textu Emlerova (*Reg. II.*) a Sternbergova (*Umrisse 1/2*, sb. listin), částečně pak fotokopie rukopisu, uloženého v Nár. a univ. knihovně v Praze, jež mi svého času byla zapůjčena laskavostí katedry archivnictví na fil. fak. v Brně.

²³ J. Pošvář, *Slezské a moravské mincovny ve 13. století*, *Slez. sbor.* 51/1953, str. 340. J. Šebánek, *Několik zpráv o mincovních a menových poměrech v českých zemích ve 13. století ve světle diplomatickém*, *Sbor. I. num. symposia 1964*, Brno 1966, str. 85.

²⁴ Emler, *Reg. II.*, č. 2329. Sternberg, sb. listin č. 35, str. 54.

²⁵ Emler, *Reg. II.*, č. 2327. Sternberg, sb. listin, č. 37, str. 55.

²⁶ Fol. 11.

²⁷ *De Moneta*, str. XXII ad.

²⁸ Tamtéž, str. XXXIII.

²⁹ Tamtéž, str. XXII.

³⁰ Nicholas Oresme se narodil asi r. 1320 v obci nedaleko Caen. R. 1348 byl pokladníkem navarrské koleje pařížské university, kde r. 1356 dosáhl hodnosti mistra. Studoval teologii, ale není známo, zda akademickou hodnost získal v tomto oboru. Jako mistr zůstal v koleji až do r. 1361, kdy musel resignovat. Pak byl kanovníkem v Rouenu a r. 1364 děkanem tamtéž. Na Štědrý den r. 1363 měl slavnostní kázání před papežem Urbanem V. Přeložil některé Aristotelovy spisy. Zemřel r. 1382 jako biskup v Lisieux. Napsal pojednání "*De moneta*".

Aristotelův názor, že peníz je určitá váha drahého kovu a určité jakosti, jež je garantována razidlem autority peníz vydávající. Oběživo nepatří této autoritě, nýbrž veřejnosti, která ho užívá k výměně za zboží. Panovník není oprávněn měnit mincovní normu, průměr nebo váhu mince. Každá nutná výměna a střídání mince se musí dít za schválení celé obce. Znehodnocení mince je považováno za dočasné nouzové opatření, avšak skutečná hodnota mince musí být obnovena co možná nejdříve.³¹

Oresmovi je připisováno též předvídání Greshamova zákona na podkladě francouzského překladu, popisujícího znehodnocení mince. Tato pasáž však pochází z dodatku k vlastní Oresmově traktátové verzi a není obsažena ve dvou časnějších rukopisech. Předpokládalo se, že tato delší verze byla připojena úředníky vlámské mincovny, kteří pozorovali nedostatky pokusu Karla V. o reformu francouzské měny.³²

Zvláště ostře se vyjadřuje o výměně mince. Třeba každá nespravedlnost je svým způsobem proti přírodě, jak praví, obohacení z výměny mince jest zvláště nespravedlivé a nepřirozené.³³ Panovník při výměně mince, která není nevyhnutelná, bere peníze poddaným proti jejich vůli tím, že zakazuje starou dobrou minci, které každý dává přednost před novou, která je horší.³⁴ Otázce výměny mince věnuje několik kapitol.³⁵ Nezdá se, že by se jeho názory projevíly v tehdejších anglickém mincovnictví.

Die Organisation der englischen Münzstätten im 13. Jahrhundert (mit Rücksicht auf die Verhältnisse in den böhmischen Ländern)

Den Zustand englischer Münzstätten im 13. Jahrhundert können wir aus einigen schriftlichen Denkmälern erkennen, z. B. aus dem "Red Book of the Exchequer", den wahrscheinlich der königliche Münzmeister William de Turnemire im J. 1279 zusammenstellte, ferner aus dem Traktat "De Moneta of Nicholas Oresme" und aus den "English Mint Documents", zu denen gehört z. B. die Urkunde vom 8. Dezember 1279 über die Stellung des königlichen Münzmeisters (Master of the King's Mint), des Hauptwardeins (Chief Assayer), des Ankäufers (Buer), des Wagemeysters (Weigher of the Mint) u. a. Die Vorschrift "A Treatise on the New Money" aus dem J. 1280 bestimmt, dass in jeder Münzstätte nebst eines Münzmeisters auch ein Münzwärter (Warden of the Mint) bestellt werden soll. Als ein wichtiger Beamte galt der Wechsler (Changer), dessen Aufgabe in erster Linie die Überprüfung der geprägten Münze und der Qualität des zu Münzzwecken angekauften Silbers war. Silber wurde aus inländischen, aber auch ausländischen Quellen, z. B. aus Brugges, Brüssel, Spanien, Deutschland, Italien, aber auch aus Böhmen angeschafft.

Ein anderes Organ in der Münzstätte war ein Schreiber (clericus, Clerk), der besonders Data über Einkauf des Silbers buchte. Es war in der Regel ein Geistlicher wegen der Kenntniss des Schreibens und des Rechnens. Für Prüfung der geprägten Münze sind eingehende Vorschriften erhalten. Zu Beamten der Münzstätte gehörte ferner ein Hüter der Prägeeisen (Keeper of the Dies) und ein Ankündiger (Usher), der auch die Kontrollfunktion der ein- und ausgehenden Personen inne hatte. In jeder Münzstätte waren als Hauptbeamten auch 3 bis 4 Münzer (Moneyers) tätig, die man jedoch nicht mit den Meistern der Münzer (Master-Moneyers) identifizieren darf. Es werden auch Verzeichnisse der Münzbeamten aus dem 13. Jahrhundert in einzelnen Münzstätten erhalten.

Grundsätze des Oresme's Traktates "De Moneta" wurden auf Aristoteles Ansichten über die Münze gestützt z. B.: Die kursierende Münze ist kein Eigentum des Münzherrn, sondern sie gehört der Gesellschaft, von der sie zum Warenaustausch benützt wird. Aus diesem Grunde ist der Herrscher nicht berechtigt seinetwillen die Münznorm, den Münzfuss oder das Münzgewicht zu ändern.

Der Verfasser findet manche Ähnlichkeiten zwischen der englischer und der böhmischen Münzorganisation im 13. Jahrhundert vor, wie z. B. die Münzbeamten, die Evidenz der ausgegebenen Münze durch den Schreiber der Münze, der am meisten ein Geistlicher war, den Zusammenhang einer Wechselstube mit der Münzstätte, die Verpachtung der Münzstätte durch den König u. s. w.

³¹ De Moneta, str. XI.

³² Tamtéž, str. XXXVII a XXXVIII.

³³ Tamtéž, str. 25.

³⁴ Tamtéž, str. 28.

³⁵ Kapitoly XV - XXVI.

ČESKÉ STREDOVEKÉ RAZBY V NÁLEZOCH MINCÍ NA SLOVENSKU

Otázku rozšírenia mincí susedných krajín na určitom území možno posudzovať z rozličných hľadísk. V tejto stati chceme sa zaoberať výskytom českých a moravských mincí na území Slovenska najmä z hľadiska archeologického, s prihliadnutím k nálezovým okolnostiam jednotlivých nálezov. Hlavnú pozornosť venujeme nálezom mincí zo starších historických období, t. zn. razbám denárového a grošového obdobia.

Na Slovensku od počiatkov uhorského mincovníctva - od razieb Štefana I. na začiatku 11. stor. (1000-1038) - používali sa uhorské mince. České mincovníctvo malo svoje počiatky už v polovici 10. stor., teda vzniklo temer o storočie skôr ako uhorské. Razby denárov na Morave objavujú sa na začiatku 11. stor.¹ Zaujala nás preto otázka, od ktorej doby a v akom množstve prenikali mince zo susedných českých krajín na Slovensko. Rozlišujeme tri základné druhy nálezov mincí: 1. hromadné nálezy mincí zvané poklady, 2. mince nájdené na sídliskách, 3. mince uložené ako milodary v hrobách. Pokúsime sa zistiť, v akom počte sa zachovali české razby v jednotlivých druhoch nálezov.

V období denárovom, to znamená v 11.-13. stor., uhorské mince - denáre a brakteáty - razili králi z rodu Arpádovcov. Z tohto obdobia poznáme 9 hromadných nálezov, u ktorých bol udaný počet mincí, tieto spolu obsahovali vyše 7000 kusov mincí (napr. Dolné Chlebany, Ludanice, Hronský Beňadik, Rišňovce a iné).² České razby sa zachovali len v dvoch súdobých pokladoch - vo Chvalovej a v Krupine.³ V oboch prípadoch poklady sa našli na roľiach pri poľných prácach. O náleze vo Chvalovej sa zachovala správa, že tam okrem uhorských mincí boli aj mince české a moravské, dohromady sa našlo 200 kusov. Nevieme však, za akých panovníkov boli razené tieto mince v Čechách a na Morave a nepoznáme ich počet. Vymenovaní uhorský panovníci: Štefan I., Samuel, Ondrej I. patrili do 1. polovice 11. stor. Vo veľkom poklade z Krupiny, ktorý obsahoval 652 kusov mincí a zlomky

¹ Em. Nohejlová-Prátová, *Krása české mince*, Praha 1955, str. 5, 7.

² J. Hlinka, Ľ. Kraskovská, J. Novák, *Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku*, Bratislava 1968, str. 49, 54, 46, 47 (ďalej: *Nálezy mincí na Slovensku*).

³ *Ibidem*, str. 47, 55.

sekaného striebra, uvádza J. Petrikovich jeden brakteát Přemysla Otakara I. (1197-1230), ale v predchádzajúcom texte píše o "moravských razbách".⁴ Teda v uvedených dvoch pokladoch nemožno vypočítať percentuálne zastupenie českých razieb. Vieme len, že cudzie razby v poklade z Krupiny predstavujú zhruba jednu tretinu zachovaného množstva mincí.

Na sídliskách sa nachádzali jednotlivé mince, avšak všetky boli uhorské razby 12.-13. stor. Pri výskumoch sídlisk alebo pri poľných prácach sa našlo na Slovensku vcelku 18 mincí.⁵ Boli to razby uhorských panovníkov Štefana IV. a Belu IV. alebo bližšie neurčené mince 12. stor., nevyskytla sa ani jedna česká razba.

U nálezú českého denára Boleslava v Milanovciach nepoznáme bližšie okolnosti, nevieme, či to bola razba Boleslava I. alebo Boleslava II. a kde bola minca nájdená - na sídlisku alebo v hrobe.⁶ Zbývajúcich 5 nálezov českých mincí denárového obdobia pochádzali všetky z hrobov. Po jednom denáre Boleslava II. (967-999) sa našlo v hroboch v Dolnom Petri a v Košútoch. Na týchto pohrebiskách sa našli v hroboch aj uhorské razby, v Dolnom Petri boli denáre Štefana I. a Ondreja I., v Košútoch bol denár Kolomana. Na ďalších náleziskách boli zastúpené razby týchto českých panovníkov: v hrobe v Očkove bol denár Vratislava II. (1061-1085), v Nitre sa našiel denár Vladislava I. (1109-1125). Z moravských razieb zachoval sa v hrobe na Devíne denár údelného kniežata Svätopluka z Olomouca (1095-1107). Na tomto pohrebisku boli nájdené aj uhorské razby v počte 6 kusov (Belu I., Belu II. a Ondreja I.).⁷

E. Kolníková zostavila súpis nálezov mincí v kostrových hroboch na Slovensku; podľa tohto súpisu v denárovom období sa našlo vcelku 157 uhorských mincí.⁸ Oproti tomuto pomerne veľkému počtu domácich razieb sa zachovalo iba 5 kusov českých mincí jednotlivé nájdených na pohrebiskách na západnom Slovensku. Z tohto stručného prehľadu vidno, že v staršom období české razby boli na Slovensku výnimkou a neprenikali pravidelne na naše územie. Zhoršenie kvality mince, ktoré obvykle podmieňovalo prílev cudzích razieb, prebiehalo rovnako v Uhorsku a v Čechách od polovice 11. stor.

Zasluhuje pozornosť, že na území susednej Moravy v denárovom období vyskytovali sa v značnom množstve uhorské mince. V hromadných nálezoch uhorské razby boli nájdené na troch lokalitách: Uhorské Hradišče, Němčice a Němetice, pričom dva prvé poklady obsahovali len uhorské mince (poklad z Němčic mal 1500 uhorských denárov).⁹ Závažné údaje sa týkali výskytu uhorských mincí v kostrových hroboch. P. Radoměský uvádza na Morave 96 hrobov s mincami, medzi nimi

⁴ J. Petrikovich, Náleziská pojedíných mincí a numismatických pokladov v Uhorsku, Sborník MSS XIII, 1908, 7, 80.

⁵ Nálezy mincí na Slovensku, str. 51-60.

⁶ Ibidem, str. 46.

⁷ Ibidem, str. 48-52.

⁸ E. Kolníková, Obolus mrtvých vo včasnostredovekých hroboch na Slovensku, Slovenská archeológia XV-1, 1967, str. 196-210.

⁹ Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II (ed. Em. Nohejlová-Prátová), Praha 1956, str. 55, 56.

v 35 hroboch boli uhorské razby a len 4 hroby obsahovali české mince. Uhorské razby, vyjmúc jednu mincu Ladislava I., pochádzali z 1. polovice 11. stor., od Štefana I. do Ondreja I. (t.j. 1000-1060). Autor usudzuje, že zvyk dávať mince do hrobu bol rozšírený na Morave zhruba polstoročia (1035-1085). Predpokladá, že tento zvyk sa dostal na Moravu z Uhorska, čo zdôvodňuje okolnosťou, že najstaršie mince v hroboch na Morave boli uhorské denáre Štefana I.¹⁰

Na Slovensku zvyk dávať mince do hrobu sa udržiaval počas celého denárového obdobia, od Štefana I. do Ondreja III. (1000-1301) a doznievanie tohto zvyku nachádzame na pohrebiskách ešte v grošovom období. Najväčší počet mincí v hroboch bol z doby Ondreja II. (1205-1235) a to 26 kusov, s nimi súviseli aj neurčené denáre 12.-13. storočia. (18 kusov).¹¹

V období meny grošovej situácia sa zmenila, vzrástol počet českých mincí na našom území a ťažisko nálezov sa presunulo na poklady. Možno to vysvetliť živšími stykmi medzi Čechami a Uhorskom, či to boli vzťahy politické alebo obchodné. O týchto rozsiahlych stykoch svedčí okrem iného aj tak zvaná Česká cesta, ktorá išla z Moravy cez Záhorie a Malé Karpaty na Nové Zámky a ďalej k Dunaju, a do Budína.¹² Z Čiech k nám prenikali predovšetkým pražské groše, nový druh väčšej striebornej mince, ktoré začal razit v Čechách roku 1300 kráľ Václav II.

Poklady, v ktorých sa našli české razby, možno rozdeliť na tri skupiny: 1. hromadné nálezy obsahujúce výhradne české mince, 2. poklady, v ktorých sa vyskytovali české a uhorské razby, 3. nálezy, ktoré sa skladali z českých a rakúskych mincí, prípadne tam boli aj uhorské razby.

Hromadný nález v Močidlianoch obsahoval jeden pražský groš Václava II. (1283-1305) a pražské groše Jána Lucemburského (1310-1346) - 96 kusov. Podobné zloženie mal poklad zo Žiliny, objavený pri stavbe domu, určene mince predstavujú pražské groše Václava II. a Jána Lucemburského (80 kusov z celkového počtu 300 mincí). Vo Zvolene pri kopaní kanálu sa našli pražské groše Karola IV. (1346-1378) - 1 kus a Václava IV. (1378-1419) - 22 kusov. Najmladší poklad, nájdený vo viniciach v Bratislave, obsahoval iba pražské groše Václava IV. (celkom 114 mincí).¹³

Z nálezov, ktoré sa skladali z českých a uhorských razieb, treba vyzdvihnúť poklad z Topoľčian, kde popri uhorských dukátoch Zigmunda (3 kusy), boli len pražské groše Václava IV. (211 kusov). Zo staršieho veľkého nálezú v Dobšinej bolo zachovaných a určených len niekoľko mincí, okrem uhorských a poľských razieb spomína sa pražský groš Václava III. Nález objavili pri poľných prácach. V poklade v Bačkove boli prevažne uhorské mince (107 kusov) a len 2 české razby: biely peniaz Vladislava II. (1471-1516) a biely peniaz Ľudovíta II. (1516-1525).¹⁴

¹⁰ P. Radoměský, Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě, Sbor. Nár. Musea v Praze, IX, A, c. 2, Praha 1955, str. 48, 51, 57.

¹¹ E. Kolníková, Obolus mrtvých ..., str. 223.

¹² Št. Janšák, Spojenie so svetom in Skalica v minulosti a dnes, Bratislava 1968, str. 58-61.

¹³ Nálezy mincí na Slovensku, str. 66, 71.

¹⁴ Ibidem, str. 72, 80, 81.

Väčší počet nálezov patril ku tretej skupine, kde jadro pokladu tvorili rakúske razby. Od konca 12. stor., najmä v storočí 13. a 14., zaznamenávame na Slovensku vo väčšom počte prílev rakúskych razieb, t. zv. frizašských a viedenských fenigov. Tieto mince sa rozširovali do susedných krajov pre ich kvalitné zrno. V poklade z Milanoviec, ktorý obsahoval okolo 1500 viedenských fenigov 13. stor., sa našiel jeden pražský groš Václava II. V hromadnom náleze z Pácu, kde bolo vyše 3000 rakúskych a bavorských fenigov, zachovali sa pražské groše Jána Lucemburského (5 kusov) a Karola IV. (1 kus).¹⁵ V mladších nálezoch sa zachovali aj drobné razby české a moravské. V poklade v Gbeloch, ktorého jadro tvorili rakúske fenigy 14. a 15. stor. (1800 kusov), boli české husitské peniaze (23 kusov) a haliere (8 kusov), ďalej tam boli moravské mince zo začiatku 15. stor., tak zvané štvorhranné peniaze (4 kusy) a haliere (31 kusov). Poklad zo Senice pochádzal z tej istej doby ako nález z Gbelov a obsahoval hlavne rakúske fenigy Albrechta V. z 1. polovice 15. stor. V tomto náleze sa zachovali české a moravské razby v najväčšom množstve zo všetkých pokladov tohto obdobia. Boli tam vo väčšom počte pražské groše Karola IV. (10 kusov) a Václava IV. (276 kusov), tiež sa zachoval jeden halier Václava IV. Ďalej v náleze boli husitské haliere z 1. polovice 15. stor. (9 kusov) a moravské štvorhranné peniaze (19 kusov) z konca 14. a začiatku 15. storočia. Pozornosť zasluhuje, že v poklade bola jediná uhorská minca - denár Žigmunda, hoci celý poklad mal 1580 mincí.¹⁶

Môžeme skutočne putovať, že poklady z tohto obdobia, nájdené v blízkom okolí, boli stratené. Bol to druhý poklad z Gbelov a nález z Jablonice, z každého zostalo po jednej minci. V náleze z Jablonice sa zachovala zrovna česká razba - parvus Václava II.¹⁷

Zachovali sa tiež neurčité správy o nálezoch českých mincí bez bližších údajov, napr. Veľke Leváre - poklad mincí z doby Václava II., Trnava - mince z doby husitskej, nález niekoľkých mincí v Bratislave, medzi nimi bol pražský groš Václava II. Vcelku pozname 11 určených pokladov s českými razbami doby grošovej a 5 bližšie neurčených nálezov.¹⁸

Menší počet českých razieb sa našiel na sídliskách, napr. pri výskume sídliska v Obišovciach objavili pražský groš Václava II. Tak isto pri výskume Starého Mesta v Banskej Štiavnici zachránili pražský groš Václava II. V okolí Bratislavy sa našiel ojedinelý pražský groš Jána Lucemburského. V Devínskej Novej Vsi sa vykopal pražský groš Václava IV. Počas výskumu v Nitre, kde na lokalite boli hroby aj objekty, sa našiel jednostranný halier Vladislava II. (1471-1516).¹⁹

Z prehľadu vidno, že z českých razieb sa vyskytovali hodnotné pražské groše, v menšom počte boli zastúpené drobné mince. Na základe uvedených skutočností možno usudzovať, že na Slovensku v období meny grošovej české mince sa zbierali za cieľom ukladania drahého kovu.

Böhmische mittelalterliche Prägungen in Münzfunden in der Slowakei

Die Autorin verfolgt das Vorkommen mittelalterlicher böhmischer Münzen in Münzfunden in der Slowakei. Unter den Münzfunden unterscheiden wir folgende Arten: Massenfunde von Münzen, auf Siedlungen gefundene Münzen und in Gräbern aufbewahrte Münzen. In der Denarperiode (11.-13. Jh.) kennen wir im grossen und ganzen 9 Münzschatze, aber nur in zwei Funden waren böhmische Prägungen. Auf Siedlungen wurde nicht eine einzige böhmische Münze gefunden. Aus Gräbern stammten 5 böhmische Münzen (Boleslavs II., Vratislavs II., Vladislavs I. und des mährischen Fürsten Svatopluk). Aus der Übersicht geht hervor, dass böhmische Prägungen in der Denarperiode in der Slowakei nur vereinzelt vorkommen. Die Verfasserin verweist auf die Verhältnisse in Mähren, wo mehr ungarische Prägungen gefunden wurden, was mit dem Brauch zusammenhing, Münzen mit ins Grab zu geben.

In der Groschenperiode (14. Jh. - Beginn des 16. Jh.) verlagerte sich der Schwerpunkt der Münzfunde auf die Schätze. Wir teilen die Massenfunde ein wie folgt, in: 1. Funde böhmischer Münzen, 2. Schätze böhmischer und ungarischer Prägungen, 3. Schätze böhmischer und österreichischer Münzen. Zur ersten Gruppe gehörten 4 Massenfunde von Prager Groschen; die zweite Gruppe enthielt 3 Schätze; in der dritten Gruppe, wo österreichische Prägungen das Kernstück bildeten, befanden sich 4 Schätze. Abgesehen von Prager Groschen waren hier böhmische und mährische Kleinmünzen vertreten. Einige böhmische Münzen (5 Stück) wurden auf Siedlungen gefunden. Aus einer Analyse der Schätze der Groschenperiode geht hervor, dass man hauptsächlich die wertvollen Prager Groschen sammelte, dass also die böhmischen Münzen als Edelmetall thesauriert wurden.

¹⁵ Ibidem, str. 64, 68.

¹⁶ Ibidem, str. 74, 75.

¹⁷ Ibidem, str. 77, 69.

¹⁸ Ibidem, str. 65, 80, 68.

¹⁹ Ibidem, str. 65, 67, 74. 83.

CASIMIR LE GRAND A-T-IL FRAPPÉ DES "GROS PRAGOIS"?

Il est bien connu que Casimir le Grand (1333-1370) a entrepris en Pologne la production de grosses pièces de monnaie d'argent, dites gros cracoviens. C'était une des étapes des réformes monétaires de grande envergure réalisées graduellement par le roi polonais. Le moment du début de la production des gros cracoviens suscite des discussions. Autrefois, la littérature du sujet datait ces émissions de 1338 à 1347 environ. Des recherches plus récentes ont déplacé cette date d'un quart de siècle ou presque, jusqu'à la dernière période du règne de Casimir.¹ L'année de la première émission n'a pas encore été fixée. En tout cas, cette production n'était pas considérable, surtout en comparaison avec celle des déniers et des kwartniks battus en masse. On ne connaît de nos jours qu'une quarantaine de gros cracoviens de Casimir le Grand. Ils sont tous du même type, avec cependant des variantes nombreuses du coin.

On sait aussi que les gros cracoviens de Casimir étaient faits à l'exemple des gros tchèques, avec l'Aigle au lieu du Lion sur le revers, le nom et le titre de Casimir roi de Pologne et la légende GROSSI CRACOVIENSES au lieu de GROSSI PRAGENSES des prototypes tchèques. En fait du poids, s'élevant à 3,1g environ, les gros cracoviens cèdent considérablement le pas aux gros pragois anciens, datant du temps de Venceslas II et Jean I, mais ils correspondent à peu près aux émissions tchèques de la deuxième moitié du règne de Charles IV. La genèse des gros cracoviens et leur relation d'échange contre des gros tchèques est constamment étudiée et discutée par des auteurs polonais et tchèques.²

Dans ces recherches qui ont pris de l'élan surtout au cours des dernières années, on n'a pas encore pris en considération le renseignement d'importance essentielle publié au début du XIXe siècle par l'éminent historien polonais Tadeusz

¹ Cf. R. Kiersnowski, *Data i kształt reform monetarnych Kazimierza Wielkiego (part I)*, WN XII, 1968, pp. 153-185; Id. *Grosze Kazimierza Wielkiego*, WN XVII, 1973, pp. 193-221.

² E.g. K. Castelin, *Studien zur Groschenprägung im 14. Jahrhundert*, Schweizerische Numismatische Rundschau XLVI, 1967, pp. 58-63; F. Piekosiński, *O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV i XV wieku*, Kraków 1878, pp. 23-44; W. Terlecki, *Reforma monetarna Kazimierza Wielkiego*, WN VI, 1962, pp. 251-270; R. Kiersnowski, op. cit.

Czacki. D'après son assertion, Casimir le Grand, à côté des gros cracoviens connus de nos jours, frappait aussi un autre genre de monnaie, du même type, mais portant sur le revers la légende GROSSI PRAGENSES. L'assertion concernant l'existence de ces monnaies, inconnues dans les collections et passées sous silence dans tous les textes, a été énoncée par Czacki pour la première fois dans un ouvrage publié en 1800. Elle réapparaît dans ses autres écrits, parus déjà après sa mort. La teneur traduite de ce passage, presque identique dans toutes ces publications, est comme suit:³

"Casimir battait surtout des demi-gros ou des quarts de scots dits kwartniki (quartenses). Il y avait cependant aussi des gros entiers portant les armes de la Pologne et une inscription les appelant gros pragois et même gros cracoviens. Ces gros polono-pragois avaient la même valeur que les gros pragois, ce qui est confirmé par l'histoire aussi bien que par l'épreuve du monnayage.** Le zloty rouge (ducat) valait alors 14 gros en Hongrie, en Pologne et en Bohême, et un prix aussi identique dans trois pays prouve que les règlements du monnayage y étaient alors identiques eux aussi.*

* Sur un des côtés - une couronne et la légende: Casimirus D. G. Rex Poloniae, sur l'autre - un aigle et la légende: Grossi Pragenses. La différence entre le gros pragois et le gros polonais consistait dans l'effigie d'un lion sur le premier, d'un aigle sur l'autre. On rencontre aussi, très rarement du reste, des larges gros polonais du temps de Casimir le Grand, avec l'inscription: Grossus Cracoviensis. L'expérience du monnayage a prouvé que les gros polonais portant la légende "pragois" ou "cracoviens" sont également bons. Mais comme à cette époque il n'était pas d'usage de marquer les monnaies avec le chiffre de l'année, il est impossible de savoir lequel des deux genres de gros est-il plus ancien.

** On m'a fait parvenir en 1789 trois gros déterrés à Będzin. Grâce à un heureux hasard deux paraissaient tous neufs. Maître Schröder, essayeur fort instruit et de grand mérite, a effectué devant moi les épreuves, et il a constaté que ces gros sont tels que des gros de Charles IV doivent être."

Le renseignement de Tadeusz Czacki sur les gros "pragois" de Casimir le Grand a été mentionné en 1839 par K. W. Stężyński-Bandkie. Ensuite, cette assertion a été attaquée par F. Piekosiński qui l'a traitée d'absolument invraisemblable. Enfin, K. Stronczyński la mentionne aussi, avec quelque doute.⁴ La littérature plus récente passe cette question sous silence. Cependant, un scepticisme allant si loin semble injustifié. Le fait que personne sauf Czacki

³ T. Czacki, O litewskich i polskich prawach, vol. I, ed. 2 Kraków 1861, pp. 138-139; Id. O rzeczy mennicznej w Polsce i Litwie, ed. M. Wiszniewski, Pomiędzy historii i literatury polskiej, vol. I, Kraków 1835, pp. 76-78; Id. Dzieła zebrane i wydane przez hr. E. Raczyńskiego, vol. I, Poznań 1844, pp. 147-148.

⁴ K. W. Stężyński-Bandkie, Numismatyka krajowa, Warszawa 1839, p. 15; F. Piekosiński, op. cit., p. 287; K. Stronczyński, Dawne monety polskie dynastji Piastów i Jagiellonów, vol. III, Piotrków 1885, p. 23. Cf. aussi J. Kisielewski, Materiały do inwentaryzacji znalezisk groszy praskich odkrytych na ziemiach polskich, WN XII, 1968, p. 222.

n'a vu ces monnaies ne suffit pas pour rejeter à limine son assertion, qui doit être étudiée du point de vue de sa véracité. Comme on le sait, beaucoup de monnaies médiévales et même modernes ne sont connues que par la littérature, comme par exemple les ducats polonais d'Alexandre Jagellon et les ducats hongrois type Réthy XXII, 2 de Charles-Robert, dont l'existence n'est point contestée.

Tadeusz Czacki (1765-1813), un des "pères" de l'historiographie et de la numismatique polonaise, est connu comme homme de science consciencieux et responsable. Il est impossible de le soupçonner d'une mystification. De plus, d'après le texte cité, il ne se rendait pas compte de l'importance de la découverte de ces monnaies. À son avis, les gros "pragois" de Casimir le Grand étaient plus répandus que les gros "cracoviens", dont il ne connaissait sans doute que quelques spécimens. Il faut aussi rejeter la possibilité d'une erreur dans la lecture du coin, puisque l'auteur distingue strictement les gros "pragois" de Casimir des gros tchèques originaux et des gros cracoviens, en spécifiant les traits caractéristiques de chaque type. Rien ne permet donc de questionner la véracité de sa relation.

Conformément à la description ci-dessus, les gros "pragois" de Casimir avaient sur l'avvers une couronne et une légende spécifiant le nom et la dignité du roi de Pologne, tandis que le revers portait une aigle et la légende GROSSI PRAGENSES. La pièce était donc une imitation des gros tchèques- adaptée en fait des traits caractéristiques du coin aux conditions polonaises, tout en gardant la dénomination originale de l'unité monétaire. Les matériaux numismatiques ne connaissent pas d'autres cas semblables d'imitation des gros pragois. Mais les imitations fort nombreuses des gros tournois français, battus surtout dans les territoires de l'Allemagne occidentale, constituaient une analogie très proche. Ces gros ont gardé la disposition du coin modèle et la légende CIVIS TVRONVS ou simplement TVRONVS considérée comme marque de la valeur. Cette analogie répond strictement à l'analogie des conditions dans lesquelles sont apparus les deux genres des imitations. Le gros tournois en Allemagne aussi bien que le gros pragois en Pologne constituaient tous les deux, vers le milieu du XIVe siècle un moyen de circulation monétaire courant et une mesure de la valeur généralement appliquée. Dans les deux cas les mots TVRONVS et PRAGENSES n'avaient rien de commun avec le lieu d'origine de la monnaie, et se rapportaient uniquement au système métrologique "pragois" ou "tournois" auquel se rapportait l'émission.⁵

La production des gros "pragois" par Casimir le Grand fait partie du système des réformes monétaires graduelles effectuées par ce monarque. Le point de vue de Czacki, qui trouvait que l'absence de l'année d'émission ne permet pas de décider lequel des deux genres des gros de Casimir, les "pragois" ou les "cracoviens" étaient battus plus tôt, est évidemment trop prudent. Il est incontestable que dans le cycle des réformes en question la place des gros "pragois" est plus ancienne. L'introduction dans le coin de l'inscription GROSSI CRACOVIENSES

⁵ R. Kiersnowski, Wielka reforma monetarna XIII-XIV w., (part I), Warszawa 1969, pp. 127-130 et 190-203.

est clairement un pas en avant sur le chemin de la formation de la grosse monnaie polonaise.

A l'état actuel des recherches il est difficile de préciser la chronologie des gros polonais. Cependant, des données indirectes suggèrent que les deux étapes se trouvent dans le cadre restreint des dernières années du règne de Casimir de 1365 à 1370 environ. L'étape "pragoise" était sans doute plus courte: que l'étape "cracovienne", ce qui est confirmé par la rareté des trouvailles et des pièces de monnaie. La trouvaille des gros "pragois" de Będzin, rapportée par Czacki, est, pour le moment du moins, unique, tandis qu'il y a une douzaine de trouvailles de gros "cracoviens", dont le nombre dépasse quarante pièces. Ces gros devaient donc être battus plus longtemps et en plus grande quantité que les autres. Ils devaient aussi être plus répandus au marché.

Conformément à l'opinion de Czacki, la valeur des gros "cracoviens" et "pragois" de Casimir le Grand était la même, et la teneur en argent des gros "pragois", constatée par un essayeur qui les examinait, répondait à la teneur en métal des gros tchèques originaux de Charles IV. Cette définition manque de précision, car, comme on le sait, le standard des gros de Charles IV était instable et il était graduellement réduit, surtout vers la fin de son règne.⁶ Il faut croire qu'au moment de commencer la production des gros "pragois" l'hôtel des monnaies de Casimir le Grand a adopté un standard métal légèrement inférieur à celui des gros de Charles IV, conformément aux principes économiques généralement appliqués dans la fabrication de toutes les monnaies à caractère d'imitations. On ne sait pas si le changement de l'inscription PRAGENSES en CRACOVIENSES était accompagné d'un changement, strictement parlé -d'une réduction du standard, ou si cela n'était qu'un résultat des questions de prestige. D'après Czacki, les deux monnaies étaient équivalentes. Cependant, en prenant en considération des changements analogues survenus dans le monnayage des "kwartniks", la première des éventualités en question paraît plus probable. Dans ce cas, la valeur métal des gros "pragois" de Casimir serait légèrement plus grande que celle des gros "cracoviens", dont les meilleurs spécimens pèsent 3,25 g environ et contiennent 2,5 g environ d'argent fin.

Il nous est impossible d'effectuer en ce moment une analyse plus détaillée de ces questions. Il faut prendre patience et attendre une nouvelle trouvaille de gros "pragois" de Casimir le Grand, ce qui ne manquerait pas d'élucider un grand nombre de problèmes éveillant des doutes. Cependant, à l'état actuel des choses,

⁶ K. Castelin, *Grossus Pragensis*, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 16/17, 1967, pp. 680-682; Em. Nohejlová-Prátová, *Neznámé drobné mince Karla IV*, *Num. sbor.* I, 1953, pp. 58-59; Em. Nohejlová, *Dva nálezy pražských grošů*, *NČČsl VIII*, 1932, pp. 108-109.

il faut dire que l'assertion de Czacki, tirée de l'oubli où elle se trouvait, augmente essentiellement notre connaissance de l'histoire de la monnaie polonaise du temps de Casimir le Grand, et de l'influence exercée par les gros pragois. Cela créait un point important d'intérêt commun pour les chercheurs polonais et tchèques, spécialistes en numismatique médiévale.

Traduit par Halina Gołębiewska

Razil Kazimír Velký "pražské groše"?

Je všeobecně známo, že Kazimír Velký (1333-70) zahájil v rámci svých mincovních reforem v Polsku též ražbu velkých stříbrných mincí, krakovských grošů, ražených podle vzoru grošů pražských. Raženy byly teprve v posledních letech Kazimírovy vlády, přibližně asi od roku 1367 do roku 1370, a představovaly minci jakostí se blížíící současným pražským grošům Karla IV. Znamení historik Tadeusz Czacki (1765-1813) zanechal nám však zprávu (publikovaná v roce 1800), že kromě krakovských grošů s opisem "Grossi Cracovienses" jsou známé i groše Kazimíra Velkého na jedné straně s opisem "Casimirus D.G. Rex Poloniae" a na druhé straně s vyobrazením orla a opisem "Grossi Pragenses". T. Czacki znal tři exempláře těchto mincí, které byly nalezeny v roce 1789 v Będzinie. Poněvadž v příštích letech se tyto exempláře ztratily a nové nebyly nalezeny, publikovaná zpráva se setkala s nedůvěrou pozdějších badatelů a nakonec byla zcela zapomenuta. Avšak o pravdivosti této informace není nutno pochybovat. T. Czacki byl svědomitým badatelem a neměl žádné důvody k publikování vymyšlených údajů. Opis "Grossi Pragenses" mohl být umístěn na mincích Kazimíra Velkého jako označení původu mince, tehdy v Polsku velmi rozšířené, analogicky jako opis "Turonus" na groších ražených podle turských grošů za hranicemi Francie. Toto období grošové ražby v Polsku předcházelo období ražby "krakovských" grošů a trvalo velmi krátce. Změna opisu "Pragenses" na "Cracovienses" mohla být vyvolána důvody prestižními a možná též i změnou mincovní míry. Odpověď na tyto otázky mohou dát teprve nálezy nových exemplářů "pražských grošů" Kazimíra Velkého.

NUMISMATISCHE ERINNERUNGEN AN KARL IV. AUS WESTFALEN

(Tafel VII, VIII)

Der Besuch Kaiser Karl IV. im Jahre 1377 in Westfalen wurde in dieser Landschaft als ein hervorragendes Ereignis angesehen, hatte doch seit den Tagen Kaiser Ottos IV. (1198-1218) kein deutscher König diese Landschaft mehr besucht. Von seiner Residenz Tangermünde herkommend, traf der Kaiser am 15. November 1377 in Minden ein. Weitere Stationen seiner Westfalenreise waren Herford mit einem Abstecher zum Widukindgrab in Enger, Bielefeld, Paderborn, Soest, Dortmund und Essen. Von dort reiste Karl IV. nach Paris weiter.¹

Es hat den Anschein, als ob dieser Besuch, der sich in zahlreichen Verleihungen und Bestätigungen archivalisch niedergeschlagen hat, auch seine Spuren in der westfälischen Münzgeschichte hinterlassen habe. Erstmals unter der Regierung Karls IV. finden sich in Westfalen engere münz- und geldgeschichtliche Beziehungen zu Böhmen.

In den Münzfunden Westfalens kommen böhmische Münzen Karls IV. vor, sowohl Goldgulden als auch Prager Groschen.

Der böhmische Goldgulden Karls IV. geht auf die Münzreform des Jahres 1350 zurück. Es lassen sich zwei Haupttypen, der königliche (1350-55) und der kaiserliche (ab 1355) nachweisen. Die Typen unterscheiden sich durch die Form der Kronen.² Böhmische Goldgulden Karls IV. kamen bisher in zwei nordwestdeutschen Münzfunden vor:

Unna (1952). Vergraben nach 1373, mindestens 118 Goldmünzen (1 Noble, 59 goldene Schilde, 58 Gulden), darunter 1 böhmischer Gulden Karls IV. mit Kaiserkrone (Castelin 8)³.

Münster (1956). Vergraben nach 1409, mindestens 65 Goldmünzen (52 rheini-

¹ Ausführliche Schilderung bei H. Rothert, Westfälische Geschichte, Bd. I, Gütersloh 1949, S. 334-336. Vgl. auch F. Rauter, Karls IV. Beziehungen zu Westfalen, Diss. Halle 1913. H. Reincke, Kaiser Karl IV. und die deutsche Hanse, Pfingstblätter des Hansischen Geschichtsvereins 22, Lübeck 1931, geht auf die Westfalenreise weniger ein.

² K. Castelin, O českých dukátech 14. století, NČČsl XIX, 1950, S. 55-73, bes. S. 61-65.

³ P. Berghaus, Westfälische Münzschatzfunde 1952-53, Westfalen 32, 1954, S. 25-57, bes. S. 25-32. Ergänzung dazu bei P. Berghaus, Der Goldguldenfund von Warburg (1963), Westfalen 45, 1967, S. 131-148, bes. S. 147, Anm. 50.

sche, 1 luxemburgischer, 11 böhmische Gulden, 1 Zecchino von Venedig)*. Die böhmischen Gulden Karls IV. verteilen sich folgendermassen⁵:

A. Typ mit Königskrone (1350-55) und Gewandschliesse in Form eines Rhombus, darin vertieftes Kreuz

1. + K̄AROLVS ♂ - EIꝰ GR̄ACIA + ROM̄ANORVM ♂ ET ♂ BOEMIA ♂ REX
Castelin 2. 3,49 g.

2. ----- o ----- o ----- + ----- o ----- o -----
Castelin 3 var. 3,51 g.

Vorderseitenstempel identisch mit Vorderseitenstempel 3.

3. ----- + ----- o -----
Castelin 3 var. 3,51 g.

Vorderseitenstempel identisch mit Vorderseitenstempel 2.

4. ----- + ----- o -----
Castelin 3 var. 3,51 g.

5. ----- + ----- o -----
Castelin 3 var. 3,52 g.

6. ----- o ----- o ----- o -----
Castelin 3 var. 3,46 g.

7. ----- + ----- o -----
Castelin 3. 3,48 g.

8. ----- o ----- + ----- o -----
Ringel im Löwenschweif

Castelin 4 (die Rückseite anscheinend stempelgleich mit dem von Castelin abgebildeten Exemplar). 3,51 g.

9. ----- o ----- o ----- o -----
Vgl. Castelin 3. 3,47 g.

B. Typ mit der Kaiserkrone (ab 1355) und Gewandschliesse in Form eines dreieckigen Schildes

10. K̄AROLVS ♂ - EIꝰ GR̄ACIA + ROM̄ANORVM ♂ ET ♂ BOEMIA ♂ REX
Castelin 8. 3,50 g.

11. ----- o -----
Castelin 8 var. 3,51 g.

Der von Karl IV. eingeführte böhmische Gulden kommt in den deutschen Goldmünzenschatzfunden des 14. und 15. Jahrhunderts nicht gerade häufig vor⁶:

1. Aachen. Vergraben nach 1376. Unbestimmte Anzahl "Ducaten des Kaisers Karl IV., welche als Revers den böhmischen Löwen führen" in grösserem Schatzfund von Gold- und Silbermünzen.⁷

⁴ P. Berghaus, Goldguldenfund Warburg, S. 147-148.

⁵ Die bei Berghaus auf Grund ihrer Legenden aufgeführten böhmischen Gulden werden hier genauer nach den Bildern und Trennungszeichen differenziert. Für die Hauptmünzbilder (Brustbild und Löwe) wurden offensichtlich Punzen verwendet.

⁶ Der Verf. hat Herrn cand. phil. N. Klüssendorf für die Durchsicht der Fundkartei der Numismatischen Kommission in Hamburg, von dieser bereitwilligst zur Verfügung gestellt, zu danken.

⁷ Blätter für Münzfreunde 1876, Sp. 397 (Notiz).

2. Idstein, Untertaunuskreis. Vergraben nach 1370. Unter 115 Gold- und 137 Silbermünzen 4 Exemplare.⁸

3. Sindorf, Kr. Bergheim. Vergraben im letzten Viertel des 15. Jahrhunderts. 89 Goldmünzen, darunter auch böhmische Gulden Karls.⁹

4. Marburg. Vergraben nach 1381. Unter 80/90 Gold- und 200 Silbermünzen 1 Exemplar.¹⁰

5. Markelsheim, Kr. Mergentheim. Vergraben nach 1382. 48 Goldmünzen, darunter 7 Gulden Karls (4 königliche, 3 kaiserliche).¹¹

6. Konstanz. Vergraben nach 1384. Unter 1178 Goldmünzen nur 6 Exemplare.¹²

7. Mainz-Bretzenheim. Vergraben nach 1386. Unter 1005 Goldmünzen nur 2 Exemplare.¹³

8. Wittlich. Vergraben nach 1386. Unter 109 Goldmünzen 2 Exemplare.¹⁴

9. Bilfingen, Kr. Pforzheim. Vergraben am Ende des 14. Jahrhunderts. Unter 56 Goldmünzen 3 Exemplare.¹⁵

10. Palmersheim, Kr. Euskirchen. Vergraben nach 1425. Unter 61 Goldmünzen und 216 Silbermünzen 1 Exemplar.¹⁶

11. Hamburg-Poppenbüttel. Vergraben nach 1527. Unter 20 registrierten Goldmünzen 1 Exemplar.¹⁷

12. Eisweiler, Kr. Saarbrücken. Vergraben nach 1547. Unter 38 Goldmünzen 1 Exemplar.¹⁸

Zusammen mit dem oben erwähnten, nach 1373 vergrabenen Schatzfund von Unna (1 Exemplar des Typs) kommt dem Schatz von Münster somit eine merkliche Bedeutung zu, enthielten doch anscheinend alle anderen Schätze weniger als 11 Exemplare des Typs. Es mag zunächst verwundern, dass ein nach 1409 vergrabener Schatz eine so grosse Anzahl von böhmischen Gulden enthielt, die vor 1378 geprägt worden sein müssen und somit bei der Vergrabung wenigstens 30 Jahre alt waren. Tatsächlich weist der Schatzfund von Münster einen ausgefallenen Charakter auf. Seine 65 Goldgulden steckten, aufeinander gelegt, in einer röhrenartigen Kupferbüchse. Zuunterst steckten die ältesten, zuoberst die jüngsten Gulden. Es

⁸ N. Hess, Goldgulden- und Turnosenfund in Idstein, Mitteilungen für Münzsammler 1927, S. 88 ff., bes. S. 117.

⁹ Numismatischer Anzeiger 1869, S. 156-157 (Notiz von H. Grote)

¹⁰ H. Buchenau, Der Marburger Goldgulden- und Turnosenfund, Berliner Münzblätter 1895, Sp. 1823 ff., bes. Sp. 1832.

¹¹ P. Goesler, Neue Münzfunde aus Württemberg (1909-11), Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1912, S. 357-359.

¹² P. Joseph, Der Konstanzer Goldmünzenfund von 1905, Frankfurter Münzzeitung 1908, S. 187 ff., bes. S. 190. Joseph führt a.a.O., S. 222 freilich 22 böhmische Gulden auf.

¹³ P. Joseph, Historisch-kritische Beschreibung des Bretzenheimer Goldguldenfundes, Mainz 1883.

¹⁴ J. Menadier, Der Wittlicher Fund von Goldmünzen des vierzehnten Jahrhunderts, Zfm 32, 1920, S. 294-295.

¹⁵ Fundkartei der Numismatischen Kommission, Hamburg.

¹⁶ W. Hagen, Münzfund von Palmersheim, 1425/26, Bonner Jahrbücher 142, 1939, S. 356-360.

¹⁷ G. Hatz, Der Goldmünzenfund von Meldorf (1955), Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 81, 1957, S. 79-112, bes. S. 112.

¹⁸ Fundkartei der Numismatischen Kommission, Hamburg.

scheint sich offensichtlich um ein Sparvermögen zu handeln, das im Laufe von 30 oder mehr Jahren in dieser seltsamen Büchse zusammengebracht worden ist. Gewiss wäre es sehr gewagt, den hohen Prozentsatz an böhmischen Gulden Karls in diesem Schatz mit dem Besuch des Kaisers in Westfalen im Jahre 1377 in Verbindung zu bringen.

Die Prager Groschen mit dem Namen KAROLVS PRIMVS begegnen in Westfalen nicht selten, wenn auch die Groschen mit dem Namen WENCESLAVS TERCIVS ungleich häufiger vorkommen. Folgende Funde mit Prager Groschen Karls IV (I.) sind aus Westfalen bekannt:

1. Oberveischede, Kr. Olpe. Vergraben nach 1376. 18 Karls Groschen unter 726 Silbermünzen, vorwiegend Turnosen.¹⁹
2. Siegen. Vergraben nach 1378. Ursprünglich 40 Silbermünzen, registriert nur 4 Ex., davon 1 Karls Groschen.²⁰
3. Holsen, Kr. Lüdinghausen. Vergraben nach 1382. Ca. 10 Karls Groschen unter einigen Gold- und mehreren hundert Silbermünzen.²¹
4. Lagerfeld, Kr. Meppen. Vergraben nach 1384. 1 in Lippstadt gegengestempelter Karls Groschen unter mehreren hundert Silbermünzen.²²
5. Herford. Vergraben nach 1387. 13 (z. T. in Soest gegengestempelte) Karls Groschen unter 2000 Silbermünzen.²³
6. Laer, Kr. Iburg. Vergraben nach 1387. 27 Karls Groschen unter 790 Silbermünzen.²⁴
7. Lemgo. Vergraben nach 1387. 1 Karls Groschen unter 2100 Silbermünzen.²⁵
8. Wenge, Kr. Recklinghausen. Vergraben nach 1386. 2 Karls Groschen unter 14 Gold- und 154 Silbermünzen.²⁶
9. Minden, Vergraben nach 1388. 1 Karls Groschen unter 1283 Silbermünzen.²⁷

Prager Groschen mit dem Namen Karls sind in verschiedenen deutschen Städten gegengestempelt worden, darunter auch in einigen Orten Westfalens. Gegengestempelte Karls Groschen sind freilich ungleich seltener als solche mit dem Namen Wenzels.²⁸ Für Westfalen liegen bisher vor:

¹⁹ P. Berghaus, Der Turnosenfund von Oberveischede, Kr. Olpe, vergraben um 1378, HBN 4, 1950, S. 49-76.

²⁰ G. Scholl, Ein Siegener Münzschatzfund aus dem Jahre 1869, Siegerland 32, 1955, S. 34.

²¹ Th. Kirsch (u. H. Buchenau), Die märkischen Münzen des Fundes von Bockum, Blätter für Münzfreunde 1907, Sp. 3709 ff.

²² Fundakten des Landesmuseums Münster.

²³ Fundakten des Landesmuseums Münster.

²⁴ Fundakten des Landesmuseums Münster.

²⁵ P. Berghaus, Ein spätmittelalterlicher Münzenfund aus Lemgo (Lippe), vergraben nach 1387, HBN 11, 1957, S. 409-442.

²⁶ Verein für Orts- und Heimatkunde im Veste Recklinghausen und Umgebung, Sektion Dorsten, Bericht 1888/89, S. 8-14.

²⁷ P. Berghaus, Der mittelalterliche Münzschatzfund von der Lindenstrasse zu Minden (1875), Mindener Heimatblätter 5-6, 1965 sowie P. Berghaus, Fund Lemgo, S. 440-441.

²⁸ Vgl. H. Krusy, Gegengestempelte Prager Groschen, die nicht den Namen Wenzels III. tragen, HBN 20, 1966, S. 525-529.

1. Lippstadt. Doppelter Gegenstempel "Rose".²⁹
2. Paderborn. Doppelter Gegenstempel "Stadtswappen".³⁰
3. Soest. Doppelter Gegenstempel "Schlüssel".³¹
4. Soest. Gegenstempel "Schlüssel" und "Kreuz".³²
5. Werl? Doppelter Gegenstempel "Kreuzschild".³³

Fundvorkommen und Gegenstempel lassen erkennen, dass die Prager Groschen mit dem Namen Karls in Westfalen verbreitet waren. Offensichtlich setzt in der Regierungszeit des Herrschers der erste Einstrom der Prager Groschen nach Westfalen ein, der im 15. Jahrhundert seinen Höhepunkt erreichen sollte.³⁴

In Westfalen kommen ausser den böhmischen Münzen Karls IV. auch westliche Münztypen dieses Herrschers vor, die hier nur kurz erwähnt werden können. Der Fund von Unna brachte einen Goldenen Schild des Kaisers aus unbekannter Münzstätte.³⁵ Ferner begegnen in den westfälischen Turnosenfunden des 14./15. Jahrhunderts häufig die Turnosen mit der Legende KHAROLVS REX, die Karl IV. für Luxemburg zugeschrieben werden.³⁶

Das Vorkommen böhmischer Gold- und Silbermünzen Karls IV. in Westfalen oder mit westfälischen Gegenstempeln mag an den Besuch des Herrschers 1377 in dieser Landschaft erinnern, doch lässt sich ein echter Zusammenhang kaum belegen. Dagegen hat der Aufenthalt des Herrschers in Dortmund, Essen und Bielefeld deutlich seinen Niederschlag in der Münzprägung dieser Münzstätten gefunden. In Recklinghausen und Hoya scheinen sich die durch den Kaiserbesuch inspirierten Münztypen ebenfalls eingebürgert zu haben.

Dortmund.³⁷ In der Reichsmünzstätte wurden seit der Zeit König Ottos III. (983-996) Pfennige geprägt, seit dem 13. Jahrhundert auch Teilstücke dazu. In der Regel tragen die Dortmunder Münzen dieser Zeit Bilder und Namen deutscher Könige und Kaiser. Nur während der verschiedenen Verpfändungen des 13. und 14. Jahrhunderts erscheinen die Namen der Pfandherren.³⁸ Unter König Rudolf von Habsburg (1273-91) wurde ein Pfennigtyp³⁹ eingeführt, der sich bis in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts halten sollte. Die Vorderseite zeigt den unbärtigen, gekrönten Herrscher in ganzer Figur auf einer Bank thronend. In seltsamer Verrenkung hält er ein Lilienzepter in der einen Hand; die andere Hand hält einen

²⁹ Aus dem nach 1384 vergrabenen Schatzfund von Lagerfeld, Kr. Meppen. Slg. Krusy.

³⁰ Volksbank Paderborn. Vgl. P. Berghaus, Kleine Paderborner Münzgeschichte, Paderborn 1969, S. 9 sowie K. Auffenberg, Der Prager Groschen mit dem Paderborner Stadtswappen, Die Warte 22, 1961, S. 130-131.

³¹ Münzkabinett Dresden. Aus dem nach 1387 vergrabenen Fund von Herford?

³² H. Krusy, a.a.O., S. 527. Hier nicht abgebildet.

³³ Národní museum, Praha.

³⁴ Vgl. P. Berghaus, Oberveischede, S. 75-76.

³⁵ P. Berghaus, Westf. Münzschatzfunde 1952-53, S. 28.

³⁶ Vgl. P. Berghaus, Oberveischede, S. 55-56.

³⁷ Vgl. A. Meyer, Die Münzen der Stadt Dortmund, Wien 1883 (S. A. aus Numismatische Zeitschrift 15, 1883, S. 238-357) sowie P. Berghaus, Münzgeschichte der Stadt Dortmund, Dortmund 1958.

³⁸ Vgl. B. Peus, Dortmunder Pfandschaftsmünzen, Berliner Münzblätter 1932, S. 538-546.

³⁹ Meyer 30=Berghaus Tf. 2, 20.

Reichsapfel empor. Auf der Brust findet sich eine Verzierung in Gestalt einer gestürzten Lilie, das Gewand fällt nach einer Seite herab. Auf der Rückseite ist das Brustbild des Hl. Reinoldus, des Dortmunder Stadtpatrons, in einem Dreieck abgebildet. Dieser Typ findet sich, stilistisch kaum abgewandelt, noch mit dem Namen Kaiser Ludwigs des Bayern (1328-47). Er klingt mit dem seltenen Pfennig gleichen Bildes aus, der auf der Vorderseite deutlich die Legende +CAROLVS-IMPER erkennen lässt und somit Karl IV. als Kaiser (1355-78) zuzuschreiben ist.⁴⁰ Der Herrscher ist wie auf den vorhergehenden Pfennigreihen unbärtig und mit einer flachen Lilienkrone abgebildet. Der nächste Typ⁴¹, ein im Zuge der westfälischen Währungsverschiebungen um 1370/90 im Gewicht stark herabgesetzter Pfennig, zeigt eine völlig neue Gestaltung der Vorderseite. Er ist deshalb bisher ohne nähere Begründung König Wenzel (1378-1400) zugeschrieben worden. In einer sechsbogigen Einfassung ist hier der Herrscher mit hoher Bügelkrone dargestellt, wie wir sie von den Gulden Karls IV. kennen. Er trägt ein faltiges Gewand, das auf der Brust mit einer Rosettenspange gehalten wird. Wie auf den Karlsruhulden hält der Herrscher völlig ungezwungen Zepter und Reichsapfel. Es steht nichts dagegen, diesen so auffallend neuen und zugleich den Karlsruhulden mit der Kaiserkrone so ähnlichen Pfennig mit dem Kaiserbesuch des Jahres 1377 in Verbindung zu bringen.

Recklinghausen. Der neue Dortmunder Typ ist in Recklinghausen, Münzstätte der Erzbischöfe von Köln, so ähnlich nachgeahmt worden, dass er ursprünglich unter Dortmund eingeordnet worden ist.⁴² Auf der Recklinghäuser Nachahmung trägt der Herrscher freilich statt der Krone einen Kranz aus 3 Rosen, der Kopf der Rückseite ist zu einem Haupt des Hl. Petrus geworden. Der Typ kam u. a. in dem nach 1384 vergrabenen Fund von Lagerfeld, Kr. Meppen⁴³ vor, so dass er zwanglos in die Nähe des Jahres 1377 gesetzt werden kann.

Essen.⁴⁴ Nach zaghaften Ansätzen im 11. und 12. Jahrhundert beginnt die regelmässige Essener Münzprägung gegen Ende des 13. Jahrhunderts. Die Pfennige sind anfangs im Stil Dortmunder und märkischen Pfennigen angeglichen. Unter der Äbtissin Elisabeth von Nassau (1370-1413) erlebt die Essener Münzprägung in ihrer Vielfalt einen ersten Höhepunkt. Neben Turnosen und Pfennigen sind auch Vierlinge erhalten. Die Pfennige sind in der Essener Münzreihe ein völliges Novum. Sie zeigen auf der Rückseite das Familienwappen der Äbtissin im Dreipass oder den Kopf der Äbtissin über ihrem Familienschild. Auf der Vorderseite erscheint ganz im Gegensatz zu den früheren Essener Pfennigen, die einen unbärtigen König oder Vogt zeigen, die in ganzer Figur thronende Gestalt eines bärtigen Königs, das Zepter und den Reichsapfel haltend. Der Herrscher ist in ein faltiges Gewand gekleidet. Es begegnen sowohl eine flache Lilienkrone als auch

⁴⁰ Meyer 34a und 34c.

⁴¹ Meyer 36 = Berghaus Tf. 2, 23.

⁴² Meyer 35.

⁴³ Vgl. oben Anm.²²

⁴⁴ Vgl. H. Grote, Die Münzen der Abtei Essen, Münzstudien 3, 1863, S. 446-470 sowie Nachtrag ebd., Bd. 4, 1865, S. 306-309, ferner A. Lehnhäuser, Die Münzen des Hochstiftes Essen, Beiträge zur Geschichte von Stadt und Stift Essen 49, 1931, S. 4-48.

die Bügelkrone, die die Verbindung zu den Karlsruhulden und zu den von ihnen inspirierten Dortmunder Pfennigen herstellt. Die Datierung in die Zeit des Kaiserbesuches des Jahres 1377 wird durch das zahlenmässig reiche Vorkommen in dem nach 1386 vergrabenen Fund von Wenge, Kr. Recklinghausen⁴⁵ unterstrichen.

Bielefeld.⁴⁶ Diese Münzstätte der Grafen von Ravensberg ist seit der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts durch Pfennige und deren Teilstücke bezeugt. Neben Nachahmungen benachbarter Münzstätten kommen noch vor 1300 die ersten Münztypen mit dem Sparrenschild, dem Wappen der Grafen von Ravensberg, vor. Auf der Vorderseite erscheint bald das Bild des unbärtigen, thronenden Grafen, Zepter und Reichsapfel haltend, den Kopf mit einem Rosenkranz geschmückt. Dieses Bild wird nur vorübergehend vom bergischen Löwen verdrängt. Zur Zeit einer einschneidenden Währungsverschlechterung um 1378⁴⁷ nimmt die Bielefelder Münzprägung plötzlich einen bis dahin nicht gekannten Umfang an. Der Münzherr, Wilhelm der Ältere von Berg, Graf 1360-80, Herzog 1380-97, setzt auf die Vorderseite ein völlig neues Bild. Deutlich ist ein gekrönter bärtiger Herrscher im faltigen Gewand, Zepter und Reichsapfel haltend, dargestellt. Die Ähnlichkeit zu den Karlsruhulden ist unverkennbar.⁴⁸ Der nach 1387 vergrabene Schatzfund von Lemgo⁴⁹ mit seinen 1594 Pfennigen dieses Typs zeigt, wie umfangreich, aber auch wie vielfältig (38 verschiedene Bildvarianten!) der Münzausstoss gewesen sein muss, dessen Bild wohl sicherlich durch den Kaiserbesuch des Jahres 1377 ange-regt worden ist.

1

Hoya.⁵⁰ Die Münzprägung der Grafen von Hoya setzt mit Hohlpfennigen im 13. Jahrhundert ein. Im Laufe des 14. Jahrhunderts wird das Niederwesergebiet von den westfälischen Währungsverschiebungen erreicht. Um 1370/80 prägen auch die Grafen von Hoya in ihren verschiedenen Münzstätten schwere zweiseitige Pfennige westfälischer Art in Nachahmung vor allem der Bremer "Schwarzen", gelegentlich aber auch gewisser Bielefelder Pfennige. Eine dieser Nachahmungen gibt die Vorderseite des oben besprochenen, bildmässig so stark von den Karlsruhulden abhängigen Bielefelder Pfennigs wieder.⁵¹ Im Gefolge der zahlreichen Bielefelder Pfennige kam dieser Pfennig aus der Münzstätte Hoya im Fund von Lemgo mit 5 Exemplaren

⁴⁵ Vgl. oben Anm.²⁶

⁴⁶ Vgl. E. Stange, Geld- und Münzgeschichte der Grafschaft Ravensberg, Münster 1951.

⁴⁷ Vgl. P. Berghaus, Währungsgrenzen des westfälischen Oberwesergebietes im Spätmittelalter, Numismatische Studien 1, Hamburg 1951, S. 40-42.

⁴⁸ Erster Hinweis hierauf bei Stange, a.a.O., S. 46, Anm. 33.

⁴⁹ Vgl. oben Anm.²⁵

⁵⁰ Vgl. H. Grote, Geld- und Münzgeschichte der Grafschaft Hoya, Münzstudien 4, 1865, S. 211-251.

⁵¹ H. Buchenau, Der Bremer Fund, ZfN 18, 1891, S. 1-52, Nr. 19.

vor.⁵² Gleichzeitig enthielt der Fund aber auch 14 Bildvarianten eines weiteren Hoyaer Pfennigs aus der Münzstätte Nienburg in 190 Exemplaren, der das Bielefelder Vorbild weiter ausbildet. Das bärtige Brustbild Kaiser Karls erscheint jetzt hinter dem mächtigen Hoyaer Wappenschild mit den beiden Bärenatzen. Diese Hoyaer "Karlsbilder" sind jedoch gewiss nur geldgeschichtlich zu erklären. Sie spiegeln die Ausbreitung des Bielefelder Pfennigs um 1377 wider. Dagegen haben wir in den angeführten Münzen von Dortmund, Essen und Bielefeld sicherlich Zeugnisse von dem Besuch Kaiser Karls IV. in Westfalen vor uns, der im Jahre 1377 die Zeitgenossen so sehr begeisterte. Auch in Lübeck hat ein Besuch des Herrschers Anlass zur Prägung einer Silbermünze mit seinem Bilde gegeben.⁵³ (Abb. 1)

Während der Drucklegung erschien eine wichtige Publikation, die hier nicht mehr berücksichtigt werden konnte: Hans Krusy, Gegenstempel auf Münzen des Spätmittelalters, Frankfurt 1974.

⁵² P. Berghaus, Fund Lemgo, Nr. 101.

⁵³ W. Jesse, Der wendische Münzverein, Lübeck 1928, Tf. 20, Nr. 505.

Tafel VII

- 1.-11. *Böhmische Gulden Karls IV. aus dem nach 1409 vergrabenen Schatzfund von Münster. Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster.*

Tafel VIII

1. *Prager Groschen Karls IV. mit Lippstädter Gegenstempeln aus dem Fund von Lagerfeld, Kr. Meppen. Slg. Krusy.*
2. *Dgl. mit Paderborner Gegenstempeln. Volksbank Paderborn.*
- 3.-4. *Dgl. mit Soester Gegenstempeln. Aus dem Fund von Herford? Dresden, Münzkabinett der Staatlichen Kunstsammlungen.*
5. *Dgl. mit Werler (?) Gegenstempeln. Národní Museum, Praha.*
- 6.-7. *Dortmunder Pfennige Karls IV. Cappenberg, Museum für Kunst und Kulturgeschichte.*
8. *Recklinghausen, Pfennig um 1380. Münzkabinett der Staatlichen Museen, Berlin.*
- 9.-11. *Essen, Äbtissin Elisabeth 1370-1413, Pfennige. Berlin.*
- 12.-13. *Bielefelder Pfennige um 1380 aus dem Fund von Lemgo. Heimatmuseum, Lemgo.*
14. *Bielefelder Vierling um 1380. Berlin.*
15. *Hoya, Graf Otto 1383-1428. Pfennig aus dem Fund von Lemgo. Lemgo.*
16. *Nienburg, Graf Erich 1377-1427. Pfennig aus dem Fund von Lemgo. Lemgo.*

Numismatické památky na Karla IV. z Vestfálska
(Tab. VII-VIII)

Po návštěvě Karla IV. v roce 1377 se jeho jméno stalo ve Vestfálsku pevným pojmem. Ve zdejších nálezích mincí se vyskytují Karlovy české zlaté ražby (zejména v nálezů z Münsteru (Königstrasse), který byl ukryt po roce 1409 - jde o 11 z 65 zlatých mincí) a pražské groše (9 nálezů). Autor uvádí i dalších dvanáct nálezů z oblasti německých zemí, jejichž součástí jsou i Karlovy české dukáty. Vyskytují se tu i Karlovy pražské groše kontramarkované (ve vestfálských městech: Lippstadtu, Paderbornu, Soestu a Werlu).

Mincovní obraz korunovaného panovníka, tak typický pro císaře Karla IV., převzatý z jeho českých dukátů, se vyskytuje i na vestfálských ražbách z Dortmundu, Recklinghausenu, Essenu, Biellefeldu, Hoyer a Nienburgu. Tento pro Vestfálsko neobvyklý typ je možno pokládat za ohlas císařovy návštěvy v roce 1377.

ХРОНОЛОГИЯ И ОБЛАСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПРАЖСКИХ
ГРОШЕЙ НА ТЕРРИТОРИИ СССР

"Частые находки пражских грошей в России, и при том в количестве иногда нескольких тысяч экземпляров в одном кладе, свидетельствуют от том, что эта западноевропейская монета имела свое особое значение в монетном обращении на известной части русской территории." Эти слова принадлежат русскому нумизмату А. А. Сиверсу. Он был первым, кто собрал сведения о находках пражских грошей в русских землях и картографировал их.¹

Топографию кладов с пражскими грошами, составленную А. А. Сиверсом, дополнили последующие работы советских нумизматов.²

Однако изучение пражских грошей до сего времени сводилось только к топографированию их находок. Оставались неисследованными такие важные вопросы, как время поступления, хронология бытования, пути проникновения пражских грошей на территорию СССР и ряд других важнейших вопросов, связанных с обращением пражских грошей в русских землях. Ведь клады с пражскими грошами могут быть использованы при изучении истории экономических и политических связей южных и западных земель русского государства, истории денежного обращения, торговли и товарного обращения средневековой Литвы, а также украинских и белорусских земель, входивших в состав Литовского великого княжества. Вот далеко не полный перечень вопросов и проблем, которые встают перед исследователем.

Чтобы получить исчерпывающие и правильные ответы на все поставленные здесь вопросы, необходимо было применить, вероятно, какой-то новый

¹ А. А. Сиверс, Топография кладов с пражскими грошами. Пб. 1922. Всего в сводке, составленной А. А. Сиверсом, 98 единичных находок и кладов с пражскими грошами, но после тщательной проверки оказалось, что в двух случаях об одном и том же кладе сведения приводятся два раза; 8 кладов найдены на территории Польши.

² П. В. Харлампович, Пражские гроши у белорусских монетных скарбах. Минск 1927; Н. А. Соболева, Пражские гроши в музеях Украины. Нумизматика и сфрагистика, № 1, Киев 1962; В. Н. Рябцевич, О денежном обращении XIV-XV вв. на территории западно-русских земель и Литвы. Нумизматика и сфрагистика, № 2, Киев 1965.

эффективный метод изучения пражских грошей, что и было сделано автором статьи.

Во-первых, была составлена более полная топография кладов с пражскими грошами. В настоящее время зафиксировано 194 находки пражских грошей на территории СССР. В это число входят клады, состоящие исключительно из пражских грошей, единичные находки, смешанные клады пражских грошей и других монет. Основой же нашего метода явился хронологический анализ и анализ территориального размещения кладов, произведенный при помощи картографирования по хронологическим периодам. Кроме того, проводилось сравнительное изучение кладов с пражскими грошами, найденными в СССР, и в других европейских странах. В качестве сопоставительного материала были использованы топографии находок пражских грошей как на территории Чехословакии, так и в Польше, Австрии, средневековой Германии, Венгрии.

Сводки кладов с пражскими грошами, найденными в средневековой Германии, Польше, Австрии, Венгрии, были составлены автором этой статьи. Естественно, они не претендуют на исчерпывающую полноту, однако рисуют общую картину обращения пражского гроша в этих странах.

Выводы, полученные на основе анализа монетного материала, подкреплялись данными письменных источников. К последним принадлежат, например, грамоты и торговые постановления галицко-волинских князей;³ грамоты, касающиеся торговых связей юго-западной Руси;⁴ с целью выяснения роли пражского гроша в балтийской торговле Литовского великого княжества были исследованы документы, относящиеся к торговле Ганзы и Немецкого Ордена в Прибалтике⁵ и т. д.

В результате изучения в совокупности нумизматического материала и письменных источников автор пришел к выводу, что существовало три периода бытования пражского гроша на территории СССР. Очерчиваются и определенные районы, где он обращался в каждый из этих периодов.

³ А. А. Куник, Объяснительное введение к грамотам и летописным сказаниям, касающимся истории Червоной Руси в XIV в., с приложением подлинных текстов. В сб. "Болеслав-Юрий, князь всей Малой Руси", СПб, 1907, стр. 113-197.

⁴ М. Грушевский, Кілька грамот Володислава Опольского. ЗНТШ, т. 51, 1903, стр. 1-8; его же. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша. ЗНТШ, т. 63, 1905, стр. 1-V-1-46; его же. Лист Володимирської громады з 1324 року. ЗНТШ, т. 72, 1906, стр. 5-8; Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257-1506. Wydi przypisami objaśnił d-r Fr. Piekosiński. Część I-4. Kraków 1879-82.

⁵ A. Bulmerincq, Vier Bücher der Landfogtei der Stadt Riga. B. I, Riga 1923; Hansisches Urkundenbuch, hrsg. vom Verein für Hansische Geschichte. B. II, Halle a. S. 1879; B. III, Halle a. S. 1882-86; B. V, Leipzig 1889; B. XI, München-Leipzig 1916; Liv-Est-und Kurländisches Urkundenbuch. Abt. I, B. IV, Reval 1859; B. V, Riga 1865; B. VII, Riga-Moskau 1881; B. VIII, Riga-Moskau 1884; B. IX, Riga-Moskau 1889; Abt. II, B. II, Riga-Moskau 1905; Das Rigische Schuldbuch (1286-1352), hrsg. v. H. Hildebrand, St. -Pet. 1872; C. Sattler, Die Handelsrechnungen des Deutschen Ordens. Leipzig 1881; W. Stieda, Rewaler Zollbücher und Quittungen des 14. Jahrhunderts. Halle a. S. 1887.

Клады так называемого первого периода содержат пражские гроши Вацлава II (1287-1305); Яна Люксембургского (1310-1346); Карла IV (1346-1378), т. е. монеты, выпущенные до начала правления Вацлава IV. Кладов первого периода найдено у нас немного, но все они имеют очень характерное местонахождение. Большая часть кладов этого периода найдена на территории бывшего Галицко-Волинского княжества. Здесь обнаружены 7 кладов и 3 единичные находки пражских грошей. В некоторых кладах вместе с пражскими грошами найдены слитки серебра, украшения.

Кроме земель бывшего Галицко-Волинского княжества, пражские гроши этого периода найдены в Киеве, Смоленске, Молдавии.

Большой интерес представляет клад из Торговиц на реке Синюхе, обнаруженный в ладе и в стороне от крупных торговых центров. Клад состоял из 173 серебряных монет: 6 пражских грошей Вацлава II, Яна Люксембургского, Карла IV, а остальные монеты принадлежали татарским ханам. Клад был зарыт не позднее 60-80-х гг. XIV в. Его находка в данном пункте объясняется просто: как раз через Торговицы проходил известный международный торговый путь - "татарская дорога".

Галицко-Волинская Русь, на территории которой, в основном, сосредоточены клады первого периода, в XIII в. представляла собой одно из важнейших звеньев общеевропейской торговой системы того времени.⁷ После 1292 г., когда обрывается Галицко-Волинская летопись, у нас имеется немного летописных известий об ее истории. Но отсутствие данных, в частности, по экономической истории Галицко-Волинского княжества этого времени не означает, что экономика его пришла в упадок, замерла торговля, прервались международные связи. Скучные летописные данные дают все-таки возможность говорить о том, что князья юго-западной Руси в первой половине XIV в. продолжали играть видную роль в европейской политике,⁸ князья покровительствовали в развитии международной торговли в своих княжествах.⁹ Польский король Казимир, присоединив земли Галицко-Во-

⁶ St. Lewicki, Targi lwowskie od XIV do XIX w. Lwów 1923, str. 42-43.

⁷ В. Т. Патшутто, Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. Москва, Изд-во АН СССР, 1950, стр. 166.

⁸ Д. Зубрицкий, История древнего галицко-русского княжества, ч. 3, Львов 1855, стр. 246-247; И. Ржежабек, Юрий II, последний князь всей Малой Руси. В сб. "Болеслав-Юрий..." стр. 2; В. Т. Патшутто, ук. соч., стр. 301-302; М. Грушевский, Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Киев 1891, стр. 442; Грамота русских князей Владимира-Андрея и Льва II Юрьевичей Великому Магистру Немецкого Ордена в Пруссии, Карлу Трирекому, 9 августа 1316 г. из Владимира (А. А. Куник, № 1, в сб. "Болеслав-Юрий"); Грамота Владислава Локетка от 1315 г. о союзе с скандинавскими и поморскими князьями. - Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, obejmujący dokumenta tak już drukowane, jak dotąd nie ogłoszone, sięgające do roku 1400. T. II, Poznań 1878, n. 976; В. Włodarski, Udział Rusi halicko-włodzimierskiej w walce książąt na Mazowsze. "Wieki średnie", Warszawa 1962, str. 174; onze. Polska i Rus 1194-1340. Warszawa 1966, str. 221-241, 259.

⁹ А. А. Куник, № 3, в сб. "Болеслав-Юрий", А. А. Куник, № 9, в сб. "Болеслав-Юрий", А. А. Куник, № 12.

лынской Руси к своему государству, также способствовал тому, чтобы ранее существовавшие связи галицко-волинских городов не прерывались.¹⁰

Несмотря на татарское нашествие, Киев не потерял своего значения в международной торговле. По словам Платона Карпини, посетившего Киев в XIII в., здесь можно было встретить купцов не только из других русских земель, но и из Польши, Австрии и других европейских стран.¹¹

Имеются сведения о том, что и Смоленск не прерывал международных связей в XIV в.¹²

Таким образом, несмотря на скудость письменных источников по истории южной и юго-западной Руси в XIV в., ясно, что она принимала участие в международной торговле. Клады пражских грошей подтверждают существование международных торговых связей. Были ли это связи непосредственно с Чехией? Имеются сведения письменных источников о том, что чешские купцы приезжали в русские земли в XIV в.¹³ Следовательно, пражские гроши могли поступать сюда непосредственно через чешских, силезских купцов.

Но более вероятен другой вариант. Клады пражских грошей в XIV в. как бы объединяют в единое целое Германию, Австрию, Чехию, Польшу, юго-западную Русь, Венгрию, Молдавию. Через эти страны проходили торговые пути, отмеченные находками пражских грошей.

Многие западноевропейские исследователи подчеркивали использование пражских грошей в XIV в. прежде всего как торговой монеты. Это, например, К. Т. Инама-Штернегг,¹⁴ который писал: *"все таки турнозы так же, как и богемские гроши вне пределов их происхождения почти исключительно обращались как торговая монета"*, Е. Вашинский,¹⁵ М. Гумовский.¹⁶

Топография кладов показывает, что пражские гроши располагались на международных торговых путях, следовательно, они служили целям международной торговли.

Находки пражских грошей говорят о существовании торгового пути Прага—Вроцлав—Краков—Владимир—Киев или Краков—Львов. Клады подтверждают существующие данные письменных источников о международном

¹⁰ Грамота данная торуньским купцам польским королем и господарем русской земли Казимиром, 5 декабря 1349 г. — А. А. Куник, № 15; Н. Ф. Котляр, Проблемы и основные итоги исследований монет Червоной Руси. "Пумизматика и сфрагистика" № 2, стр. 92; K. J. Górzyski, Połączenie Rusi Czerwonej z Polską przez K. Wielkiego. Lwów 1889, str. 101–102.

¹¹ История Киева, т. I, Киев 1963, стр. 98.

¹² И. М. Красноперов, Очерк промышленности и торговли Смоленского княжества с древнейших времен до XV в. "Историческое обозрение", т. VIII, СПб, 1894, стр. 79, 91–92.

¹³ В подтверждении "Права склада" Кракову в 1372 г. под страхом конфискации товаров запрещалось ходить на Русь "чешским, моравским; силезским; прусским, торуньским купцам" — Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, t. I, n. XLII.

¹⁴ K. Th. Inama-Sternegg, Die Goldwährung in deutschen Reich während des Mittelalters. Zeitschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte III, 1895, S. 11.

¹⁵ E. Waschinski, Die Münz- u. Währungspolitik des Deutschen Ordens in Preussen. Göttingen 1952, S. 72.

¹⁶ M. Gumowski, Moneta złota w Polsce średniowiecznej. Kraków 1912, str. 11.

значении этого торгового пути. Клады этого периода цепочкой вытянулись и по известной дороге, которая шла в обход Кракова через Ведунь, Опочно, Радом и связывала Вроцлав со Львовом. Однако, если посмотреть на карту, то невольно обращаешь внимание на 3 клада с пражскими грошами, которые находятся в стороне от только что рассмотренного нами торгового пути. 2 клада происходят из Трансильвании, 1 — из Сучавы, т. е. из средневековой Венгрии и Молдавского княжества. Действительно, это было другое направление торговых международных путей, связывающих юго-западную Русь с Западной Европой и еще один путь, по которому на Русь могли поступать пражские гроши.

Итак, находки пражских грошей на территории Советского Союза в первом периоде, т. е. в XIV в., концентрируются или в городах или около городов, связанных с международной торговлей. Пражские гроши не проникли еще в районы, не связанные с международной торговлей. Они располагаются не на внутрирусских торговых путях, а на путях, связанных с товарным движением между Русью и Западной Европой. В двух кладах вместе с пражскими грошами обнаружены слитки серебра, являвшиеся платежным средством в крупной внутренней торговле на Руси. Денежное обращение юго-западной Руси в безмонетный период требует еще исследования, но по аналогии со странами Западной Европы можно предположить, что пражский грош, пришедший сюда в результате международной торговли, использовался в крупных платежах и внутри страны. Обычно в качестве доказательства раннего появления пражских грошей в юго-западной Руси приводят привилей краковским купцам, данный в 1320 г. волинским князем Андреем¹⁷

В более поздних документах второй пол. XIV — начала XV в. пражские гроши официально признаются платежным средством.¹⁸ Однако такие документы от рассматриваемого времени немногочисленны и касаются официальных платежных установлений.

Даже при самом беглом взгляде на карту находок пражских грошей второго периода, для которого характерны клады (отдельные находки) с пражскими грошами Вацлава IV, датируемые XV в., можно заметить существенные изменения. Количество кладов и отдельных находок резко возрастает, и клады не концентрируются в строго определенных районах, занимая обширную территорию. В основном, это территория Литовского великого княжества, но иногда клады с пражскими грошами выходят и за его пределы. По собранным нами сведениям на территории Литовского великого княжества найдено 19 кладов, содержащих пражские гроши Карла IV и Вацлава IV, 39 кладов, содержащих исключительно пражские гроши Вацлава IV, 25 кладов — пражские гроши и другие монеты, 14 единичных находок грошей Вацлава IV.

¹⁷ А. А. Куник, № 3, в сб. "Болеслав—Юрий"...

¹⁸ М. Грушевский, Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України, № II, VIII.

Это возросшее число находок пражских грошей произошло, таким образом, за счет чекана Вацлава IV. Причем, пражские гроши Вацлава IV не только заполняют отдельные клады, преобладающие над смешанными, они составляют абсолютное большинство в кладах с примесью пражских грошей Карла IV, в большинстве случаев они являются основной частью смешанных кладов.

Отличительной чертой кладов с пражскими грошами второго периода является тот факт, что в них присутствуют гроши Вацлава IV наиболее позднего выпуска, для которого характерны следующие признаки: изображение короны на лиц. ст. вытянутое, верхняя бусина сливается с круговым ободком. Буквы внутренней легенды высокие до 5 мм, буква Н в слове ВЕНЦЕСЛАУС часто изображается в форме ворот, Сотгиснуто зеркально. На оборотной стороне — изображение льва с огромными лапами и когтями. Чешские нумизматы пришли к выводу, что этот тип пражских грошей был выпущен в последние годы правления Вацлава IV, а также после его смерти, во всяком случае после 1405 года.¹⁹

Т.к. в наших кладах, можно сказать, отсутствуют клады с монетами Иржи из Подебрад, а пражские гроши последующих за ним чешских правителей присутствуют в кладах XVI—XVII вв. как единичные экземпляры, можно предположить, что пражские гроши этого периода попали к нам до 1422 г., т.е. в какой-то определенный ограниченный временной отрезок.

Вопрос о том, каким образом пражские гроши в этот период попадали на территорию Литовского княжества — это сложный вопрос.

Он получил освещение в ряде моих статей. Здесь я не могу сейчас останавливаться на нем подробно, ограничусь лишь несколькими замечаниями.

Могли ли поступать пражские гроши в Литовское княжество в результате его балтийской торговли? Могли, но не в таком большом количестве и не в такой ограниченный промежуток времени. Ведь, как явствует из документов, пражские гроши не были главенствующей интернациональной монетой в балтийской торговле.²⁰ Пражские гроши, например, не упоминаются в Рижской долговой книге в перечне монетных и денежных названий²¹ или в Ревельских пошлинных книгах при перерасчете различных ден. знаков на любекскую валюту.²² Если они и упоминаются в данный период, т.е. в н. XV в., в торговых счетах, то значительно реже, чем турнозы, нидерландские гротены, гольдгульдены, стерлинги.

В денежном обращении Северной Европы пражский грош, повидимому, вообще не играл той роли, какую он играл в Центральной Европе.

¹⁹ St. Veselý, Nález v Jarošově nad Nežárkou. Num. sbor. VIII, 1964, str. 43.

²⁰ Например, Ц. Заттлер пишет, что в счетах среди упоминаемых монет больше всего прусских. Значительную роль играет фландрский фунт грошей. — C. Sattler, Die Handelsrechnungen des Deutschen Ordens, S. XXXIX.

²¹ Das Rigische Schuldbuch, S. 152—153.

²² W. Stieda, Revaler Zollbücher, S. X—XI.

Данные нашей топографии, а также исследования немецких нумизматов²³ свидетельствуют о незначительном количестве находок пражских грошей в Северной Германии, а также в северной части Польши. По литературе нам неизвестны находки пражских грошей в Скандинавских странах, входивших в орбиту деятельности ганзейских купцов.²⁴ Наконец в Прибалтике, исключая территорию Литвы, входящую в состав Вел. Литовского княжества, также неизвестны находки пражских грошей.²⁵

Очень характерным является расположение кладов с пражскими грошами: они отсутствуют по берегам международных водных артерий, какими являлись Припять и Зап. Двина. По этим рекам как раз осуществлялись связи с Ригой и Торунью. Не означены находками пражских грошей районы основных сухопутных торговых путей,²⁶ связывавших территорию Ордена с Литвой.

Более вероятным может показаться второе предположение о проникновении пражских грошей на территорию княжества в результате территориального обмена между ним и его соседями и передвижения пражских грошей от рынков к рынкам. Однако состав кладов с пражскими грошами, найденными в Литовском княжестве и, например, в Польше, не может служить подтверждением ланного положения. Среди польских кладов с пражскими грошами указанного времени выделяется группа, в которой гроши Карла IV являются датирующими. В Литовском княжестве подобных кладов нет. Польские клады Вацлава IV также отличаются от подобных кладов, найденных на территории Литовского княжества, тем, что примерно 19% среди них составляют клады с примесью пражских грошей более раннего чекана. Примесь этих монет в кладах — до 16%. Среди наших кладов лишь один содержит 98% монет Вацлава II и Яна Люксембургского.

Территориальный обмен, несомненно, предполагал бы присутствие в кладах монет той страны, с которой этот обмен совершается. Однако на

²³ E. H. Werther, Die Münzfunde zwischen Elb- und Wesermündung. HBN, N. 9/10, 1955/56, S. 81—127. Вертер отмечает, что встречаются клады с турнозами, но нет находок пражских грошей; A. Sühle, Die Münzverhältnisse in der Mark Brandenburg im 14. Jahrhundert. В кн. "Das Landbuch der Mark Brandenburg von 1375", herausg. von J. Schultze, Berlin 1940, S. 465—467. А. Зулé пишет, что многочисленные находки пражских грошей в Южной части Бранденбурга противопоставляются крайне редким их находкам в Укермарке, в северной части Бранденбурга; W. Schwandt, Westpreussische Münzfunde. В кн. "Beiträge zur Landeskunde Westpreussens. — Festschrift zum XV Deutschen Geografentag", Danzig 1905, S. 126—128. Из 54 кладов времени Немецкого Ордена до 1525 г. только один содержит пражский грош и то под сомнением.

²⁴ В Норвегии (см. публикации о норвежских кладах в Nordisk Numismatisk Årsskrift — NNÅ) только в кладе, найденном в 1912 г. в Навноу Родøj (около 150 монет + 8 обломков) и датированном приблизительно 1350 г., имеется "fa Jahan av Böhmen, greve af Luxemburg", т.е. монета Яна Люксембургского, чеканенная в Люксембурге (NNÅ, 1936, № 9, p. 17).

²⁵ Исключение составляет находка из Роньи Лиепайского р-на Латвийской ССР в погребении вместе с другими вещами, в частности, с рогом для вина, находились 3 подвески с остатками ушков. В роли этих подвесок были использованы 2 пражских гроша Вацлава II и один грош турнуа Филиппа II (1285—1314).

²⁶ K. Forstreuter, Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten. Königsberg 1931, S. 26.

территории Литовского княжества найдено лишь 2 клада, где вместе с пражскими грошами имеются польские монеты этого же времени. Эти два клада свидетельствуют о существовании экономических связей с Польшей, но еще не доказывают, что широкий приток в Литовское княжество явился результатом этих связей.

Исключая две первые возможности попадания пражских грошей в Литовское великое княжество, остается предположить, что они поступали туда непосредственно из Чехии. Ведь известно, что многие европейские страны, которые по той или иной причине не чеканили собственной грошевой монеты, использовали иностранную грошевую монету, в частности, пражские гроши, специально закупая их в Чехии.

Но это время, время гуситских войн, было крайне неблагоприятным для развития интенсивных торговых связей между Чехией и Литовским княжеством. Очевидно, существовали взаимоотношения какого-то другого характера, не торгового, вызвавшие усиленный приток чешского серебра в Литовское княжество.

А. В. Флоровский, отмечая интенсивность чешско-русских связей в период гусизма, пишет: *"Как раз первые десятилетия XV в. были временем интенсивных сношений Литвы с Чехией, порою политических планов и политических действий, соединявших эти две страны общностью интересов и устремлений."*

*К этому именно времени относится эпопея князя Сигизмунда Корибутовича, история призвания великого князя Витовта на чешский престол, сношения Свидригайла с вождями таборитов, участие чешских воинов в польско-литовской войне с Орденом и т. д.*²⁷

Литовские историки считают, что о политическом союзе гуситов с Литвой и Русью можно говорить начиная с 1413 г. Окончательно этот союз оформился после смерти Яна Гуса. Союз был обоюдновыгоден как Чехии, искавшей поддержку у врагов империи, и Литовскому княжеству, которое вело упорную войну с Орденом из-за Жемайтии.²⁸

Итак, политические интересы Литвы и Чехии вели их к сотрудничеству.

Как следствие политических связей и контактов, по нашему мнению, следует рассматривать и экономические взаимоотношения этих государств. В результате этих прямых контактов появилось чешское серебро в виде пражских грошей на территории Литовского княжества.

Пражские гроши обращались в качестве денег на территории Литовского княжества в течение всего XV и даже в XVI в. Доказательством этого служат многочисленные платежные документы XV–XVI в.в., где праж-

ские гроши выступают как основная монета в которой производились всевозможные платежи.

Нумизматический материал также рисует яркую картину обращения пражского гроша на территории Литовского княжества.

Пражский грош участвовал в повседневных мелких торговых сделках, о чем свидетельствуют многочисленные находки отдельных монет на городищах — *"потери из кошелька"*, находки в могильниках (умершего сопровождала та монета, которой он пользовался в обыденной жизни), незначительные размеры подавляющего большинства кладов. Из 92 кладов этого времени с указанным числом монет в кладе: 28 — с количеством монет от 1 до 10; 29 — от 10 до 100; 20 — от 100 до 300; 10 — от 300 до 1000; 5 — свыше 1000. По этим цифровым данным видно, что подавляющее большинство составляют маленькие и средние клады. Монеты, находящиеся в них, принадлежали не торговцам, а рядовым членам общества, что свидетельствует о большом обращении монеты в розничной торговле.

Одним из доказательств использования пражских грошей в денежном обращении Литовского великого княжества является расположение их кладов на внутренних путях, не связанных с международной торговлей. Основная масса кладов найдена на водных внутренних магистралях — по Днепру и его притокам, а также на сухопутных, ведущих в соседние земли; в Тверское княжество, в Псковские и Новгородские земли, в Рязанскую землю.

Наконец, в третий период пражские гроши встречаются в кладах не в качестве самостоятельной монеты, а как незначительная примесь к польским, литовским, немецким, шведским и другим монетам XVI–XVII в.в., обращавшимся на этой территории.

В подавляющем большинстве пражские гроши Владислава II и Фердинанда представлены в кладах одним экземпляром. В некоторых кладах XVI–XVII в.в. в качестве более ранней примеси содержатся пражские гроши Вацлава IV и даже Вацлава II.

Территориально эти клады обнаружены в белорусских и украинских землях, входивших в состав Речи Посполитой, некоторые — в пограничных с Россией землях. По составу данные клады близки кладами этого времени из собственно польских земель.

Таким образом, в третий период, в XVI–XVII в.в., ни о каком непосредственном поступлении пражских грошей из Чехии в русские земли речи быть не может.

²⁷ А. В. Флоровский, Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII в.в.). 1947, стр. 165.

²⁸ И. Дундулис, Дипломатическая и вооруженная борьба Литвы против Тевтонского Ордена и ее союз с гуситами в 1410–1422 гг. Автореферат кандидатской диссертации, Вильнюс 1955, стр. 9–10.

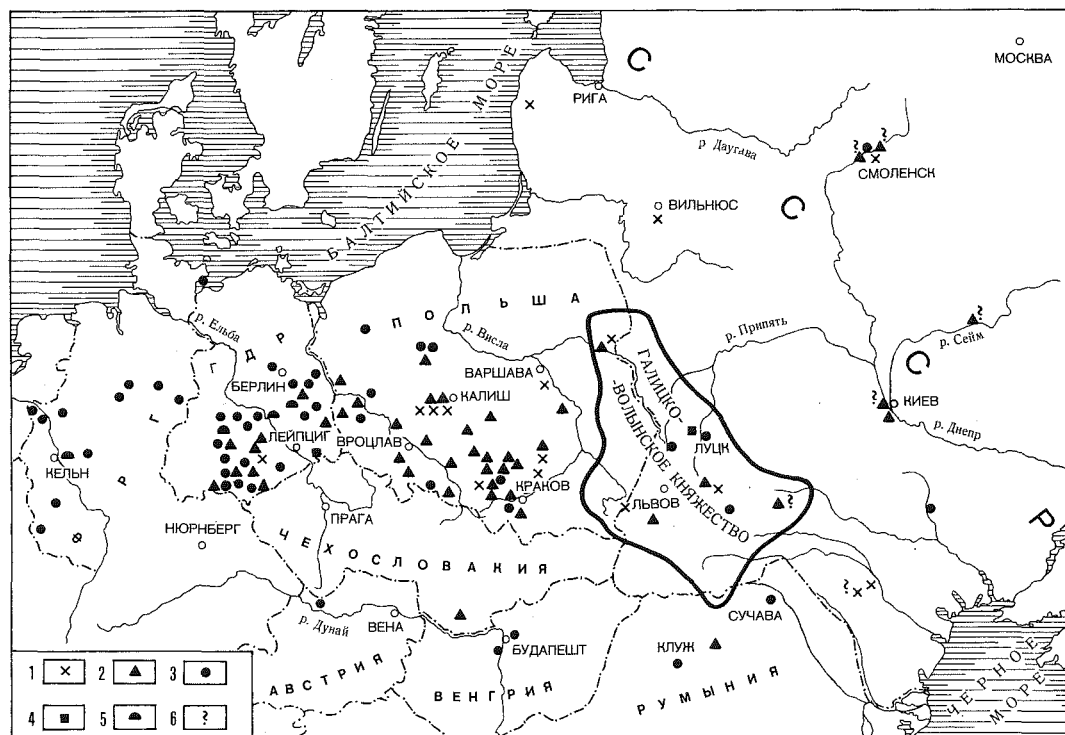

Рис 1. Карта находок пражских грошей первого периода. На территории Чехословакии находки необозначены, так как нет необходимости дублировать карту № 3–4 находок пражских грошей, составленную чешскими нумизматами и опубликованную в издании *Nálezů mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, t. II. Praha 1956.

1 – отдельные находки пражских грошей; 2 – клады пражских грошей; 3 – клады пражских грошей и других монет (слитков); 4 – клады с пражскими грошами, определенными недостаточно полно; 5 – клады с пражскими грошами, определенными недостаточно полно, и с другими монетами (слитками); 6 – правильность определения состава клада вызывает сомнение

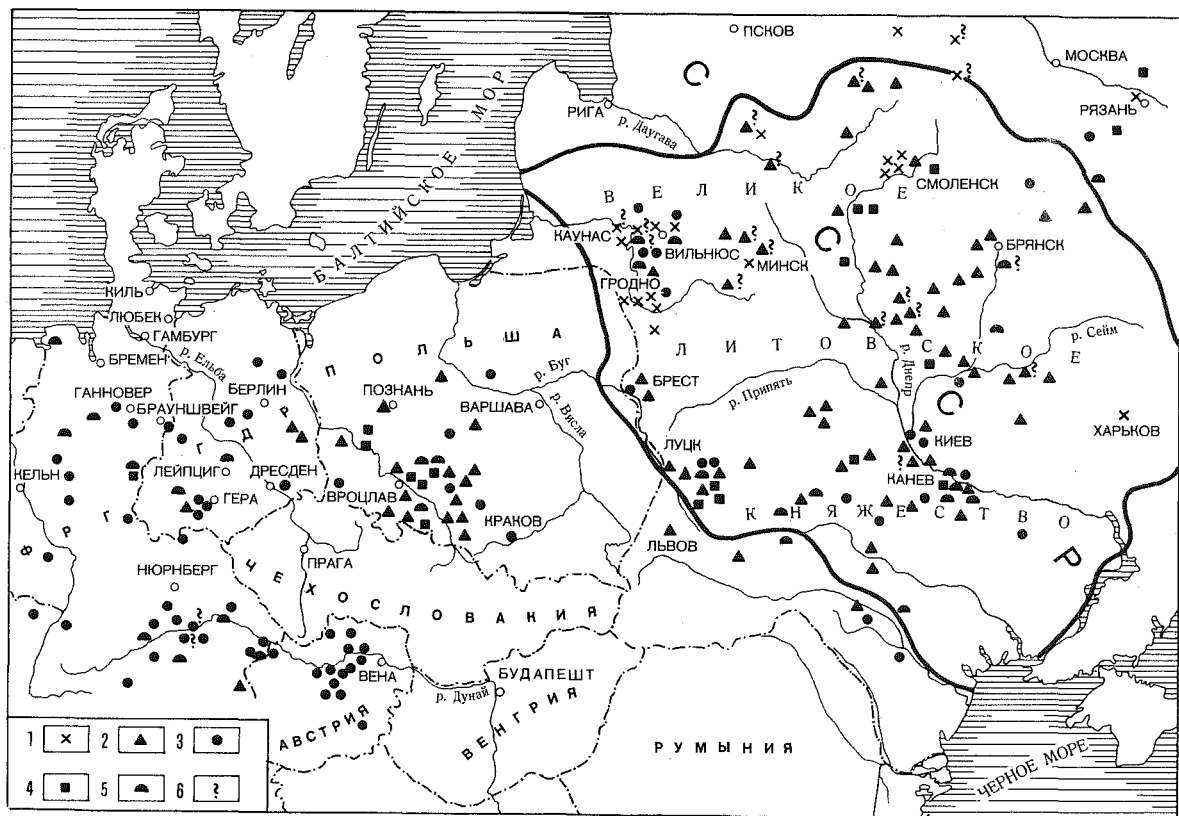

Рис. 2. Карта находок пражских грошей во второй период их бытования на территории СССР (условные обозначения см. рис.1) Вторая половина XIV – начало XV вв.

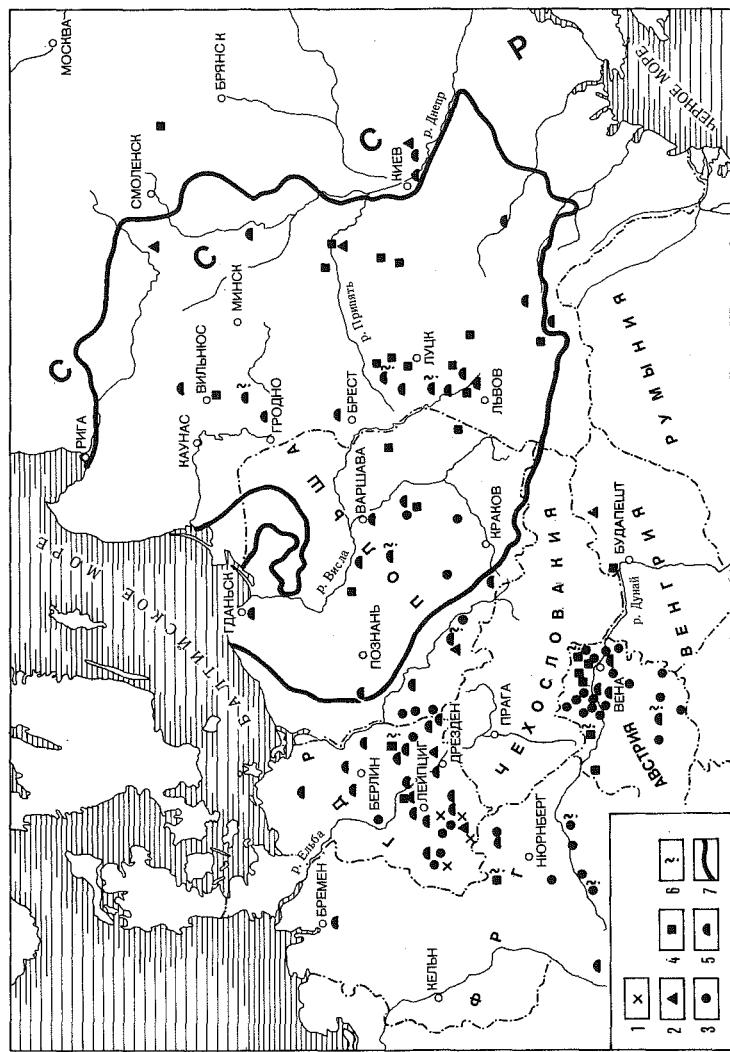

Рис. 3. Карта находок пражских грошей в третий период их обращения на территории СССР. 1 — отдельные находки пражских грошей, чеканенных во 2-ой половине XV — первой половине XVI в.в.; 2 — клады пражских грошей; 3 — клады 2-ой половины XV — первой половины XVI в.в. с пражскими грошами этого же времени; 4 — клады XVI—XVII в.в. с пражскими грошами XIV — начала XV в.в.; 5 — клады XVI—XVII в.в. с пражскими грошами 2-ой половины XV — первой половины XVI в.в.; 6 — пражские гроши в кладах не имеют точного определения; 7 — примерные границы Речи Посполитой ко времени разделов (XVIII в.)

Údobí a oblasti rozšíření pražských grošů na území SSSR

Studium nálezů pražských grošů na území SSSR se dosud omezovalo především na sledování jejich topografie. Řada závažných problémů tak zůstala nezodpovězena. Autorka se je pokusila řešit na základě všestranného rozboru 194 nálezových celků, srovnání nálezové situace na území SSSR s jinými evropskými oblastmi a pomocí svědectví písemných pramenů. Dospěla k názoru, že existovala tři údobí rozšíření pražských grošů, přičemž blíže vymezila území, pro něž bylo užívání pražských grošů v té které době charakteristické.

Nálezy prvního období obsahují pražské groše Václava II., Jana Lucemburského a Karla IV. Většina z nich byla objevena v bývalém haličsko-volyňském knížectví. Jejich výskyt potvrzuje existenci mezinárodních obchodních styků. Pražské groše v tomto údobí ještě nepronikly do oblastí, které nebyly svázány s mezinárodním obchodem. Podobně jako v jiných evropských oblastech lze však připustit, že i v jihozápadní Rusi byl pražský groš užíván při velkých platbách i uvnitř země.

Nálezy druhého období tvoří pražské groše Václava IV. Jejich počet prudce vzrůstá, přičemž v nich převládají ražby z pozdního období Václavovy vlády. Nálezy se vyskytují na rozsáhlém území litevského velkoknížectví. Velmi charakteristické je jejich rozložení při vodních tocích. Otázka, jak pronikaly pražské groše na území bývalého litevského velkoknížectví je složitým problémem. Vzhledem k tomu, že pražský groš nebyl mincí baltského obchodu a v peněžním oběhu severní Evropy nehrál takovou roli jako ve střední Evropě, zdá se, že jeho příliv byl výsledkem obchodu mezi knížectvím a jeho sousedy. Složení polských a litevských nálezů je však odlišné. Pražské groše se uplatnily v drobných obchodních stycích, což dosvědčuje i převaha malých a středních nálezů.

Ve třetím období byly pražské groše nepatrnou příměsí nálezů 16. a 17. století. Ve většině případů jsou v nich zastoupeny groše Vladislava II. a Ferdinanda I. jedním kusem. V některých nálezích se objevují i ražby Václava II. a Václava IV.

Pokud jde o hodnocení výskytu pražských grošů na území SSSR jako dokladu přímých styků tohoto území s českými zeměmi nelze vyloučit, že se v prvním období na jejich pronikání bezprostředně podíleli i čeští a slezští kupci. I z tohoto období známe ovšem nálezy pražských grošů z rozsáhlého evropského území, jímž procházely cesty mezinárodního obchodu, jehož prostředníkem byl pražský groš. V pozdější době nelze nálezy pražských grošů pokládat za svědectví přímých ekonomických styků obou oblastí.

GÖRLITZER FINANZBETEILIGUNG AM JOACHIMSTALER BERGBAU

Die mittelalterliche Bergbautheorie hatte zwei Grundlagen, eine geologische und eine, sagen wir, theologische. Die geologische: Man traute jedem sich vom umgebenden Gestein abhebenden Ganggestein Erzgehalt zu, vor allem, wenn die Wünschelrute des Rutengängers ausgeschlagen hatte. Die theologische Grundlage: der Glaube, dem frommen Bergmanne wüchse der Bergsegen entgegen, so wie er sich vor dem unfrommen zurückzöge oder von den Kobolden in Nickel und Kobalt verwandelt werde.

Finanzkräftige Görlitzer hatten, von diesen beiden Grundlagen ausgehend, bereits um 1500 in dem paläozoischen Kontakthof des Oberlausitzer Granodiorit-Lakkolöthen vergeblich nach Edelmetall gesucht, in zwei Fällen auf der Stadtflur selber. Die grössere Anlage heisst heute noch die Goldgrube, ist noch befahrbar, wird in gewissen Abständen auf Bruchgefahr untersucht und regte noch Ende des 18. Jahrhunderts einen gelehrten Zeitgenossen zu dem Vorschlage an, statt das Geld in der Lotterie anzulegen, den Bergbau in der Goldgrube, der in jedem Jahrhundert seit alters immer wieder neu begonnen worden war, aufzunehmen, *„ohne Grund hätten die Altvordern den kostspieligen Bau nicht unternommen.“* Auf den Schluss, dass sie ihn nicht ohne Not stets wieder hätten eingehen lassen, kam der gelehrte Herr wohl nicht.

Das Berggeschrei, das um 1516 aus dem böhmischen Erzgebirge bis nach Görlitz drang, traf nicht auf taube Ohren sondern fand willige Geldgeber, zumal damals Görlitz als Stadt der Oberlausitz unter der gleichen Krone Böhmen stand wie die erzgebirgische Fundstelle *„im Tale“*, an der schnell die neue Bergstadt Joachimstal (Jáchymov) entstand.

Mit dem Namen Joachimstal verknüpfen wir die Vorstellung einer grossen, aber doch übersehbaren Reihe von schönen und seltenen älteren Talern und allenfalls von einem erfolgreichen Bergbau auf dem Gebiet der Grafen Schlick. Der Eingeweihtere weiss, dass die hohen Erträge hier wie damals überall darauf beruhten, dass die auf eigene Rechnung und Gefahr Bergbau treibenden Eigenlehner abgelöst worden waren von finanzkräftigen Gewerkschaften, deren Gewerke Kuxe erwarben und den Bergbau von Lohnarbeitern treiben liessen. Wie eine

solche Finanzbeteiligung einer für die Verhältnisse des beginnenden 16. Jahrhunderts weitab gelegenen Stadt in allen ihren Verzweigungen in Erscheinung trat, zeigen uns die Amtsbücher und Akten des Ratsarchivs der Stadt Görlitz.

Unsere Grundlagen sind 1. die Briefbücher (*libri missivarum*) von 1518 bis 1528, 2. das Görlitzer Steuerbuch von 1528 und 3. die Akte "*Bergweg zu Görlitz*" Rep. I. S. 405 Nr. 5.

Die Briefbücher enthalten die Entwürfe von 48 Briefen nach Joachimstal in einer Jahresmenge von 3 bis 11, die grösste Menge aus dem Jahre 1518. Wir haben sie bis 1528, dem Ende der Schlickschen Münzhoheit in Joachimstal, bearbeitet, und in elf Briefen von 1518 bis 1520 Angaben über angelegtes Geld gefunden. Der Empfänger und zuletzt das unrühmliche Objekt dieser Briefe ist fast ausnahmslos der Joachimstaler Faktor oder Verleger Thomas Schnee (Schne, Schneh, Schnehe) "*sust Czolner genant*". Wir nennen in kürzester Form ihren Inhalt:

1. 1518 Juni 17. Der Rat zu Görlitz sendet dem Thomas Schnee auf St. Joachimstal 31 fl. R. für einige gekaufte Teile und bittet um Vertretung der Görlitzer Interessen.
2. 1518 August 21. Geldsendung von 10 fl. R. an T. S. für Kuxe.
3. 1518 Sept. 2. An T. S. wegen der neulich gesandten 10 fl. R.
4. 1518 Oktober 7. Vorankündigung der Sendung einiger 100 fl. R. an T. S.
5. 1518 Oktober 9. Der R. z. G. sendet dem T. S. 250¹/2 fl. R. zur Anlage im Bergbau.
6. 1518 November 8. An T. S. wegen Anlage von 40 fl. R.
7. 1518 Dezember 1. Anweisung an T. S., zunächst keine weiteren Kuxe zu kaufen.
8. 1519 Feb. 13. Sendung von 39 fl. R. an T. S. zum Ankauf von 2 Kuxen.
9. 1519 Feb. 14. An den Grafen Schlick betr. einen Kux im Wert von 10 fl.
10. 1520 Februar 22. Beschwerde an den Grafen Schlick wegen Übergriffen und Flucht des Thomas Schnee.
11. 1520 Februar 22. Der R. z. G. an den in Joachimstal weilenden Görlitzer Münzmeister wegen Betrügereien des flüchtigen Thomas Schnee.

Das Görlitzer Steuerbuch von 1528 enthält eidliche Vermögenserklärungen zum Zwecke der Türkensteuer. Darin steht bei 60 Einwohnernamen der Vermerk "*kux*", ferner dessen Steuerwert, ausserdem bei 33 Namen der gezahlte Steuerbetrag für diese Kuxe.

Vereinzelte lesen wir hier die Namen der auch in den Briefbüchern immer genannten Joachimstaler Fundgruben Lazarus, St. Jörgen, St. Hedwig, Schnarrenpeter. Dass die Kuxinhaber ohne Ortsangabe am Bergbau ausserhalb Joachimstal beteiligt waren, ist möglich. Wahrscheinlicher ist jedoch, dass sämtliche oder die meisten Bürger ihr Geld am gleichen Ort anlegten. Es empfahl sich schon der Verkehrsverhältnisse halber. Da alle Rechtsgeschäfte, auch Finanzgeschäfte, nur rechtskräftig waren, wenn sie über den Rat der Stadt gingen, spricht das noch mehr für einheitliche Anlage der Gelder.

Ausnahmsweise besitzen die Gewerke einen halben oder zwei Kuxe. Der normalerweise immer wieder auftretende Vermerk "*kux*" sagt nichts über die Anzahl aus. Der Bürger Hieronymus Schneider ist z. B. im Jahre 1523 Aufkäufer von 4 1/2

Kuxen anderer Görlitzer Gewerke, tritt aber im Steuerbuch nur mit dem einfachen Vermerk "*kux*" auf.

Der deklarierte Wert des Kuxbesitzes beträgt im Ausnahmefalle "*nichts*". Als Kleinbesitzer mit Kuxbesitz im Wert von 4 Mark nennen wir den Goldschmied Florian Stoss, den unberühmten Sohn seines berühmten Vaters, des Bildschnitzers Veit Stoss. Der Durchschnittswert des Kuxbesitzes beträgt einige zehn Mark, ausnahmsweise einige hundert, im Höchsthalle 1500, 2000, 3200 und 5500 Mark. Gemeint sind Zählmark im Werte rund eines Goldguldens, 1 Mark = 48 böhmische Kleingroschen zu je 7 kleinen Pfennigen. Laut Steuerbuch beträgt der Gesamtwert der Görlitzer Kuxe 18 579 Mark.

Bei 33 von den 60 Gewerke steht der gezahlte Steuerbetrag für den Kux. Bei den fehlenden 27 heisst es in wenigen Fällen ausdrücklich, dass sie keine Steuer zahlen, also trotz deklarierten Wertes ihres Kuxbesitzes keine Ausbeute genossen haben. Das schliesst ein für alle mal aus, dass der im Steuerbuch deklarierte Wert der Kuxe Ausbeute meinen kann. Wir stellen uns die Aufgabe, die Beziehung zwischen Kuxvermögen und Steuerbetrag zu ermitteln. Der Steuersatz, der dem gesamten Steuerbuche zu Grunde gelegt ist, beträgt 30 (kleine Görlitzer) Groschen von 100 (Görlitzer) Mark zu je 48 Groschen, also einen Groschen Steuer von 160 Groschen Vermögen = 0,625%. Dieser Steuersatz tritt aber in den genannten 33 Fällen für die Kuxe niemals in Kraft. Ferner werden von Kuxen gleich hoch deklarierten Wertes ganz verschiedene Steuerbeträge erhoben. Fünf Bürger mit Kuxbesitz im Wert von je 20 Mark zahlen 2 oder 4 oder 6 Groschen Steuer. Fünf Gewerke mit Kuxbesitz im Wert von je 30 Mark zahlen ebenfalls 2 oder 4 oder 6 Groschen, einer auch nur 11 Pfennig. 5 Schock Groschen sind die Steuer für Kuxbesitz im Werte von 2000 Mark wie von 3200 Mark. Es hätte nichts zu besagen, wenn der hohe Wert des Kuxbesitzes auf eine Vielzahl von Kuxen zurückzuführen wäre; der Steuersatz 0,625% oder 30 Groschen auf 100 Mark bleibt gleich.

Freilich konnte alle durch den Eid gebotene Gewissenhaftigkeit bei der Selbsteinschätzung des Vermögenswertes und bei der Feststellung des Steuerbetrages nicht die mangelhafte Rechenfertigkeit des Bevölkerungsdurchschnittes ersetzen; doch derart grosse Unterschiede können keine Rechenfehler sein. Vielleicht ist es allenfalls zulässig, anzunehmen, dass die verhältnismässig hohe Versteuerung des Kleinbesitzes an Kuxen auf geringer Rechenkunst beruht, die den Inhaber veranlasste, lieber nach oben aufzurunden, als durch Abrundung zu seinem Vorteil sein Gewissen zu belasten.

Wollen wir den tatsächlichen Wert des Kuxbesitzes ermitteln, der, wie wir sahen, dem deklarierten Wert zweifellos nicht gleich ist, so müssen wir von dem Steuerbetrag und dem Steuersatz 1:160 ausgehen. Der gezahlte Steuerbetrag für Kuxe ist zweifellos, wie für jeden anderen Vermögenswert, der 160. Teil von dessen eigentlichem Nutzwert, auch wenn er von dem deklarierten Werte abweicht. Er ist aus dem Steuerbuch nicht zu ersehen, wohl aber zu errechnen, indem man den Steuerbetrag mit 160 multipliziert. Dieser Steuerwert setzt sich unseres Erachtens zusammen aus der sämtlichen Ausbeute die der Kuxbesitzer dem gegenwertigen Inhaber bisher eingebracht hat. Der deklarierte Wert der Kuxe hätte demnach mit

TABELLE

Görlitzer Kuxbesitz und seine Versteuerung 1528

Deklariertes Wert der Kuxe laut Steuerbuch 1528 (= Anlagekapital = Kaufpreis plus Zubussen?)	Steuerbetrag für Kuxe laut Steuerbuch 1528	Mutmasslicher Nutzwert (Gesamtwert aller Ausbeute?) B × 160	Mutmassliche Verzinsung des Anlagekapitals in Prozenten C : $\frac{A}{100}$
A	B	C	D
400 Mark	1 Mark	160 Mark	40 %
15 Mark	—	—	—
9 Mark	—	—	—
3200 Mark	5 Schock	1000 Mark	31 %
30 Mark	6 Groschen	20 Mark	66 $\frac{2}{3}$ %
162 Mark	7 Groschen	23 $\frac{1}{2}$ Mark	16,5 %
40 Mark	6 Groschen	20 Mark	50 %
pro nihilo	—	—	—
700 Mark	3 Mark	480 Mark	68,5 %
30 Mark	—	—	—
10 Mark	—	—	—
2 Kux nihil	—	—	—
80 Mark	4 Groschen	13 $\frac{1}{3}$ Mark	16 $\frac{2}{3}$ %
„schuldig auch die Kux“			
3 Mark	1 Groschen	3 $\frac{1}{3}$ Mark	111 %
„weiss ihn nicht zu würdigen“			
20 Mark („sein Teil“)	6 Groschen	20 Mark	100 %
20 Mark	—	—	—
3 Mark	—	—	—
20 Mark	4 Groschen	13 $\frac{1}{3}$ Mark	66 $\frac{2}{3}$ %
12 Mark	—	—	—
20 Mark ($\frac{1}{2}$ Kux)	2 Groschen	6 $\frac{2}{3}$ Mark	33 $\frac{1}{3}$ %
nihil	—	—	—
40 Mark	6 Groschen	20 Mark	50 %
100 Mark	10 Groschen	33 $\frac{1}{3}$ Mark	33 $\frac{1}{3}$ %
4 Mark	—	—	—
4 fl. R.	—	—	—
3 Mark	—	—	—
5 Mark	—	—	—
800 Mark	96 Groschen	320 Mark	40 %
100 Mark	—	—	—
150 Mark	—	—	—
30 Mark	—	—	—
20 Mark	6 Groschen	20 Mark	100 %
18 Mark	5 Groschen	16 $\frac{2}{3}$ Mark	87 %

1000 Mark	—	—	—
5500 Mark	—	—	—
110 Mark	7 Groschen	23 $\frac{1}{2}$ Mark	21 %
1000 Mark	—	—	—
120 Mark	15 Groschen	50 Mark	42 %
900 Mark	36 Groschen	120 Mark	13 %
18 Mark	4 $\frac{1}{2}$ Groschen	15 Mark	83 %
30 Mark	11 Pfennig	5 $\frac{1}{2}$ Mark	17 %
20 Mark	4 Groschen	13 $\frac{1}{2}$ Mark	66 $\frac{2}{3}$ %
10 Mark	—	—	—
30 Mark	—	—	—
2000 Mark	5 Schock	1000 Mark	50 %
50 Mark	—	—	—
60 Mark	6 Groschen	20 Mark	33 $\frac{1}{3}$ %
10 Mark	2 Groschen	6 $\frac{2}{3}$ Mark	66 $\frac{2}{3}$ %
30 Mark	2 Groschen	6 $\frac{2}{3}$ Mark	22 %
600 Mark	$\frac{1}{2}$ Mark	80 Mark	13 %
pro nihilo	—	—	—
1500 Mark	4 Mark	640 Mark	42 %
30 Mark	4 Groschen	13 $\frac{1}{3}$ Mark	44 %
8 Mark	4 Groschen	13 $\frac{1}{3}$ Mark	166 $\frac{2}{3}$ %
75 Mark	7 Groschen	23 $\frac{1}{3}$ Mark	31 %
30 Mark	6 Groschen	20 Mark	66 $\frac{2}{3}$ %
400 Mark	$\frac{1}{2}$ Mark	80 Mark	20 %
11 594 Mark	ca. 27 Mark	ca. 4320 Mark	ca. 37 %

A	B	C	D
---	---	---	---

der Berechnung des Steuerbetrages nichts zu tun, sondern wir vermuten darin den Gesamtbetrag des Kaufpreises und aller Zubussen des gegenwärtigen Besitzers.

Die Richtigkeit unserer Auffassung vorausgesetzt, können wir aus dem im Steuerbuch deklarierten Wert der Kuxe in seiner Beziehung bzw. seinem Wertverhältnis zu dem 160fachen des Steuerbetrages den Prozentsatz des seit Erwerb der Kuxe bis zum Tag der Steuerveranlagung erzielten Gewinnes errechnen.

Exakte Ergebnisse sind nicht zu erwarten. Die an sich gewissenhaft gemachten Angaben ermöglichen nicht mehr als den Versuch, sich durch mühsames Hineindenken in die damals selbstverständlichen, aber für uns Menschen von heute krausen Gedankengänge der Deklarationspflichtigen von Jahre 1528 zu versetzen. Nennen wir ein paar Beispiele. Der Kux der Görlitzer Gewerken „Bernt Bernts kynder“ im Wert von 400 Mark ist steuerpflichtig mit 1 Mark. Das 160fache der Steuer beträgt 160 Mark. Diese 160 Mark wären der Nutzwert des Kuxbesitzes. Da der Kux aber mit einem Wert von 400 Mark deklariert ist, so beträgt der Zinssatz des Nutzwertes 40% des deklarierten Wertes; denn 160 Mark sind 40% von 400 Mark. — Ein Steuerbetrag von 5 Schock Groschen für einen deklarierten Wert von 2000 Mark entspricht einem Steuerwert (5 Schock × 160) von 1000 Mark, also einer Verzinsung von 50%. — Ein Steuerbetrag von 4 Groschen für einen deklarierten Wert von 8 Mark entspricht einem Steuerwert (4 Groschen × 160) von 640 Groschen = 13 $\frac{1}{3}$ Mark, also 166 $\frac{2}{3}$ %.

Die in obenstehender Tabelle erfassten 33 Gewerken haben ein Vermögen an Kuxen im deklarierten Wert von 11594 Mark. Die gesamte Kuxsteuer dieser 33 Gewerken beträgt rund 27 Mark. Legt man den Steuersatz 1:160 auch für diese Kuxe zu Grunde, so errechnet sich daraus, dass von den deklarierten 11594 Mark Kuxvermögen nur rund 4320 Mark steuerpflichtig gewesen sein können. Daraus errechnet sich als Nutzwert des deklarierten Kuxvermögens eine Verzinsung von 37%.

Es bleibt zu beachten, dass, nach unserer Annahme, diese 37% Verzinsung als der Kuxertrag der zehn Jahre von 1518 bis 1528, also der besten Jahre des Joachimstaler Bergbaues, anzunehmen sind. Wenn wir von 3 1/4 Millionen Talern hören, zu denen die Grafen Schlick ihr Joachimstaler Silber vermünzt haben, – zufällig gerade bis zum Jahre der Anlage unseres Görlitzer Steuerbuches, – und zu denen bis zum Jahre 1561 weitere rund 8 Millionen unter königlichem Namen geprägte Joachimstaler Guldengroschen = Taler traten, so sollten uns die eben genannten Zahlen nachdenklich machen. Elf Millionen Taler Ausprägung sind nicht elf Millionen Taler Gewinn.

*

Wie die Praxis aussah, ergeben zwei zufällig in der Akte „Bergwerk zu Görlitz“ erhaltene Berichte, wie sie die Verleger an jedem Quartal zu erstatten hatten. Wir sind schon glücklich, dass sich wenigstens zwei Verlegerberichte, vom Quartal Lucie 1559 und vom Quartal Trinitatis 1560, im Görlitzer Ratsarchiv erhalten haben. Ausser der Finanzlage erfahren wir die Namen der für den Abbau verantwortlichen Schichtmeister und die Namen der Bergteile, Fundgruben und Stollen, die damals, als der Ertrag bereits abzuklingen begann, Görlitzer Bürgern gehörten.

Abrechnung 13. Dezember 1559

des Verlegers Hanns Weyh für den Rat zu Görlitz
über 4 Bergteile, 9 Stollen, 6 Schichtmeister.

1 Gulden (fl) = 24 Weissgroschen (wgr). 1 wgr = 7 Weisspfennig (wpf)
Einnahme bezw. Guthaben 19 fl 8 wgr 3 1/2 wpf
Ausgabe 6 fl 17 wgr
Ausbeute bezw. Guthaben 12 fl 15 wgr 3 1/2 wpf
Verlegerlohn 12 wgr

Niclasperck

2 Kux Ober nächste Mass nach Helias. Schichtmeister Hans Besolt.
1 fl 8 wgr Zubusse

2 Kux St. Andreas Fundgrube. Schichtmeister Jacob Wonsidler.
1 fl Zubusse

7 Kux Ober nächste Mass nach Roten Gang. Schichtmeister Georg Heidler.
1 fl 4 wgr Zubusse

Schottenperck

1 1/2 Kux St. Helena Hubers Lehen. Schichtmeister Michel Rab.
1 fl Zubusse

4 Kux St. Albrecht Hülf Gotis Stolln. 4 Talergroschen Ausbeute.

Türckner

3/4 Kux St. Johannis Täufer und Becken Fundgrube. Schichtmeister Hans Wiebel.
9 wgr Zubusse

Arlsperck

4 Kux Ober fünfte Mass nach der schönen Maria Gegentrum. Schichtmeister Hans Hupfauff.
1 fl 8 wgr Zubusse

Abrechnung 9. Juni 1560

des Verlegers Johann Weyhe für den Rat zu Görlitz
über 5 Bergteile, 11 Stollen, 6 Schichtmeister.

Einnahme bezw. Guthaben 28 fl 2 wgr 3 1/2 wpf
Ausgabe 18 fl 13 wgr
Ausbeute bezw. Guthaben 9 fl 13 wgr 3 1/2 wpf
Verlegerlohn 18 wgr
Botenlohn 15 wgr

Niclasperck

2 Kux Ober nächste Mass nach Helias. Schichtmeister Hans Besolt.
1 fl 8 wgr Zubusse

2 Kux St. Andreas Fundgrube. 4 Talergroschen Ausbeute

7 Kux Ober nächste Mass nach Roten Gang. Schichtmeister Georg Heidler.
2 fl 8 wgr Zubusse

Schottenperck

1 1/2 Kux St. Helena Hubers Lehen
1 1/2 Talergroschen Ausbeute

4 Kux St. Albrecht Hülf Gottes Stolln
4 Talergroschen Ausbeute

2 Kux St. Jorgen Fundgrube

Türckner

3/4 Kux St. Johannes Täufer und Pecken Fundgrube. Schichtmeister Hanns Wiebel
12 wgr Zubusse

Arlsperck

4 Kux Ober fünfte Mass nach der schönen Maria Gegentrum. Schichtmeister Andres Pfeyl.
2 fl 8 wgr Zubusse

Wernersperck

32 Kux St. Heliseus Görlitzer Stolln samt der unter vierten Mass nach S. Margaretha im Reichen Trost.
Bergmeister Hanns Besolt.

8 fl Zubusse

16 Kux Unter ander dritte Mass nach St. Margaretha im Reichen Trost.
2 fl 16 wgr Zubusse

Unsere freiwillige Einschränkung, das Görlitzer Archivmaterial zum Thema Joachimstal einzig nach dem finanziellen Gesichtspunkt Zubusse und Ausbeute zu erschliessen, soll nicht den Eindruck erwecken, als ob es damit bereits vollständig ausgewertet wäre. Wir wollen einzig zeigen, wie ein einst berühmter Bergbau als Grundlage einer bahnbrechenden Münzprägung in kleinem Masse das Wirtschaftsleben unserer Stadt Görlitz gestalten half. Von besonderem Wert wird für uns sein, ob die von uns angewandte Methode, aus unvollständigen Angaben die Höhe des wirtschaftlichen Ertrages und die Verzinsung des Einsatzes zu ermitteln, der Kritik standhalten wird.

Finanční podíl Zhořelce na jáchymovském dolování

U jáchymovských šlikovských tolarů známe výjimečně nejen vlastní ražby a místo jejich vzniku, ale i zdroj suroviny, na jehož základě vznikly. Naproti tomu o hospodářských procesech a možnostech zisku při dolování stříbra přemýšlíme stále ještě málo.

Finanční podíl Zhořelce na jáchymovské těžbě stříbra v počátcích 16. století ukazují úřední knihy a aktový materiál, které jsou uloženy v městském archivu ve Zhořelci: 1. Knihy listů (Libri missivarum) z roku 1518 a dále; 2. Zhořelecká daňová kniha z roku 1528; 3. Akta „Bergweg zu Görlitz“ Rep. I., str. 405, č. 5.

Listy zasílané ze Zhořelce do Jáchymova se většinou týkají peněžních částek, posílaných zhořeleckému důvěrníkovi pro nákup důlních podílů a později zpronevěry peněz, jíž se tento důvěrník dopustil. Ojedinele v nich čteme jména jáchymovských dolů.

Zhořelecká daňová kniha obsahuje přísedná prohlášení o výši majetku pro účely turecké daně. U jmen šedesáti obyvatel je uvedena poznámka „důlní podíl“ a jeho daňová hodnota, ale jen u 33 jmen se uvádí daňová částka zaplacená za tyto podíly. U jednotlivých podílů je ve výjimečných případech jejich hodnota vyjádřena slovem „nic“; jinak kolísá mezi 4 a 5500 hřivnami. Myslí se tu početní hřivna o 48 groších (1 groš = 7 malých feniků). Daňová sazba činila 30 grošů ze 100 hřiven, tj. 1/160 nebo 0,625 %.

Celková hodnota zhořeleckých důlních podílů v Jáchymově činila 18 579 hřiven. Zdaňovány byly ale pouze podíly o celkové hodnotě 11 594 hřiven. Zbývajících 7 000 hřiven bylo zřejmě nezdaněno, protože nepřinášely zisk. U podílů téže hodnoty jsou uváděny zcela různé daňové sazby, zřejmě podle výše výnosu. Za užitečnou hodnotu se počítá výnos 37 %. Protože se ale dělí na období deseti let, můžeme počítat s ročním zúročením ve výši 3,7 %. Ve skutečnosti je tato sazba příliš vysoká, protože 7 000 hřiven bez výnosu není zahrnuto do počtu.

Dvě náhodně dochovaná čtvrtletní vyúčtování v aktech „Bergweg zu Görlitz“ ukazují, jak vypadala praxe. Ze všech uváděných dolů vynesl jen jediný v kvartálu Lucie 1559 čtyři tolary a v kvartálu Trinitatis 1560 devět a půl tolaru. Výnos řady dalších dolů nestačil krýt výdaje; bylo třeba na ně finančně přispívat.

Slyšíme-li o třech a čtvrt miliónech tolarů, které razili Šlikové do roku 1528 (náhodou je to i rok založení zhořelecké daňové knihy), k nimž přibylo do roku 1560 ještě dalších osm miliónů, ražených ve jménu panovníkově, měli bychom se nad získanými čísly více zamyslet: jedenáct miliónů ražených tolarů neznámá ještě jedenáct miliónů zisku. Vyhledky na zisk byly menší, než při dnešních sázkách v loterii.

K PRVNÍM DNŮM ČINNOSTI ČESKOBUDĚJOVICKÉ MINCOVNY
V ROCE 1569

V první polovině 16. století byly v Čechách v provozu tři královské mincovny – v Praze, Kutné Hoře a Jáchymově, která zprvu několik let pracovala jako šlikovská mincovna. K nim přistoupila v druhé polovině 16. století čtvrtá mincovna v Českých Budějovicích, která znovu zahájila svou činnost v roce 1569. V letošním roce jsme si mohli připomenout čtyřtřetí výročí zahájení mincovní výroby v českobudějovické mincovně v tolarovém údobí, které tak bylo vhodnou příležitostí k novému hlubšímu studiu historie českobudějovické mincovny v letech 1569–1611.¹ Nové zkoumání archivního materiálu nás seznámilo s mnohými dosud neznámými fakty, které nejen doplnily dosavadní znalosti, ale nejednou i pozměnily vyslovené názory na některé otázky.

Z dochovaných dokladů víme, že koncem července 1569 byla českobudějovická mincovna plně připravena k zahájení výroby.² Jan Newald kladl počátek její činnosti k 4. srpnu 1569, aniž by uvedl, o který pramenný doklad opřel toto své tvrzení.³ Rovněž Josef Smolík datoval zahájení mincovní výroby v Českých Budějovicích ke stejnému dni a odvolával se na latinsky psanou pamětní listinu budějovické městské rady ze 7. června 1577, v níž bylo zaznamenáno, že dne 4. srpna 1569 zahájila v jedné části dominikánského kláštera českobudějovická mincovna svou práci. Smolík tehdy uvedl, že tato listina byla objevena spolu s jinými písemnostmi při opravě bání věže ve 30. letech 19. století bez poukazu na místo jejího archivního uložení.⁴ Naše pátrání po uložení originálu této listiny bylo bezvýsledné. Díky laskavosti pracovníka Jihočeského muzea K. Pletzera jsem však měl možnost seznámit se s opisem této listiny, který byl pořízen podle znění originálu 18. srpna

¹ Srov. k tomu nové monografické zpracování L. Nemeškala, Českobudějovická mincovna v letech 1569–1611, České Budějovice 1969. – Tento příspěvek byl napsán v roce 1969.

² L. Nemeškál, l. c., str. 31.

³ J. Newald, Das Österreichische Münzwesen unter den Kaisern Maximilian II., Rudolph II. und Mathias, NZ XVIII, 1885, str. 220.

⁴ J. Smolík, O mincovně v Budějovicích Českých, PA XIX, 1900/01, str. 243–244.

1848, patrně proto, že originální listina byla ve velmi neutěšeném stavu.⁵ Text, který se bezprostředně dotýká mincovny v Českých Budějovicích, je v opisu listiny zaznamenán takto: „Anno a nativitate Christi 1569 die 4 mensis Augusti officina monetaria ex parte monasterii est facta, ... primum facto taleri qui valebant sexaginta cruciferos. Magister Monetae fuit Thobias Gebhart et suius collega Wardein Johannes Matthes. Illi floreni argentei seu thaleri multum argenti puri continebant. Marca 14 uncias et 16 grana continebat.“ Na základě tohoto údaje je možno odpovědně říci, že českobudějovická mincovna zahájila provoz 4. srpna 1569.

Druhý údaj, který se rovněž dotýká počátků českobudějovické mincovny v roce 1569, publikoval Reinhold Huyer ve své studii o českobudějovické mincovně v 16. století.⁶ R. Huyer s odkazem na znění českobudějovického radního protokolu z r. 1569 napsal, že první ražby českobudějovické mincovny byly odevzdány městské radě 7. srpna 1569, aniž by se zmínil o datu zahájení mincovní výroby v Českých Budějovicích (4. srpna), které již dlouho před ním uvedli do literatury J. Newald a J. Smolík. Při podrobném studiu radního protokolu z roku 1569, z let předcházejících i následujících, nenašel jsem Huyerem citovaný údaj. Podle našeho soudu je možné pravděpodobné vysvětlení této nesrovnalosti. Reinhold Huyer uzavřel řadu německých archivářů, spravujících městský archiv v Českých Budějovicích, odkud odešel v roce 1919,⁷ a svou studii o českobudějovické mincovně uveřejnil sedm let po odchodu z archivu.⁸ Archivářskou funkci opustil patrně s nemalou mírou zatrpklosti a pocitu ukřivdění, které se mohly promítnout do jeho dalšího postoje vůči archivu potud, že asi přestal archiv navštěvovat i z badatelského zájmu. Není proto vyloučeno, že v této době uveřejňoval své příspěvky asi na základě vyexcerpovaného archivního materiálu, kdy údaje pramenů si neověřoval dalším přímým archivním studiem. Proto patrně i jeho práce o českobudějovické mincovně byla otištěna bez poznámkového aparátu a pouze v úvodu R. Huyer přehledně poznamenal (str. 123), z kterých pramenů a literatury čerpal fakta pro svou studii. Nelze se však domnívat, že by R. Huyer – při pracovní serióznosti i znalosti českobudějovického archivu – uvedl tento závažný údaj bezdůvodně. O správnosti našeho názoru svědčí kronika pekařského mistra Lukáše Bernarda Schneidera, který žil v Českých Budějovicích v letech 1717 až 1782.⁹ I když jde o kronikáře, který svou

⁵ Děkuji pracovníku Jihočeského muzea Karlu Pletzerovi CSc. za umožnění studia; opis listiny je uložen v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích ve sbírce rukopisů. Text týkající se mincovny je na fol. 4b a 5.

⁶ R. Huyer, Die Münzstätte in Budweis und der Rudolfstädter Bergbau, NZ 19 N. F., 1926, str. 127, 128.

⁷ M. Volf, Popis městských archivů v Čechách, Praha 1947, str. 35 (zprávu o českobudějovickém archivu napsal B. Janoušek).

⁸ Srov. k tomu pozn. 6.

⁹ OA České Budějovice, fond MAČB, sign. D 102. – Schneiderova kronika má název: „Kurtze Beschreibung von Ursprung und Anfang der königlichen befreiten Berg-Stadt Böhmisch Budweis wie und wan solche sambt denen daselbst befindlichen Klöstern, Spitaal und Kirchen erbauet, was sie von Grundstücke an Dörffern, Aeckern, Wissen, Teicht – und Waldungen besitzt, wie ihr solche zukommen und endlich was sich zu verschiedenen Zeiten daselbst Denckwürdige zugetragen und ereig-

kroniku psal v době dosti vzdálené od založení českobudějovické mincovny, je pro naše zkoumání závažným pramenem, poněvadž L. B. Schneider napsal v textu kroniky, že použil pro svou práci kroniku Františka Machnického, českobudějovického měšťana, žijícího v 16. století; Machnického kronika se však do dnešních dnů nedochovala.¹⁰ František Machnický, který žil v letech 1513 – 1583, mohl by být pro nás informátorem, jehož svědectví bychom museli považovat za závažná. L. B. Schneider zapsal ve své kronice na fol. 414 g údaj, který podle vlastních slov přejal z českobudějovické kroniky F. Machnického: „Anno 1569 umb Jacobi (25. července) ist die Münze in Budweis eingerichtet verden, und den Sonntag vor Laurenti (7. srpna) ist der erst Phunttner einen ehrsammen Rath verehret vorden.“ Tím Huyerův údaj o tom, že první ražby z českobudějovické mincovny byly předloženy radě města 7. srpna 1569, se plně potvrdil a není vyloučeno, že jej Huyer čerpal právě ze Schneiderovy kroniky či jiných českobudějovických kronik, kde je ve stejné nebo poněkud obměněné podobě uveden.

Shrneme-li nyní naše poznatky, můžeme říci, že českobudějovická mincovna zahájila výrobu 4. srpna 1569 a 7. srpna 1569 opustily mincovnu první její ražby.

net. Aus vielen Zerstreuten Schrifften versamlet von Lucas Bernard Schneider, bürgerlichen Beckhenmeister allda.“ – Schneiderova kronika je napsána ve dvou svazcích. První díl shrnuje vše, co si Schneider zjistil a sepsal do roku 1760, druhý díl je pokračováním autorových zápisků z let 1760 – 1780. Obě knihy pak L. B. Schneider ještě jednou přepsal do jediného svazku, který je uložen ve sbírce rukopisů Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, sign. R 1. – Srov. k tomu K. Pletzer, Tři drobné českobudějovické kroniky ze 16. století, Jihočeský sborník historický XXXIV, 1965, str. 179 – 194, zvl. str. 182.

¹⁰ Svědčí o tom poznámka, kterou napsal L. B. Schneider za fol. 182 kroniky: „Da mir nach der Zeit ein altes Buch (so ein gewisser Frantz Machnuczky, so Anno 1513 alhier geboren, und anno 1545 das Burgerrecht erhalten, beschrieben zu Handen kommen in welchen ich Folgendes das Rudolphstädtterisches Bergwerckh betreffend, verzeichnet gefunden, als habe solches hiemit beysügen wollen...“ – Obdobnou poznámku můžeme čísti na fol. 414a: „Oben nach dem 182 Bladt habe angemercket, dass mir ein alt geschriebenes Buch zu Handen kommen, in welchen ich auch Nachfolgendes verzeichnet gefunden“, za níž následují kronikářské záznamy z let 1450 – 1578. – Srov. k tomu K. Pletzer, Tři drobné kroniky..., str. 181 – 188 (II. Kronika Františka Machnického). – O českobudějovické mincovně v r. 1569 máme záznamy i v jiných českobudějovických kronikách. Srov. k tomu L. Nemeškal, l. c., str. 33, pozn. 78.

Über die ersten Tage der Tätigkeit der Münzstätte in České Budějovice im Jahre 1569

Für die Wiederaufnahme des Betriebs der Münzstätte in České Budějovice in der Talerperiode im Jahre 1569 sind zwei Daten von Wichtigkeit: der 4. August 1569 und der 7. August 1569.

An das erste Datum (4. August 1569) wird der Beginn der Tätigkeit der Münzstätte sowohl von J. Newald, als auch von J. Smolík verlegt.^{3 4} Während Newald keinen Quellenbeleg zur Unterstützung seiner Behauptung anführt, berief sich Smolík auf die lateinisch abgefasste Gedenkkunde des Stadtrates von České Budějovice vom 7. Juni 1577, die jedoch in den Beständen des Archivs von České Budějovice nicht aufbewahrt wird. Dem Autor gelang es aber ihre Abschrift ausfindig zu machen, die im Südböhmischen Museum in České Budějovice in der Handschriftensammlung verwahrt wird; er publiziert ihren Text über die Aufnahme der Münztätigkeit in der Münzstätte zu České Budějovice in ungekürztem Wortlaut.⁵

Das zweite Datum (7. August 1569) verzeichnet R. Huyer⁶ mit der Interpretation, dass an diesem Tage die ersten Prägungen der Münzstätte in České Budějovice dem Stadtrat übergeben wurden, wobei er sich auf den Wortlaut des Ratsprotokolls aus dem Jahre 1569 beruft. Der Autor vermochte jedoch diese Angabe im zitierten Ratsprotokoll aus dem Jahre 1569 nicht vorzufinden und ist überzeugt, dass es sich offenbar um einen Irrtum Huyers in der Zitation handelt; Huyer musste höchstwahrscheinlich diese Information aus der Chronik L. B. Schneiders bezogen haben.^{9 10}

Demnach kann gesagt werden, dass die Münzstätte in České Budějovice die Produktion am 4. August 1569 aufnahm und dass am 7. August 1569 ihre ersten Prägungen dem Stadtrat vorgelegt wurden.

K HOSPODAŘENÍ V KUTNOHORSKÉ MINCOVNĚ
NA SKLONKU 16. STOLETÍ

Ke studiu osudů kutnohorské mincovny v 2. polovině 16. století se kromě jiných zachovalo i několik delších, časově téměř souvislých řad pramenů účetní povahy. Jednou z nich je i řada hlavních mincovních účtů. Jde celkem o 13 účetních knih z let 1575 až 1592/93 zachycujících hospodaření v kutnohorské mincovně v průběhu celých kalendářních let nebo jejich částí.¹ Třebaže tyto účetní knihy jsou doloženy až z poslední čtvrtiny 16. století, je pravděpodobné, že vznikly dříve, nejpravděpodobněji v souvislosti s přeměnami výrobních poměrů v mincovně, jež byly provázeny i změnami v organizaci mincovní spisovny v padesátých letech 16. století. Tehdy bylo v kanceláři kutnohorské mincovny upuštěno od starého „rejstříkového“ formátu účtů, jenž byl nahrazen formátem foliovým s převažujícím rámečkovým systémem, a na místo jediného celkového účtu (verkových register) s přesným účetním rozpisem celého postupu výroby mince i všech běžných i mimořádných příjmů a vydání mincovní pokladny bylo zavedeno účtování v několika na sebe navazujících knihách.² Předmětem našeho dalšího rozboru bude jedna z nich – hlavní mincovní účet z roku 1580.

¹ Okresní archiv Kutná Hora, horní odd., Knihy 1 – 14. Účty jsou zachovány z let 1575, 1576/77 (do neděle Omnes gentes), 1577/78 (od neděle Suscepimus do neděle In excelso), 1578, 1579, 1580, 1582, 1584 (od neděle Circumdederunt do neděle Dum medium), 1585, 1586, 1587, 1588, 1592/93 (od neděle Protector do neděle Deus in loco).

² Srv. Em. Leminger, Královská mincovna v Kutné Hoře, Praha 1912, str. 320 a 322, který změny vnější úpravy kutnohorských účtů klade do roku 1554. Zda již od tohoto roku existovaly hlavní mincovní účty v nám známé formě, však nelze s určitostí říci. Podle zápisu v účtu z roku 1580, fol. 4b: „Strany dluhů ... kterýchž se při zavření počtu nyní jmenovaného N° 14 našlo“ by bylo možné uvažovat o jejich počátku až v 60. letech, i když změna organizace kutnohorské spisovny se uskutečnila nepochybně v 50. letech. Jak ukazují verková registra (Werkpuch) změna však nebyla provedena okamžitě, ale postupně. Srv. Okresní archiv Kutná Hora, horní odd., kart. 275 (verková registra z 2. poloviny 50. let 16. století). Pro celkový rozbor účtů srv. Z. Jellinek, Kutnohorské mincovní účty z 2. poloviny 15. a 1. poloviny 16. století, Num. sbor. IX, Praha 1966, str. 129–179; E. Šimek, Dodávky stříbra a jeho zpracování v kutnohorské mincovně v 2. polovině 16. století. Rozbor mincovních účtů. Sborník archivních prací XXI/1, Praha 1971, str. 171–184, a J. Majer, K počátkům organizace spisovny pražské mincovny, Num. sbor. II, Praha 1955, str. 99–114.

Využití jediného z řady účtů jistě omezuje obecnou platnost závěrů vyplývajících z jeho rozboru a podstatně snižuje i možnost zevšeobecnění jednotlivých získaných údajů. Na druhé straně však na tomto příkladě, i když přirozeně půjde o materiálový souhrn nejčastěji se opakujících údajů v průběhu jednoho roku, lze v detailu poukázat na bohatství v účtech ukrytých svědectví, v nichž se neobrážejí jen zisky a náklady bezprostředně spjaté s výrobní činností mincovny, ale i s prací důlní a hutní, která podmiňovala úspěch vlastní ražby. Přitom neustálá návaznost účtů z jednoho roku do druhého, případně z blíže vymezených časových údobí jednotlivých let, dovoluje charakterizovat i na tomto jediném příkladě celkovou tendenci aktiv a pasiv kutnohorského podnikání, jakožto nejpřednějšího králova horního a mincovního podniku v Čechách v poslední čtvrtině 16. století.

Objemem mincovní produkce náležel rok 1580 k nejproduktivnějším letům 2. poloviny 16. století. V kutnohorské mincovně bylo během tohoto jediného roku vyraženo za 76 364 kop grošů českých nové mince.³ Z tohoto celkového množství bylo raženo tolarů a jejich dílů za 58 915 kop, bílých grošů za 6 915 kop, malých grošů za 6 174 kop, bílých peněz za 4 246 kop a malých peněz za 124 kop grošů českých. Údaje účtů tak jednoznačně vyjadřují zřejmou převahu ražby hrubé stříbrné mince nad ražbou středních a drobných stříbrných nominálů. Tato skladba kutnohorské mincovní produkce ovšem nebyla charakteristická jen pro tento rok.⁴ Rozdílnému poměru ražby jednotlivých nominálů odpovídalo i rozvržení mincovních děl (verků) během roku. Zatímco tolarů a jejich díly byly vydávány nepřetržitě a jejich množství je pravidelně týdně zaznamenáváno v příjmu mincovní pokladny, ražba ostatních nominálů s výjimkou malých peněz, které se v 2. polovině 16. století razily v kutnohorské mincovně obvykle pouze jedenkrát na sklonku každého kalendářního roku, se pravidelně střídala. Výše ražby v jednotlivých týdnech se pak dosti podstatně různila. Zjištěný rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší týdenní ražbou se rovná více než 400 kopám grošů českých, tj. zhruba čtvrtině až třetině nejčastěji dosahované týdenní mincovní produkce, pohybující se v rozpětí od 1400 do 1600 kop grošů českých.⁵

Množství nově vydaných mincí, poznamenané v účtu jako položka č. 13 („vymincovaných peněz vyčteno“), představovalo nejvyšší příjmovou položku mincovní

³ Srv. E. Šimek, *Dodávky stříbra ...*, str. 183 a *Exkurs: Přehled mincovních nominálů a české mincovní produkce v 2. polovině 16. století v práci téhož, Česká mince v peněžním oběhu 2. poloviny 16. století*, Studie ČSAV, č. 5, Praha 1972, str. 77–85. Srv. též J. Rappé, *Die Münzstätte Kuttenberg*, NZ XX, Wien 1888, str. 331; Em. Leminger, *Královská mincovna ...*, str. 156, uvádí celkový objem kutnohorské ražby v roce 1580 72 005 kop 40 grošů českých. Rozdíl představuje objem ražby bílých a malých peněz, který Em. Leminger neznal. Srv. tamtéž, str. 98.

⁴ Srv. v poznámce 3 citované přehledy ražby. Velikost ražby hrubé a drobné stříbrné mince lze pro většinu let 2. poloviny 16. století vyjádřit poměrem 4/5 : 1/5. Výjimkou v tomto směru byla snad jen léta větší výměny peněz po vydání mincovního řádu z roku 1559, který v Čechách vstoupil v platnost v roce 1561, a při návratu k tolarové měně v roce 1573.

⁵ Největší množství nové mince bylo vyraženo v týdně Reminiscere (5. března) 1669 kop 57 grošů českých, nejmenší v týdně Gaudete (17. prosince) 1254 kop 32 grošů 3 1/2 denáru českých. Z porovnání jednotlivých počtů týdenní ražby je zřejmé, že její objem byl podmíněn okamžitým množstvím dodaného kovu a přímo nezávisel na případných přírodních změnách v průběhu roku, jak by bylo možné usuzovat vzhledem k obtížím, jež s sebou tyto změny přinášely.

pokladny. Na ní pak navazovaly položky další, které je možno označit jako tzv. příjmy externí. Tyto se sice zdaleka nerovnal objemu příjmů vlastních, nebyly však ani částkami v celkovém souhrnu zanedbatelnými. Šlo jednak o příjmy pravidelné, jednak občasně. Z pravidelných jsou v účtu uváděny: příjem „od průb“, který v roce 1580 činil 99 kop 32 grošů 3 denáry, příjem „od fůry kyzové, co jest koňmi JMC kyzův do huti svezeno“ (818 kop 51 grošů českých), příjem „za lesy od Labe prodané na Kaňk, Turkaňk a na doly stříbrné“ (2363 kop 53 grošů českých). Jako občasně příjmy jsou do hlavního mincovního účtu zapisovány: „yvrláfy“ (přebytky) na tále JMC v kutnohorských dolech (229 kop 28 grošů českých),⁶ příjem z prodeje šplejsovane mědi (3538 kop 45 grošů českých) a konečně příjem za prodané koně (59 kop 30 grošů českých).⁷

Z uvedených částek je zřejmé, že pro příjem kutnohorské mincovní pokladny byly nejdůležitější kromě nově vydaných mincí platby za nákup kutnohorské mědi. Jejím odběratelem byl především Martin Zeida z Prahy, jemuž bylo v roce 1580 odesláno po Janovi Dlouhým formanovi 542 centů mědi v ceně po 5 kopách 45 grošů českých.⁸ Z dalších jsou v účtu jako odběratelé jmenovitě uvedeni: pražský mincmistr Tobiáš Gebhart,⁹ kutnohorští konváři Tomáš Klabal a Ondřej Kotek, Jiřík Pek z Nisy, který byl zároveň dodavatelem polského olova do Kutné Hory, Jiřík kotlář z Kolína, Konrád kotlář při Hradu pražském, Michal kotlář z Hradce Králové, Martin kotlář z Boleslavi, Michal kotlář z Pardubic, Kryštof konvář z Tábora a Jiřík Springselbst (?) kotlář z Hostinného.

Jako položky příjmu jsou pak v závěru účtu zaznamenány ještě další částky, jednak převáděné do prvního účetního týdne z předcházejících účtů, jednak nově zapisované. Z nich je snad nutno upozornit především na půjčky do mincovní pokladny. Jsou zaznamenány převážně pod č. 53 a vztahují se jednoznačně na půjčky pana Viléma z Opersdorfu. Kromě převedených 200 kop grošů českých bylo od něho do mincovní pokladny přijato 941 kop grošů českých, jež mu však byly do konce roku 1580 uhrazeny.¹⁰ Jde zřejmě o půjčky vyplývající z okamžité potřeby

⁶ V roce 1580 jsou do příjmu zapisovány „yvrláfy“ z vortu štolý v Plimlí, z vortu Mladého Hubáčka, z vortu Benátek, z vortu pod Novým, z vortu Dlouhé pole, které byly na kaňkovském důlním pásmu, a z vortu Naděje a Findery na Turkaňku. Příjem z vortu Dlouhé pole se rovnal 26 grošům z 1/32 dolového podílu (fol. 68b), z vortu štolý v Plimlí 30 grošů z 1/32 (fol. 14b, 68b). Z ostatních vortů činil 1 kopu z 1/32 dolového podílu.

⁷ Šlo o prodej 5 koní ze stájí dolů na Kaňku, z nichž 2 byly prodány po 15 kopách 30 grošů a 3 po 9 kopách 30 grošů českých (fol. 117b, 125b, 130b). O nákupu koní pro doly srv. fol. 64 a 146 položka č. 48.

⁸ O rodině Zeidů z Prahy srv. J. Janáček, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955, str. 124. Též Em. Leminger, *Královská mincovna ...*, str. 153 sl. Kromě celkového příjmu za měď je v účtu vedena zvláštní položka příjmu a vydání č. 56, v níž jsou zapisovány částky za zaplacené Martinem Zeidou nebo jemu do vydání kladené na účet 5000 kop grošů míš., za něž z každého centnyře bylo snímáno 30 grošů.

⁹ O dodávkách kutnohorské mědi do pražské mincovny srv. Em. Nohejlová, *Z příběhů pražské mincovny. Nástin jejich osudů v letech 1537–1618*, Praha 1929, str. 87, pozn. 589, a Em. Leminger, *Královská mincovna ...*, str. 125.

¹⁰ Půjčky do mincovny jsou poznamenaný i v položce č. 57 (půjčky od Adama Čechtického), v položce č. 81 (půjčky od Jiříka Šatného, Jiříka Mládky a Tomáše Bikanského), v položce č. 83 (půjčka od Šimona Krásnohorského), v položce č. 84 (půjčka od Kryštofa Betengla, velkoobchodníka s kramářským zbožím na Starém Městě pražském. O něm srv. J. Janáček, *Dějiny obchodu ...*, str. 330).

hotových peněz k nutné úhradě některých položek, jež by nebylo možno jinak splatit, třebaže suma veškerého příjmu ve všech týdnech roku 1580 byla vyšší než suma veškerého vydání a účetně vykázané zůstatky v mincovní pokladně představovaly částky několika set i tisíc kop grošů českých. Koncem každého čtvrtletí se však snižovaly na minimum.¹¹

Jako položky příjmu jsou do účtu zahrnuty i částky za polské olovo, dříví atd., které přijala mincovna, jež však dosud nebyly proplaceny. Jde vcelku o fiktivní příjem, jenž byl zapisován spíše z důvodů účetní rozvahy a těmito položkami není snad nutno se blíže zabývat.¹² Jejich zahrnutím do příjmu však byly nesporně zvýšeny celkové příjmové částky, třebaže ve skutečnosti příjem pokladny v hotových penězích byl nižší, čímž lze i odůvodnit v účtech zaznamenané půjčky.

Jestliže hlavní částky příjmu jsou zapsány v několika úvodních položkách účtu (č. 13–19), zápisy výdajů jsou značně početnější a rozmanitější a především z nich je patrný význam ražby mince a z něho plynoucího zisku pro zabezpečení důlní a hutní činnosti, která vyžadovala neustálých, spíše se zvyšujících nákladů. Z pravidelně se týdně opakujících výdajů to bylo především proplácení koštu (nákladů) písařům na Kaňku: Pavlovi Šperlinkovi do dolů Švábů, Fratů a Plimle, Bohuslavovi Šatnému do dolů Hopy, Gunter, Šafar a Trmendle a Vítovi Bílovskému na čeleď v celkové roční výši 14 892 kop 44 grošů 3 denáry české. Současně byly placeny i náklady na provoz dolů na druhém kutnohorském dolovém pásmu – Turkaňku, které však představovaly v roce 1580 necelou pětinu nákladů kaňkovských (2190 kop 57 grošů 1 denár). Kromě toho zvláštních nákladů si vyžádalo děláni štoly kaňkovské, na něž bylo vyplaceno 200 kop 42 grošů 3 ½ denáru českých, a práce na panském dolu na Kaňku (204 kop 29 grošů českých). Z mincovní pokladny byly propláceny i cupusy na tále JMC na Kaňku (442 kop 38 grošů českých) a pomoci na yvrláfy kaňkovské (46 kop 39 grošů 4 ½ denáru) a na hory stříbrné a vorty kaňkovské (651 kop 18 grošů 3 ½ denáru).

Třebaže výdaje spojené s důlní činností představují samy o sobě značnou sumu, nejvyšší zaznamenávanou výdajovou položkou byly platby za drahý kov zpracovaný v mincovně. Za kzy na Turkaňk bylo zapláceno 1061 kop 26 grošů 1 ½ denáru, za kzy na Kaňk 4577 kop 7 grošů 3 ½ denáru a za stříbro v rudách na hory stříbrné 16 818 kop 56 grošů 1 ½ denáru. V porovnání s těmito výdaji částka zaplacená za současně zpracovávané pagamentní a tzv. přespolní stříbro (485 kop 7 grošů 5 denárů) představuje zhruba 2% celkových plateb za dodaný drahý kov. Srovnání obou čísel tak jen dále přesvědčivě dokládá význam kutnohorského doložení pro kutnohorskou mincovní produkci, a tím i pro ražbu české mince na sklonku 16. století vůbec. Nejde totiž o náhodně doložený procentuální poměr, ale poměr

¹¹ Nejvyšší zůstatek byl vykázán v účtu za 32. týden (Dum clamarem, 13. srpna) 2066 kop 1 groš 5 denárů českých, nejnižší za 39. týden (Justus, 1. října 1580) 3 kopy 39 grošů 4 denáry české.

¹² Jde o položky č. 54, 55, týkající se dovozu polského olova, a č. 59, 60, 61, 63, v nichž jsou uvedeny částky spojené s těžbou dřeva v trutnovských lesích. O nákupu olova srv. Em. Leminger, Královská mincovna ..., str. 5 a 6. Jako dodavatelé jsou v účtu z roku 1580 jmenováni Václav Kostka z Lanškrouna, Jiřík Pekh z Nisy a Tomáš Rolsdorffer z Nisy.

obecněji platný. V něm se však také nesporně odráží i činnost mincoven v Praze a v Českých Budějovicích, jimž bylo vyhrazeno zpracování pagamentu i důlního stříbra z menších horních podniků.¹³

Podstatnou částí výdajů kutnohorské mincovní pokladny bylo i proplácení nákladů spojených se zpracováním vytěžených rud v místních hutích a v mincovně. V poměru k výdajům na doly a rudy jde o částky celkově nižší, přičemž náklady na hutnění v nich převažují. Podle hlavního mincovního účtu bylo v roce 1580 vyplaceno z mincovní pokladny koštu hutního Volfovi Heroltovi 5442 kop 54 grošů českých a Jakubu Rydyngerovi 274 kop 45 grošů českých kromě úhrady za dovoz kyzů, která činila 856 kop 10 grošů českých. Zvláštní položkou jsou pak zachyceny platby nákladů na „puchýře“, jež se rovnaly 312 kopám 48 grošům 2 ½ denáru.¹⁴ Naproti tomu za práce v mincovně na minckoštu bylo zapláceno podle partikuláře mincovního šafáře Mikuláše Kolínského 1384 kop 9 grošů 5 ½ denáru.

S provozem dolů, hutí i mincovny byly pak spojeny i další platby. Šlo o proplácení plaveného dříví po Labi i nákladů na jeho těžbu v trutnovských lesích, o platby za polské olovo, dodávky ovsa aj. Z nich zřejmě nejvyšších nákladů si vyžádala těžba dřeva a jeho plavení, vedená v několika samostatných položkách, z nichž jen pod č. 35 je zapsáno koštu k Labi Tobiáši Heroltovi 7320 kop 4 groše 5 denárů českých.¹⁵ Za ovsy pak podle 14 partikulářů Mikuláše Kolínského bylo zapláceno 3965 kop 44 grošů 3 ½ denáru a o zhruba 400 kop méně (3562 kop 43 grošů 1 ½ denáru) si vyžádal nákup polského olova, k jehož úhradě je nutno připočítat i splátky dlužných částek za dřívější dodávky (položka č. 54 a 55).¹⁶

Kromě těchto v pravém slova smyslu výrobních nákladů obsahuje účet z roku 1580 i řadu výdajů správní povahy. Jde především o proplácení platů kutnohorským úředníkům a úředníkům v jiných horních okrscích, především v Příbrami, v Táboře a v Jihlavě. Plat kutnohorských úředníků byl pravidelně týdně zapisován v částce 59 kop 21 grošů 2 ½ denáru. Ku konci každého čtvrtletí bylo jim propláceno o 1 kopy více. Celkem se kutnohorským úředníkům v uvedeném roce na platech vyplatilo 3036 kop 31 grošů ½ denáru. Platy do Příbrami, Tábora a Jihlavy, případně úhrady úředníkům nařízené komorou, byly podstatně nižší.¹⁷ Je však nutné je připomenout vzhledem ke spojení důlních podniků s činností mincovní.

¹³ Srv. E. Šimek, Drahé kovy a česká mince 16. století. Sbor. Nár. muzea v Praze, řada Historie, XXV (1971), č. 1–2, str. 1–61. Srv. i monografická zpracování dějin pražské a českobudějovické mincovny Em. Nohejlová, Z příběhů ..., Praha 1929, a L. Nemeškal, Českobudějovická mincovna v letech 1569–1611, České Budějovice 1969.

¹⁴ Srv. Em. Leminger, Královská mincovna ..., str. 102, pozn. 10. Slova „puchýře“ je zde užíváno k označení puchéry (puchýrny) – stoupovny, tj. místností v hutích, kde se stoupami roztloukala vytěžená ruda.

¹⁵ Srv. k tomu i položky citované v pozn. 12. Otázkou těžby dřeva v trutnovských lesích a jeho dodávkami do Kutné Hory se v posledních letech podrobněji zabýval K. Herčík, Z dějin těžby a plavení dřeva v Krkonoších v 16. a 17. století. Krkonoše – Podkrkonoší 3, Hradec Králové 1967, str. 83–94.

¹⁶ Srv. výše pozn. 12. Zaplacené dodávky ovsa představují celkový příjem 13 020 7/8 korce ovsa.

¹⁷ Srv. položku č. 37 a v ní zvláště zápisy č. 13, fol. 45; č. 22, fol. 72; č. 24, fol. 77; č. 35, fol. 107; č. 38, fol. 115; č. 40, fol. 122; č. 44, fol. 132; č. 48, fol. 143; č. 50, fol. 149.

I když z rozličných vydání by bylo možné uvést ne jeden další zajímavý údaj, omezíme se pouze na připomenutí výdajů spojených se stavebními úpravami Vlašského dvora a kutnohorských hutí, které byly vynuceny potřebami výroby. Výdaje spojené s náklady na „stavění a opravení Vlašského dvora“ si během 18 týdnů roku 1580 vyžádaly 37 kop 30 grošů 5 denárů. Přitom od neděle Oculi (12. března) do neděle Dicit I. (12. listopadu) byly do účtu zapisovány i pravidelné náklady na stavění a „přihotovení“ tří nových pruboven na Vlašském dvoře. V uvedeném období na ně bylo vynaloženo celkem 253 kop 58 grošů 4 denáry.¹⁸ Na nové stavby při huti byl však v témže roce zaplacen téměř dvojnásobek těchto nákladů (503 kop 4 groše 3 denáry).

Poznamenali jsme již, že materiálový rozbor jediného účtu stěží dává možnost vyslovení širších závěrů. Zdá se však, že na některé skutečnosti lze přece jen poukázat. Za prvořadé lze považovat zjištění, že kutnohorská mincovní pokladna nevykazovala pouze příjmy a vydání vlastní mincovny, ale celého mincovního, horního a hutního podniku. Hlavní příjem do ní plynul z mincovny v podobě nově ražené mince a hlavní výdaje naopak směřovaly do dolů a hutí, přičemž nešlo jen o proplácení vytěženého drahého kovu zpracovaného v minci. Vlastní výrobní náklady mincovny se pak zdají být podstatně nižší než náklady důlní a hutní. I když, jak jsme již konstatovali, v týdenních účtech je pravidelně vykazován přebytek, hotové mince se v pokladně i nedostávalo. Toto je nutno zvláště připomenout, vezmeme-li v úvahu převod příjmových a výdajových dlužných částek, zapisovaných na začátku mincovního účtu. Jsou-li v roce 1580 zapisovány na straně příjmu a vydání částky 16 313 kop 15 grošů 5 ½ denáru a 7 345 kop 31 grošů 2 ½ denáru, rozdíl mezi nimi v pozdějších letech se podstatně snížil při současném jejich oboustranném růstu.¹⁹ Tak se i v kutnohorské mincovní pokladně projeví obtíže vyplývající z nedostatku hotové mince a z její stále se zvyšující potřeby k úhradě rostoucích nákladů především na těžbu kutnohorského stříbra jako základu ražby kutnohorské mince.

¹⁸ O stavbě pruboven a jejich umístění srv. Em. Leminger, Královská mincovna ..., str. 84.

¹⁹ Jako příklad uvádím převodové položky příjmu a vydání podle hlavních účtů z let 1585 a 1592/93. Převod příjmu byl v uvedených letech vyjádřen částkami: 19 370 kop 17 grošů 6 ½ denáru; 47 683 kop 32 grošů 6 ½ denáru; převod vydání pak částkami: 9 730 kop 10 grošů 1 ½ denáru; 41 505 kop 9 grošů 2 denáry.

Zur Wirtschaftsgebarung der Münzstätte in Kutná Hora am Ende des 16. Jahrhunderts

In der Montanabteilung des Bezirksarchivs in Kutná Hora hat sich, abgesehen von anderem reichhaltigem buchhalterischem Material zur Geschichte der Münzstätte in Kutná Hora, auch eine weitere, chronologisch zusammenhängende Reihe von Hauptrechnungen aus den Jahren 1575 bis 1592/93 erhalten. Die gegenständliche Abhandlung befasst sich mit der Analyse einer dieser Rechnungen, jener aus dem Jahre 1580. Der Autor verfolgt darin eingehend die Struktur der Einnahmen und Ausgaben der Münzkasse von Kutná Hora in jenem Jahre, da die dortige Silbermünzenprägung einen ihrer Kulminationspunkte in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts erreichte. Das Produktionsvolumen betrug in diesem Jahre 76 364 Schock böhmische Groschen, von denen die Prägung der Talermünze etwa 4/5 ausmachte (58 915 Schock böhmische Groschen). Während das Haupteinkommen der Münzkasse aus der Münzstätte einging, flossen die wichtigsten Ausgaben an die Zechen und Hüttenwerke von Kutná Hora, und zwar nicht nur in Form von Zahlungen für das an die Münzstätte gelieferte Edelmetall. Vor allem kann man sich aufgrund dieser Ausgabeposten, die in den Rechnungen weitaus häufiger aufscheinen als die Einkommensposten, ein genaueres Bild von der Struktur der Münz-, Montan- und Hüttenunternehmung in Kutná Hora machen, die im studierten Zeitraum den bedeutsamsten königlichen Betrieb sui generis in den böhmischen Ländern bildete. Anscheinend blieb aber auch dieser Betrieb nicht verschont von den sich aus dem Mangel an Fertigmünze ergebenden Schwierigkeiten, insbesondere da die Förderungskosten in den Zechen von Kutná Hora immer grössere Beträge erforderten. Einen Beweis hierfür liefern die zahlreichen Darlehen von Einzelpersonen an die Münzkasse und das Anwachsen der Einkommens- und Debetposten von einer zur anderen Jahresrechnung.

K OTÁZCE RAŽBY „CIZÍHO“ ZLATA V PRAŽSKÉ MINCOVNĚ*

Pražská mincovna měla mezi českými mincovnami výjimečné postavení. Ona jediná nebyla součástí dolů, které by pro ni obstarávaly surovinnou základnu. Dodávaly sem sice některé vzdálenější doly jak stříbro tak zlato, ale doprava kovu, ať už šlo o stříbro z Příbrami, Tábora, Nalžova či Ratibořských Hor nebo o zlato z Knína či Jilového,¹ byla velmi drahá a dodávky tedy odpovídaly možnostem dopravních nákladů. Proto byla mincovna z velké části odkázána na pagament.²

Tato okolnost hrála pak roli při velkých mincovních podvodech, při nichž se zpracovával pagamentní kov. V mincovnách, zásobovaných pravidelně z místních dolů, by velké dodávky pagamentu více byly do očí, než tam, kam se pagament vozil pravidelně. V období, které němečtí badatelé nazývají „Kipper und Wipperzeit“, byly pro podvodníky mimořádně příznivé podmínky. Mincovní řád z 1. srpna 1561 stanovil poměrně vysoké zrno hrubé mince.³ Zrno dukátu bylo stanoveno na 23 karáty 8 grénů⁴, zrno hrubé mince stříbrné bylo pouze o 48% nižší; i drobná mince měla poměrně dobrou jakost, dvoukrejčary byly osmilotové, krejčary měly 6 lotů 4 grény. Vysoké zrno mince mohlo sice na jedné straně pomoci ke konsolidaci hospodářství, na druhé straně svádělo spekulanty k vývozu dobré mince ze země a vnášení nehodnotných peněz do království. Tomu mincovní řád ve snaze srovnat domácí minci s mincí cizí a vnést světlo do peněžních vztahů ještě napomáhal. Uváděl totiž tak nepřehledně dlouhou řadu mincí, které se směly brát

* Tento článek byl odevzdán redakci Numismatického sborníku počátkem listopadu 1969 a nemohl tedy zaujmout stanovisko k novější literatuře, zejména k článku E. Šimka: Drahé kovy a česká mince 16. století, Sbor. Nár. muzea v Praze, Ř. A sv. XXV 1971, str. 1–61, jehož třetí kapitola se rovněž zabývá dodávkami cizího zlata do Prahy.

¹ Em. Nohejlová, Z příběhů pražské mincovny. Nástin jejich osudů v letech 1537–1618. Praha 1929. Doly dodávající do pražské mince jmenují pouze namátkou. Jejich přesný výčet uvádí Em. Nohejlová, l. c.

² Ibid., str. 4.

³ Viz Romischer Kayserlicher auch zu Hungern und Beheim etc. Khu. May. etc. Ertzhertzogen zu Osterreich etc. Neue Münz Ordnung. Sämt Valuirung der Gfilden und Silberin Münzten zu Prag alles im Jahr MDLXI aufgericht und ausgangen. Gedruckt zu Prag durch Georgen Melantrich von Aventin. SÚA, P Minc III/5, kart. 1.

⁴ Zrno dukátu bylo tehdy sníženo o 1 grén. Em. Nohejlová, l. c., str. 118–119.

i těch, které byly zakázány, že nebylo možno je postihnout a nedodržování jeho nařízení prostý člověk ani nepozoroval. U zlaté mince bylo např. zakázáno 71 druhů.⁵ Valvace z r. 1566, 1573, 1577 a 1580,⁶ které se snažily chyby mincovního řádu napravit, vnášely do otázky bernosti a nebernosti minci ještě větší zmatek.

To umožnilo norimberskému obchodníkovi Bartoloměji Albrechtovi skupovat prostřednictvím faktorů zlaté mince všeho druhu a dodávat je do mincovny, která jim dala podobu, váhu i jakost českého dukátu. Historii Bartoloměje Albrechta, jeho dodávky do mincovny a počet dukátů, které si odtud odvážel v letech 1580 až 1596, už podrobně prozkoumala Emanuela Nohejlová.⁷ Chtěli bychom jen zkusmo poukázat na rozdíl mezi ražbou z dodávek z důlního a ryzovaného zlata a dodávkami Bartoloměje Albrechta. Před Albrechtovým spojením s pražskou mincovnou, tj. před r. 1580, tu bylo kovu k ražbě dukátů poměrně málo.⁸ Tak v 1. pololetí 1577 bylo vybito 590 dukátů,⁹ v 1. čtvrtletí 1579 byla dodána 1 hřivna 14 lotů 2 kvintlíky 2 feniky důlního zlata, 13 lotů 1 fenik ryzovaného zlata a k tomu byly získány 3 loty 2 kvintlíky 2 ½ feniku ryzího zlata z stříbrné rudy a koupeno 4 hřivny 8 lotů 2 feniky ryzího zlata. Z tohoto množství bylo raženo 871 dukátů.⁹ V 1. pololetí činily obvyklé dodávky 11 hřiven 3 loty 2 ½ feniku, z nichž se vybito 750 dukátů.¹⁰ B. Albrecht naproti tomu dovezl jen v 2. čtvrtletí 52 hř. 15 l norimberské váhy zlata,¹¹ které byly zmincovány na 3836 dukátů. V pozdějších letech byl rozdíl ještě patrnější. V 1. pololetí 1588 přišlo do mincovny na důlním, ryzovaném a zlomkovém zlatě 14 l 3 kv. ½ fen. a bylo z nich vybito 65 kusů po 111 kr.¹² V témže pololetí dodal Albrecht 987 hř. 14 l 2 kv. zlata, které byly zmincovány na 67 243 dukáty.¹³ Cenu těchto dukátů v oběhu pak diktoval Albrecht sám. Však také značně

⁵ A. Sakařová – Malá, Jáchymovská mincovna od zavedení zlatnickové měny (1561) do konce jejího trvání (1671). Příspěvek k dějinám peněžního oběhu druhé poloviny 16. a první poloviny 17. století. Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 77, seš. 17, Praha 1966, str. 5–6.

⁶ Em. Nohejlová – Prátová – A. Malá – L. Nemeškal – Z. Jelínek, Numismatické příspěvky ke studiu dějin cen a mezd údobí 1469–1615. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia. Filosofická fakulta university Karlovy VI/1962, str. 66.

⁷ Em. Nohejlová, Příspěvek k otázce Bart. Albrechta, NČČsl. IV, 1928, str. 11–24 a táž, Ražby mincovny v Čes. Budějovicích okolo r. 1600 (České tolarý s „psí“ hlavou a Bartoloměj Albrecht), NČČsl. XVI, 1940, str. 50–78.

⁸ Patrně se ve výši jeho přísunu odrazil i zákaz pagamentování, publikovaný mandátem Rudolfa II. z 25. dubna 1577 (SČ V, str. 140), který Albrecht zřejmě opomíjel. Srov. i Em. Nohejlová, Z příběhů... str. 39.

⁹ Srov. Mincmistrovský účet za čtvrtletí Reminiscere a Trinitatis 1577 (SÚA, PMinc I/1577/1, kart. 12: dále jen PMinc) a za čtvrtletí Reminiscere 1579 (PMinc I/1579/1, kart. 14).

¹⁰ Srov. mincmistrovský účet za čtvrtletí Reminiscere a Trinitatis 1580 (PMinc I/1580/1, kart. 15).

¹¹ Em. Nohejlová, Příspěvek k otázce Bart. Albrechta, str. 16. Albrechtovy dodávky byly vesměs počítány podle norimberské váhy. Podle zprávy prubířského mistra Kryštofa Burgentreicha měla norimberská váha 217 feniků a byla o 3 kv. 3 f. lehčí než pražská (srov. A. Sakařová – Malá, 1. c., str. 24). Stejný výpočet uvádí i zpráva budějovického mincmistra Kryštofa Mattighofera a vardajna a kontrolora Jana Roderera císaři ze 30. března 1588 (SÚA, MM 4/1, kart. 16). Podle údalů vardajna Petra Kecka 10 norimberských hřiven se rovnalo 9 hřivnám 6 lotům a 2 fenikům pražským a na 680 fenicích je rozdíl 1 dukát ¼ malého peníze (SÚA, MM 4/1, kart. 13).

¹² Srov. mincmistrovský účet ze čtvrtletí Reminiscere–Trinitatis 1588 (PMinc I/1588/1 kart. 26).

¹³ Em. Nohejlová, 1. c.

kolísala. Dukáty se braly za 108, 105, 104 kr a při výplatě horníkům se dávaly za 112 kr.¹⁴ a dukáty rychle mizely za hranice.

Od r. 1587 se častěji ozývaly hlasy poukazující na nesrovnalosti¹⁵ a objevilo se dokonce i přímé podezření proti Albrechtovi.¹⁶ Císař nebral v úvahu žádné z dobrých zdání, jimiž se mincovní odborníci snažili pomoci peněžnímu hospodářství, ať už v něm předkládali srovnání mincovních vah pro valvací nebo návrh na zřízení směnárny, která by výhradně vykupovala neplatné mince.¹⁷ Nic z toho nepřimělo císaře k nějakému ostřejšímu zákroku. Jedinou odezvou na poplach kolem ražby dukátů v pražské mincovně bylo Rudolfovo nařízení české komoře, aby dala prozkoumat zrno mincí a rozhodla, zda tu jde o vinu úředníků nebo někoho jiného.¹⁸ A zřejmě se velmi rád spokojil se zprávou zemského prubíře, který se tomuto nařčení bránil.¹⁹ Protože všichni zřejmě cítili, že něco při zlaté ražbě nesouhlasí, i když bylo shledáno, že uherské dukáty mají zrno 23 karátů 6 grénů, zatímco české 23 karátů 8 grénů a že 101 kus uherský odpovídá 100 kusům českým a připisovali to chybě ve výrobě. Ozval se návrh zavést v Praze kremnickou výrobní techniku.²⁰ To bylo ovšem neuskutečnitelné, protože tu nešlo ani tak o výrobní techniku jako o surovinné zdroje, které měla Kremnice ve vlastních dolech.²¹ Zdá se, že byla-li jaká nesrovnalost v zrnu nově ražené zlaté mince, neměla patrně velký význam. Chyba tkvěla s největší pravděpodobností jinde. Odborníci nemohli přehlédnout okolnost, že kurs dukátu v oběhu neustále stoupá a že české i uherské dukáty mizí ze země. Věděli to a přece tomu nepřikládali rozhodující význam. Na skutečnou příčinu přišel až o dvacet let později vynikající odborník v komorních záležitostech Zachariás Geizkofler.²² Podle jeho mínění nechybělo dukátům, jež val Albrecht v Praze razit, ani přesně stanovené zrno ani stříž, ale to že neměly valvací, která by tomuto zrnu a stříži odpovídala.²³ Oficiální kruhy nepoznaly ani to, co Geizkofler jen letmo naznačuje, ale zřejmě pokládá za podstatné, totiž, že

¹⁴ A. Sakařová – Malá, 1. c., str. 27 a zprávu Pavla Hofmana a Baltazara Durlebera české komoře z 22. srpna 1588 MM/4/1, kart. 14.

¹⁵ Srov. zprávu slavkovského horního hejtmána Oldřicha Dreylinga české komoře danou v Praze 3. února 1587 (MM 4/1, kart. 13), v níž uvádí, že pražský smit mistr má povoleno remedium 1 lot na 100 hřivnách zlata a přitom podle Harderova přiznání činilo prý za 2 ½ roku ze 4 352 ½ hřivny zlata 184 dukáty 47 kr. Tato okolnost mu ale nevalila v tom, aby navrhl Erckera dne 31. října na funkci královského prubíře (SÚA, MM 4/1, kart. 13). Svůj návrh však neprosadil, zvítězil návrh Erckerův a Bibrštejnův ze dne 8. února 1588 (MM 4/1, kart. 13) a prubířem se stal bývalý jáchymovský prubíř Kryštof Burgentreich.

¹⁶ A. Sakařová – Malá, 1. c., str. 27, pozn. 130.

¹⁷ Srov. výše citovanou zprávu budějovických mincovních úředníků a dobré zdání zemského prubíře Grynüllera z 19. března 1588 (MM 4/1, kart. 15).

¹⁸ Srov. nařízení z 25. dubna 1588 (SÚA MM1, kart. 6).

¹⁹ Zpráva je datována 12. července 1588 (MM 4/1, kart. 16).

²⁰ Srov. nepodepsanou zprávu české komoře ze 4. srpna 1588/SÚA, VHÚ J, kart. 15, obal 19).

²¹ J. Horák, Kremnická mincovna, Banská Bystrica 1965, str. 24–35.

²² Viz Müntz-Bedencken des gewesenen Kayserl. Raths und Reichs-Pfeningmeisters Zacharias Geizkoflers d. d. 10ten Martii 1607, jež otiskl J. Ch. Hirsch, Des Teutschen Reiches Münzarchiv III, Nürnberg 1757, str. 186–308. Část tohoto pojednání, v níž se hovoří o činnosti Albrechtově, znovu přetiskla Em. Nohejlová, Ražby mincovny v Čes. Budějovicích okolo r. 1600, str. 53–56.

²³ J. Ch. Hirsch, 1. c., str. 288.

Albrecht bral zpočátku jen méně hodnotné mince, ale později pro svůj snadný zisk tavil i mince dobré jakosti.²⁴ Málokdo tehdy tušil, že se dukáty vracejí zpět do země v podobě pagamentu, aby byly záhy opět vyvezeny. Ostatně by to bylo asi málo pomohlo, neboť Albrecht byl hlavním dodavatelem mincovny. Dával sem vozit nejen zlato, ale od r. 1588 i stříbro.²⁵ Pražská mincovna razila v té době víc než všechny tři ostatní mincovny dohromady. Za poslední čtyři roky vybila za 802411 kop miš. nové mince²⁶, a to už byl pro královskou pokladnu pěkný příjem. Mimoto byl norimberský obchodník panovníkovým věřitelem a císař potřeboval pro své nákladné záliby i pro válku s Turky stále nové půjčky. Z toho důvodu byl asi ututlán Albrechtův spor s tehdejší pražským mincmistrem Erckerem, který hrozil přerůst ve veřejný skandál a omezil, a na rok 1591 dokonce zastavil dodávku zlata do mincovny.²⁷ To se pak projevilo v příjmech české komory, která přijala od pražské mincovny jen 2364 tol. 36 gr. 6 fen., zatímco od jáchymovské mincovny, která tehdy už upadala, 6542 tol. 40 gr. 2 fen.²⁸ Albrecht tedy začal dodávat zlato do mincovny znovu. Pro srovnání uvádíme, že v 1. pololetí 1592, kdy dodal 215 hř. 3 kv., které byly zmincovány na 14628 dukátů, se vybil z 6 hr. 13 l. 3 kv. 1/2 fen. důlního a kupovaného zlata 456 dukátů a v následujícím pololetí, kdy se z Albrechtových dodávek ve výši 440 hř. 15 l. vyrazilo 29997 dukátů, přišla do mincovny 1 hř. 13 l. 1 kv. zlata a ze stříbra byly získány 2 l 1 kv. 1 fen. Z tohoto množství se vybil 143 dukáty po 112 kr.²⁹ V 1. pololetí 1594 překročily Albrechtovy dodávky 1055 hřiven zlata, jimž byla dána podoba 71820 dukátů. Nepochybně souvisela výše této dodávky s válečnými událostmi, které znemožňovaly kontrolu vývozu mince za hranice a jejího dovozu do země.³⁰ V druhém pololetí pak klesly zhruba na čtvrtinu dodávek z minulého období, v první polovině roku 1595 ustaly vůbec a v druhé polovině roku se Albrecht s mincovnou rozloučil dodávkou 248 hř. 4 l. zlata, zmincovaných na 1690 dukátů.

V této době, v letech 1590–1600, dosahovaly vrcholu dodávky amerického kovu do západní Evropy a část tohoto kovu dostávala podobu oběživa, jež se dostávalo i k nám a do okolních zemí.³¹ Tyto mince vesměs nedosahovaly jakosti českého a uherského dukátu, ale mohly dobře posloužit jako surovina k jeho výrobě. Bylo by možné, že by se po uzavření Albrechtova případu už nikdo nedal zlákat snadným ziskem, který přinášela tavba a přemincování zlaté mince? Odpověď na tuto otázku nalezneme v účtech pražské mincovny od r. 1596. Dodávky „lehkých“ dukátů k přemincování totiž pokračovaly. Rozdíl byl pouze v tom, že se nyní už

²⁴ L. c., str. 289–290.

²⁵ Em. Nohejlová, Příspěvek k otázce Bart. Albrechta, str. 18.

²⁶ Srov. Erckerovu žádost české komoře ze 14. října 1587 (MM4/1, kart. 13).

²⁷ Viz podrobněji Em. Nohejlová, Ražby mincovny v Čes. Budějovicích okolo r. 1600, str. 58.

²⁸ A. Sakařová – Malá, l. c., str. 28–29.

²⁹ Srov. mincmistrovské účty za čtvrtletí Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1592 (PMinc I/1592/1, kart. 24).

³⁰ Srov. k tomu A. Sakařová – Malá, l. c., str. 32–33.

³¹ Srov. J. Petrání, K problémům tzv. „cenové revoluce“ ve střední Evropě. Num. sbor. VIII, Praha 1964, str. 57–59 a tam uvedenou literaturu.

neoznačovaly jako norimberské, ale „cizi“ zlato (fremdes Gold) a že dodavatel lemm už nebyl jedinec, ale více osob. Jejich dodávky nebyly už tak vysoké jako Albrechtovy, ale přece jen značně převyšovaly dodávky rýžovaného a důlního zlata i zlata získaného ze stříbra, a třebaže zajišťovaly mincovně dobrý výnos a minciřům stálou práci, narušovaly peněžní hospodářství země stejně jako dodávky norimberského obchodníka. Účty z let 1596–1601³² nás seznamují i se jmény dodavatelů a množstvím zlata, jež mincovně odevzdali ke zpracování. V pozdějších zachovaných mincmistrovských a vardajnských účtech už bývá uvedena jen konečná suma a je tu poznamenáno, že zlato dodaly různé strany, jak křesťané tak židé. Lze však předpokládat, že sociální složení dodavatelů zůstávalo stejné i v pozdějších letech, i když se některá jména změnila. Z uvedených účtů poznáme, že v první řadě sem dodávali zlato židé, kteří ostatně vozili pagament už v dřívějších letech, dále i šlechtici. V pololetí 1596 sem např. dodal Kryštof Popel z Lobkovic 14 hř. 8 l. 3 kv. zlata. Dalšími dodavateli byli královští úředníci. V 1. pololetí 1600 se na dodávkách podílel i královský prubíř Burgentreich 1 hř. 12 l. 3 kv. 2 fen. a slavkovský horní hejtman Dreyling 4 hř. 14 l. 2 kv. 1 fen. a v posledním čtvrtletí téhož roku k nim přispěl i mincmistr.³³ Mnohou hřivnou sem přispěli i vlašští obchodníci. Jednotlivé položky jsou uváděny v dukátovém zlatě a materiál byl označován jako „lehké dukáty a šajdované a cimentované zlato“. Už toto označení samo nás přesvědčí, že tito lidé patřili k těm, kdo-stejně jako Albrecht- skupovali zlaté mince pod cenou; část jich dodávali do mincovny v původní podobě, část sami roztavili, aby velké množství dodané mince tolik nebylo do očí v době, kdy se ze všech stran ozývaly stížnosti na unikání dobré zlaté mince. Jejich úlovy však byly menší než Albrechtovy, neboť jich už bylo víc a většina z nich neměla ani po ruce prostředky, které měl on. Za dodané dukátové zlato dostaly stanovený počet nově vymincovaných dukátů, jichž šlo 72 1/2 na pražskou hřivnu. Za každý dukát zaplatili 1 kr. ražebného, zatímco u dukátů, vyražených z důlního a rýžovaného zlata a ze zlata, získaného ze stříbra, se platily pouze 3 malé peníze minciřské mzdy. Ražebné se platilo z celé váhy dukátového zlata, jehož jakost byla 23 karáty 8 grénů a jehož 1 pražská hřivna se počítala na 72 1/2 dukátu, tedy i z přírůstku při stříhání střížků, který zůstával mincovně a z něhož se odčítaly zkušební peníze,³⁴ ale je zřejmé, že se dodavatelům tento obchod vyplatil, neboť mohli za nové dukáty dostat 127, 128, 130, 140 i 144 kr.³⁵ Jaký byl poměr mezi ražbou z důlního a rýžovaného zlata a zlata získaného ze stříbra na jedné straně a „ciziho“ zlata

³² Srov. mincmistrovské účty za čtvrtletí Reminiscere-Trinitatis 1596 a Crucis-Luciae 1596 (PMinc I/1596/1 kart. 28), Reminiscere-Trinitatis, Crucis-Luciae 1597 (PMinc I/1597/1, kart. 29) Reminiscere-Trinitatis, Crucis-Luciae 1598 (PMinc I/1598/1, kart. 30). Reminiscere-Trinitatis, Crucis-Luciae 1599 (PMinc I/1599, kart. 31), vardajnské účty za čtvrtletí Reminiscere-Trinitatis, Crucis a Luciae 1600 (PMinc I/1600/1 kart. 31) a mincmistrovské účty za čtvrtletí Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1601 (PMinc I/1600 kart. 32).

³³ Protože není jmenován, domnívám se, že tu jde o mincmistra pražského.

³⁴ Srov. marginální poznámku české komory v mincmistrovských účtech za čtvrtletí Crucis-Luciae 1596, l. c.

³⁵ Srov. Geizkoflerovo pojednání, J. Ch. Hirsch, l. c., str. 288.

na straně druhé v letech 1596–1601, se pokusíme ukázat tabelární formou (*viz přílohu I.*). Z tabulky vidíme, že spekulace se zlatými mincemi nabývala i jen v jedné mincovně povážlivých rozměrů a uvážíme-li, že podobná činnost se vyvíjela po celé Evropě, chápeme plně snahu poctivých odborníků v mincovních a komorních záležitostech učinit tomuto řádění přítrž. Geizkofler³⁶ např. pro ozdravení těchto poměrů doporučuje stanovit pevný poměr zlata a stříbra, snížit zrno mince a stanovit její pevnou cenu a zakázat oběh veškeré mince kromě té, která byla ražena v zemi. Jeho hlas, právě tak jako hlasy ostatních, kteří se snažili o nápravu, nebyl vyslyšen. Disproporce mezi cenou zlata a stříbra neustále stoupala. Vzestup ceny dobré zlaté mince tomu odpovídal. Postupovat v intencích Geizkoflerova pojednání a zakázat oběh všech zlatých mincí kromě dukátu bylo ovšem nesnadné, protože by to znamenalo omezit nebo alespoň znesnadnit obchod s cizími kupci, a tak cizí lehké zlaté mince obíhaly dále a byly předmětem kořistění mincovních dodavatelů „cizlho“ zlata. Jak oni, tak panovník viděli pouze svůj okamžitý zisk a nedbali náskedků nepěkných spekulací, které byly jedním z faktorů katastrofy peněžního hospodářství, jež na sebe nedala dlouho čekat.

V letech 1610–1614 byly dukáty v pražské mincovně největší ražební položkou. Roku 1610 se tu zmíncovalo 22 701, roku 1611 22 156, roku 1612 33 751, roku 1613 12 962 a roku 1614 10 594 a ½ dukátu. Za pět let se tu tedy vyrazilo 102 164 ½ dukátu.³⁷

Nejzajímavější jsou však údaje z období kolem kalady, tj. z let 1617–1627 (*viz přílohu II*).³⁸ Vidíme tu, že činnost de wittského konsorcia³⁹ v pražské mincovně ražbu zlata nikterak neochromila, naopak, spíše ji zvýšila. Přitom zůstala jakost i váha dukátu táž, jako dříve. Jen ražebné se opět zvýšilo na 1 ½ kr. Cena dukátu ovšem v poměru k množství stříbra, obsazeného v mincích, ražených za vlády konsorcia závratně stoupala. Teprve po bankrotu klesla na 150 kr. Přitom se změnil i počet dukátů ražených z 1 hřivny. Zrno dukátu i stříž ovšem zůstaly, ale protože se od 2. pololetí 1624 začalo počítat na vídeňskou hřivnu, vycházelo nyní místo 72 ½ kusu 80 ½ dukátu z 1 hřivny. Tabulka nám ukazuje typickou válečnou

³⁶ L. c., str. 295 a další.

³⁷ Srov. výkaz ražby všech českých mincoven z let 1610–1614 (MM 4/1, kart. 26). Údaje o ražbě stříbrné mince z Prahy a ostatních českých mincoven srov. A. Sakařová – Malá, l. c., str. 40–41.

³⁸ Srov. mincmistrovské účty za čtvrtletí Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1617 (PMinc I/1617/1, kart. 36), Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1618 (PMinc I/1618/1 kart. 37) Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1619 (PMinc I/1619/1 kart. 38), Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1620 (PMinc I/1620/1 kart. 39). Položky z 2. pololetí 1619 a 1. pololetí 1620 uvádí E. Fiala, Die Münzungen des ständischen Direktoriums und Friedrich von der Pfalz (1619–1620), NZ XXIV, Wien 1892, str. 135 a 139–140, za 1. pololetí 1620 Em. Nohejlová, Podzim roku 1620 v pražské mincovně. Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra J. V. Šimáka. Příloha ČSPS v Praze, roč. XXXVIII, čís. 2–3, 1930, str. 109. Mincmistrovské účty za čtvrtletí Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1621 (PMinc I/1621/1, kart. 40), 5. dubna – 3. srpna, 26. srpna – 22. prosince 1623 (PMinc I/1623/1 kart. 42), Reminiscere-Trinitatis, Crucis-Luciae 1624 (PMinc I/1624/1 kart. 43), 1. března-Luciae 1625 (PMinc I/1625/11. c.), Reminiscere-Trinitatis a Crucis-Luciae 1626 (PMinc I/1626/1 kart. 44) a Reminiscere 1627 (PMinc I/1627/1 kart. 45).

³⁹ Em. Nohejlová – Prátová, Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623, Num. listy I, 1946, str. 29–35.

konjunkturu. Bohatí a mocní, využívající válečných zmatků, s nimiž souviselo kromě jiné kořisti i nadměrné pronikání cizích zlatých mincí do země, rozmnožovali své bohatství jednak snižováním zrna ve stříbrné minci, jednak zvyšováním ceny dobré mince zlaté. Kromě toho tu vidíme úpadek dolování. Vždyť za deset let se tu objevuje jen 5 malých položek důlního zlata a zlata, zlskaného ze stříbra. Poslední z nich je zaznamenána ve 2. polovině roku 1626 a zůstává na dlouhá léta posledním důlním zlatem, dodaným do mincovny. „Cizí“ zlato bylo však pravidelně dodáváno i nadále a pomáhalo znovu zvyšovat rozdíl mezi cenou obou mincovních kovů,⁴⁰ rozdíl, který vyústil v novém, tentokrát tajném, bankrotu roku 1693.⁴¹

⁴⁰ Dávala-li mincovna r. 1688 do oběhu dukát po 3 zl (srov. PMinc I/1686–1691/1 kart. 58) byla pak jeho cena v oběhu mnohem vyšší.

⁴¹ Em. Nohejlová – Prátová, Košický poklad, Praha 1948, str. 25

Příloha I

Ražba dukátů v pražské mincovně v letech 1596 – 1601

	ryžované a důlní zlato	ze stříbra	„cizí zlato“	
1596, čtvrtl. R – T				
suřové zlato	2 hř. 8 l. 2 q 3 f		83 hř. 9 l. 3 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	2 hř. 1 l. – q 2 ½ f.	4 l. 3 q. 2 f.		
duk. zl. celkem	2 hř. 6 l. ½ f.			
dukáty à 112 kr	173		6068	nově ražené duk.
			6 dukátů 37 kr	přirůstek*
			6 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		6061 dukát 75 kr	odvedeno
odvedeno	172 dukáty			
1596, čtvrtl. C – L				
suřové zlato	9 hř. 6 l. 3 q		110 hř. 2 l. 1 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	8 hř. 10 l. 1 q 1 f.			
dukáty à 112 kr	626		7999	nově ražené duk.
			13 dukátů 90 kr. 1 f.	přirůstek
			7 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		7985 dukátů 21 kr. 5 f.	
odvedeno	625			
1597, čtvrtl. R – T				
suřové zlato	10 hř. 6 l. 1 q 1 ½ f.		117 hř. 14 l. 2 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	9 hř. 6 l. 3 q			
dukáty à 112 kr	684 ¼		8564	nově ražené duk.
			15 dukátů 89 kr 2 f.	přirůstek
			6 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		8548 dukátů 22 kr 4 f.	odvedeno
odvedeno	683 ¼ dukátu			
1597, čtvrtl. C – L				
suřové zlato	8 hř. 11 l. 1 q 2 ½ f.		117 hř. 1 l. 1 q 2 f.	lehké dukáty ...
dukátové zlato	7 hř. 15 l. 3 q 2 ½ f.	6 l. 2 q 1 f.		
duk. zl. celkem	8 hř. 6 l. 1 q 3 ½ f.			
dukáty à 112 kr.	610 ½		8496	nově ražené duk.
			7 dukátů 30 kr 2 f.	přirůstek
			4 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		8488 dukátů 81 kr 4 f.	odvedeno
odvedeno	609 ½ dukátu			
1598, čtvrtl. R – T				
suřové zlato	9 hř. 7 l. 2 q 2 f.		75 hř. 11 l. 1 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	8 hř. 11 l. – q 3 ½ f.			
dukáty à 112 kr	632		5496	nově ražené duk.
			7 dukátů 58 kr 3 f.	přirůstek
			5 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		5488 dukátů 53 kr 2 f.	odvedeno
odvedeno	631			
1598, čtvrtl. C – L				
suřové zlato	10 hř. 11 l. – q ½ f.		53 hř. 1 l. 1 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	9 hř. 99 l. 1 q 3 ½ f.			
dukáty à 112 kr	697		3855	nově raž. duk.

* recte přirůstek při stříhání střížků

	ryžované a důlní zlato	ze stříbra	„cizí zlato“	
zkuš. peníze	1		6 dukátů 93 kr. 4 f.	přirůstek
odvedeno	696 dukátů		3 “	
			3848 dukátů 18 kr 2 f.	odvedeno
1599, čtvrtl. R – T				
suřové zlato	6 hř. 1 l. 2 q 3 f.		60 hř. 14 l. 1 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	5 hř. 4 l. 1 q 3 ½ f.	4 l. 2 q 1 f.		
dukátové zl. celkem		5 hř. 9 l. – q ½ f.		
dukáty à 112 kr	404		4419	nově ražené duk.
			4 dukáty 48 kr 1 f.	přirůstek
			3 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		4414 dukátů 63 kr. 5 f.	odvedeno
odvedeno	403 dukáty			
1599, čtvrtl. C – L				
suřové zlato	9 hř. 14 l. – q 3 ½ f.		52 hr. 6 l. 2 q 2 f.	lehké dukáty...
dukátové zlato	8 hř. 4 l. 3 q 2 ½ f.	1 l. 3 q 2 ½ f.		
dukátové zl. celkem		8 hř. 6 l. 3 q 1 f.		
dukáty à 112 kr	612		3805	nově ražené duk.
			4 dukáty 109 kr 5 f.	přirůstek
			3 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	2		3008 dukátů 2 kr 1 f.	odvedeno
odvedeno	610 dukátů			
1600, čtvrtl. R – T				
suřové zlato	10 hř. 12 l. 2 q 3 ½ f.		27 hř. 15 l. 2 q 2 f.	lehké dukáty...
dukátové zlato	8 hř. 13 l. 3 q 2 ½ f.			
dukáty à 112 kr	643 ¼		2031	nově ražené duk.
			2 dukáty 78 kr 2 f.	přirůstek
			2 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		2028 dukátů 33 kr 4 f.	odvedeno
odvedeno	642 ¼ dukátů			
1600, čtvrtl. C				
suřové zlato	2 hř. 4 l. 2 q 1 ½ f.		12 hř. 2 l. 3 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	2 hř. 1 l. – q 3 ½ f.			
dukáty à 112 kr	150 ¼		883 ¼	nově ražené duk.
			1 dukát 3 kr 3 f.	přirůstek
			1 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		882 dukáty 50 kr 3 f.	odvedeno
odvedeno	149 ¼ dukátu			
1600, čtvrtl. L				
suřové zlato	1 hř. 12 l. 2 q		20 hř. 9 l. 1 q	lehké dukáty...
dukátové zlato	1 hř. 10 l. 1 q 3 ½ f.			
dukáty à 112 kr	120		1491 ¼	nově ražené duk.
			1 dukát	přirůstek
			1 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		1490 ¼ dukátu	odvedeno
odvedeno	119 dukátů			
1601, čtvrtl. R – T				
suřové zlato	3 hř. 10 l. – q 3 f.		115 hř. 9 l. 2 q	lehké dukáty
dukátové zlato	3 hř. 1 l. 1 q 2 f.	2 l. 3 q 2 f.		
duk. zl. celkem		3 hr. 4 l. 1 q		
dukáty à 112 kr	236 ½		8406	nově ražené duk.
			25 dukátů 50 kr 5 f.	přirůstek
			3 “	zkuš. peníze
zkuš. peníze	1		8380 dukátů 61 kr 1 f.	odvedeno
odvedeno	235 ½			

	ryžované a důlní zlato	ze stříbra	"cizí" zlato
<u>1601, čtvrtl. C-L</u>			
surové zlato	2 hř. 2 l. 2 q ½ f.		32 hř. 2 l. 1 q 2 f. lehké dukáty ...
dukátové zlato	2 hř. 2 l. 2 q ½ f.		
dukáty à 112 kr	147 ½		2337 ½ nově ražené duk.
			7 ½ dukátu přírůstek
zkuš. peníze	-		2 zkuš. peníze
odvedeno	147 ½ dukátů		2330 ½ dukátu odvedeno

Příloha II

Ražba dukátů v pražské mincovně v letech 1617-1627

	ryžované a důlní zlato	ze stříbra	"cizí" zlato
<u>1617, čtvrtl. R-T</u>			
			71 hř. 9 l. 2 q lehké dukáty
			3 q úbytek při lití
			71 hř. 8 l. 3 q dukátové zlato
			5191 dukáty à 140 kr
			3 duk. 102 gr (sic!) přírůstek
			2 dukáty zkuš. peníze
			5187 dukátů 21 kr odvedeno
<u>1617, čtvrtl. C-L</u>			
dukátové zlato	1 hř. 12 l.		57 hř. - 1.1 q 1 f. lehké dukáty
úbytek při lití	1 ½ f.		2 q 1 f. úbytek při lití
zůstalo duk. zlata	1 hř. 11 l. 3 q 2 ½ f.		56 hř. 15 l. 3 q dukátové zlato
			4134 dukáty à 150 kr
			2 dukáty 76 gr (sic!) přírůstek
odvedeno (duk. à 150 kr)	126 duk. 53 gr (sic) 6f.		2 dukáty zkuš. peníze
			4131 duk. 44 gr (sic) odvedeno
<u>1618, čtvrtl. R-T</u>			
			21 hř. 5 l. - q 2 f. lehké dukáty
			2 f. úbytek při lití
			21 hř. 5 l. dukátové zlato
			1546 nově ražené duk.
			1 kopa 41 gr sic. 2f. přírůstek
			2 dukáty zkuš. peníze
			1545 dukátů 18 gr 5f. odvedeno
<u>1618, čtvrtl. C-L</u>			
surové zlato	9 l. - q 3 f.		27 hř. - 1. - q 1 f. lehké dukáty
dukátové zlato	6 l. 1 q 1 f.	4 hř. 3 l. 2 q 3 f.	
při úbytku v lití	4 hř. 9 l. 3 q 1 f.		26 hř. 15 l. 3 q 3 f. dukátové zlato

	ryžované a důlní zlato	ze stříbra	"cizí" zlato
dukáty	334 dukáty 89 gr 2 p. m.		1958 nově ražené duk. 2 kopy 36 gr 3 p. m. přírůstek 2 dukáty zkuš. peníze 1957 dukátů 27 gr 6 p. m. odvedeno

1619, čtvrtl. R-T

63 hř. 12 l. 2 q 2 f.	lehké dukáty
1 q 1 f.	úbytek v lití
63 hř. 12 l. 1 q	dukátové zlato
4627	dukáty à 160 kr
4 dukáty	přírůstek
2 dukáty	zkuš. peníze
4623 dukáty	odvedeno

1619, čtvrtl. C-L

184 hř. 13 l. - q 2 f.	lehké dukáty
11. - q 2 f.	úbytek v lití
184 hř. 12 l. - q - f.	dukátové zlato
13403	dukáty à 175 kr
8 dukátů 109 kr 3 f.	přírůstek
6 dukátů	zkuš. peníze
13494 dukáty 65 kr 3 f.	odvedeno

1620, čtvrtl. R-T

182 hř. 9 l. 3 q - f.	lehké dukáty
11.	úbytek při lití
182 hř. 8 l. 3 q - f.	dukátové zlato
13246	dukáty à 210 kr
11 dukátů 4 kr	přírůstek
8 dukátů	zkuš. peníze
13234 dukáty 136 kr	odvedeno

1620, čtvrtl. C-L

156 hř. 10 l. 1 q 2 f.	lehké dukáty
3 q	úbytek při lití
156 hř. 9 l. 2 q 2 f.	dukátové zlato
11365	dukáty à 210 kr
11 dukátů 8 l. 1 kr 2 f.	přírůstek
6 "	zkuš. peníze
11353 dukáty 128 kr 4 p. m.	odvedeno

1621, čtvrtl. R-T

187 hř. 6 l. 2 q 1 f.	lehké dukáty
11.	úbytek při lití
187 hř. 5 l. 2 q - f.	dukátové zlato
13595	dukáty à 4 zl. rýn.
12 dukátů 139 kr	přírůstek
7 "	zkuš. peníze
13582 dukáty 101 kr	odvedeno

1621, čtvrtl. C-L

129 hř. - 1. 2 q 1 f.	lehké dukáty
3 q 1 f.	úbytek při lití
128 hř. 15 l. 3 q	dukátové zlato

ryžované a důlní zlato	ze stříbra	"cizí" zlato	
		9362	dukáty à 6 zl. 45 kr.
		10 dukátů 303 kr	přírůstek
		5 "	zkuš. peníze
		9351 dukátů 102 kr	odvedeno

1622

účty za zlatou ražbu nejsou zachovány

1623, 5. IV. – 3. VIII.

292 hř. 101. 1 q 2 f.	lehké dukáty
31. 2 q 3 f.	úbytek při lití
292 hř. 61. 3 q 3 f.	dukátové zlato
21217	dukáty à 15 zl
16 dukátů 105 kr.	přírůstek
4 "	zkuš. peníze
2100 dukátů 35 kr	odvedeno

1623, 26. VIII. – 22. XII. důlní

surové zlato	31. 3 q 2 f*	122 hř. 31. 2 q 1 f.	lehké dukáty
ryzí zlato	31. 1 q 3 f.	11. 2 q 1 f.	úbytek při lití
dukáty	15 ½	122 hř. 21.	dukátové zlato
desátek císaři	2 ½ dukátu	8861 dukátů	dukáty à 16 zl
odvedeno	13 dukátů	7 dukátů	přírůstek
		3 "	zkuš. peníze
		8854 dukáty	odvedeno

1624, čtvrtl. R – T

62 hř. 91. 1 q – f.	lehké dukáty
11.	úbytek při lití
62 hř. 81. 1 q – f.	dukátové zlato
5027	dukáty à 150 kr
5 dukátů	přírůstek
2 dukáty	zkuš. peníze
5022 dukátů	odvedeno

1624, čtvrtl. C – L

87 hř. 51. 2 q 1 ½ f.	lehké dukáty
11. 1 q 2 ½ f.	úbytek při lití
87 hř. 41. – q 3 f.	dukátové zlato
7017 80 ½ kusu z víd. hř. dukáty à 150 kr.	
7 dukátů	přírůstek
3 dukáty	zkuš. peníze
7010	odvedeno

1625, čtvrtl. R

zlaté ražby nejsou v účtech uvedeny

1625, 1. III. – čtvrtl. L

surové zlato	2 hř. 31 1 q 1 f.	141 hř. 111. – q	lehké dukáty
		21.	úbytek při lití
dukátové zlato	1 hř. 151. 1 q ¼ f.	141 hř. 91.	dukátové zlato
dukáty à 150 kr	144	11386	dukáty à 140 kr

* Tento kov, pocházející z Vrchlabí je rovněž počítán do "cizího" zlata.

ryžované a důlní zlato	ze stříbra	"cizí" zlato	
		13 dukátů 122 kr	přírůstek
		6 "	zkuš. peníze
		11372 dukátů	odvedeno

1626, čtvrtl. R – T

77 hř. 21. 1 q 3 f.	lehké dukáty
11. – q 3 f.	úbytek při lití
77 hř. 11. 1 q	dukátové zlato
6198	dukáty à 150 kr
6 dukátů 5 kr 3 f.	přírůstek
3 "	zkuš. peníze
6191 dukát 144 kr 1 f.	odvedeno

1626, čtvrtl. C – L

surové zlato	1 hř. 151. – q 2 f.
dukátové zlato	1 hř. 111. 3 q 2 f.

dukáty à 150 kr 126

zkuš. peníze 3
odvedeno 123

1627, čtvrtl. R

73 hř. 141. 3 q	lehké dukáty
11.	úbytek při lití
73 hř. 131. 3 q	dukátové zlato
5939	dukáty à 150 kr
5 dukátů 94 kr 3 f.	přírůstek
3 "	zkuš. peníze
5933 dukáty 55 kr 1 f.	odvedeno

21 hř. 151. – q	lehké dukáty
1 q	úbytek při lití
21 hř. 141. 3 q	dukátové zlato
1763	dukáty à 150 kr
1 dukát 141 kr 2 f.	přírůstek
1 dukát	zkuš. peníze
1761 dukát 8 kr 2 f.	odvedeno

Zur Frage der Prägung „fremden“ Goldes in der Prager Münzstätte

Die Prager Münzstätte nahm unter den böhmischen Münzen eine Sonderstellung ein. Sie war nämlich zum Grossteil auf die Lieferung von Pagament angewiesen, und dies äusserte sich besonders augenfällig bei der Prägung der Goldmünze. Die Goldpagamentlieferungen wurden dann zum Gegenstand der Spekulation. Die Verfasserin knüpft an jene Studien an, in denen Emanuela Nohejlová sich mit der Tätigkeit des Nürnberger Kaufmannes B. Albrecht in der Prager Münzstätte befasste (Em. Nohejlová, Příspěvek k otázce Bart. Albrechta, NČČsl IV, 1928; dies., Z příběhů pražské mincovny. Nástin jejich osudů v létech 1537 – 1618. Praha 1929 und dies., Ražby mincovny v Čes. Budějovicích okolo roku 1600 (České tovary s „psi“ hlavou a Bartoloměj Albrecht), NČČsl XVI, 1940). Die in den Rechnungen als Nürnberger Gold bezeichneten Lieferungen des Nürnberger Kaufmannes endeten im zweiten Halbjahr 1595, und gleich im darauffolgenden Halbjahr scheinen neue Lieferungen von Goldpagament auf, die nunmehr als „fremdes“ Gold bezeichnet werden; ihre Verarbeitung erfolgt unter denselben Bedingungen wie beim Gold B. Albrechts. Die Tafelbeilage I, die die Dukatenprägung in der Prager Münzstätte in den Jahren 1596 – 1601 veranschaulicht, zeigt uns einerseits die Prägung aus Seifengold, Berggold und aus güldigem Silber, sowie andererseits die Prägung von fremden Gold. In diesen Jahren werden in den Rechnungen auch Namen angeführt, so dass wir auch die soziale Zusammensetzung des Lieferantenteams bestimmen können. Unter ihnen befanden sich ständige Lieferanten von Münzpagament- Juden, ferner Adelige und königliche Beamte, z. B. der königliche Probierer und der Berghauptmann von Horní Slavkov. Die Aufzeichnungen über Lieferungen italienischer Kaufleute machen uns auf den Zusammenhang mit dem Zustrom amerikanischen Goldes nach Europa aufmerksam. Dieser Zustrom verebbte nach dem Jahre 1600 und mit ihm wahrscheinlich auch die Lieferungen italienischer Kaufleute an unsere Münzstätte. Sonst aber bleibt höchstwahrscheinlich die Zusammensetzung des Lieferantenteams unverändert, wenn gleich die Rechnungen anführen, die Lieferungen stammten von verschiedenen Parteien der Christen und Juden. Bei der Frage der Spekulation mit den neugeprägten Dukaten und ihres Preisaufliebes im Umlauf verweist die Autorin auf das Münz-Bedencken des gewesenen Kayserl. Raths und Reichspfenningmeisters Zacharias Geizkoflers d. d. 10ten Martii 1607, das in Des Teutschen Reiches Münzarchiv von Ch. J. Hirsch, III, Nürnberg 1757, S. 286 – 308, abgedruckt ist. Die Verfasserin beschliesst ihre Studie mit einer übersichtlichen Tafel über die Dukatenprägung in den Jahren 1617 – 1627, woraus nicht nur der Anteil der Prägung aus Pagamentgold (der Dukat hatte einen Feingehalt von 23 Karat 8 Gren), sondern auch das sprunghafte Ansteigen des offiziellen Preises dieser Münze in der Periode der Kalade ersichtlich ist. Das Pagamentgold blieb dann nach dem Jahre 1626 für lange Jahre das einzige Material für die Dukatenprägung in der Prager Münzstätte.

DER SCUDO DES GIOVANNI BATTISTA DI SPINOLA,
MARCHESE DI VERGAGNI

Von den Grossstaaten der romanisch-germanischen Welt sind die beiden west-europäischen Mächte Frankreich und England schon als geschlossene Nationalstaaten in die Neuzeit eingetreten, während Deutschland und Italien erst im 19. Jahrhundert ihre Konsolidierung im Sinne eines politisch und national integrierten Einheitsstaates erreicht haben. Zwischen diesen beiden Mächtegruppen steht Österreich, das zwar schon im Rahmen des alten Deutschen Reiches den Charakter einer selbständigen Grossmacht erlangte, aber als Vielvölkerstaat bis zuletzt eine über-nationale Bevölkerungsstruktur hatte.

Dem zeitlichen Unterschiede in der Erlangung der staatlichen Einheit geht auch eine gleichartige Entwicklung im Münzwesen der einzelnen Nationen parallel zur Seite. Während in Frankreich und England die frühe staatliche Konsolidierung auch eine weitgehende Zentralisierung und damit Vereinheitlichung der monetären Einrichtungen gestattete, zeigt die Münzgeschichte von Deutschland und Italien eine bis ins 19. Jahrhundert bestehende Aufspaltung nach den einzelnen politischen Territorien, wobei die Münzherren der Apenninen-Halbinsel ausserdem vielfach nicht nationale Souveräne waren, sondern ausländischen Dynastien, vornehmlich den Häusern Habsburg und Bourbon, angehörten.

Die von Deutschland und Italien spät erreichte Einheit des Münzwesens hat bewirkt, dass diese Länder auch noch in den Jahrhunderten der Neuzeit ein buntes Bild ihrer monetären Verhältnisse bieten, deren Erforschung von der Numismatik unserer Tage noch die Beantwortung mancher ungelösten Fragen verlangt. Einen vereinzelt Fall dieser Art, der an sich ephemere genannt werden mag, aber interessante und über die numismatische Aussage hinausgehende Aspekte bietet, bildet den Gegenstand der folgenden Ausführungen, die eine problemreiche, vor fast 200 Jahren entstandene Münze behandeln und die mit ihr zusammenhängenden Fragen zu beantworten imstande sind. Bei dieser hier in Abbildung vorgeführten Münze handelt es sich um einen undatierten Scudo italienischer Herkunft, den der Markgraf Giambattista Spinola von Vergagni (Prov. Alessandria) um 1680 herausgegeben hat. Er wurde einer breiteren numismatischen Öffentlichkeit erst am Beginn unseres Jahrhunderts als Novum bekannt gemacht, befindet sich heute

als konkurrenzloses Unikum in der ehemals königlichen Münzsammlung in Rom und hat bis heute auf die Bekanntgabe der näheren Umstände seines Zustandekommens warten müssen. Noch das für italienische Münzen massgebende Corpus Nummorum Italicorum begleitete die Publikation der Münze mit dem resignierten Zusatz, dass man nicht wisse, wo und mit welchem Recht sie geprägt worden sei („*Non si conosce dove abbia coniato nè per qual diritto*“). Gegenüber dieser negativen Feststellung sind die folgenden Zeilen imstande, die bisherige Interpretation des rätselhaften Scudo in wesentlichen Punkten zu fördern.

Als das aus der Sammlung des im Jahre 1840 verstorbenen Kommerzienrates C. F. Pogge aus Greifswald stammende Unikum im November 1903 bei der Frankfurter Münzfirma L.&L. Hamburger zur Versteigerung kam, bewarb sich der verdiente italienische Numismatiker Ercole Gneccchi um die Erlaubnis, es seinen Landsleuten zur Kenntnis bringen zu dürfen, was auch noch in demselben Jahre im XIV. Bande der Rivista Italiana di Numismatica (S. 187 ff.) in Form einer kurzen prägnanten Miscelle geschah.

Der auf dem Scudo genannte Münzherr Giovanni Battista (1657 – 1723) aus dem weitverzweigten genuesischen Hause der Spinola wurde als Sohn des spanischen Grande Giovanni Stefano Spinola geboren und durch einen Schiesspruch Kaiser Leopolds I. im Jahre 1676 noch als Minderjähriger mit dem innerhalb der Familie umstrittenen Reichslehen Vergagni ausgestattet. Von ihm hatte schon Agostino Olivieri¹ in seiner 1860 erschienenen Monographie (S. 142, Tafel 14) eine Silbermünze vom Charakter der französischen Luigini mit dem Datum 1680 veröffentlicht, die Gneccchi auf Grund der Porträtähnlichkeit mit dem undatierten Scudo veranlasste, auch diesen in die Zeit der Entstehung der Kleinmünze zu legen. Für die Interpretation der Titelumchrift auf dem Luigino 1680, die +MARC: S·R·I·E·VERGAGNI·PRIM·COM·P·ET^c lautet, lag für Gneccchi gleichfalls eine Auflösung bei Olivieri (S. 142) vor, die er mit Ausnahme offensichtlicher Irrtümer (*sancti* statt *sacri* und die Lesung ET^c als ET COMES) in seine Interpretation aufnahm. Leider hielt er aber den verhängnisvollen und die Findung der richtigen Lösung für Jahrzehnte hindurch blockierenden Irrtum bei, das „P“ nach „COM“ als „PRINCEPS“ aufzulösen, wodurch auch er zu keiner richtigen Sinngebung durch-

¹ Wien; Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Reichsregister Leopolds I., Nr. 18, S. 685 – 692.

dringen konnte. Im übrigen hätte auch die Reihung der Titel, die notwendigerweise den „*princeps*“ hinter den „*comes*“ zu stehen zwang, allein schon von der angenommenen Lesung abhalten sollen, weil sie der richtigen rangmässigen Anordnung von Titulaturen nicht entsprach.

Nun wusste man zur Zeit der Olivieri und Gneccchi, dass – um die Worte des Ersteren zu verwenden (a.a.O., S. 142) – die Spinola von Vergagni sich Fürsten nannten („*Principi intitolavansi gli Spinola di Vergagni*“). Es ist schwer, aus diesen Wirten nicht einen skeptischen Unterton hinsichtlich der Berechtigung zur Führung eines Fürstentitels herauszuhören. Wenn man hier nicht an ein unverbindliches Changieren mit dem italienischen Fürstentitel denken will, muss man das Verhalten der beiden Autoren als Ausdruck verschleierte Nichtwissens charakterisieren, das die beiden um die Lösung der Frage bemühten Autoren in einer Unsicherheit über die Bedeutung des rätselhaften Buchstaben „P“, in der Münzschrift befangen hielt.

Dass der Status der Forschung über den rätselhaften Scudo von Vergagni aber durch fast siebzig Jahre hindurch bis heute unverändert geblieben ist, fällt doch vor allem dem Umstande zur Last, dass bisher die zur Lösung der Frage unentbehrlichen urkundlichen Zeugnisse gefehlt haben oder nicht bekannt geworden sind. Wohl hat Olivieris verdienstvolle Publikation eine Reihe interessanter Dokumente zur Münzgeschichte der Familie Spinola beizubringen vermocht, doch befanden sich leider gerade diejenigen nicht darunter, die über die Standeserhöhung und das Münzrecht des Marchese di Vergagni die endgültigen Aufschlüsse vermitteln können. Es handelt sich bei diesen Schlüsseldokumenten um zwei kaiserliche Privilegien wesentlichen Inhaltes, die hier erstmals für die Klärung der bisher ungeklärten Fragen herangezogen werden konnten.

Der oben bereits erwähnte Investitur des minderjährigen Giambattista in das kaiserliche Lehen Vergagni im Jahre 1676, mit welcher Gneccchi irrtümlich schon die Erhöhung zum Marquisat und die Erteilung des Münzrechtes in Zusammenhang bringen wollte (Saggio di Biografia Numismatica, S. 408), folgte bereits drei Jahre später am 29. Mai 1679 die tatsächliche Verleihung der Würde eines Markgrafen und die damit zusammenhängende Umwandlung der Herrschaft Vergagni in ein Marquisat. Der Wortlaut dieser Standeserhöhung, die unmittelbarer Anrede ausgesprochen wurde, lautet: „... *te Joannem Baptistam Spinolam quondam Stephani filii Franci tuosque... eredes... in infinitam Marchiones Sancti Romani Imperii ... creavimus...*“. Verbunden war dieser Akt mit der Verleihung des Grossen Palatinates, zu dessen Rechtsinhalt auch das Münzrecht gehörte, welches folgendermassen umschrieben erscheint: „*concessimus ... in aliquo tibi commodo et opportuno jurisdictionis tuae fraefato Marchionatui Vergagni ... loco officium monetarium fabricandi et exstruendi monetamque auream, argenteam et aeream cuiuscunque generis et valoris ... faciendi atque cudendi ...*“

Mit dieser bisher unbenützten Urkunde,² welche die Erteilung des Münzrechtes im Konnex mit der Standeserhöhung zum Markgrafen von Vergagni eindeutig nach-

² Olivieri. Monete e Medaglie degli Spinola. Genua 1860.

weist, ist auch die rechtliche Grundlage festgestellt, auf welcher im unmittelbaren zeitlichen Anschluss die schon im Jahre 1680 erfolgte erste Münzung des jugentlichen Marchese basiert, welche allerdings über den datierten Luigino und den zwar ohne Jahresbezeichnung ausgegebenen, aber zweifellos in demselben Jahre entstandenen Scudo niemals hinausgegangen ist. Dass dieser, vielleicht nur Probeprägung gebliebener Scudo, zu dessen Entstehung der Stolz des jungen Münzherrn über die früh erlangten reichen Privilegien mitgewirkt haben mag, ohne Nennung des Jahres der diese begründenden Standeserhöhung geblieben ist, muss als zwar nicht wesentlicher, aber seltener und gerade bei solchen Repräsentationsprägungen auffallender Umstand ungeklärt bleiben.

Nachdem die rechtliche Grundlage der Münzprägung des Markgrafen von Vergagni nunmehr klargestellt ist, kann an Hand der durch die Urkunde gewonnenen Kenntnisse der Inhalt der Münzumschrift einer neuerlichen Interpretation und damit einer endgültigen Revision unterzogen werden.

In der Urkunde vom Jahre 1679 ist, wie oben bereits gesagt wurde, die Verleihung der neuen Markgrafenwürde mit der Erteilung des Grossen Palatinates verbunden gewesen, das dem damit Bewidmeten zur Vornahme gewisser privilegierten Rechtshandlungen ermächtigte. Diese Tatsache liefert den Schlüssel zur Erklärung des vielberufenen ominösen „P“ der Münzumschrift und damit die einzig richtige Lesung der Titulatur überhaupt. Da diese parallel zum Rechtsinhalte des Privilegs naturgemäss auch die neue Würde eines Pfalzgrafen umfassen muss, so kann sie nicht anders als „*Marchio Sacri Romani Imperii et Vergagni primus comes palatinus*“ zu lesen sein, womit der bei der Standeserhöhung geschaffene Rechtszustand einschliesslich des durch die Münze selbst repräsentierten Prägerechtes dokumentiert war.

Wenn auch das Dekret der Standeserhöhung mit dem Grossen Palatinat vom Jahre 1679 für das Vorhandensein eines „*Princeps*“ im reichsfürstlichen Sinne schon im Jahre 1680 keine reale Unterlage liefert, so steckt hinter der erwähnten Äusserung von Olivieri, dass die Spinola von Vergagni sich Fürsten genannt hätten, vielleicht gar nicht der oben zur Frage gestellte Zusammenhang mit einem italienischen Fürstentitel, sondern möglicherweise das seiner Zeit noch geläufige aber in der Folge verloren gegangene Wissen um eine wirklich existent gewesene Reichsfürstenwürde des Markgrafen. Es ist nämlich eine nachweisbare Tatsache, dass Giambattista di Spinola noch bei Lebzeiten auch diese auszeichnende Würde verliehen bekommen hat. Dies geschah mit dem von Kaiser Leopold I. in Wien am 8. August 1696 ausgestellten Diplom, das ich als zweite der bisher unbekanntenen Urkunden zur Münzgeschichte des Marchese und im weiteren Sinn des Gesamthauses Spinola beibringen kann.³ Darin wird der Marchese di Vergagni für sich und seine Erben männlichen und weiblichen Geschlechtes nach Primogenitur „*Titulo et Dignitate Principis*“ ausgestattet und verfügt, dass „*praedictus Marchionatus Vergagni ... pro Illustri Sacri Romani Imperii Principatus ... nominari debeat.*“ In dem Fürstenbriefe vom Jahre 1696 wird auf das Münzrecht, das ja schon 1679 mit

³ Wien, Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Reichsregister Leopolds I., Nr. 29, S. 373–375.

dem Grossen Palatinat verliehen worden war, verständlicherweise nur mehr in der Form einer allgemeinen Bestätigung Bezug genommen. Ein wesentlicher Unterschied zeigt sich aber jetzt in der Einschränkung der Befugnisse, weil in Anpassung an die inzwischen geänderte Praxis der Münzrechtsverleihungen nur mehr von dem Rechte „*monetam auream et argenteam cudendi*“ die Rede ist, die im Jahre 1679 noch erlaubte Kupfermünzung also ausgeschlossen erscheint. Eine Münze nach den neuen Bestimmungen ist von dem nunmehrigen Fürsten nicht mehr ausgegangen, sodass es bei den seltenen Prägungen geblieben ist, die der junge Markgraf im Jahre 1680 kreiert hatte. Die erhalten gebliebene Probe zur Rückseite eines mit 1697 datierten Talers (CNI II, S. 427, 2, Taf. XLI, 17) zeigt zwar die Absicht, auch die Erwerbung der Reichsfürstenwürde durch eine Münze zu dokumentieren, doch ist keine durchgeführte Prägung nachzuweisen.

Der problemreiche Scudo bedarf auch hinsichtlich seines Gewichtes, das nach erbetener Auskunft 26,36 Gramm beträgt (CNI notiert 26,35 g), einer Erklärung. Dieser Ansatz bleibt weit hinter dem Gewichte des Reichstalers von 29 ¼ Gramm zurück, der den italienischen Reichsfürsten nach 1700 für ihre Münze vorgeschrieben war. Da aber das dem Marchese di Vergagni im Jahre 1679 erteilte Münzprivileg noch die Prägung beliebiger Sorten und Werte gestattete (*cuiuscunque generis et valoris*), so war er für seinen Scudo an die erst später erlassene Vorschrift noch nicht gebunden und hat sich offenbar bei der Wahl eines Vorbildes für seine Münzung an die heimischen Verhältnisse gehalten. Ein Vergleich mit den Gewichten der zeitgenössischen Talersorten ergibt, dass nur der französische Ecu blanc und der von diesem abhängige Scudo bianco von Savoyen, die beide über 27 Gramm wiegen, dem Scudo von Vergagni sehr nahe kommen. Die Gewichtsdivergenz würde übrigens bedeutungslos werden, wenn die oben ventilerte Möglichkeit zuträfe, dass der als Unikum ohnehin auffallende Scudo etwa nur als Probe einer geplanten umfangreicheren Münzung zustande gekommen sein sollte. Jedenfalls weisen das metrologische Moment sowie gewisse nicht unerhebliche stilistische und technische Merkmale auf die Erzeugnisse der für den Marchese di Vergagni schon geographisch naheliegenden Münzstätte von Turin hin, die es wahrscheinlich machen, dass Giambattista di Spinola den savoyischen Scudo bianco zum Leitbild seines Talers genommen hat und dieser somit nach Art und Herkunft mit der Münzgeschichte von Savoyen in Zusammenhang gebracht werden kann.

Der Scudo von Vergagni liefert auch ein anschauliches Beispiel für die Durchführung der damals noch selbstverständlichen und auf vielen vorausgegangenen italienischen Münzen nachweisbaren Anbringung des kaiserlichen Doppeladlers auf der Rückseite, die unter Kaiser Karl VI. zwar theoretisch noch weiter bestand, aber durch Ausnahmen praktisch ad absurdum geführt wurde. Die der alten Übung zugrundeliegenden Urkundenformulare schreiben im Unterschied zu der später allgemeiner gehaltenen Fassung auch eindeutig vor, dass dem Reichsadler als Brustschild des Wappens des bewidmeten Münzherrn aufzulegen ist (*“in eius medio”*).⁴

⁴ Vgl. dazu A. Olivieri, *Monete e Sigilli dei Principi Centurioni-Scotti*. Genua 1862. S. 14.

Die späteren Beziehungen des nunmehrigen Reichsfürsten zum Hause Österreich entsprechen nicht mehr den vielfachen Gunstbezeugungen, die er von Kaiser Leopold I. erfahren hatte. Im Verlaufe des Spanischen Erbfolge verlor Fürst Giambattista di Spinola sogar wegen Felonie sein Reichslehen, weil er sich durch Übergang zur französischen Partei zum Gegner der kaiserlichen Sache gemacht hatte.

Zum Zeitpunkt der Aberkennung des Lehens ist – was aus den Urkunden bei Olivieri nicht hervorgeht – zu erwähnen, dass diese schon unter Kaiser Josef I. mit Urteil vom 20. Dezember 1709 ausgesprochen wurde, aber durch die Weitergabe des Lehens an den Kaisertreuen Urbano Fiesco, die durch Kaiser Karl VI. im Jahre 1712 erfolgte, erst endgültig zum Vollzug gekommen ist. Die Gründe, die den einst so begünstigten kaiserlichen Vasallen zum Abfall von der kaiserlichen Sache bewogen haben mögen, dürften in seinen starken persönlichen Bindungen an die französische Gesellschaft zu suchen sein. Seine Gemahlin war französischer Herkunft und seine Erbtöchter an einen Grossneffen des Kardinals Mazarin, den Sohn des ebenso begabten wie extravaganten Bonvivants Herzog von Nevers, verheiratet. Es ist sicher kein Zufall, dass diese Vermählung mit seiner Verurteilung im Jahre 1709 zeitlich zusammen gefallen ist.

Giambattista di Vergagni hat sich später um die Wiedergewinnung seines Lehens bemüht, doch ist dies ihm und seinem im gleichen Sinne tätigen Schwiegersohn, der von seiner Frau auch den Titel „Vergagne“ übernahm, nicht mehr gelungen. Erst dem Sohne der Tochter Giambattistas, dem Herzog von Nivernais, der im Gegensatz zu seinem Vater⁵ ein Mann von Tadelloser Lebensführung und grossen Verdiensten war und den man einen der liebenswürdigsten Männer des 18. Jahrhunderts genannt hat, war es beschieden, in Ausführung einschlägiger Friedensbestimmungen am 4. Mai 1739 von Kaiser Karl VI. das Erbe seiner mütterlichen Familie wieder zurückzuerlangen.⁶

⁵ Die Chronique scandaleuse seiner Zeit bewahrt auf diesen Intimus des Regenten Philipp von Orleans, dessen ausschweifendes Leben er teilte, das Wortspiel „Vergagne = Vergogne (Schande)“. A. René, Die Nichten Mazarins. Dresden 1858, S. 112.

⁶ Die Territorien und Eigentumsverhältnisse innerhalb dieser Lehensfrage waren von Anfang an sehr kompliziert, weil es sich dabei um ein Kompositum von Lehen, Allodialbesitz und Fideikommissgut handelte. Diese Frage aber war für die Zwecke der vorliegenden Abhandlung inopportun.

Scudo Giovanni Battisty di Spinola, markýze di Vergagni

Mezi dobře neobjasněné a přesně neurčené mince patřilo dosud i unikátní scudo markýze Giambattisty Spinoly–Vergagni, uložené nyní v bývalé královské mincovní sbírce v Římě. Pochází ze sbírky C. F. Poggeho (+1840) a bylo uveřejněno r. 1903 v aukčním katalogu této sbírky u firmy L.&L. Hamburger a odtud italským numismatikem E. Gneccchim ve 14. sv. časopisu Rivista Italiana di Numismatica, str. 187sl.

Již r. 1860 upozornil A. Olivieri (Monete e Medaglie degli Spinola. Genua 1860) na drobnou minci, patřící Spinolovi a napodobující francouzský 5sols, tzv. luigino s datem 1680. Gneccchi přijal Olivierovo čtení zkratk v opisu na rubu, i když bez jeho jasných chyb, i pro unikátní scudo: + MARC: S.R.I.E. VERGAGNI. PRIM. COM. P. ET: a vysvětloval zkratku P po COM jako počáteční písmeno slova PRINCEPS.

Autor předloženého článku spojil však po prvé svědectví nedatovaného unikátního scuda se svědectvím dvou písemných pramenů z r. 1679 a 1696, dochovaných ve Vídni v Dvorním archívu a dokázal, že zkratku P je nutno interpretovat jako „Palatinus“, ražbu scuda že je pak nutno spojit s udělením markyzátu (spolu s mincovním právem) Spinolovi (1679), tak i s ražbou datovaného luigina z r. 1680. Hodnot knížecí (PRINCEPS) vyplývá jasně z ustanovení palatinátu z r. 1696. Váha kusu (26, 36g) svědčí pro napodobování francouzského écu blanc (27g). Autor považuje unikátní scudo za zkušební ražbu z mincovny v Turíně. Upozorňuje též na tehdy běžný zvyk umísťovat na rub rozličných italských mincí císařského dvouhlavého orla, i když rodina Spinolů v zápětí byla trestána za profrancouzské a protihabsburské své jednání.

ZUR TOPOGRAPHIE DER WIENER MÜNZSTÄTTE

Bis vor nicht allzu langer Zeit glaubte man, dass die Babenberger als Markgrafen noch nicht gemünzt hätten. Erst den Forschungen Dr. Fritz Dworschaks ist es zu danken, dass wir heute wissen, dass schon Leopold III. der Heilige vor 1130 in Krems eine Prägestätte eingerichtet hatte. Dass Krems die älteste Münzstätte im damaligen Österreich werden sollte, hat seine bestimmten Gründe. Krems war im 12. Jahrhundert eine, vielleicht die führende Stadt des Landes. Wien stand damals erst am Beginn seines jähen Aufstieges und dürfte überhaupt erst um 1130 in babenbergischen Besitz gekommen sein.

Die Eröffnung einer Münzstätte in Wien erfolgte verhältnismässig spät, erst um 1200. Die Reiserechnungen des Bischofs Wolfer von Passau erwähnen um 1203 erstmals „*denarii Wiennensis monete*“.¹ Zur Zeit des Durchzuges des Kreuzfahrerheeres durch Österreich im Jahre 1189 ist in Wien sicherlich noch nicht gemünzt worden, denn ein Bericht über dieses Ereignis kennt zwar unter anderem Kremser und Friesacher Pfennige, jedoch keine Wiener. Trotzdem ist anzunehmen, dass noch unter Herzog Leopold V. (+31. XII. 1194) die Wiener Münzstätte eingerichtet worden ist, wenn man dem Privileg König Rudolfs von Habsburg für die Wiener Hausgenossen vom Jahre 1277 vollen Glauben schenkt. So müsste also eine Münze in Wien zwischen 1189 und 1194 eröffnet worden sein. Dieser Zeitraum lässt sich weiter einschränken, wenn man annimmt, dass der Anfall der Steiermark an die Babenberger 1192 und das Einlangen grosser Silbermengen aus dem Lösegeld für König Richard Löwenherz, der im Dezember 1192 in österreichische Gefangenschaft geraten ist, nicht ohne Einfluss auf die Errichtung einer Münzstätte in Wien gewesen ist. Wir wissen, dass die englischen Gelder allgemein sehr belebend auf die österreichischen Verhältnisse gewirkt haben und dass es für die Münzer reichlich Arbeit gegeben haben muss. Herzog Leopold dürfte gegen Ende des Jahres 1193 oder Anfang 1194 in den Besitz von 50 000 Mark Silber Kölner Gewichts (11 690 kg) als Anteil des englischen Lösegeldes gekommen sein, von welcher Summe er Ende 1194, wie er am Sterbebette gestand, noch 4 000 Mark besass. Das Bedürfnis zur

¹ I. V. Zingerle, Reiserechnungen Wolfers von Ellenbrechtskirchen. Heilbronn 1877, S. 7, Anm. 5.

Eröffnung einer neuen Münzstätte war vorhanden. Das diese in Wien, das unter Herzog Heinrich II. Residenzstadt der Babenberger geworden war, ihren Sitz haben sollte, war nur natürlich. Die Wiener Münze dürfte also Ende 1193 oder Anfang 1194 ihren Betrieb aufgenommen haben. Seitdem ist sie bis zum heutigen Tage in Tätigkeit geblieben.²

Leider besitzen wir noch keine Geschichte des Wiener Hauptmünzamtens. Nur gelegentliche, kleinere Beiträge sind darüber zu finden. Vor allem aber fehlt auch eine zusammenfassende Abhandlung, die sich mit der Lokalisierung der Wiener Münze und ihren Nebenwerkstätten im Laufe der Jahrhunderte beschäftigt hat. In der vorhandenen Literatur ist Richtiges mit Unrichtigem vermischt. In einem kurzen Abriss soll hier versucht werden, eine erste Klärung zu erreichen. Frau Prof. Dr. Emanuela Nohejlová-Prátová soll dieser topographische Überblick zu ihrem Ehrentage gewidmet sein.

Eine Gedenkschrift aus jüngster Zeit am Gebäude der heutigen Österreichischen Länderbank-Zentrale, Wien, I., Am Hof 2, vermeldet, dass an dieser Stelle ein Hof der Babenberger gestanden sei, der später für die herzogliche Münze Verwendung gefunden hat. Nach den neuesten Forschungen von Richard Perger ist jedoch anzunehmen, dass der babenbergische Herzogshof etwa auf dem Areal der heutigen, sich daneben befindenden Kirche zu den "Neun Chören der Engel" Am Hof gelegen gewesen ist.³ Die Münzstätte hat sich sicherlich noch nicht zu der Zeit dort befunden, als der Hof noch als Residenz gedient hat. Erst König Ottokar hatte 1276 die Burg beim Widmertor, die erste Anlage zur heutigen Hofburg, zu bauen begonnen,⁴ sodass man annehmen muss, dass erst Ende des 13. Jahrhunderts das alte Herzogshaus Am Hof freigeworden war. Erst zu diesem Zeitpunkt konnte also die Münze dorthin verlegt werden. 1386 schenkte Herzog Albrecht III. diesen Münzhof, "darinn bei alten verlauten Zeit unser vorvarden gesezzen und wonhaft gewesen", den Karmelitern, die wahrscheinlich schon provisorisch um 1370 dort untergebracht worden waren.⁵

Der Münzhof übersiedelte nun in die Wollzeile, und zwar in den Gebäudekomplex, der heute die Hausbezeichnung Wollzeile Nr. 6–8, Schulerstrasse Nr. 1–3 und Strobelgasse Nr. 1 führt.⁶ Das heutige Gebäude ist 1872 auf der Grundfläche von ehemals drei Häusern, alte Hausnummern 865, 866 und 867, errichtet worden. Das Haus Nr. 867, das an die heutige Parzelle des Hauses Wollzeile 4 stiess, war das alte Münzamt. Im 14. Jahrhundert stand hier der sogenannte "Strohof". 1388 war er noch in Privatbesitz. Bald darnach muss er als Münzhof eingerichtet

² B. Koch, Die mittelalterlichen Münzstätten Österreichs. Dona Numismatica (Walter Hävernicks Festschrift). Hamburg 1965, S. 164 ff. F. Dworschak, Das Lösegeld. In Ausstellungskatalog „König Richard I. Löwenherz“, Dürnstein 1966, S. 29 ff.

³ R. Perger, Die Grundherren im mittelalterlichen Wien. I. Teil. Jb. d. Vereines f. Gesch. d. Stadt Wien, Bd. 19/20 (1963/64) S. 40 ff.

⁴ R. Perger a. a. O. S. 41, 55 ff.

⁵ Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, I. Abth., II. Bd., Nr. 17 16.

⁶ P. Harrer, Häuserbuch, Innere Stadt. Maschinschriftliches Manuskript im Archiv der Stadt Wien. 19. Bände (1951–1958). 4. Bd., III. Teil, S. 511 f.

worden sein, den ersten urkundlichen Beleg dafür haben wir vom Jahre 1397.⁷ In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, nachweisbar von 1566 bis 1587, waren im Hintertrakt des Münzhofes auch Teile der kaiserlichen Kunstkammer untergebracht.⁸ Zur Zeit der grossen Pestepidemie des Jahres 1679 fasste der damalige Münzmeister Mathias Mittermayer von Waffenburg den Entschluss, sich mit sämtlichen ihm unterstehenden Personal im Münzhaus einzuschliessen. Monate hindurch blieb so die Münze von der Aussenwelt abgeschlossen mit dem Erfolg, dass das Münzpersonal von dieser Seuche verschont geblieben ist. Zur Erinnerung veranstalteten die Münzer eine jährliche Wallfahrt in die Kirche zur hh. Dreieinigkeit in Lainz. 1850 erschien ein eigenes Wallfahrer-Andachtsbüchlein und zum 200 jährigen Jubiläum der Wallfahrt wurde eine Medaille herausgebracht. Das Andachtsbüchlein und die Medaille bringen eine Abbildung des alten Münzhauses.⁹ Bis in die Maria Theresianische Zeit verblieb die Münze in der Wollzeile. Nach Verlegung der Münzstätte fand das Gebäude für die kaiserliche Kriegskanzlei, ab 1781 für die Briefpost Verwendung. 1837 war dort die k. k. Oberst Hofpostamts Verwaltung untergebracht. 1869 wurde das Gebäude als "k. k. Dikasterialgebäude, Briefpost" bezeichnet.

Die Frage ist nun, wo sich ursprünglich die Wiener Münzstätte befunden hat, da man eben annehmen muss, dass sie erst Ende des 13. Jahrhunderts in das Gebäude Am Hof übersiedelt ist. Zu unterscheiden ist aber auch immer zwischen dem eigentlichen Münzhof, der in erster Linie Sitz der Münzverwaltung gewesen ist, und den einzelnen Werkstätten des Münzbetriebes, die oftmals an anderen Orten einquartiert worden sind.

Die Haupttätigkeit des mittelalterlichen Münzbetriebes bestand im "slagen", wir sagen heute in Prägen der Münzen. In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts hören wir erstmals von einer besonderen "Slagstube", die sich auf einem Areal in der heutigen Landskronngasse in der Nähe des Hohen Marktes befunden hat.¹⁰ Dass die genannte Schlagstube mit einer Werkstätte der Wiener Münzstätte identisch gewesen ist, beweisen eindeutig Urkunden, die den Wiener Bürger Seifrit betreffen und worin dieser einerseits als Anwalt des Herzogs in der "munze", andererseits als Anwalt in der "Slagstuben" bezeichnet wird.¹¹ Die Schlagstube in der heutigen Landskronngasse ist bis ins 15. Jahrhundert hinein dort nachweisbar.¹² Das Prägen der Münzen dürfte also niemals im aufgelassenen Residenzgebäude der Babenberger Am Hof stattgefunden haben und es ist sicher, dass man auch nach Verlegung des Münzhofes in die Wollzeile vorerst weiterhin die Ausprägung des Geldes in der Landskronngasse beliefs.

⁷ Quellen a. a. O. II. Abth., I. Bd., Nr. 1354.

⁸ H. Kühnel, Die Hofburg zu Wien. Graz 1964, S. 19.

⁹ H. Wenzel, Die Medaille zum 200 jährigen Jubiläum der Wallfahrt der Wiener Münzer nach Lainz und ihre graphische Vorlage. M. Ö. N. G. XIII, 1963, S. 36 f.

¹⁰ Quellen a. a. O. I. Abth., I. Bd., Nr. 606. P. Harrer, I. Bd., III. Teil, S. 750, lokalisiert die Schlagstube auf das heutige Grundstück Landskronngasse 10.

¹¹ Vgl. u. a. Quellen a. a. O. II. Abth., I. Bd., Nr. 339, 350, 405, 475.

¹² Quellen a. a. O. II. Abth., II. Bd., Nr. 2323.

In nächster Umgebung der genannten Schlagstube befanden sich im mittelalterlichen Wien in diesem Zusammenhang für uns sehr interessante Gebäude und Strassenbezeichnungen. Zunächst lag dort der herzogliche Kammerhof, eine grössere Anlage, die nach Perger ursprünglich ungefähr durch die heutigen Strassenzüge Bauernmarkt, Brandstätte, Wildpretmarkt und Landskronergasse begrenzt war.¹³ Der Name Kammerhof deutet auf den Sitz der landesfürstlichen Finanzverwaltung. Im 14. Jahrhundert befand er sich schon in privater Hand und seine Verbauung hatte wahrscheinlich zu dem Zeitpunkt eingesetzt, als er seiner ursprünglichen Bestimmung ledig geworden war.¹⁴ Ich glaube demnach annehmen zu dürfen, dass sich im Kammerhof auch ursprünglich die Verwaltung der herzoglichen Münze befunden hat, bis sie dann in die ehemalige Residenz Am Hof verlegt werden konnte. Ob man die Prägestube gleich getrennt in einem eigenen Gebäude untergebracht hatte, bleibt dahingestellt.

Ein Grossteil des heutigen Bauernmarktes hiess ehemals Münzerstrasse, jedenfalls schon 1310.¹⁵ P. Harrer erwähnt, dass die heutige Landskronergasse wiederholt auch zur Münzerstrasse gerechnet worden ist.¹⁶ Seinerzeit war der Name Landskron nur für ein Haus, das in nächster Nähe der Schlagstube gelegen war, verwendet worden. Es handelte sich um ein Eckhaus gegen den Kammerhof zu und das Areal entspricht heute Landskronergasse 1–3.¹⁷ Jüngst hat sich H. Koller mit Örtlichkeiten, die den Namen Landskron tragen, beschäftigt¹⁸ und ist dabei zu dem interessanten Ergebnis gekommen, dass es sich hier immer wieder um feste Gebäude gehandelt hatte, die ursprünglich im landesfürstlichen Besitz gewesen sind und zur Hortung von Silber gedient haben. Die Namen Münzerstrasse und Landskron passen also gut in eine Gegend, wo sich sicherlich ein Teil des Münzbetriebes abgespielt hat.

Überdies sei noch darauf hingewiesen, dass am Hohen Markt, also zunächst der behandelten Gebäude und Gassen im mittelalterlichen Wien die Wechsler mit ihren Tischen ihren Standplatz gehabt hatten. Seit den ersten Jahrzehnten des 15. Jahrhunderts lassen sich dann die Wechsler in der heutigen Gegend Brandstätte/Stephansplatz nachweisen. Die Verlegung der Wechselbänke vom Hohen Markt hierher hing sicherlich mit der Verlegung des Münzhofes in die Wollzeile zusammen.¹⁹ 1561 wurden die Wechselbänke aufgelassen, die Geschäfte der Wechsler übernahm das „Städtische Wechselamt“ auf der Brandstätte.²⁰

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass alles dafür spricht, dass im Raum um Wildpretmarkt, Bauernmarkt und Landskronergasse der älteste Münzhof Wiens

¹³ R. Perger a. a. O. III. Teil, Jb., Bd. 23/25 (1967/69), Plan zwischen den Seiten 102 und 103 Nr. 9.

¹⁴ Quellen a. a. O. II. Abth., I. Bd., Nr. 392. R. Perger a. a. O. wie Anm. 13, S. 99.

¹⁵ R. Perger a. a. O. II. Teil, Jb., Bd. 21/22 (1965/66) S. 158.

¹⁶ P. Harrer a. a. O. I. Bd., III. Teil, S. 741.

¹⁷ P. Harrer wie vorher, S. 741 ff.

¹⁸ H. Koller, Bamberg und Villach. Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Bd. 12 (Festschrift Karl Pivec). Innsbruck 1966, S. 231 f.

¹⁹ Geschichte der Stadt Wien. Hgg. vom Altertumsvereine zu Wien, II. Bd., I. Hälfte (1900) S. 269.

²⁰ R. Groner, Wien wie es war. 5. Auflage (1965) S. 635.

gelegen gewesen ist und dass in einem Gebäude der Landskronergasse bis ins 15. Jahrhundert hinein die Prägung der Münzen stattgefunden hat.

Es gab im mittelalterlichen Wien noch weitere Häuser und Örtlichkeiten, deren Namen vermuten lassen könnten, dass diese in Beziehungen zum Münzwesen gestanden seien. Ich nenne nur das „munserhaus“ Am Hohen Markt und die Platzbezeichnung „Am Silberpübel“ davor.²¹ Auch gab es ein „Praghaus“²² und es ist weiter vermutet worden, dass der Ankauf eines Hauses von einem gewissen Fügenthaler durch Erzherzog Albrecht VI. mit der Absicht der Errichtung einer besonderen Münzstätte für den Erzherzog in Wien zusammenhinge.²³ Wir haben aber keine Beweise, dass diese Örtlichkeiten tatsächlich mit der Tätigkeit der Wiener Münze zusammenhängen.

1752 wurde dann vom Staat das ehemalige Winterpalais des Prinzen Eugen von Savoyen in der Himmelpfortgasse Nr. 8 (alte Nr. 964) angekauft und ist in der Folgezeit verschiedenen Ämtern und Behörden als Sitz zugewiesen worden. Heute ist darin das Finanzministerium untergebracht. Nun übersiedelte das Münzamt von der Wollzeile hierher. Gleichzeitig war auch das Haus Johannesgasse 9 (alte Nr. 973) zu Zwecken des k. k. Münz- und Kupferamtes angekauft worden, das dann auch unter dem Namen Kleines Münzgebäude aufschien. Der Komplex wurde bald darauf, 1754 und 1755, durch Ankauf zweier weiterer Häuser in der Himmelpfortgasse, und zwar betraf es die an das Palais in Richtung Seilerstätte angrenzende Objekte, vergrössert.²⁴ Anlässlich einer ersten Besichtigung des neuen Hauses für Münz- und Bergwesen in der Himmelpfortgasse und des daran stossenden Kupferamtes in der Johannesgasse durch die Kaiserin Maria Theresia am 4. September 1753 wurde ein Jeton geprägt. Eine Medaille wurde herausgebracht, als am 16. Mai folgenden Jahres Kaiser und Kaiserin gemeinsam das nun vollkommen eingerichtete neue Münzamt besuchten.²⁵

Nur ein Teil der zum Münzbetrieb notwendigen Ämter und Werkstätten konnte aber tatsächlich im neuen Münzgebäude untergebracht werden. Verschiedene Tätigkeiten des Münzbetriebes fanden anderswo statt. Dies war, wie wir gesehen haben, auch schon früher der Fall. Not an entsprechenden Räumlichkeiten war immer vorhanden gewesen. Auch 1554 hatte man, als man die ersten Versuche mit der Walzenprägung unternahm, vorübergehend eine „Münzdrukherey“ im Augustinerkloster eingerichtet.²⁶ Gelegentlich waren aber auch noch andere Gründe mass-

²¹ P. Harrer a. a. O. I. Bd., II. Teil, S. 475. Ausser dem „munser haus“ wird auch ein „munssertor“ genannt. Geschichte der Stadt Wien a. a. O. II. Bd., I. Hälfte (1900) S. 258.

²² R. Groner a. a. O. S. 444.

²³ Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, 17. Bd. (1896) S. CLXVII, Nr. 15319. Geschichte der Stadt Wien a. a. O. II. Bd., II. Hälfte (1905) S. 777. Nach P. Harrer a. a. O. I. Bd. II. Teil, S. 452 u. III. Teil, S. 567 besteht die Möglichkeit, dass sich das bewusste Fügenthaler'sche Haus anstelle der heutigen Objekte Hoher Markt Nr. 7 oder Sternergasse Nr. 4 (Marc Aurelstrasse Nr. 6) befunden habe.

²⁴ P. Harrer a. a. O. 5. Bd., I. Teil, S. 192 ff. u. II. Teil, S. 261.

²⁵ Wienerisches Diarium Nr. 71 vom 5. September 1753 und Nr. 40 vom 18. Mai 1754.

²⁶ J. Newald, Das österreichische Münzwesen unter den Kaisern Maximilian II., Rudolph II. und Mathias. NZ XVII, 1885, S. 201 f.

gebend, vom offiziellen Münzamt in Wien getrennte Lokalitäten für einen Münzbetrieb zu verwenden. Die Errichtung einer zweiten Wiener Prägestätte zur Zeit Albrechts VI. ist zwar äusserst fraglich. Jedoch später zur Kipper- und Wipperzeit existierte tatsächlich in Wien eine zweite Münzstätte. Mit 16. September 1621 hatte der Kaiser dem spanischen Gesandten Graf de Ognate die Erlaubnis gegeben, in einer eigenen Münzstätte die spanischen Hilfgelder nach dem kaiserlichen Münzfuss in gangbares Geld umprägen zu lassen. Das Haus mit der Münzwerkstätte stand an der Stelle, wo sich heute der Gebäudekomplex Schenkenstrasse 8–10, Zentrale der Österreichischen Unilever GmbH., befindet. Nach wenigen Jahren wurde der Betrieb dort wieder eingestellt.²⁷ 1626 wurde bekannt, dass in zwei Wiener Privathäuser Falschmünzerei betrieben werde. Dahinter steckte der auch sonst genug bekannte Münzmeister Balthasar Zwirner.²⁸

In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts standen neben dem eigentlichen Münzhaus mehrere Gebäude für den kaiserlichen Münzbetrieb in Verwendung. Die dem Kloster St. Dorothea gehörende *„freymühl zu Gumpendorf“*, zuletzt Hofmühle genannt, an ihrer Stelle befinden sich nun die Häuser Hofmühlgasse 7, 7 A und Mollardgasse 12, 12 A und 12 B, war für einige Zeit für Münzzwecke adaptiert worden. Gegen Ende des Jahrhunderts war das mit Wasser adaptiert worden. Gegen Ende des Jahrhunderts war das mit Wasser betriebene Walz- und Streckwerk für die Gewinnung der Münzplatten und Zaine in den *„Münzgraben“* zwischen Kärntner- und Stubentor, einem unterhalb der semerzeitigen Wasserkunstabstei liegenden Teil des Stadtgrabens, verlegt worden.²⁹ 1679 ist ausserdem mit Privileg Kaiser Leopolds I. ein *„Silberhammer, eine Stampf- und Grotzmühle“* beim Gumpendorfer Schloss, später Mollardschlüssel genannt, für die Belange des Wiener Münzamtes errichtet worden.³⁰

Später, besonders unter Kaiser Karl VI. sind dann die Münzwerkstätten im Münzgraben wesentlich verbessert und erneuert worden, insbesondere wurde nun die feuergefährliche *„Schayderey“* dorthin übertragen.³¹ Das Münzhaus im Münzgraben blieb bis zur Eröffnung des neuen Hauptmünzamtes Am Heumarkt ununterbrochen in Betrieb.

Die Beschreibung von Wien durch Antonio Bormastino vom Jahre 1719 kennt zwei Münzhäuser, das eine in der Stadt gelegen, wo die Münzen geschlagen worden sind, und ein zweites im Stadtgraben, das vor allem der Bereitung der Metalle

²⁷ J. Newald, Die lange Münze in Österreich. NZ XIII, 1881, S. 112 f. Geschichte der Stadt Wien a. a. O. IV. Bd., I. Teil (1911) S. 582 f. P. Harrer a. a. O. 7. Bd., S. 187.

²⁸ J. Newald, Beiträge zur Geschichte des österreichischen Münzwesens während der Zeit von 1622–1650. Bl. d. Vereines für Landeskunde v. N. Ö., 1882, S. 134 f.

²⁹ K. Schälk, Beiträge zur Geschichte des österreichischen Münzwesens unter Leopold I. NZ XLI, 1908, S. 202 ff.; J. Newald, Beitrag zur Geschichte des österreichischen Münzwesens im ersten Viertel des XVIII. Jahrhunderts. Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien, XX, 1881, S. 34.

³⁰ E. Blaschek, Mariahilf einst und jetzt. Wien 1926, S. 97.

³¹ J. Newald, Beitrag a. a. O. S. 85 f. Obwohl das Gebäude schon ausserhalb der eigentlichen Stadt lag, ungefähr in der Nähe des heutigen Schuberttringes, zählte es zu dieser. Es trug die alte Nummer 1214. Eine Abbildung bringt W. Kisch, Die alten Strassen und Plaetze Wiens, 1. Bd. (1883) S. 336.

diente.³² Karl VI. hatte aber noch ein weiteres Haus am Ochsenriegel *„zum Gebrauch des k. k. Münzamtes“* erbauen lassen. 1732 waren von der Hofkammer entsprechende Gründe angekauft worden und zwei Jahre später war das sogenannte Gold- und Silber-Drahtzuggebäude errichtet.³³ Das Haus stand auf jenem Platz, wo sich heute ein Teil des Hauptmünzamtes befindet.

Vom Jahre 1763 haben wir einen Bericht des Wiener Münzmeisters Mathias Paul Klemmer, der über die einzelnen Betriebsstätten der Wiener Münze Auskunft gibt. Dazu bringt ein handschriftliches Inventar vom Jahre 1768 entsprechende Einzelheiten über die Einrichtung der einzelnen Münzhäuser.³⁴

Im eigentlichen Münzhaus in der Himmelpfortgasse gab es neben verschiedenen anderen Amtsräumen Zimmer für den Münzmeister, für den Wardein und für den Hauptprobierer, eine Schmelz, eine Schlosserei, ein Pferde-Streckwerk, drei Justierzimmer, den Weissudgaden, den Prägesaal und Nebenräumlichkeiten, darunter auch einen Pferdestall und schliesslich war dort auch die Graveurakademie untergebracht. Die Werkstätten im Münzgraben bestanden aus dem Wasser-Streckwerk, einem Walzen-Drehwerk, einer Abtreibhütte, dem Silberhammer, einer Schmelz, einem Durchschneid- und einem Spindelschneidzimmer, der Schlosserei und der Grätzmühle. Am Ochsenriegel waren der Drahtzug, der Scheidgaden, eine Schmelz und zwei Prägestuben untergebracht. Der Bericht Klemmers führte dann noch das von der Gräflin Mollard'schen Herrschaft gepachtete Hammer- und Stampfwerk samt Grätzmühle in Gumpendorf und Hilfswerkstätten ausserhalb Wiens an.

Noch unter Kaiser Franz I. entschloss man sich, auf dem Areal des Gold- und Silberdrahtzuggebäudes und auf dem anschliessenden Platz, der als Kohlenlager zum Wiener Neustädter Kanal in Verwendung gestanden hatte, ein zentrales Münzamtsgebäude zu errichten. Am 2. März 1835, am Tag des Regierungsantrittes Kaiser Ferdinands I., begann man mit den Grundaushubungen. Das klassizistische Gebäude wurde in den Jahren 1835 bis 1837 vom k. k. Hofbaurat Paul Sprenger errichtet. Anlässlich der Vollendung des Baues ist eine Medaille geprägt worden. Nun war die Möglichkeit gegeben, die einzelnen Werkstätten im Hauptmünzamtsgebäude Am Heumarkt zu konzentrieren.³⁵

³² A. Bormastino, Historische Beschreibung von der Kayserlichen Residentz-Stadt Wienn und Ihren Vor-Städten. Wien 1719, S. 202 f.

³³ In einem Büchlein über die Wiener Vorstädte *„Lustra decem Coronae Viennensis seu suburbia Viennensia ...“*, Wien 1734, findet sich auch eine Vogelschtaufnahme der Vorstadt Landstrasse, worauf unter Nr. 22 das Münzhaus auf dem Ochsenriegel abgebildet ist. W. Kisch a. a. O. 2. Bd. (1888) S. 276/277 datiert den Plan mit dem Jahre 1698, wodurch später die irrige Ansicht aufkam, dass der Bau dieses Münzhauses schon in die Zeit Kaiser Leopolds I. zurückgebe.

³⁴ Monatsbl. d. num. Ges. in Wien, II, 1892, S. 191. Handschriftliches Inventarium des Hauptmünzamtes Wien 1768 in der Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen. Inv. Nr. MA 178.

³⁵ Eine Gasse in der Nähe des Hauptmünzamtes erhielt den Namen Münzgasse. Im 6. Wiener Gemeindebezirk existiert eine Münzwardeingasse, deren Namen auf den Wardein Siegmund Hammerschmied (+1703) zurückgeht, der dort ausgedehnten Besitz gehabt hatte.

K místopisu vídeňské mincovny

K otevření mincovny ve Vídni došlo pravděpodobně až v roce 1193 nebo 1194. Lze předpokládat, že se nalézala nejprve v tzv. Kammerhofu nedaleko Vysokého trhu ("Hoher Markt"). V dnešní Lands krongasse byla až do 15. století ražebna (tzv. Schlagstube). Mincovní správa přesídlila koncem 13. století do bývalého vévodského sídla "Am Hof" a zůstala tam až do konce století čtrnáctého. Později byla spolu s vlastní ražebnou umístěna ve společném domě na Wollzeile. Za vlády Marie Terezie byl mincovní úřad přenesen do bývalého zimního paláce prince Evžena Savojského v Himmelpfortgasse. Vedlejší mincovní dílny a provozovny se však vyskytovaly i na jiných místech ve Vídni. V letech 1835 až 1837 byla konečně zřízena nová budova mincovny "Am Heumarkt", která je ještě dnes v činnosti.

O MOŽNOSTECH APLIKACE THORDEMANOVY TEORIE
NA NÁLEZY MINCÍ Z OBDOBÍ KONVENČNÍ MĚNY

V roce 1948 publikoval švédský numismatik B. Thordeman pozoruhodný rozbor hromadného nálezů mincí pod názvem: "The Lohe Hoard. A Contribution to the Methodology of Numismatic". Autor se v něm nejprve zabýval otázkou původu a příčin uložení nálezů o 18 217 kusech, který byl objeven v roce 1937 při bourání domu ve staré stockholmské čtvrti, a pak přešel k obsáhlému rozboru jeho vnitřní struktury. Věnoval při tom pozornost především švédským markám a jejich násobkům, které měly v tomto nálezů naprostou převahu,¹ a porovnával jejich počet v jednotlivých ročnících. Zjistil, že ročníky marek, které převažovaly v nálezů, odpovídaly letům, v nichž byl ražen velký počet kusů, zatímco nízký počet ročníků v nálezů odpovídal letům s malým počtem ražených mincí. Na základě skutečnosti, že vztah mezi složením určité oddělené části a složením celku zůstává konstantní, došel Thordeman k poznání zákonité závislosti mezi celkovým množstvím ražených mincí a množstvím mincí, obsažených v nálezů. Každý nález může podle jeho názoru ukázat jistý vztah k raženým mincím tak jako nález Lohova pokladu. Pokud pak není k dispozici tak velký nález, lze použít hromadného výsledku několika méně početných nálezů. Tato závislost se však vztahuje pouze na nálezů, které mají charakter současného oběživa, a dále pouze na mince, ražené ve stejném měnovém systému.²

¹ Konkrétně z celkového počtu 18 217 kusů bylo 15 000 marek a jejich násobků.

² B. Thordeman, The Lohe Hoard. A Contribution to the Methodology of Numismatic. The Numismatic Chronicle VII, 1948, str. 188–204. Byla to právě prof. dr. Em. Nohejlová-Prátová, které je věnován tento sborník, jež mne prvá upozornila na Thordemanovu práci. Numismatický rozbor tohoto nálezů podává studie N. L. Rasmussona, Mynten i silverkatten, Stockholm 1937, str. 33 a sl. (citováno podle B. Thordemana). Viz též informativní článek J. Spechta, Ein schwedischer Münzfund, MÖNG V, 1947–1948, str. 4–6. V poslední době se Thordemanovou teorií zabýval v Československu I. Pánek, K relativní chronologii vídeňských feniků 1358–1411. (Zákonitost nálezů mincí a její aplikace), Num. listy XXII, 1967, str. 100–111, v zahraničí pak dva skandinávští autoři: P. Sarvas, De finska myntkatterna från 1700-talet, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1967, str. 23–146 a B. R. Rønning, En myntskatt fra Ekeberg i Oslo, tamtéž 1968, str. 130–140. Otázce Thordemanovy statistické metody věnoval pozornost H. Eichhorn, Statistische Berechnung relativer und absoluter Prägezahlen aus Münzfunden. Ein Beitrag zur Methodologie der Münzfundanalyse, HBN VII, 1967, str. 119–151.

Dříve, než jsem se pokusila prakticky ověřit, zda mohu obdobným metodickým postupem aplikovat tuto Thordemanovu teorii i při svém studiu nálezů z období konvenční měny, odkrytých na našem území, musela jsem uvažovat o několika skutečnostech. Především se zde dosud nevyskytl tak velký nález z tohoto období, jaký měl při své práci k dispozici Thordeman, takže nezbývalo než rozbor obdobně velkého celku nahradit použitím spojeného výsledku několika menších nálezů, tak jako to učinil Thordeman ve svém diagramu G. Zároveň bylo nutné vybrat nálezy tak početné, aby mohly být podrobeny statistickému šetření, přičemž nejnižší hranici použitelnosti nálezových celků jsem vymezila počtem 500 kusů. Další nezbytnou metodickou podmínkou bylo omezit své zkoumání na nálezy, obsahující co největší počet navzájem porovnatelných ročníků jednoho a téhož nominálu. Z obou základních skupin nálezů z období konvenční měny³ jsem proto ponechala stranou první skupinu nálezů, v níž byly nominály, ražené ve velmi krátkém časovém úseku, a zaměřila jsem svou pozornost na druhou skupinu nálezů, které vznikaly pomalou tezurací a obsahovaly mince širšího časového rozsahu. Jejich organická skladba plně vyhovovala daným požadavkům, neboť v ní převažovaly mince domácí provenience, v nichž naprostou většinu tvořily dvacetikrejčary. Právě toto převažující množství dvacetikrejčarů mně poskytlo příležitost pokusit se o zjištění vztahu mezi tímto nejpočetněji zastoupeným nominálem v nálezech a jeho celkovou ražbou.

Hranici 500 kusů překračovaly pouze čtyři nálezy z této skupiny, které v porovnání se švédským nálezem obsahovaly ovšem počet zcela uměrný hospodářským a sociálním podmínkám, za nichž byly tezaurovány. Zatímco poklad rodiny Lohů byl svědectvím o majetku nejbohatšího muže v tehdejší Švédsku,⁴ představoval nález z Podhradí u Luhačovic o 808 kusech úspory čtvrtlánika,⁵ habřinský nález o 2557 kusech⁶ a ledvicový o 3847 kusech⁷ tezaurovali zemědělci, kteří svou životní úroveň zvyšovali mimozemědělským podnikáním. Největší ze zkoumaných nálezů, svitavský, obsahoval 4351 kusů a patřil rodině místního řezníka a majitele pravovárečného domu.⁸ Všechny čtyři nálezy zasahovaly svými nejstaršími ročníky

³ Charakteristiky dvou základních skupin nálezů z období konvenční měny viz D. Svobodová, Tolarový nález v Habřině u Litoměřic. Příspěvek k problematice nálezů z období konvenční měny, Num. sbor. IX, 1966, str. 201–222.

⁴ Rodina Lohů přišla do Švédska roku 1620 z Východního Fríska a díky obratnému finančnímu podnikání se brzy stala jednou z nejbohatších rodin v zemi. Toto bohatství jim umožnilo poskytovat cenné služby králi Karlu XII., který byl v důsledku četných válek velice zadlužen. Za to pak byl představitel této rodiny povýšen do šlechtického stavu, ačkoliv jeho obchodní podnikání nebylo vždy zcela bezúhonné. Srv. B. Thordeman, l. c., str. 191; J. Specht, l. c., str. 6.

⁵ V. Dohnal, Nález mincí v Podhradí u Luhačovic, Num. sbor. IX, 1966, str. 289–291. Viz též stejnojmenný článek téhož autora, otištěný ve Zprávách Oblastního muzea v Gottwaldově, 1964, č. 3, str. 49–55. Srv. též pozn. č. 8.

⁶ D. Svobodová, l. c., srv. pozn. č. 8.

⁷ Táž, Nález z tolarového období v Ledvicích, okres Teplice, Num. sbor. XI, 1970, str. 139–160, srv. pozn. č. 8.

⁸ J. Sejbal, Nález stříbrných mincí ve Svitavách, Čas. Mor. muzea XLIII, 1958, str. 81–92. Rozbor hospodářských a sociálních příčin nálezů Podhradí, Svitavy, Habřina a Ledvice byl zahrnut do článku D. Svobodové, Hospodářské a sociální příčiny tezurace čtyř moravských nálezů mincí z období konvenční měny, Num. listy XXVI, 1971, str. 97–109.

do samých počátků konvenční měny, tj. do padesátých let 18. století, lišily se však dobou svého uložení. Nález podhradský a svitavský byl ukryt patrně ve třicátých letech 19. století, tezaurace dalších dvou skončila téměř o dvě desetiletí později. Habsburské dvacetikrejčary tvořily z nálezového celku Podhradí 86,50 %, Svitavy 84,24 %, Habřina 83,85 % a Ledvice 89,34 %. Podle provenience pocházely z dvanácti mincoven habsburské monarchie a jejich ražby byly v nálezech zastoupeny nestejně velkým počtem mincí. Nejpočetnější byly ražby z mincovny vídeňské, kremnické a pražské:

	Vídeň	Kremnica	Praha
Svitavy	45,37 %	31,23 %	8,56 %
Ledvice	35,23 %	29,44 %	20,16 %
Habřina	34,46 %	35,58 %	12,31 %
Podhradí	39,91 %	32,76 %	8,86 %

V tomto článku jsem se omezila pouze na zkoumání vztahu mezi jednotlivými ročníky pražských dvacetikrejčarů, obsažených ve výše jmenovaných nálezech, a jejich ražbou, třebaže jsem si vědoma skutečnosti, že pražská mincovna stojí v počtu dvacetikrejčarů v těchto nálezech až na třetím místě. Moje volba byla určena především možnostmi studia příslušných pramenů v archivu pražské mincovny, jejíž bohaté a různorodé fondy se staly předmětem badatelského zájmu již mnohých českých numismatiků.⁹

Údaje o výši ražby jednotlivých nominálů jsou zachovány ve výkazech příjmů a vydání pražské mincovny jednak v účtech kvartálních,¹⁰ jednak měsíčních.¹¹ Základem mého zkoumání se stala řada kvartálních účtů, která je úplnější. Zpracování příslušných údajů však bylo komplikováno tím, že v rozmezí let 1654–1770 byla kvartální období v pražské mincovně počítána podle kalendářního roku a v rozmezí let 1770–1857 podle tzv. militárního roku, který začínal 1. listopadem a končil 31. říjnem. Zatímco tedy v počátečních letech konvenční měny byl počet ražených ročníků pražských dvacetikrejčarů snadno zjistitelný, bylo v následujících letech pouze u tří ze čtyř kvartálů militárního roku možno předpokládat, že letopočet ražených mincí skutečně odpovídá roku, v němž byly mince raženy. Uvažuje-li Thordeman o nepřesnosti, kterou v údajích pro ražbu jednotlivých let mohou hrát

⁹ Ze starších autorů připomeňme práce K. Čermáka–B. Skrbka, E. Fialy, V. Katze, S. Vávry a J. Ječného. Z novějších je to v první řadě Em. Nohejlová–Prátová, která vyčerpávajícím způsobem obsáhla dějiny pražské mincovny v letech 1537–1620. Dílčí studií, zachycující krátký úsek let 1631–32, je práce L. Nemeškala. Časově mladším obdobím se zabývaly pouze dvě studie A. Malé, z nichž první pojednává o zaražení měděné mince v Praze v šedesátých letech 18. století, druhá vysvětluje změny, k nimž v pražské mincovně došlo koncem 18. a počátkem 19. století. V krátkém přehledu je tu uvedena podrobně i ražba jednotlivých nominálů v letech 1795–1800. (Příspěvek k dějinám mincovny pražské na přelomu 18. a 19. století, Num. sbor. VII, 1962, str. 269–282.) Zde je také shrnuta všechna dosavadní literatura.

¹⁰ Viz SÚA, P Minc II b A 1, Kvartální extrakty z účtů materiálů a peněžní hotovosti.

¹¹ Tamtéž, P Minc II b A 2, Měsíční výkazy pokladní hotovosti a stavu jmění.

mince, ražené razidly let minulých, pak vzhledem k nepříjemné komplikaci, způsobené dvojím vedením kvartálních účtů v pražské mincovně, by toto procento náhody bylo jistě relativně vyšší. V některých konkrétních případech jsem se sice přesvědčila, že v prvním kvartále militárního roku (tj. listopad, prosinec a leden) byly raženy ještě mince s letopočtem minulého militárního roku,¹² zjistila jsem však, že jejich počet nelze na základě daných údajů stanovit přesně. Zachytila jsem proto výši ražby dvacetikrejcarů v letech 1770 – 1857 na základě údajů kvartálních účtů a mimo to jsem se pokusila určit ještě pravděpodobnou výši těžce ražby za předpokladu, že by razidla s letopočtem každého nového roku byla používána pouze pro mince ražené od 1. ledna do 31. prosince. K tomuto záměru jsem použila měsíčních účtů, které jsou v archivu pražské mincovny dochovány z období let 1781 – 1857, jsou však bohužel velmi mezerovité a zprvu v nich není uvedena výše ražeb jednotlivých nominálů. První účetní záznam, v němž je již přesný údaj o ražbě, je až z ledna 1817, teprve od roku 1831 jsou pak tyto měsíční účty vedeny téměř průběžně až do roku 1857. Při přepočítání údajů militárního roku na kalendářní jsem do kalendářního roku započítávala vždy výši ražby v měsíci lednu, dále výši ražby v II., III. a IV. kvartálu (tj. únor-duben, květen-červenec a srpen-říjen) a konečně jsem přičetla výši ražby v měsíci listopadu a prosinci. Získala jsem tak tento přehled roční produkce dvacetikrejcarů v pražské mincovně v celém období konvenční měny (K=kalendářní rok, tj. leden-prosinec; M=militární rok, tj. listopad-říjen):

POČET RAŽENÝCH KUSŮ

Rok	K.	M. ^a
1754	250 572	
1755	520 778	
1756	822 086	
1757	840 398	
1758	1 412 675	
1759	615 133	
1760	830 808	
1761	1 123 375	
1762	—	
1763	2 484 548	
1764	1 353 469	
1765	934 090	
1766	414 492	
1767	1 175 898	
1768	1 120 456	
1769	1 162 523	

¹² Například v prvním kvartále militárního roku 1796 se patrně razily dvacetikrejčary s letopočtem roku 1795, v prvním kvartále militárního roku 1803 dvacetikrejčary s letopočtem 1802 atd. S přímou poznámkou o ražbě mincí s letopočtem předcházejícího roku jsem se setkala pouze v jednom případě: ve třetím kvartále roku 1849 byly raženy jednak šestikrejčary v hodnotě 268 610 zl 24 kr s poznámkou: "Mit Jh. 1848", jednak šestikrejčary v hodnotě 344 567 zl 24 kr s poznámkou: "Mit Jh. 1849".

1770	1 275 680 ^b	1 081 808 ^c
1771	1 480 350	1 448 697
1772	1 249 401	1 248 059
1773	1 069 443	1 111 889
1774		1 059 273
1775		727 987
1776		1 195 261
1777		1 163 328
1778		1 458 397
1779		786 302
1780		1 116 752
1781		1 092 209
1782		1 056 605
1783		—
1784		—
1785		—
1786		—
1787		—
1788		—
1789		—
1790		—
1791		—
1792		—
1793		—
1794		—
1795		—
1796		4 1875
1797		661 580
1798		—
1799		—
1800		—
1801		—
1802		—
1803		5 924 682
1804		566 130 ^d

Rok	K.	M.
1805		1 993 018
1806		2 977 084
1807		2 421 108 ^e
1808		1 187 693 ^f
1809		2 280 863
1810		714 268 ^g
1811		—
1812	*	91 584 ^h
1813	*	55 062
1814		92 155
1815		128 214
1816		785 355
1817	*	293 538
1818		333 28
1819		81 033
1820		28 461 ⁱ
1821		115 821

1822		164 532
1823		96 046
1824		—
1825		—
1826		—
1827		938 961
1828		—
1829		—
1830		—
1831		1754 410j
1832	5 122 154	7 392 644
1833	18 179 16	1841 384
1834	15 173 49	1436 117
1835	1488 708	1632 081
1836	295 131	341 679
1837	484 246	443 289
1838	624 941	762 480
1839	219 728	115 020
1840	1 122 466	287 614
1841	2 542 704	3 632 264
1842	644 269	644 269
1843	1 257 431	1 171 041
1844	1 491 920	1 578 307
1845	1 460 901	1 376 454
1846	1 549 247	1 470 184
1847	1 528 404	16 10 800
1848	2 241 179	2 231 496
1849	—	390 796
1850	72 833	43 853
1851	41 659	68 639
1852	1 687 050	1 513 484
1853	1 589 865	1 595 149
1854	2 098 198	1 904 791
1855	1 904 337	1 910 386
1856	47 624	343 264

- a) Problémy, plynoucí z porovnání obou řad údajů pro jednotlivé ročníky, ponechávám úmyslně bez povšimnutí.
- b) Od roku 1770 výše jsou všechny údaje pro ražbu dvacetikrejcarů v kalendářních letech pouze interpolovány (viz text).
- c) Rok 1770 tvoří přechod od kvartálů kalendářních ke kvartálům militárním. Je do něho započítáno pouze 10 měsíců, tj. leden–říjen 1770.
- d) Pro rok 1804 se zachovaly kvartální účty pouze pro I. kvartál.
- e) Pro rok 1807 se zachovaly kvartální účty pouze pro I., II. a III. kvartál.
- f) Pro rok 1808 se zachovaly kvartální účty pouze pro I., II. a IV. kvartál.
- g) Pro rok 1810 se zachovaly kvartální účty pouze pro I. a IV. kvartál.
- h) Hvězdičkou označuji všechny roky, v nichž údaje o ražbě, čerpané z archivního materiálu pražské mincovny, nesouhlasí s dosavadními údaji práce V. Millera z Aichholze–A. Loehra–E. Holzmaira, Österreichische Münzprägungen 1519–1938, Wien 1948.
- i) Pro rok 1820 se zachovaly kvartální účty pouze pro I. kvartál.
- j) Pro rok 1831 se zachovaly kvartální účty pouze pro IV. kvartál.

Pro nejdelší část období konvenční měny (tj. pro léta 1785–1831) nebyla k dispozici souvislá řada dochovaných údajů o ražbě pražských dvacetikrejcarů, takže jsem se musela zabývat pouze jeho první a třetí částí. Znamená to tedy, že jsem zkoumala jednak období let 1754–1773 tak, jak se mi promítalo v ražbě, počítané podle údajů kalendářních kvartálních účtů a ve všech čtyřech nálezech, jednak léta 1832–1847, kde jsem však ražbu, zachycenou podle údajů militárních i interpolovaných kalendářních kvartálních účtů mohla porovnat již jen se dvěma nálezy, které sahají svými nejmladšími ročníky do těchto let, tedy habřinským a ledvickým. Vzhledem k malému počtu jednotlivých ročníků pražských dvacetikrejcarů v uvedených nálezech i pro kolísající kvantitu jejich ražby v jednotlivých letech jsem se rozhodla zvolit si způsob, který použil Thordeman ve svém diagramu B. Převedla jsem proto počet jednotlivých ročníků pražských dvacetikrejcarů v nálezech na procenta nejvyššího počtu, dosaženého v jednom roce, a takto vzniklou křivku jsem porovnávala s celkovým množstvím ražených dvacetikrejcarů, převedených na procenta nejvyššího množství téhož nominálu, raženého během jednoho roku.

Výsledkem jsou diagramy A a B, z nichž je možné vyčíst několik zajímavých poznatků. Na *diagramu A* zjišťujeme, že ročníky dvacetikrejcarů, které převažovaly v nálezech, odpovídají letům, v nichž byl ražen velký počet mincí a naopak, ročníky, které jsou v nálezech početně slabé, odpovídají letům, v nichž byl ražen malý počet mincí. Nejvyššího vrcholu dosahují obě chronologicko-quantitativní křivky kolem roku 1763. Jejich průběh dokazuje jasnou závislost mezi počtem ročníků pražských dvacetikrejcarů ve výše jmenovaných čtyřech nálezech a jejich celkovou ražbou. Naproti tomu nás překvapí průběh obou chronologicko-quantitativních křivek na *diagramu B*. Zjišťujeme, že křivka, vyznačující počet pražských dvacetikrejcarů v nálezech, je značně odlišná od křivky, znázorňující jejich ražbu, ať ji již posuzujeme podle účtů kvartálů militárních nebo interpolovaných kalendářních. Zatímco nejvyššího počtu ražby pražských dvacetikrejcarů bylo dosaženo v roce 1832, vrcholí jejich počet v obou nálezech rokem 1845. Křivka, označující počet dvacetikrejcarů v jednotlivých ročních nálezech, dosahuje mimoto ještě dvou menších, avšak velice markantních vrcholů v letech, kdy pražské dvacetikrejcarové byly raženy přímo v podprůměrném počtu. Pokud vyneseme pro oba nálezy samostatnou chronologicko-quantitativní křivku (*diagram C*), pak pozorujeme, že obě křivky se sobě sice poněkud přibližují, avšak ani jedna z nich neukazuje zřetelnou závislost na celkovém počtu ražených mincí. Zvýšené množství dvacetikrejcarů ze čtyřicátých let minulého století obsahuje pouze nález ledvický, jak ukazují i samostatné křivky pražských dvacetikrejcarů všech čtyř nálezů v celém období konvenční měny, vnesené vždy pro desetiletí (*diagram D*). Znamená to tedy, že v tomto druhém zkoumaném úseku let 1832–1847 se Thordemanova teorie o vztahu mezi výskytem mincí v nálezech a celkovou ražbou nepotvrdila.

Konkrétním rozbořením vztahu mezi pražskými dvacetikrejcarovými v několika nálezech z období konvenční měny a jejich ražbou jsem došla k názoru, že k aplikaci Thordemanovy teorie na nálezy z tohoto období je nutno přistupovat s krajní opatrností. Z období konvenční měny není u nás dosud znám tak velký nález, jaký měl k dispozici Thordeman, tím méně natolik homogenní. Zkoumáním několika menších

nálezových celků jsem sice dosáhla objektivnějšího pohledu na počet pražských dvacetikrejcarů v jednotlivých nálezech, na druhé straně jsem však musela brát v úvahu případné odchylky, vzniklé odděleným procesem tezaurace každého z nich. Mimo to čtyři zkoumané nálezy z období konvenční měny budily dojem homogenního složení pouze zdánlivě. Ve skutečnosti sice obsahovaly vysoký podíl jediného nominálu domácí měny, tento nominál však pocházel z dvanácti různých mincoven monarchie a rozbor by správně měl být prováděn pro každou mincovnu zvlášť. Ražby pražské mincovny, které jsem zkoumala, nebyly v jednotlivých ročních nálezech zastoupeny dostatečně vysokým počtem mincí ani při použití hromadného výsledku. Další nepříznivou skutečností bylo, že archivní materiál pražské mincovny dával možnost statistického šetření pouze pro dvě části období konvenční měny, pro léta 1754–1773 a 1832–1856. Pro neúplnou řadu kvartálních účtů nebylo tak možné zjistit, jak velké množství dvacetikrejcarů bylo v některých letech raženo. Zejména by mě bývala zajímala výše ražby v prvním desetiletí 19. století, kdy chronologicko-quantitativní křivka pražských dvacetikrejcarů tří ze čtyř zkoumaných nálezu dosáhla maxima (viz *diagram D*).¹³ Zjevná shoda mezi množstvím pražských dvacetikrejcarů ve čtyřech nálezech a jejich ražbou se objevila pouze ve starší zkoumané části. V mladší zasahovaly do tvorby nálezu zřejmě již jiné faktory objektivního i subjektivního rázu, které způsobily, že počet nominálů v nálezech nebyl závislý pouze na jejich ražbě. Zásadní rozdíl mezi zkoumaným úsekem let 1754–1773 a 1832–1847 lze proto podle mého názoru vysvětlit tím, že léta 1832–1847 jsou blíže pravděpodobně době ukrytí obou nálezu a časově mladší část ražeb pražských dvacetikrejcarů byla tedy mnohem více ovlivněna okolnostmi, za nichž byly mince tezaurovány, než jejich starší část.

Pokus o aplikaci Thordemanovy teorie, zúžený zde v podstatě na ražbu dvacetikrejcarů jedné z habsburských mincoven a jejich výskyt v několika početnějších nálezech z období konvenční měny, má pouze dílčí platnost. K obecnějším závěrům chybí při nejmenším provést stejnou aplikaci alespoň u dvou v nálezech početněji zastoupených mincovnách, vídeňské a kremnické. Již tato sonda však ukázala na některé nesnáze a problémy, s jejichž řešením bude při obdobné aplikaci Thordemanovy teorie zřejmě nutné počítat i u nálezu ze starších měnových období.¹⁴

¹³ Maximálního vrcholu v témže desetiletí dosahují rovněž chronologicko-quantitativní křivky, vnesené vždy pro jednotlivé nálezy celky Habřina, Svitavy, Poděšín, Býčina, a Ledvice, jak to dokazují příslušné grafy v citovaném zpracování nálezu habřinského a ledvického.

¹⁴ Za odbornou pomoc a cenné připomínky v této práci děkuji doc. dr. F. Fabiánovi, CSc, z katedry statistiky matematicko-fyzikální fakulty UK, Ing. I. Pánkovi a dr. E. Šimkovi, CSc.

DIAGRAM A (viz str. 223)

DIAGRAM B (viz str. 223)

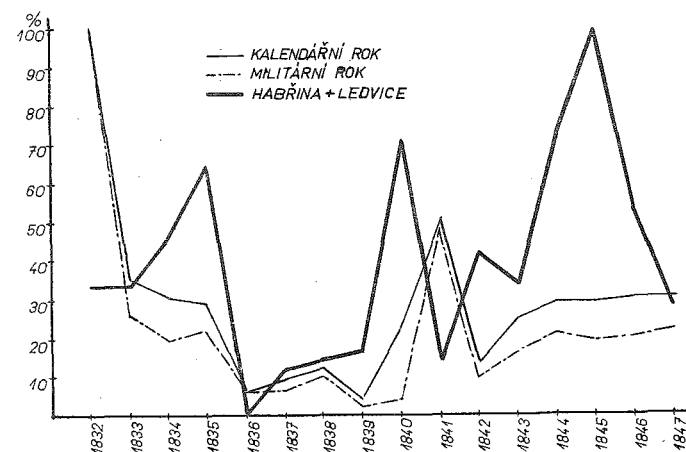

DIAGRAM C (viz str. 223)

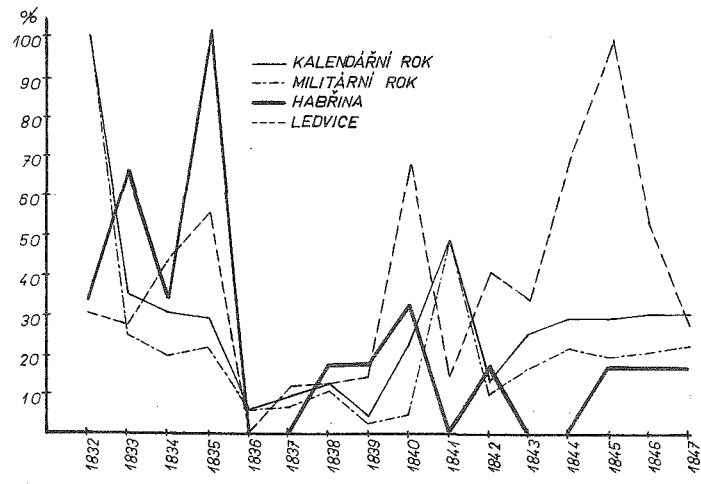
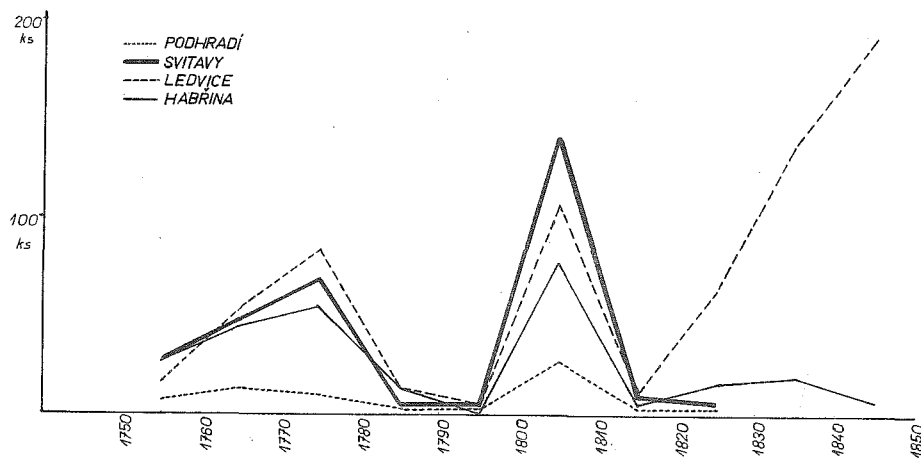

DIAGRAM D (viz str. 223)

Anwendungsmöglichkeiten der Thordemanschen Theorie auf Münzfunde aus der Zeit der Konventionswährung

Die Abhandlung stellt den Versuch dar, die Thordemansche Theorie von der gesetzmässigen Abhängigkeit zwischen der Gesamtmenge der geprägten Münzen und der in den Funden enthaltenen Münzmenge in einem konkreten Fall zur Anwendung zu bringen. Die Verfasserin wählte für ihre Untersuchungen jene Münzfunde aus der Zeit der Konventionswährung aus, die auf dem Territorium der Tschechoslowakei entdeckt wurden und deren Umfang 500 Stück überstieg, wobei sie gleichzeitig eine möglichst grosse Zahl untereinander vergleichbarer Jahrgänge ein und desselben Nominalwertes enthalten sollten. Die vier ausgewählten Funde (Podhradí, Svitavy, Habřina und Ledvice) hatten eine fast identische organische Struktur mit markantem Vorherrschen habsburgischer Zwanzigkreuzer. Die Verfasserin beschränkte sich in der gegenständlichen Abhandlung lediglich auf die Untersuchung der Beziehung zwischen den einzelnen Jahrgängen der in diesen vier Funden enthaltenen Prager Zwanzigkreuzer und ihrer Prägung. Sie bezog die Angaben über die Höhe dieser Prägung aus den Einkunfts- und Ausgabenausweisen der Prager Münzstätte, wie sie in den Quartalrechnungen verzeichnet wurden. Da diese Quartalrechnungen in den Jahren 1654–1770 nach Kalenderjahren und in den Jahren 1770–1857 nach sog. Militärjahren geführt wurden, welche letztere am 1. November begannen und am 31. Oktober endeten, versuchte die Autorin, unter Zuhilfenahme der lückenhaften Angaben der Monatsrechnungen der Münzstätte die wahrscheinliche Prägungshöhe unter der Voraussetzung zu interpolieren, dass die Prägestöcke mit der Jahreszahl eines jeden Jahres nur für jene Münzen verwendet wurden, die vom 1. Januar bis zum 31. Dezember geschlagen wurden.

Das Archivmaterial bot die Möglichkeit zur statistischen Erhebung lediglich für den ältesten und den jüngsten Abschnitt der Zeit der Konventionswährung. Man konnte also einerseits den Zeitraum der Jahre 1754–73, so wie sie sich in der aufgrund der Angaben der Kalenderquartale berechneten Prägung und in allen vier obgenannten Funden niederschlug (Diagramm A), andererseits die Jahre 1832–47 untersuchen, wo die aufgrund der Angaben des Militär-, wie auch des Kalenderjahres erfasste Prägung schon nur mehr mit jenen zwei Funden konfrontiert werden konnte, die mit ihren jüngsten Jahrgängen in diese Jahre hineinreichen (Diagramm B). Aus beiden Diagrammen geht hervor, dass eine offenkundige Übereinstimmung zwischen der Zahl der Prager Zwanzigkreuzer in den einzelnen Fundjahrgängen und ihrer Prägung lediglich im chronologisch älteren Abschnitt aufscheint, während wir im jüngeren Abschnitt diese Übereinstimmung weder beim Diagramm B noch beim Diagramm C vorfinden, auf dem beide Funde, der von Habřina und der von Ledvice, eine eigene selbständige chronologisch-quantitative Kurve eingetragen haben. Letztes Diagramm ist Diagramm D, das selbständige chronologisch-quantitative Kurven aller vier Funde beinhaltet, die für die Prager Zwanzigkreuzer im ganzen Zeitraum der Konventionswährung stets für je ein Jahrzehnt eingetragen sind.

Aufgrund einer konkreten Analyse der Beziehung zwischen den Prager Zwanzigkreuzern in einigen Funden aus der Periode der Konventionswährung und ihrer Prägung gelangte die Autorin zur Ansicht, dass man die Thordemansche Theorie auf Funde aus diesem Zeitraum mit äusserster Vorsicht applizieren muss. Für den Zeitraum der Konventionswährung ist bei uns bislang kein so grosser Fund bekannt, wie ihn Thordeman verfügbar hatte. Durch die Untersuchung einiger kleinerer Fundkomplexe konnte zwar eine objektivere Betrachtungsweise der Zahl der Prager Zwanzigkreuzer in den einzelnen Funden erreicht werden, andererseits mussten jedoch allfällige, durch den gesonderten Thesaurierungsprozess bei jedem dieser Funde entstandene Abweichungen berücksichtigt werden. Eine offenkundige Übereinstimmung zwischen der Menge an Prager Zwanzigkreuzern in den vier Funden und ihrer Prägung zeigte sich bloss im älteren untersuchten Abschnitt der Jahre 1754–1773. Im jüngeren Abschnitt, d. h. in den Jahren 1832–1847, griffen in den Entstehungsprozess des Fundes offenbar andere Faktoren objektiver und subjektiver Natur ein, die zur Folge hatten, dass die Zahl der Prager Zwanzigkreuzer in den Funden nicht nur von der Prägung abhängig war. Den grundsätzlichen Unterschied zwischen dem untersuchten Abschnitt der Jahre 1754–1773 und der Jahre 1832–1847 erklärt die Autorin damit, dass die Jahre

1832 – 1847 dem Zeitpunkt der Verbergung der zwei Funde weit- aus näherstehen und dass der chronologisch jüngere Teil der Prägungen von Prager Zwanzigkreuzern offensichtlich weitaus stärker von jenen Umständen beeinflusst wurde, unter denen die Münzen thesauriert wurden, als der ältere Fundteil.

Der auf die Prägung von Zwanzigkreuzern einer der habsburgischen Münzstätten und deren Vorkommen in einigen zahlenmässig stärkeren Funden aus der Zeit der Konventionswährung beschränkte Versuch einer Applikation der Thordemanschen Theorie hat lediglich partielle Gültigkeit, für allgemeinere Schlussfolgerungen bedürfte es zumindest einer gleichen Applikation wenigstens bei zwei in den Funden wesentlicher vertretenen Münzstätten, jener in Wien und jener in Kremnica. Trotzdem zeigte dieser Versuch einige Schwierigkeiten auf, mit denen man bei einer ähnlichen Applikation offenbar auch bei einigen Funden aus älteren Währungsperioden wird rechnen müssen.

Josef PETRŤYL, Chrudim

K NÁLEZOVÉ MINCOVNÍ STRUKTUŘE SEVEROVÝCHODNÍCH ČECH

V krátkém pohledu na otázku, omezenou krajovými podmínkami, se nemůžeme zabývat tím, co již bylo řečeno o mincovních depotech jako o historickém pramenu.¹ Zhruba bylo také mnoho řečeno o výpovědních hodnotách mincovních náleзовých depotů, o metodách jejich historické analýzy, o sociálních, historických a etnografických složkách, které lze z depotu vyčíst, i o náleзовých okolnostech, které jsou někdy v podobných depotech mincí skutečně svébytnou složkou.² Pokusili jsme se ve východních Čechách podle vzoru Nálezů³ a na základě jejich metodických prvků provést dílčí evidenci mincovních depotů a doplnit ji neevidovanými dalšími nálezy. Tato oblast je již pokryta do značné části zpracovanými dílčími analytickými pohledy. Odvážuji se tedy jakéhosi souhrnného pohledu na některé výsledky, k nimž jsme zatím dospěli.

Zpracovány byly oblasti (podotýkám, že dnes nepokládám za rozhodující element při hodnocení provenience nálezů správní hranice dnešní nebo historické, nýbrž hlavně geografické podmínky): Chrudimsko,⁴ Hlinecko,⁵ Litomyšlsko (trasa

¹ Viz např. Em. Nohejlová-Prátová v katalogu výstavy Nálezy mincí historickým pramenem (Praha 1954, Národní muzeum). Úvodní partie k Nálezům mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; zvláště čtyřjazyčné resumé ve 4. díle. Vynechávám tu záměrně všechny ostatní glosy a úvahy, které byly jinde publikovány. Ještě se zmiňuji o zvláštním postavení nálezů římských mincí v našich krajích, o jejichž frekvenci a podmínkách se zmínila několikrát i pro východní Čechy Z. Nemeškalová – Jiroudková.

² Metodice, jak zpracovat nálezy mincí, učila Em. Nohejlová-Prátová více než dvě generace odborníků vlastním pracovním příkladem. Své badatelské poznatky pak shrnula v práci: Zákonitost nálezů mincí, Num. listy VI, 1951, str. 85 n. Viz také studii téže autorky: Česká numismatika a historie, ČsČH IV, 1956, str. 365 n. – O náleзовých okolnostech viz Em. Nohejlová-Prátová, Náleзовé okolnosti českých "pokladů" ze středověku a novověku, ČNM CXVI – duchovědný, 1947, str. 63 n. – J. Skutil, O okolnostech moravských numismatických nálezů, Num. listy II, 1947, str. 67 n. – J. Petřtyl, Náleзовé okolnosti numismatických pokladů v lidové tradici, Num. listy IV, 1949.

³ Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I–IV (red. Em. Nohejlová-Prátová), Praha 1955–58.

⁴ J. Petřtyl, Nálezy mincí na Chrudimsku, NČČsl XIX, 1950, str. 116–130. – Týž, Soupis nálezů mincí na Chrudimsku, Num. sbor. III, 1956, str. 232 n.

⁵ J. Petřtyl, Nálezy mincí na Hlinecku, Num. sbor. II, 1955, str. 184 n.

Trstenické stezky),⁶ Orlické hory a jejich podhůří,⁷ oblast Podkrkonoší až k Hořicům,⁸ Turnovsko,⁹ specifické nálezové momenty v městě Hradci Králové.¹⁰ Celkem máme v sedmi studovaných oblastech zachyceno na 470 mincovních nálezů, jež jsou buď studijně již zpracovány nebo aspoň evidovány jako dokumentární historický materiál. Je to již slušný vzorek, s kterým musíme počítat při studiu poměrů ekonomických a sociálních v regionu, i když jsme si vědomi, že každý nález nemá stejnou výpovědní hodnotu. Tento počet – nepřihlížíme-li k oblastem, jež ještě zasáhne tento pracovní průzkum v blízké době – představuje vlastně asi 1/9 celkového počtu mincovních nálezů, které nám Nálezy evidovaly v českých zemích; musíme tedy říci, že práce nebyla vykonána nazdařbůh, že se mohla a může již opřít o určitou kvalitativní i kvantitativní hodnotu dokumentárnosti mincovních nálezů při jejich promítnutí do historické struktury regionu. Připraveny jsou ještě další práce v tomto studijním a evidenčním plánu. K práci zůstává oblast horního toku Labe od Jaroměře k Pardubicům, území mezi Krkonošemi a Orlickými horami (Náchodsko a Broumovsko) a kraj směrem západním k Jičínu. Oblast Hradecka a Pardubicka samého, v historii velmi pestrá a zasahující do všech údobí měnového a mincovního vývoje v našich zemích, dále území Náchodska a Broumova citlivě reagující na politické události kolem Zemské branky, konečně území Jičínska, které je protkáno složitou sítí stezek a komunikací frekventovaných v různých historických dobách, to všechno podle našeho předběžného odhadu představuje při dobré heuristické a evidenční práci dalších 400 až 500 mincovních nálezů. Představuje to celkem odhadem asi 1/5 až 1/4 nálezů registrovaných v Nálezech vůbec.

Nemluvím tu stále o Nálezech jako o výchozím materiálovém a metodickém prvku zbytečně. Toto základní dílo vlastně založilo naše možnosti širšího studia v určité kraje oblasti. Ovšem musíme si být vědomi dialektičnosti jevu a sledovat pečlivě tuto otázku. Máme totiž v depozitářích muzejních sbírek i u soukromých sběratelů mnoho zbytků dosud neevidovaných nálezů. Dalším úkolem pak bude vytvoření určitých analýz nálezové struktury pro danou oblast. Mnoho prací, které se pokoušejí zachytit složitost a historickou dokumentárnost mincovních nálezů, vyšlo na platformě vlastivědných publikací. Původně jsme se domnívali, že by bylo velmi výhodné mít podobnou tribunu v Numismatickém sborníku. Ovšem jeho vycházení, často opožděné, v značném časovém intervalu, znemožňuje rychlejší

⁶ J. Petřtyl, Nálezy mincí v oblasti Trstenické stezky na Litomyšlsku a jejich historická dokumentárnost, Litomyšl 1966.

⁷ J. Petřtyl, Nálezy mincí v oblasti Orlických hor. Rukopis připravený pro vydání v dalším ročníku sborníku muzea v Rychnově nad Kněžnou.

⁸ J. Petřtyl, Historická dokumentárnost nálezů mincí v podhůří Krkonoš. Krkonoše-Podkrkonoší 4, 1968, str. 9–28. – Nálezy mincí na Hořicku a jejich historický význam, tamtéž 5, 1969. – Nálezové okolnosti mincovních nálezů na Trutnovsku. Rukopis vyjde v trutnovském muzejním sborníku v r. 1970.

⁹ Rozbor nálezové struktury Turnovska a Semílska má vyjít v muzejním sborníku Muzea Českého ráje v Turnově.

¹⁰ J. Petřtyl, Průzkum nálezů mincí v Hradci Králové, Num. sbor. IV, 1957, str. 237–239. – Na širokém základě evidence mincovních nálezů ze severovýchodních Čech je založena práce J. Šůly, Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách 1, Hradec Králové 1966. V nejbližší době vyjde její druhý díl.

informaci, která je dnes důležitá i v této studijní otázce. Proto, ačkoli se nálezy z celé republiky zatím objevují v Numismatickém sborníku, přece jen celkem dobře založená a vedená činnost některých muzejních institucí nám ve východních Čechách umožnila provést nejen evidenci, ale také souhrnnou nálezovou analýzu rychleji a podle mého mínění se zpětnou informační vazbou na region účinněji, než jsme mohli dělat dosud.¹¹ Pro vlastivědné sborníky z hlediska redakce, která pochopitelně hledá ucelenější příspěvky k dějinám kraje, je taková analýza vítaným příspěvkem; svou novou formou, čerpající tematiku z celkem méně známé oblasti, je pro sborníky a kraje publikace výrazným metodickým i tematickým oživením.

Umožnilo se nám dílčí studium nálezových otázek, které by se někdy v celkovém zpracování přešly jen zmínkou. Například *sociografické studium* nálezů mincí a hlavně jejich nálezových okolností, způsob uložení, velikost depotu, okolnosti, za nichž byl nález odkryt atd., to jsou velmi důležité složky, jímž musíme věnovat hodně pozornosti při studiu nálezového profilu v určitém regionu.¹² *Etnografické studium* nálezových okolností zase přivede k zajímavým zjištěním. Například v Orlickém podhůří byl nalezen v jedné chalupě zajímavý soubor celkem běžných mincí, který byl uložen do uzavřeného trámu; šlo o starý zvyk stavebníka nové usedlosti. Bylo by třeba podobný materiál důkladně prostudovat, abychom mohli jeho dokumentární hodnotu i z tohoto hlediska sledovat a nejen konstatovat.

Už z nynějšího stavu evidence a rozboru nálezů ve východních Čechách můžeme zjistit některé dobré dílčí výsledky. Aspoň některé z nich letmo uvedu.

Z nálezové struktury kolem Trstenické stezky poznáváme, že v době brakteátů (tj. asi tři čtvrtiny století 13.) neuvítalo se stezky ve směru přes Chrudim na Vysoké Mýto. Z neznámých zatím důvodů šla zřejmě stezka přes Pardubice a směrem, který Nejedlý charakterizuje jako stezku podloudnickou, přímo na Litomyšl. Libotovský denárový nález zase dokládá frekvenci dosud neznámé stezky na Trutnovsku.¹³ Stezky se zjišťují dobře nálezy mincí i v Orlickém podhůří. Historická krajová topografie je často podložena nálezy mincí. Např. v rozboru nálezové struktury na Chrudimsku se podařilo nálezy mincí doložit některé poboční cesty mezi Moravou a Čechami mimo Trstenickou stezku. Např. trasu z Litomyšle ke Skutči, k Chrudimi a pak k Pardubicům. Tato stezka měla hlavní frekvenci ve 14. a 15. stol. Kolem pobočných stezek se vytvářela v oněch dobách – a to i v jiných krajích – celá síť spojů místních. Nesmíme ovšem spojovat každý nález v jeho dokladové hodnotě s komunikační sítí. Čím více se blížíme k novověku, tím méně je nálezová struktura závislá na tomto faktoru.

Významný nález denárů Vratislava II. u Spálence nedaleko nynějšího Vysokého Mýta¹⁴ je dokladem nejen historické lokality Starého Mýta, jejího postavení

¹¹ Například publikace a sborníky vyšlé péčí muzejní instituce v Litomyšli, Trutnově, Rychnově nad Kněžnou aj.

¹² Například lze sledovat mimořádně dobře nálezové okolnosti na mincovních souborech z Orlických hor, jejich podhůří. Téměř každý nález má je doložen.

¹³ J. Šůla, Denárový nález v Libotově a jeho význam, Num. listy XXII, 1967, str. 1 n.

¹⁴ Nálezy II, č. 1492. – J. Petřtyl, Denár Vratislava II. typu F IX, 1, Num. listy XIII, 1958, str. 65 n. – Týž, Nálezy mincí v oblasti Trstenické stezky na Litomyšlsku a jejich historická doku-

v oné době, kdy nález byl tezaurován (pravděpodobně tam bylo cambium), ale je zajímavý i po stránce numismatické. Šlo tam totiž o varianty jediného typu denáru; dnes už známe z nálezů více než 120 exemplářů.

Nemůžeme o některé oblasti hned říci, že je nálezově sterilní. Musíme se poučit kriticky vlastní prací. Například Orlické hory a Podorlicko byly osidlovány poměrně značně pozdě a měly také málo nálezů (asi na 30 v Nálezech). Ovšem dobrou evidenční prací v muzejních sbírkách¹⁵ se zjistilo na sledovaném území více než 120 mincovních nálezů.

K velmi zajímavým závěrům se došlo analýzou nálezové struktury na území samotného Hradce Králové. Nálezový profil města naprosto zkrusila historická stavební skutečnost, že ve druhé polovině 18. stol. se okrajové čtvrti města změnily na pevnostní objekty, valy atd., že se pak ve stavebním materiálu dodatečně objevují, protože byl svezzen z různých míst, nálezové mincovní rozsypy z různých lokalit. Vyskytuje se tedy v nálezovém profilu druhotné uložení: tím se pochopitelně značně redukuje výpovědní hodnota nálezů a zůstává zatím jen jejich evidenční funkce. Sídlištní historická aglomerace z hlediska nálezové mincovní struktury byla ovlivněna stavební a funkční pevnostní úpravou v 18. století a její demolice koncem 19. a počátkem 20. století.

I některá novější údobí – v koordinaci s archivním materiálem – je možno lépe evidovat a sledovat v jejich historických skutečnostech. Například nálezy mincí z třicetileté války mají určitou typičnost ve složení oběživa tezaurovaného; mám dojem, že nebylo jim věnováno ještě dosti pozornosti. Např. nález na Podhůře u Chrudimě s kiprovními průpovědními brunšvickými grošíky je skutečně zajímavým dokladem, velmi výmluvným k dějinám střetání domácího lidu s loupeživými vojenskými skupinami. Nemluvím tu o nálezů mincí z Poličky z počátku třicetileté války, který je zatím v naší nálezové evidenci počtem jedinečný (13 000 mincí); je ve studiu připravován k odborné analýze.

Něco k *metodice práce* a k jejímu pojetí. V nálezové mincovní registraci pracujeme s materiálem, u něhož je nutná určitá kritická skepse. Nebudu zde rozebírat podmínky, s nimiž se každý badatel v tomto oboru setká, za nichž je skepse přímo potřebná. Musíme si všude ověřovat výpovědní hodnoty nálezového souboru. Menší výpovědní hodnotu, abychom se o ni mohli výlučně opřít, mají nálezy mincí z archivních pramenů,¹⁶ nálezy ojedinělých mincí nebo nálezy rozchvácené, jež nebyly dříve v evidenci zachyceny a jejichž malý zbytek je někde v muzejních sbírkách. Takovým nálezům ovšem musíme také věnovat pozornost, protože tvoří určitý kolorit k tomu, co už bylo zjištěno z jiných nálezových souvislostí nebo z jiných pramenů.¹⁷

mentárnost. Litomyšl 1966, str. 13, č. 9. – Tých, připravený rukopis s analýzou téhož nálezů doplněného nově zjištěnými dalšími 40 nalezenými mincemi pro Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě.

¹⁵ Viz např. evidenci neznámých dosud mincovních nálezů u J. Šůly (pozn. 10).

¹⁶ Např. z velké literatury této kategorie lze uvést jednu z prvních prací: J. Pošvář, Moravské nálezy mincí v 18. a 19. století, Num. sbor. I, 1953, str. 82–108.

¹⁷ Viz citovanou práci J. Šůly i její připravovaný druhý díl.

K výsledkům našeho zájmu o mincovní nálezy patří i zvýšený zájem muzejních sbírek o tento materiál, dříve v muzeu jen trpěně hlídáný a málokdy zpracovatelný. Péče, která se nyní někde v muzeu věnuje evidenci a uchování nálezových celků, dospěla určité potěšující úrovni, s níž musíme přistupovat ke každému historickému dokumentu. Už se v muzejních sbírkách nesetkáváme s tím, abychom vlastně též mincovní nález objevovali dvakrát, jednou v terénu, podruhé v muzeu na dně zapadlé skříně. Ovšem poněti o dokumentární hodnotě mincovních nálezů je staršího data a i sběratelé z počátku 20. století si toho byli skutečně vědomi.¹⁸

A na závěr své stručné pracovní glosy chci jen poznamenat, že k našim výsledkům nám pomohlo základní regestové dílo *Nálezy*, které redigovala po stránce vědecké univ. prof. dr. Emanuela Nohejlová–Prátová. Proto je jí věnována k radostnému životnímu jubileu.

¹⁸ J. Petřtyl, Dokumentární hodnota numismatických sbírek Quidona Šimka v litomyšlském muzeu. Rukopis pro Zprávy muzeí od Trstenické stezky.

Zur Münzfundstruktur Nordostböhmens

Die Münzfunde und ihre Analyse bilden einen wichtigen Abschnitt der numismatischen Forschung. Unsere numismatische Wissenschaft bildete eigentlich auf diesem Gebiet selbständige heuristische und methodische Kriterien aus. Das vierbändige Werk *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* unter der wissenschaftlichen Redaktion von Prof. Dr. Em. Nohejlová-Prátová ist ein Beweis für die systematische Betreuung dieser Dokumente sui generis.

Der Autor erinnert in der vorliegenden Arbeit daran, dass es aufgrund der sachlichen und methodischen Prozesse im Werk *Nálezy mincí* bereits zu einer analytischen Übersicht über das Münzfundmaterial aus Nordostböhmen kam; es sind dies die Bezirke Chrudim, Hlinsko, Litomyšl, das Adlergebirge und sein Vorland, das Riesengebirgsvorland, die Bezirke Hořice, Semily, Turnov sowie die spezielle Fundstruktur in der Stadt Hradec Králové. Vorbereitet sind die Materialien zu Analysen von Funden entlang der Elbe von Jaroměř bis Pardubice, ferner die Bezirke Náchod, Broumov und Jičín. Die Gesamtzahl der in Evidenz gehaltenen Funde kann auf 1/5 bis 1/4 aller vor zehn Jahren erfassten Depots geschätzt werden. In der Arbeit können bereits einige wirkliche Ergebnisse dieser Randanalysen der Fundstruktur angeführt werden. So werden z. B. die Topographie und die Frequenz der historischen Kommunikationen schlagend durch Münzfunde und deren Analyse belegt. Auch bildet das soziographische und ethnographische Studium der Depots einen notwendigen Bestandteil des Studiums in diesem Fach. Die Münzfunde sind ein wichtiger Bestandteil der frühhistorischen heimatkundlichen Arbeit; so liefert z. B. der Fund von 120 Denaren Vratislavs II. eines einzigen Typs einen Beweis für die Lokalisierung des Cambius auf dem Territorium von Staré Mýto im 12. Jh. Die Fundstruktur in Hradec Králové wurde in ihrer Siedlungs- und historischen Agglomeration durch die Bau- und Festungsumgestaltung im 18. Jh. und deren Demolition im 19. und 20. Jh. beeinflusst. Die Erforschung und Studium von Münzfundkomplexen trägt auch zur Hebung des Interesses an diesem Material unmittelbar in den Musealsammlungen bei.

NĚKOLIK POZNÁMEK KI. STUDIU BAROKNÍCH MEDAILÍ

Při studiu medailí hledáme často charakteristiky jednotlivých prací. Vzniká přitom otázka možnosti zobecnění, a to nejen pokud jde o nalezení některých typických znaků uměleckého slohu, nýbrž i okolností, s nimiž patrně souvisejí. Tato otázka je závažnou rovněž u barokních medailí.¹ Medailérství je součástí širší umělecké tvorby, jež se řídí vlastními zákonitostmi. Volba prostředků závisí přirozeně na individualitě umělce, i když nelze přehlížet, že styl práce může být často podřizován objednavce.²

Změna stylu a oživení barokních medailí vyniká při porovnání s klasickými renesančními medailemi. Větší členitost prostoru u barokních medailí je součástí umělecké linie charakterizované dějovostí, pohybem. Vyvolání citového prožitku stává se nutným záměrem. Obrazy barokních medailí byly jistě v úzké spojitosti s jinými formami umění. Mnohé souvislosti zjišťujeme často náhodně, porovnáváme-li různé grafické předlohy s náměty medailí.³ Přece však transpozice námětu do kovu získala přirozeně na plastičnosti a tím i dramatičnosti účinu. Platí to zřejmě o celé řadě barokních medailí, byť i mnohé z nich lze pokládat za práce řemeslné a konvenční.

¹ Souhrnná práce o českých barokních medailích v podstatě neexistuje. Pouze v řadě soupisů větších numismatických sbírek jsou popsány větší celky medailí, které je možno zařadit jako medaile barokní. Uvedeme pouze základní práce: E. Fiala, *Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer*, Prag 1889. – B. Přibíl, *Soupis čs. svatostek, katolických medailí a jetonů*, I. NČČsl VII, 1931, str. 1–83; II. NČČsl XIII/XIV, 1937/38, str. 5–96. – R. Lichnowsky – Ed. Mayer, *Des fürstl. Hochstiftes Olmütz, Münzen und Medaillen*, Wien 1873. – F. Friedensburg – H. Seger, *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901. – J. O. Miltner – J. Neumann, *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen*, Prag 1852–1870. – Em. Nohejlová – Prátová, *Katalog výstavní sbírky medailí*. Národní muzeum. Praha 1963.

Z prací, které jsou věnovány baroku obecně ať již z hlediska filosofie doby či syntetického zpracování umění celé barokní epochy je nutno uvést, s přihlédnutím k české tematice, tyto: M. Dvořák, *Vznik barokního umění*. Sborník *Umění jako projev ducha*, Praha 1936. – Z. Kalista, *České baroko*, Praha 1941. – Z. Kalista, *Co je barok? Otisk přednášky*, Praha 1934. – O. J. Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958. – O. J. Blažíček, *Rokoko a konec baroku v Čechách*, Praha 1948. – J. Neumann, *Český barok*, Praha 1969. – O. J. Blažíček, *Umění baroku v Čechách*, Praha 1971.

² O. J. Blažíček, *Sochařství baroku v Čechách*, str. 16 ad.

³ O. J. Blažíček, *l. c.*, str. 28 ad. se zmiňuje o dobové literatuře, která usnadňovala umělcům vyznat se ve složité mluvě symbolů a alegorií, pro barok charakteristické. Vzpomíná zvláště tehdy velmi

Rovněž technika zhotovení se u barokních medailí liší. Zatímco renesanční medaile byla většinou litá a byla dílem jednoho umělce, byla většina barokních medailí ražena a mnohdy se zřejmě na jejich vzniku podílelo více tvůrců. Bylo tomu tak zvláště v případech zakázek rytecké dílně mincovny. Druhým a neméně podstatným rozdílem byla zřejmě i volba kovu. Renesanční medaile byly zhotovovány převážně ve stříbře či bronzu. Kovem barokních medailí bylo většinou stříbro, cín a podstatně vzrostl počet medailí zlatých. Kov samozřejmě neurčuje uměleckou kvalitu díla, ale obráží spíše náročnost a snahu po okázalosti barokního šlechtice jak světského, tak církevního.

Umělecký směr baroka nalézal svůj výraz dříve v architektuře, sochařství a malířství než v umění medailérském. Počátky barokního umění u nás lze těžko přesně datovat.⁴ Kolem poloviny 17. století nacházíme v sochařství jisté barokní prvky. Třicetiletá válka pozdržela rozšíření nového směru. Teprve po roce 1650 s nástupem silných duchovních tendencí protireformačních mohlo barokní umění v našem prostředí pevněji zakořenit. Nové výtvarné proudy k nám nalézaly cestu zejména prostřednictvím vídeňského dvora, sousedních Bavor a Saska.⁵ Mnozí barokní medailéři pracovali v Čechách jen krátce.⁶ Vídeň a její dvůr s četnými zakázkami stále lákala. V tom je podstatný rozdíl oproti sochařství a architektuře, jejichž významní tvůrci v českém prostředí více zdomácněli. Častým přecházením rytců do jiných mincoven stíraly se rozdíly mezi medaillemi vzniklými u nás či v sousedních zemích.⁷

Na několika medailích s českou tematikou můžeme doložit nestejněmě pronikání barokních prvků do medailérské tvorby. I když lze pokládat polovinu 17. století za hranici počátků baroka v medailérství střední Evropy, nacházíme též medaile s výraznými barokními prvky v ojedinělých pracích již dříve. Příkladem toho mohou být práce umělce italského původu a pravděpodobně i vzdělání Pietra de Pomis, který pracoval jako dvorní malíř a architekt na dvorech rakouských arcivévodů v Innsbrucku a Štýrském Hradci, kde vytvořil i větší soubor medailí.⁸ Několika jeho medailí si pro ilustraci povšimneme blíže ze dvou důvodů: jednak

pro jejich českou tematiku a jednak proto, že na nich lze vidět prolínání klasického renesančního a raně barokního pojetí. Byly zhotoveny k oslavě vítězství Ferdinanda II. v bělohorské bitvě a vznikly v roce 1622.⁹ Zatímco aversy s portrétem Ferdinanda II. jsou zcela poplatny renesančnímu tvarosloví (obr. 1a) – přinášejí jejich reversy podivuhodné napětí a dramatičnost. Na jedné z nich¹⁰ vidíme boj gigantů, z nichž jeden – zpodobňující Fridricha Falckého – klesá naznak k zemi a ztrácí žezlo i korunu. Boj lze nalézt též na další medaili,¹¹ na níž antický bojovník představující Ferdinanda II. bojuje s bohyní pomsty – Furií. Barokní ráz vystupuje snad nejvýrazněji u reversu medaile (obr. 1b), která se nachází ve sbírkách Národního muzea v Praze.¹² Středem celé kompozice je postava bohyně Vítězství triumfující nad poraženým Fridrichem Falckým.¹³ Tento výjev je již typickým pro barokní styl zejména pro jeho zjevné emocionální působení. Nelze též

1a

1b

slavné Iconologie Cesara Ripy, jejíž četná vydání v letech 1593–1794 svědčí o její popularitě. Knihovna Národního muzea v Praze má ve svých fondech několik vydání tohoto díla. Při procházení svazků padovského vydání z r. 1625 jsme dospěli k poznání, že ani pro tvorbu barokních medailérů nejsou obrazové přílohy zanedbatelné. Bude však třeba delšího času pro srovnání s materiálem, abychom mohli určit význam této práce pro barokní medailérství.

⁴ O. J. Blažíček, l. c., str. 12–Týž, Umění baroku v Čechách, str. 9–13.

⁵ J. Neumann, Český barok, str. 10–17.

⁶ Tvorba barokních medailí vrcholí u nás až koncem 17. a v prvních desetiletích století osmnáctého. Jejich autory jsou rytcí nejen vídeňské, ale i některých německých mincoven (v Norimberku a Drážďanech), např. P. P. Werner, B. Richter, J. V. Vestner, O. Vestner, D. Z. Dockler a jiní. Výraznější osobností tohoto období je rytec pražské mincovny František Altomonte.

⁷ V neposlední řadě ovlivnilo tuto skutečnost i založení rytecké akademie ve Vídni v prvních desetiletích 18. století, kde povinné školení rytců do jisté míry potlačilo individualitu v tvorbě medailí.

⁸ Giovanni Pietro de Pomis narodil se asi 1565 v Lodi, pracoval v letech 1588–1595 ve službách Ferdinanda Tyrolského, po jeho smrti přešel do Štýrského Hradce, kde setrval až do r. 1633, kdy umírá.

Z literatury k jeho osobnosti uvádíme: G. Probszt, Giovanni Pietro de Pomis als Medailleur. Archiv für Medaillen- und Plaketten-Kunde II, 1920/21, str. 121–152. – F. Dworschak, Die Renaissance-medaille in Österreich, Jahrbuch der kusthistorischen Sammlungen in Wien, n. F. I, Wien 1926, str. 239–40. Dworschak uznává v této práci Pomisův význam pro vývoj raně barokních medailí vůbec.

⁹ V českých pracích popisuje tyto medaile V. Katz, Bílá Hora na medaili, NČČSl II, 1926, str. 119–124. Předlohou k popisu mu byly odlitky těchto medailí z vídeňského mincovního kabinetu.

¹⁰ V. Katz, l. c., č. 1

¹¹ L. c., č. 4

¹² L. c., č. 3. Tato cínová medaile byla zakoupena pro sbírky Národního muzea v Praze v r. 1966 – (př. č. 58/66), ø 46 mm.

¹³ Popis reversu této medaile: Bohyně Vítězství stojící v pravé části pole medaile a píšící na štít: SIC/tad/bon/ca/u/s/a (Sic tandem bona causa). Stojí pravou nohou na šíji krále Fridricha Falckého, před nímž leží štít s nápisem: ANNO /1620/ Nove/bris/ 8. Vedle krále klečící Čechie, za níž stojí ženská postava. Uprostřed pole medaile žerď se standartou s obrazem české koruny. Po stranách válečné

přehlédnout ani techniku zpracování, např. jemný vlající šat bohyně Vítězství, která je vlastní a běžná již plně rozvitému baroku.

Barok není přirozeně jednotným uměleckým směrem. Období asi 150 let po které byl živým, je příliš dlouhé, než aby nedoznal v uměleckém pojetí nějakých změn. Jistě se mnohé prvky tradičně přenášely z jednotlivých pokolení tvůrců na další, bylo by však chybné tuto tradici přeceňovat. Podobně jako se liší barok italský, španělský a středoevropský, musíme hledat i odchylnosti u jednotlivých autorů zobrazujících skutečnost podle vlastních životních představ či podle zá-
měrů objednatelů medailí. Uvážíme-li, že souběžně s barokem v našich zemích mě-
lo Holandsko realistické tendence v umění, Francie a Anglie klasicistickou
orientaci,¹⁴ musíme v ojedinělých případech připustit vybočení od uznávaných vý-
razových forem byť i panujících. To, co nakonec nazýváme barokem v medaili,
zužuje se nám na několik málo obecných znaků, nabývajících nejrůznější konkrétní
podoby v závislosti na době, motivu i tvůrci.

trofeje. Dole značeno: IOANN. PETRVS DE POMIS/F.
Opis: DEXTERA . DOMINI FECIT - VIRTVTVM.

¹⁴ J. Neumann, l. c., str. 18 ad.

Einige Bemerkungen zum Studium der Barockmedaillen

Das Studium charakteristischer Merkmale der einzelnen Medaillen gibt Anlass zu Generalisierungsmöglichkeiten, und zwar nicht nur in bezug auf die typischen Wesenszüge des betreffenden Kunststils, sondern auch hinsichtlich der Entstehungsumstände, mit denen sie offenbar zusammenhängen. Diese Frage ist auch für die Barockmedaillen bedeutsam, wenn wir uns die künstlerische Reichweite dieses Stils vor Augen halten.

Die Anfänge der Barockkunst lassen sich bei uns nicht mit Bestimmtheit und Präzision datieren. Der Dreissigjährige Krieg hemmte die Verbreitung der neuen Richtung. Erst mit dem Aufkommen starker geistiger Tendenzen der Gegenreformation konnte die Barockkunst in unserem Milieu nachhaltiger Wurzeln schlagen.

Wenn wir die Medaillen des Hochbarocks mit den klassischen Medaillen der Renaissance vergleichen, ist eine Änderung des Stils und eine bestimmte Belebung erkennbar. Die räumliche Gliederung gehört mit zur künstlerischen Linie, die durch Aktion, durch Bewegung charakterisiert wird. Die Auslösung eines Gefühlserlebnisses wird zur künstlerischen Absicht. Bei den Porträtmedaillen wird dann besonders die Individualität der Persönlichkeit hervorgehoben.

Interessant ist das Studium der damaligen Medaillen zu Allegorien und Symbolen, die grösstenteils auf den Rückseiten der Medaillen vorkamen. Eine bedeutsame Stellung nahm hier insbesondere die Iconologia von Cesare Ripa ein.

Die Fertigungstechnik bevorzugt in der Epoche des Barocks geprägte Medaillen gegenüber gegossenen. Von den Metallen kommt neben Silber und Zinn häufiger Gold vor, wenngleich das Metall an sich die künstlerische Qualität des Werkes nicht bestimmen kann.

Obgleich man die Mitte des 17. Jahrhunderts als Grenze für den Beginn des Barocks im Medailleurwesen Mitteleuropas betrachten kann, finden wir auch Medaillen mit ausgeprägten Barockelementen in vereinzeltten Arbeiten bereits früher. Einen Beweis hierfür dürften die Arbeiten von Pietro de Pomise, eines Künstlers italienischer Herkunft, abgeben, der an den Höfen österreichischer Erzherzöge in Innsbruck und Graz arbeitete. Einige seiner zur Feier des Sieges Ferdinands II. in der Schlacht am Weissen Berg angefertigten Medaillen (aus dem J. 1622) bringen auf ihren Reversseiten beachtenswerte Spannung und Dramatik, Eigenschaften, die schon ganz in Banne des Frühbarocks stehen.

Der Zeitraum von 150 Jahren, während dessen das Barock das künstlerische Geschehen beeinflusste, ist allzu lang, um nicht in der grundlegenden Auffassung bestimmte Wandlungen entstehen zu lassen. Viele Elemente wurden von einer Künstlergeneration auf die weiteren vererbt. Das, was wir schliesslich als Barock in der Medaille bezeichnen, schrumpft uns auf einige wenige allgemeine Merkmale zusammen, die ganz verschiedenartige konkrete Formen in Abhängigkeit von Zeit, Motiv und Schöpfer annehmen.

NÁLEZY

Nález denárů knížete Soběslava I. na Budči

Významné podřipské hradiště Budeč, položené nyní na rozmezí tří okresů Kladno, Praha-západ a Mělník, poskytlo až dosud české numismatické nálezové objevy poměrně skromné; v literatuře se ví jenom o třech denárech.¹ Z nich nejstarší je mince cizího původu řezenského (císaře Jindřicha I. Bavorského). Byla nalezena jako obolus v rukou osoby pohřbené u kostela Narození Panny Marie (Karel Gu. h. jej hodnotil k datování počátku sama kostelíka)²; dále po jednom denáru českém, a to knížat Vratislava II. (1061–1092) a Bořivoje II. (1100–1120). Pocházely také z jiných hrobů u mariánského kostelíka, rozebraného r. 1820 bez ponechání jakýchkoliv zbytků na povrchu, a proto odhaleného v základech i se hřbitovem při archeologických průzkumech v l. 1929 a 1931.³

Neúplnost i pestrost odborně dosud hodnocených nálezů budečských mincí dává tušit, že půda budečského hradiště, resp. hradu, může poskytnout nejedno další překvapení pro numismatiku ze staršího středověku, od hradištního období až k vrcholům středověkého, gotického státu Čechů, od mincí z cizího importu k počátkům a prvnímu rozmachu české měny denárové.⁴ Obecně je nutno předpokládat, že nedostatek soustavného průzkumu nálezového materiálu o vývoji našeho mincovnictví pramení z nedostatečnosti archeologického zkoumání i z neúplnosti evidence těch nálezů, které byly učiněny aspoň náhodně. Platí to také o Budči.

R. 1920 zjara Antonín Duda ze Zákolan čp. 1 s oráčem Josefem Tůmou dokončovali orbu na Budči na poli parc. č. 445. Pole měřovalo 35,07 aru, bylo položeno u severního cípu hradiště, mírně skloněno k severozápadu k cestě z týniště do Zákolan. Mělo kosočtverečný obrys. Původně bylo toto malé pole parc. č. 445 nedílnou součástí pole velkého (parc. č. 421) a vůbec celého areálu hradiště.⁵ Starší badatelé předpokládali, že napříč tohoto sníženého pole parc. č. 445, jeho příhodně prý nižší polohou směřovala dávná hradní cesta: od řečené cesty zákolanské se větvila směrem severovýchodním, probíhala skrz severní val, za ním uhýbala k východu, kroutila se do údolí potoka, přibližně v místa nynějšího železničního nadjezdu mezi Zákolany a Kováry, aby pak podobně nasměřovala do strání tzv. Pražskou ("hokynářskou") cestou k Holi, Úněticům, ku Praze.⁶ V jihovýchodním rohu malého pole parc. č. 445 vyoral oráč jakoby váleček, podobný silnému knoflíku. Po prvním hrubém očištění od nalepené země se domnělý váleček sám rozpojil. Vyloupalo se z něho 5 malých mincí. V té chvíli přicházeli k místu orby a nálezu dva rolníci, vlastníci sousedních polí z Kovár (František Macháček a Karel Šubrt); nálezce Antonín Duda jim věnoval po dvou mincích, spokojiv se prostředním kusem jedním. Právě tento kus je ústřední reálií naší zprávy. (Viz obr. č. 1a a 1b). Důležitým je svědectví oráče Tůmy a hospodáře Karla Šubrtu z Kovár: Podobný nález Tůma učinil již před první světovou válkou a to právě na sousedním velkém poli

¹ Posledně P. Radoměřský, České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového. In: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (red. Em. Nohejlová-Prátová), II, Praha 1956, str. 33.

² Viz V. Davídek, Num. listy III, 1948, str. 48. Viz také Co bylo před Prahou, str. 105 (náčrt půdorysu s vyznačením odplavení mincí) a v přílohách obr. 27–29 (ukázky denárů).

³ V. Davídek, Věvodská Budeč, Slaný 1945.

⁴ Nejnověji Em. Nohejlová-Prátová, Příspěvek k tematice obrazů na českých denárech 12. století. Sbor. Nár. muzea v Praze, A, XXI, 1967, str. 213–218. – Stov. též V. Ryněš a J. Hásková, K počátkům svatováclavského motivu na českých denárech. Num. listy XXII, 1967, str. 145–152.

⁵ Vše podle posledních katastrálních map a příslušných písemností, studovaných u MNV v Zákolanech.

⁶ Také r. 1941 právě v místech předpokládané brány v severním valu kopal Archeologický ústav. Viz M. Šolle, Budeč, kmenové hradiště Čechů, Obzor prehistorický XIII, 1941, str. 9–12; týž, Hradiště Budeč ve světle nejnovějších výzkumů. Historica Slovaca V, 1948 (Eisnerov sborník).

Obr. 1a. Líc denáru knížete Soběslava I.

Obr. 1b. Rub denáru knížete Soběslava I.

parc. č. 421/2 v podobném rohu pole, tedy u mezí. Jednu z tehdy nalezených mincí Tůma potom nosíval památečně upevněnou ve své peněženke. Vzdálenost mezi oběma nalezišti je přibližně 80 m. Starší nálezeč byl učiněn v poloze poněkud vyšší, která přirozeným sklonem směřuje k rohu pole parc. č. 445. Vytčená spádová přímka jasně naznačuje, že z místa staršího nálezů mohla být odplavena jeho část na níže položené pole parc. č. 445.⁷

Studovanou mincí je denár českého knížete Soběslava I. (1125 – 1140). Je téměř kruhový, má průměr 18 mm, váží 0,85 g. Jeho výzdoba je na obou stranách figurální:

Na líci v perlovém kruhu kníže Soběslav vsedě, z profilu, přijímá od osoby stojící proti němu, z profilu, číši, zřetelně na znamení toho, že český kníže byl v římské říši ustanoven jejím nejvyšším arcíčišníkem, kurfiřtem. V podrobnostech zaujme poměrně velká hlava knížete bez pokrývky vlasů hustě zvlněných; pravá ruka třímá meč, opírající se o pravé ramě, levá buď vyjadřuje napomínající gesto, nebo přijímá podávanou číši – symbol povýšení; románské křeslo je prokresleno podrobněji než hladký šat knížecí. Stojící posel, pokud lze vyčíst z obrazu mince, byl oděn v šat jednoduchý, v pravici drží vysoko zdviženou číši poměrně velikou, levá ruka je skloněna níže a snad také cosi držela.

Při okraji mince je opis: ---X SOBESLAV---

Na rubu jsou podobně v perlovém kruhu zobrazeny dvě postavy, ale více jen symbolické: Větší postava, sedící na podobném románském křesle en face, představuje knížete Václava, držícího v levici korouhev a pravou rukou žehnajícího. Pod ní postava poměrně menší, opět z profilu. Světcova hlava má čelenku, šat je bohatý, dlouhý, sepnutý přeskou a opásaný; podobné opásání je znát také u osobičky oranta, jež zpola klečí a v rukou drží málo zřetelný předmět. Podobně jako na líci hlava knížete, tak na rubu ruka světcova je nápadně veliká a její výraznost je znásobena též propracovaností.

Při okraji mince je opis: SCSW----EZLAVS

Od denárů, které známe v dosavadní odborné literatuře, se budečský denár knížete Soběslava I. liší nejvíce tím, že má na lícní straně zobrazenou postavu posla poměrně velikého, protože bez další osobičky třetí; také na rubu je postava světce dosti veliká.⁸ Kompozice dvou dvojic na líci i na rubu mince byla souměrná aspoň počtem osob. Funkce arcíčišníka v rukou českého vladaře platila již tedy za jistý předstupeň k opětovnému získání titulu českého krále (r. 1158). Latinský háv jmen českých knížat, panujících a zemského patrona, vystihuje suverénnost českého státu v integrované říši křesťanských Evropanů.

Nalezených pět denárů mohlo být jenom zlomkem většího pokladu, který byl původně uložen bezpochyby výše, v místech staršího, jihovýchodního naleziště. Jestliže časem se prokáže shoda nálezů z obou míst, bude tím potvrzen dohad, že těch pět denárů bylo z prvního naleziště odplaveno, snad až

⁷ Všechny tyto i jiné vzácné místní zprávy mi podal A. Duda v Zákolanech čp. 1 přímo při místním ohledání areálu budečského hradiště. Vzdávám mu za ně a za půjčení objevené a pečlivě chráněné mince srdečný dík, bezpochyby nikoliv jen za sebe.

⁸ Až dosud je v literatuře znám nejbližší denár knížete Soběslava I. u Fialy XVI/7. Srov. i cit. studii Em. Nohejlové – Prátové (pozn. 4), zvl. její pozn. 13, str. 215 – 216.

v nové době; že tuzíž prvotní poklad byl podstatně bohatší, skryt nehluboko přibližně uprostřed a nejdříve na tehdejší rozlehlém poli. Existence nějakého obydlí, v němž by byl poklad skryt, je nejistá. Půda patřila budečským farářům jakožto – tehdy – feudálům; proto opodál, blíže obou kostelů mohla stávat jejich obydlí.

František ŠEBEK, Pardubice

Nález pražských grošů Václava IV. z Němčic

V listopadu 1895 daroval pardubickému muzeu hostinský J. Kučera 10 pražských grošů Václava IV. s udáním, že byly nalezeny rolníkem Štěpánkem z Němčic (okres Pardubice) při orání pod Kunětickou horou.¹ Mince se v muzejní sbírce nedochovaly, náhoda tomu však chtěla, že máme svědectví o nálezo- vých okolnostech z úst skutečného nálezce. Byl jím roku 1895 šestiletý Jaroslav Štěpánek z Němčic čp. 6,² který mince, pražské groše, patřící vesměs Václava IV., nalezl nehluboko pod povrchem v jílu na zahradě čp. 6 nedaleko bývalého haltýře. V těchto místech také prý stával starý dub a roubená studna. Jeho otec část nálezů odevzdal pardubickému muzeu, část rozdál, něco si ponechal na památku. Z této poslední části získalo pardubické muzeum od nálezce r. 1970 1 pražský groš Václava IV.

Nález patří nepochybně do skupiny těch, které podle určení Em. Nohejlové – Prátové schovali v dubnu 1421 na úterku před husity mniši benediktinského kláštera opatovického.³

¹ Nález s lokalitou "Kunětická hora" je stručně uveden v práci J. Petryl – F. Šebek, Historická dokumentárnost nálezů mincí na Pardubicku a Chrudimsku, Pardubice 1970, č. 72, str. 64. Údaj je převzat z "Přírůstkového seznamu pardubického muzea" I., př. č. 5485 (uložen v archivu Východočeského muzea v Pardubicích).

² Výpověď J. Štěpánka, nar. r. 1889, ze dne 22. VI. 1970 zapsal F. Šebek, uložena v "nálezo- vém archivu" numismatického depositáře Východočeského muzea v Pardubicích.

³ Viz Em. Nohejlová – Prátová, Pramenné svědectví nálezů mincí k historii konce kláštera opatovického (1421). Num. listy XIV, 1959, str. 49 ad.

Bohuslav HLADÍK, Polná u Jihlavy

Nález mincí v Nové Říši

V Muzeu Vysočiny, pobočka Telč, je uložen nález 33 českých kruhových penízů se lvem v hladkém kruhu, které byly raženy po mincovní reformě okolo r. 1450. Mince byly objeveny r. 1914 při bourání domu v Nové Říši a do telčského muzea se dostaly darem učitelů Marka a Šimáčka. Nejsou uvedeny v publikaci "Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku", sv. I – IV.¹

Čechy, Ladislav Pohrobek (1453 – 1457), kruhový peníz, Radoměřský č. 15(2), č. 16(1), č. 19 (4). – Jiří Poděbradský (1460 – 1471), kruhový peníz, Rad. č. 21 (3), č. 22 (13). – Kruhový peníz v hladkém kruhu, ražený po měnové reformě okolo r. 1450, pro otřelost blíže neurčitelný (10).

Protože v nálezu schází kruhové peníze se lvem v perlovci, ražené podle Castelina² dle mincovního řádu Jiřího z Poděbrad z r. 1469, byly mince ukryty pravděpodobně někdy před tímto datem v šedesátých letech 15. století.

¹ Pod č. 2455 je uveden nález v Nové Říši před r. 1918 v domě čp. 198, který obsahoval neznámý počet mincí 15. století, z nichž bylo přibližně určeno 198 kusů: 3 pražské groše Václava IV., feniky rakouské, štýrské, bavorské a hals-leuchtenburské. (Datování ante quem pravděpodobně podle III. zprávy městského muzea Telč 1901–1918, str. 19.) Jde však asi o jiný nález, protože v něm nejsou uvedeny české kruhové peníze se lvem a nálezy podobného složení jako č. 2455 bývají z let 1410–1430, tedy o něco starší. J. Skutil (Nálezy II, str. 204) uvádí stejný počet 198 kusů, avšak nalezených 19. 6. 1941 při stavbě silnice z Telče do Nové Říše. Em. Nohejlová–Prátová se domnívá, že jde o omyl při datování téhož nálezů.

² K. Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské. Praha 1953.

Karel DOLISTA, Praha – Stanislav VESELÝ, Počátky

Několik hromadných nálezů mincí grošového období z okolí Milevska

(Brtec, Držkrajov, Olší, Přeštěnice, Slavoňov, Zhoř I, Zhoř II)

Milevské okolí není jistě chudé na mincovní nálezy. Jen z období 1300–1547 zaznamenává Em. Nohejlová–Prátová (Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl, 1956) ze 13 míst (včetně Milevska samého) 15 nálezů. K nim v poslední době nově přistupují Držkrajov (r. 1964) a Brtec (r. 1965). Z těchto 17 nálezů bylo bohužel pět ve starší době zcela rozptýleno dříve, než mohly být odborně zhodnoceny (Hrejkovice, Kaliště, Klisinec, Líšnice a Zbelítov), jiné byly dodány ke zpracování neúplné (Květuš, Dmyštitice dnes na nepatrné zbytky rozptýlen, dva nálezy z Milevska alespoň částečně, i když neodborně popsány a pak rozptýleny) nebo se z nich zachovala jen nepatrná část (Předbořice), že to nedovoluje přesnější určení doby ukrytí do země.

Předmětem dnešního našeho zkoumání¹ je zbývajících sedm nálezů vesměs uložených ve sbírkách milevského muzea, přičemž ale nutno již předem říci, že jen nálezy Držkrajov a Zhoř I jsou úplné tak, jak byly vyzvednuty ze země, nálezy Olší a Zhoř II byly dodány po nálezů bez několika málo mincí. Přeštěnický nález z r. 1906 byl získán pouze ve zbytku (snad dvě třetiny, snad polovina či ještě méně z původního nalezeného množství). Nálezy Slavoňov (rozoráný) a Brtec (rozježděný) představují maximum toho, co bylo možno za daných nálezových okolností sebrat a zachránit.

Nález Brtec

Ve druhé polovině července 1965 všimli si žáci nadějkovské školy bratři František a Josef Vackovi z Brtce čp. 12, že v jedné koleji cesty vedoucí z Brtce směrem jihozápadním asi 30 metrů za posledním domem obce jsou nějaké drobné penízky. V místě, kde jich bylo více, vykopli těsně pod povrchem cesty ježděním vozů rozbité malé střípky hrnečku opatřeného ouškem o síle střeasu asi 4 mm z pálené hlíny světlehnědé barvy. Pro nepatrné množství střeasu nelze nádobku rekonstruovat, ale zachované množství mincí (219 grošů a 127 kusů drobné mince, celkem 346 kusů) odpovídá z rozsahu hrnečku, v němž byly kdysi uloženy. Nutno však počítat s tím, že ježděním byly alespoň některé mince zaneseny i daleko od místa nálezů. Nález byl ohlášen milevskému muzeu, které dne 2. srpna 1965 získalo všechny zachované střeasy nádoby i mince od nálezců a některých jednotlivců, kterým je nálezci mezitím věnovali, později pak MNV Brtec dodal ještě 4 mince, které byly předloženy k určení numismatickému oddělení Národního muzea v Praze.

Popis nálezů:

Čechy, Karel IV. (1346–1378), pražský groš, Veselý var. č. 8 (S. Veselý, Pražské groše Karla IV., Num. sbor. X, 1967–68, str. 123 n.) (2). – Václav IV. (1378–1419), pražský groš, Veselý var. I 3 (1); var. II A 2 (2); var. II A 3 (8); var. II A 4 (1); var. II A 5 (3); var. II A 4 nebo II A 5 (20); var. II B 1 (1); var. II B 2 (2); var. II B 3 (1); var. II B blíže neurčená (1); var. II blíže neurčená (13); var. III 1 (29), prům. váha 2,661 g; var. III 2 (46), prům. váha 2,710 g; var. III 3 (4), prům. váha 2,633 g; var. III 5 (82), prům. váha 2,687 g; var. III blíže neurčená (3); peníz se lvem a čtyřhrázem (1), váha 0,57 g; haléf s korunkou a čtyřhrázem (1), váha 0,17 g.

Morava, První polovina 15. století, peníz s hladkou orlicí a čtyřhrázem (1), váha 0,39 g.

Rakousy, Albrecht V., *poručnictví Vilémovo* (1404–1406), fenik Luschin c. 5 (Arnold Luschin v. Ebengreuth, Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Ens im ausgehenden Mittelalter, Vídeň 1914–1917) s gotickými lístky (9); půlfenik (3); fenik s jetelovými lístky (12); půlfenik (1); poručenství Leopoldovo (1406–1411), fenik L. č. 6 (9); půlfenik (2); půlfenik L. č. 5 nebo 6 (6); fenik L. č. 7 s LPD (3); fenik L. č. 11 (22); půlfenik (6); L. č. 9 (1) půlfenik L. č. 12 (1).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406–1424), fenik L. č. 17 (1); půlfenik (2).

Hals – Leuchtenberg, Jan III. a Jiří I. (1410–1425), půlfenik, nad štítem křížek (1); malý kroužek (1); větší kroužek (1); nečitelná značka (2).

Bavory–Mnichov, Štěpán II. (1363–1375), fenik Wittelsbach (Die Medaillen und Münzen des Gesamtstaates Wittelsbach, Mnichov 1897), č. 145 (2); fenik W. č. 145 nebo 146 (3); půlfenik (1). – Jan II. (1375–1397), fenik Noss (N. Z. 1920) č. 86 (1). – Arnošt I. s bratrem Vilémem (1397–1435), fenik W. č. 160 (1); W. č. 161 (1); W. č. 166 (1).

Bavory–Ingolstadt, Štěpán III. (1375–1413), fenik blíže neurčený (4). – Štěpán III. se synem Ludvíkem (1402–1413), fenik W. č. 3388 (1); W. č. 3392 (1); fenik blíže neurčený (1).

Bavory–Ingolstadt – Wasserburg, Štěpán III, fenik W. č. 3384 (1). – Štěpán III. se synem Ludvíkem, fenik W. č. 3395 (2); W. č. 3396 (1).

Bavory – Pfandschaft vor dem Wald, Štěpán III., fenik W. č. 185 s tečkami po stranách štítu (1).

Bavory – Oettingen, Štěpán II. (1363–1375); fenik W. č. 155 (9).

Bavory – Landshut, Jindřich IV. (1393–1450), fenik W. č. 3424 (1); W. č. 3425 (1); W. č. 3427 (3); fenik blíže neurčený (1).

Bavory – Landshut – Oettingen, Jindřich IV., fenik W. č. 3439 (1); fenik – h mezi dvěma tečkami (1).

Bavory – Landshut – Braunau (?), nejasný půlfenik s klenci v kruhu (1).

Rozhodující pro datování nálezů z Brtce jsou rakouské feniky. Nevyskytují se v něm vůbec feniky Luschin č. 13, ražené pravděpodobně od r. 1426, které se v některých našich nálezích vyskytují přímo v masovém množství. Proto musíme předpokládat, že soubor byl ukryt ještě před rokem jejich zaražení. Obsahuje také úplnou řadu běžných variant grošů Václava IV., byl tedy pravděpodobně zakopán v prvních letech husitské revoluce.

Nález Držkrajov

Dne 12. dubna 1964 našel František Příbyl mladší z Držkrajova čp. 15 při kopání stružky na zahradě domu svých rodičů v hloubce asi 10 až 15 cm hmeček z pálené hlíny světle hnědé barvy kdysi opatřený ouškem (které již v době ukrytí nálezů chybělo) pokrytý střeasu z větší pokličky, z níž se zachovaly po vykopnutí ze země tři zlomky. Hmeček je 59 mm vysoký, průměr dna činí 47 mm, průměr okraje 65 mm, největší šířka 75 mm je 39 mm vysoko ode dna. Bylo v něm 455 mincí, z toho 27 grošů a 428 kusů drobné mince. Celý nález získaný milevským muzeem dne 21. dubna 1964 obsahuje tyto mince:

Čechy, Karel IV. (1346–1378), pražský groš, Veselý var. 8 (1). – Václav IV. (1378–1419), pražský groš, Veselý var. III 5 (1); neobvyklá ražba s normálním N a S v lícím opisu ve slovech WENCEZLAVS TERCIVS. Ve vnějším opisu mezi slovy DEI GRATIA REX BOEMIE vždy dva kroužky nad sebou. Na rubu neobvyklá kresba lva s mimořádně velkou hlavou, mezi slovy GROSSI PRAGENSES

křížek s rozšířenými konci. Jde pravděpodobně o padělek (1). Václav IV. nebo husitské období (1384 – asi 1450), peníz se lvem a čtyřhrázem v hladkém kruhu, podrobnosti kresby neznatelné (1). – Mezi vládí (1439 – 1452), kruhový peníz s trojřádkovou hřívou z doby kolem r. 1450 (K. Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300 – 1471, Praha 1953) č. 58 – 60 (16). – Jiří Poděbradský (1458 – 1471), peníz Castelin č. 61 – 64, 65a – 68 (43).

Morava, Jošt (1375 – 1411), peníz Sejbal (J. Sejbal, Moravská mince doby husitské, Brno 1965) č. 28 (1). – Albrecht Rakouský a mezivládí (asi 1437 – 1452), peníz podobný Sejbal č. 325 (2); haléř Sejbal č. 327 (3). Město Znojmo, kruhový peníz (3).

Zhořelec, peníz Mikš (O. Mikš, Nález v Mělníku 1946, NČČsl XIX, 1950, str. 208) č. 2 (1).

Rakousy, Albrecht V., *poručnictví Vilémovo* (1404 – 1406), fenik L. č. 5 s gotickými lístky (3); půlfenik (2); fenik s jetelovými lístky (2); půlfenik (1); *poručnictví Leopoldovo* (1406 – 1411), půlfenik L. č. 6 (3); půlfenik L. č. 5 nebo 6 (11); *samostatná vláda*, fenik L. č. 11 (2); půlfenik (2); půlfenik L. č. 12 (2); fenik L. č. 13 (26); půlfenik (59); fenik L. č. 37 (8), půlfenik (6). – Ladislav Pohrobek (1453 – 57), půlfenik L. č. 16 (2). – Fridrich V. (1424 – 73), fenik L. č. 18 (4); půlfenik (9); fenik L. č. 19 (4); půlfenik (8). Blíže neurčené ražby, půlfenik s rakouským štítkem v trojpásu, vlevo od štítku pravděpodobně R, vpravo E (1); půlfenik, nad štítkem L nebo D, vlevo od štítku E (1).

Štýrsko, Arnošt Železný (1406 – 1424), fenik L. č. 17 (1); půlfenik (7); půlfenik s obráceným E (5).

Hals – Leuchtenberg, Jan III. (1407 – 1443), fenik Sirový (Věstník Num. spol. I – V, 1919 – 1923, str. 160) č. 31 a 32, v rozích trojpásu kulička (1), čtyřlístá růžice (1), nečitelné znaménko (7). – Jan III. a Jiří I. (1410 – 1425), půlfenik nad štítem ve čtverečku negativní ležatý křížek (1), nečitelná značka (4).

Bavory – Mnichov, Štěpán II. (1349 – 1375), fenik Wittelsbach č. 145 (2). – Jan II. (1375 – 1397), fenik W. č. 178 (1); *oettingenský fenik* W. č. 155 (2). – Arnošt I. s bratrem Vilémem (1397 – 1435), fenik W. č. 160 (2), W. č. 164 (27), W. č. 167 (1). – Arnošt I. se synovcem Adolfelem (1435 – 1438), fenik W. č. 168 (1); W. č. 169a (10); W. č. 169b (1). – Albert III. (1438 – 1460), fenik W. č. 172 (7); W. č. 173, A mezi čtyřlístými růžicemi (4).

Bavory – Ingolstadt, Štěpán III. (1392 – 1413), fenik W. č. 3382 (1); W. č. 3383 (1). – Ludvík VII. (1413 – 1437), fenik W. č. 3409 (1).

Bavory – Landshut, Jindřich IV. (1393 – 1450), fenik W. č. 3424 (1); W. č. 3426 (26); W. č. 3427 (3); W. č. 3428 (5); W. č. 3430 (1); W. č. 3432 (2); mincovna *Oettingen*, fenik W. č. 3433 (10); W. č. 3435 (8); W. č. 3439 (1); mincovna *Braunau* (?), půlfenik jednostranný, štít s klenci v kroužku (1).

Falc – Amberg, Ludvík III. (1410 – 1436), fenik Noss (A. Noss *Zeitfolge der amberger Pfennige der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts*, Deutsche Münzblätter, ročník 57, tab. 176) č. 3 (10); fenik z let 1437 – 1442, Noss č. 2 (4).

Arcibiskupství Salzburg, Jan II. (1429 – 1441), fenik Koch (B. Koch, *Der Salzburger Pfennig*, NZ 75, 1953, tab. II) č. 26 (22). – Fridrich IV. (1441 – 1452) nebo Zikmund I. (1432 – 1461), fenik Koch č. 27 (2), Koch č. 33 (1), Koch č. 38 (2).

Augsburg, společné feniky biskupů a města, fenik se značkou P (1), fenik se značkou kroužek se dvěma šikmými křížky (1). – Petr ze Schaumburgu, mincmistr Bäsinger (1434 – 1444), fenik (11).

Biskupství Würzburg, fenik 15. století (1).

Sasko – Míšeň, Fridrich II. a Vilém III. (1442 – 1445), štítový groš Saurma (Saurma-Jeltsch, *Die Saurmasche Münzsammlung*, Berlín 1892) č. 4376, značka na líci makovice, na rubu čtyřlístá růžice s trny (3); Sa 4384, na rubu značka půl čtyřlísté růžice a dva kroužky (2); značka půl čtyřlísté růžice s trny (1). – Fridrich II. (1428 – 1464), štítový groš Sa 4374 (2); mečový groš, značka lilie, Sa 4381 (6). – Fridrich II. a Markéta (1463 – 1464), mečový groš Sa 4382 (1); Sa 4383 (1). – Vilém III. (1428 – 1482), štítový groš, značka křížek, Sa 4388 (5); štítový groš s měsíčkem na začátku lícního opisu a s měsíčkem, křížkem, měsíčkem na rubu, Sa nemá (1); groš blíže neurčený (1).

Hessen – Kassel, Ludvík III. (1458 – 1471), groš Sa 2237 (1).

Podle složení domácích a cizích ražeb byl nález ukryt za vlády Jiřího z Poděbrad před zaražením grošů r. 1469, pravděpodobně na počátku panské odboje kolem poloviny 60. let. V porovnání s jinými nálezy z této doby obsahuje poměrně málo českých i moravských kruhových peněz.

Nález Olší

Byl odkryt v září 1937 při kopání na zahradě domu čp. 10 jejím majitelem Františkem Šimákem v hloubce asi 30 až 40 cm. Kopnutím motyky se rozlétly mince ve směru kopnutí a nálezce v červenci 1951 sdělil ústně milevskému muzeu, že ačkoliv je pečlivě sbíral, některé snad přehlédl a mimoto jich asi 12 rozdal příbuzným, známým a sběratelům. Celkový počet byl prý asi 400 kusů, z nichž 383 je dnes uloženo v milevském muzeu, které je získalo r. 1937 koupí od nálezce. Mince byly uloženy v hmku, který byl při nálezů rozbit, ale pak aspoň částečně rekonstruován z dodaných zbytků. Průměr dna měří 65 mm, největší sirka 118 mm ve výši 62 mm nade dnem, výška je neznatelná, protože okraje nádobky jsou ztraceny. Poklička (až na nepatrný úlomek zachovaná) je 39 mm vysoká 94 mm široká, průměr knoflíku 22 mm. Obsah nálezu:

Čechy, Karel IV. (1346 – 1378), pražský groš, Veselý var. 5 (4); var. 8 (6); var. 8, ale chybný opis KROLVS (1); var. 8, ale chybný opis PRMIVS (1). Václav IV. (1378 – 1419), pražský groš, Veselý var. I 1 (2); var. I 2 (3); var. I 3 (2); var. II A 1 (1); var. II A 2 (11); var. II A 3 (16); var. II A 4 nebo II A 5 (38); var. II B 3 (2); var. II B blíže neurčená (4); var. III 1 (77); prům. váha 2,688 g; var. III 2 (119), prům. váha 2,710 g; var. III 3 (2), prům. váha 2,715 g; var. III 5 (59), prům. váha 2,707 g; var. blíže neurčená (25).

K ukrytí nálezu došlo během první poloviny 15. století. Podle grošových variant nejpravděpodobněji ku konci vlády Václava IV. nebo v prvních letech husitské revoluce.

Nález Přeštěnice

Nález byl objeven dne 25. dubna 1906 při kopání základů na spáleništi domu čp. 12, který vyhořel 24. července 1905. Byl v tenkostěnném hliněném hrnku černé barvy, z něhož se dodnes zachoval jen stěp se dnem a částmi stěn, takže jeho někdejší velikost možno určit jen částečně: průměr dna 96 mm, největší šířka 146 mm ve výši 56 mm ode dna. Výška nádoby je neznatelná, protože horní části včetně okrajů chybějí. Hrněk měl nepochybně ucho ve ztracené části. Nález nebyl bohužel hned po odkrytí odborně zpracován, mnoho mincí si rozebrali někteří jednotlivci, jejichž jména jsou dnes již neznatelná, protože původní majitel nálezu zemřel r. 1949 a jeho syn (Josef Tollinger) ví jen tolik, že stěpů z nádoby bylo původně více a ovšem i mincí a že si s nimi někdy i děti hrály. Před r. 1940 získalo milevské muzeum nejdříve 23 mincí popsaných Ot. Mikšem (NČČsl XIX./1950, str. 187 – 188), teprve v srpnu a říjnu 1951 byl získán se zbytkem nádoby ve spleené podobě celý zachovaný zbytek, který byl v listopadu zapůjčen do numismatického odd. Národního muzea v Praze. Po prostudování a vyčištění byl později (ještě v nečistěné podobě) vystaven v Národním muzeu na výstavě *Nálezy mincí historickým pramenem* a teprve r. 1966 vrácen vyčištěn, ale nezpracován milevskému muzeu. Protože hrněk, v němž byl nález ukryt, zachoval se jen ve zlomku, nelze spolehlivě odhadnout podle jeho velikosti ani přibližně původní množství mincí, které na stěnách nádoby zanechaly stopy barvy měděnky. Chybí nejméně jedna třetina, snad dokonce jedna polovina, možná ještě více z původního množství. Údaj Em. Nohejlové-Prátové (1. c., str. 197, č. 2412), že nález byl postupně odkrýván a že v říjnu 1951 byl zaveden výzkum, nutno opravit v tom smyslu, že milevským muzeem byl postupně získáván zachovaný zbytek nálezu obsahující dnes (včetně 23 mincí, které popsal Ot. Mikš) celkem 1273 mincí a tříšť z rozlámaných dalších mincí v důsledku nedbalého uložení nečistěného nálezu před jeho získáním do muzea, kdy jednotlivým zájemcům, či dokonce samými dětmi byly prostě ze slitku mincí doslova odlamovány jednotlivé menší spleené hrudky.

Popis nálezu:

Čechy, Václav IV. (1378 – 1419) a husitské období, peníz z let 1384 – asi 1450 se lvem a čtyřhrázem, nedbalé ražby, blíže neurčený (9); haléř s korunkou podobný jako Castelin č. 38a (1).

Morava, Jošt (1375 – 1411), Sejbal, Moravská mince doby husitské, č. 8 (1); č. 28 (1); č. 29 (1); č. 34 (1); č. 38 (1). – Zikmund (1419 – 1423), Sejbal č. 44 (1). – Albrecht (1423 – 1435),

peníz Sejbál č. 75 (1), č. 96 (2), č. 112 (1), č. 135 (1); Brno, městská mincovna za Albrechta, peníz Sejbál č. 169 (1), – Období 1435–1452, peníz Sejbál č. 322 (1), č. 324 (3), haléř č. 325 (4), č. 329 (4).

Dolní Rakousy, mincovna *Videň*, před r. 1335, feník Luschin (Wiener Münzwesen im Mittelalter) č. 128 (1). – Albrecht III. (1365–1395), feník L. č. 154 (2), L. č. 164a (4), haléř L. č. 164b (3). – Albrecht V., *poručnictví Vilémovo* (1404–1406), feník L. č. 5 s gotickými lístky (60); půlfeník (5); feník s jetelovými lístky (48); půlfeník (6); feník s neznatelnými lístky (19); půlfeník (23); *poručnictví Leopoldovo* (1406–1411), feník L. č. 6 (58); půlfeník (7); feník s nečitelným písmenem poručníka (43); půlfeník (21); *samostatná vláda* (1411–1439), feník L. č. 11 (178); půlfeník (33); feník L. č. 9 (47); feník L. č. 13 (188); půlfeník (90); feník L. č. 37 (3); půlfeník (11). – Fridrich V. (1424–1493), půlfeník L. č. 19a (1). – Ražby podle vzoru rakouských, půlfeník L. č. 12 (5); půlfeník L. č. 46 (1). – Blíže neurčené půlfeniky s rakouským štítkem (12).

Štýrsko, Leopold IV. (1404–1406), feník L. č. 7 (5). – Arnošt Železný (1406–1424), feník L. č. 17 (25); půlfeník (12); feník s obráceným E (3); půlfeník (11); feník s nečitelným E (8); půlfeník (7). – Fridrich V. (1424–1493), feník L. č. 19b (2), půlfeník (7).

Arcibiskupství Salzburg, Pilgrim II. (1365–1396), feník Koch (Der Salzburger Pfennig) č. 24 (1). – Jan II. (1429–1441), feník jako Koch č. 26, ale hrubší kresby (3). – Fridrich IV. (1441–1452) nebo Zikmund I. (1452–1461), feník Koch č. 27 (1).

Hals – Leuchtenberg, Jan I. (1379–1407), feník Sirový (Věstník Num. spol. I–V, 1919–1923) tab. X, č. 50 (1). – Jan III a Jiří I. (1410–1425), půlfeník, nad štítem dvě kuličky (1), čtvereček s ležatým negativním křížkem (11), kroužek (4), nečitelná značka (17).

Bavory, Štěpán II. (1347–1375), feník W. č. 145 (35); W. č. 146 (7); W. č. 145 nebo 146 (16); W. č. 147 (1). – Jan II. (1375–1397), feník Noss (N. Z. 1920) č. 86 (14). – Jan II. a Štěpán III. (1395–1397), feník Noss č. 21 (1).

Bavory – Mnichov, Arnošt I. a bratrem Vilémem (1397–1435), feník W. č. 159 (2); W. č. 160 (10); W. č. 161 (2); W. č. 162 (3); W. č. 163 (1); W. č. 166 (1); W. č. 164 (20); W. č. 164 var., za EW tečka (1); W. č. 167 (1); hlava mnicha mezi EW ve čtyřpásu, v rozích kroužky (2). – Arnošt I. se synovcem Adolfem (1435–1438), feník W. č. 169 (1). – Albert IV. (1465–1508), půlfeník W. č. 209 (1).

Bavory – Ingolstadt, Štěpán III. (1392–1402), feník W. č. 3382 (3); W. č. 3384 (2). – Štěpán III. a Ludvík VII. (1402–1413), feník W. č. 3385 (2); W. č. 3387 (6); W. č. 3389 (1); W. č. 3392 (9); W. č. 3393 (4); jako předešlý, ale pod SL křížek (1). – Mincovna *Wasserburg*, Štěpán III, feník se lvem a písmenem S (5); W. č. 3395 (11); W. č. 3396 (2), W. č. 3397 (2). – Mincovna *Sulzbach*, Štěpán III, feník W. č. 3398 (1).

Bavory – Landshut, Jindřich Bohatý (1393–1450), mincovna *Landshut*, feník W. č. 3424 (5); půlfeník W. č. 3426 (1); feník W. č. 3427 (7); půlfeník W. č. 3432 (5); feník W. č. 3426, ale helma bez řemínek (12); feník W. č. 3432 (4); landshutské feniky blíže neurčené (10).

Oettingen, Štěpán II., feník W. č. 155 (34). Jindřich Bohatý, feník W. č. 3434 (3); W. č. 3435 (4); W. č. 3436 (3); W. č. 3437 (2); W. č. 3439 (3); W. č. 3440 (2); blíže neurčené feniky (5). – Mincovna Braunau, půlfeník W. č. 3441 (1); W. č. 3442 (2). – Bavory – blíže neurčené (2).

Kurfirštka Falc, Ruprecht II. nebo Ruprecht III. (1390–1410), jednostranný feník se lvem nad klenci (1).

Biskupství Bamberk, Albrecht z Wertheimu (1398–1421), feník (1).

Biskupství Würzburg, Gerhardt ze Schwarzburgu (1372–1400), feník MBNG V, 1886, vyobr. č. 25 (1).

Střížky bez ražby, feník (4); půlfeník (14).

Přestěnický nález by patřil mezi nejdůležitější nálezy z období kolem poloviny 15. století, kdyby mohl být popsán celý. I popsáný zlomek je zajímavý, ale jeho datování je možno stanovit jen s výhradou, že v rozptýlené části mohly být ražby, které by předpokládanou dobu zakopání změnily, Zdá se, že celek byl uložen do úkrytu v první polovině 40. let 15. století. To dokazuje hlavně rozbor rakouských a bavorských ražeb. Jedinou minci, která je časově vzdálena od masy nálezu, je půlfeník připisovaný Albertovi IV., který vládl od r. 1465. Zdá se, že tato mince vznikla v dřívější době, než kam je dosud kladena (Em. Nohejlová, Nález v Rouchovanech, NČČsl XV, 1939, str. 77 a tam citovaná starší literatura).

Nález Slavoňov

Počátkem srpna 1940 našel Alois Šlecht z Vesce čp. 20 při okopávání zeleniny na svém poli č. kat. 919 v poloze "V chmelnici" blízko Slavoňova 14 grošů Václava IV., které popsal V. Lukáš v NČČsl XVI–XVII, 1940–41, str. 80. Tyto první mince darované později milevskému muzeu byly za několik let rozmnoženy některými dalšími získanými rovněž muzeem. Konečně v září 1952 provedl dr. K. Dolista na místě nálezu systematický sběr, čímž bylo získáno přes 400 grošů, takže dnes celá známá a zachovaná část nálezu je uložena v milevském muzeu a obsahuje včetně prvních 14 grošů z objevu r. 1940 celkem 446 grošů, z nichž 14 je kontramarkováno (srv. také Em. Nohejlová–Prátová, Nálezy II, str. 175, č. 2291). Při začátku systematického sběru některé mince přímo "vylézaly" ze země na poli a v tom místě jich bylo také nalezeno nejvíce. Protože však oráním byly v minulosti rozneseny ve směru brázd, bylo nutno původní malou sondu 1 x 1 m rozšířit postupně až na plochu 8 x 5 m. Směrem ke kraji takto rozšířené sondy pochopitelně ubývalo, ale námaha s hledáním se vyplatila, protože nález obsahuje některé mimořádné ražby i uvedených již 14 kontramarkovaných grošů. Při sběru bylo nutno pracovat pokud možno rychle (trval několik dní), aby se nezbudil nežádoucí zájem o naleziště, které mimo dobu sběru zůstávalo nehlídané a je tedy samozřejmě, že na poli mohou být ještě ojedinělé mince především ve vzdálenějších částech pole, kam byly zaneseny pluhem. Nález však již navždy zůstane torzem, protože nevíme, jaké množství mincí bylo v dřívějších dobách rozoráno případně vybráno. Ve 2. sondě (v místě nálezu) i v 1. sondě založené předtím na nesprávném místě v důsledku nepřesného určení místa (nalezcem prvních mincí A. Šlechtou) byly nalezeny stopy spáleniště budovy nepochybně dřevěné s kamennou podezdívkou a množství středověké keramiky, která byla uložena v milevském muzeu a není dosud zpracována. (Již V. Lukáš se zmiňuje ve své citované zprávě o popelu vyorávaném na poli, kde byl nález učiněn, což již podle domněni majitele pozemku pocházelo ze spáleniště dřevěného stavení.) Žádný z nalezených střepů není pokryt měděnkou a žádná z nádobek, které by přicházely v úvahu, neodpovídá rozměry nádobce, v níž by byly mohly být kdysi groše uloženy. Na jedné minci byl zcela náhodně konzervován měděnkou zbytek plátěného sáčku, takže je možno se domnívat, že mince byly snad uloženy volně v budově, která shořela. Dnes nelze spolehlivě rozhodnout, zda tato budova s příslušným pozemkem patřila v době svého zániku k blízkému dvoru Slavoňov, jehož majitelem byl alespoň v předhusitské době prokazatelně břevnovský benediktinský klášter. Jestliže by spálení budovy bylo možno přičíst období husitské revoluce, bylo by pak oprávněno klásti nález do dvacátých či třicátých let 15. století.

Obsah nálezu:

Čechy, Karel IV. (1346–1378), pražský groš, Veselý var. 5 (2); var. 8 (6). – Václav IV. (1378–1419), pražský groš, Veselý var. I 1 (1); var. I 2 (3); var. I 3 (1); var. II A 2 (12); var. II A 3 (6); var. II A 4 (1); var. II A 5 (3); var. II A 4 nebo II A 5 (33); var. II B 2 (4); var. II B 3 (4); var. II B 4 (1); var. II B blíže neurčená (1); var. II blíže neurčená (29); var. III 1 (10); var. III 2 (52); var. III 3 (11); var. III 5 (115); var. III 7 (4); prům. váha 2,590 g; var. III s N bez spojovacího díčku a s obráceným S (2), prům. váha 2,605 g; groše nedoražené a otřelé, blíže neurčené (112).

Neobvyklé grošové ražby:

- Líc: dotažená koruna, nečitelné N, obrácené S, znaménka nečitelná, ražba z normálního razidla.
Rub: Korumpovaný obraz lva, písmo velmi nízké (méně než 2 mm) a neúhledné, v opisu GBOSSI; kolek nese stopy neodborné práce, neshoduje se s žádnou variantou běžných grošů. Mince má matně šedou barvu olova a podle rubu by byl jasným padělkem, ale líc je z normálního razidla užívaného v mincovně.
- Líc: v opise čitelné WEN (N bez spojovacího díčku) ... TERC (bez koncovky IVS).
Rub: poměrně malé písmo.
Váha 2,00 g. Jde o ražbu III. typu, neobvyklé je zakončení lícního vnitřního opisu.
- Líc: nedotažená koruna, velmi nízké a neobvyklé písmo, málo čitelné.
Rub: neobvyklá kresba lva, nízké písmo, málo čitelné.
Váha 1,66 g. Je ražen na velmi tenkém pravidelném střížku průměru 26 mm. Je velmi otřelý. Podobný groš, ale z jiných razidel, je v dosud nepublikovaném nálezu z Drunče, okr. Jindřichův Hradec.
- Líc: korumpovaný obraz i opis, z rozdělovacích znamének jen dva kroužky nad sebou mezi slovy REX BOEMIE.

Rub: neobvyklá kresba lva se souměrným koncem ocasu, mezi slovy GROSSI PRAGENSES dva kroužky nad sebou.

Váha 2,21 g, výrazný ražební lesk, jinak chatrný vzhled.

5. Líc: neobvyklá kresba, normální N, obrácené S, rozdělovací znaménka nečitelná.

Rub: Neobvyklá kresba lva podobná jako u č. 4. Mezi slovy GROSSI PRAGENSES nepravidelný nejasný křížek.

Váha 2,15 g, ražební lesk, chatrný vzhled, velmi podobný předcházejícímu groši.

U neobvyklých grošů č. 1–5 jde snad o padělký, ale v úvahu přichází také ražba v kutnohorské a pražské mincovně po smrti Václava IV.

Kontramarkované groše

1. Var. III 5, kontramarka Katz (Kontramarky na pražských groších, Praha 1927) č. 31 – *Bamberk*, Castelin (Kontramarky pražských grošů, Num. listy XVII, 1962, str. 71), č. 20 – *Bamberk*. Váha 2,46 g.
2. Var. III blíže neurčená, Katz č. 136 – *bádenské město*, Castelin č. 23 – *Bayreuth*. Váha 2,67 g.
3. Var. II A 2, Katz č. 124 – *Norimberk*, Castelin č. 114 – *Norimberk*. Váha 2,40 g.
4. Var. II A 3, jako předcházející, váha 1,89 g.
5. Var. III blíže neurčená, Katz č. 71 – *Řezno*, Castelin č. 144 – *Řezno*. Váha 2,37 g.
6. Var. I 2, Katz č. 8 – *Kempton*, Castelin č. 74 – *Kostnice*. Váha 2,47 g.
7. Var. II B 2, Katz č. 34 – *Salzburg*, Castelin č. 147 – *Salzburg*. Váha 2,39 g.
8. Var. III blíže neurčená, Katz č. 62 – *Apolda*, Castelin č. 35 – *Eichstätt*. Váha 2,37 g.
9. Var. II A 4 nebo II A 5, Katz č. 38 – *Schweinfurt*, Castelin č. 15 – *Auerbach*. Váha 2,57 g.
10. Var. III 1, Katz č. 32 nebo 33 – *Amberk*, Castelin č. 5 nebo 6. Váha 2,42 g.
11. Var. II A 3, Katz č. 43 – *Svábský svaz*, Castelin č. 184 – *Svábský svaz*. Váha 2,00 g.
12. Var. III 5, jako předcházející, váha 2,38 g.
13. Var. III 5, Katz č. 28 – *Augsburg*, Castelin č. 16 *Augsburg*. Váha 2,46 g.
14. Var. III 3, neurčená kontramarka špatně znatelná, nejbližší podobná značce Castelin č. 74. – *Kostnice*. Vyražena je jen spodní část značky se zakulaceným štítem a nepravidelným křížem, na kterém je snad štítek. Váha 2,41 g.

Slavoňovský nálezy je zajímavý jednak neobvyklými groši se jménem Václava IV., jednak groši kontramarkovanými. Žádoucí by bylo jeho přesnější datování, ale složení nálezu jen z grošů dvou českých panovníků k tomu nedává možnost. V úvahu přicházejí především 30. léta 15. století, ale soubor mohl být ukryt i později, v době do zaražení grošů Jiřího z Poděbrad r. 1469.

Zajímavé jsou váhy kontramarkovaných grošů, které jsou hluboko pod obvyklým průměrem vah Václavových grošů kolem 2,70 g. Je to snad způsobeno dlouhým oběhem mincí nebo spíše dlouholetým poškozováním rozptýleného nálezu při orbě, kdy byly mince doslova drhnuty o hroudy země, což způsobilo zdrsnění povrchu téměř všech grošů.

Nález Zhoř I

Dne 15. července 1951 našel František Paněc ze Zhoře čp. 1 na zahradě Jindřicha Kofroně ve Zhoře čp. 14 parc. č. 42 při kopání pro uzemnění hromosvodu elektrického vedení v hloubce asi 30 až 40 cm hrnek s ouškem pokrytý obrácenou hliněnou pokličkou, ale dvojím silným kopnutím motyky se hrnek s pokličkou roztrhl. Když nálezece zpozoroval mince, přerušil kopání a s patnáctiletým synem Miloslavem Kofroněm vybral všechny mince a skoro všechny střepy. Dne 16. července 1951 donesl Jindřich Kofroně do milevského muzea největší střep z nádoby a velký slítek mincí jako ukázkou. Dne 17. července 1951 byla do muzea převezena zbývající část nálezu a později byl celek zapůjčen do Numismatického oddělení Národního muzea, kde byly všechny mince vyčištěny a nádobka s pokličkou restaurována. V nálezu bylo 589 mincí, vesměs grošů, z nichž některé byly bohužel silně poškozeny kopnutím motykou právě do středu nádobky. 530 mincí je celých, 26 částečně poškozeno (deformace po úderu motykou, ulomené okraje atd.) a 33 jich bylo sestaveno ze 65 zlomků. Hrnek, v němž byl nálezy ukryt, má rozměry:

V = 105 mm, ds. = 63 mm, dv. = 90 mm, max. d./w = 135/53 mm a je zdoben radýlkovým dekorem malých čtverečků. Poklička vysoká 37 mm má průměr 107 mm a průměr knoflíku činí 22 mm. Nález zaznamenává Em. Nohejlová-Prátová, Nálezy II, č. 2085.

Čechy, Karel IV. (1346–1378), pražský groš, var. 5 (7), prům. váha 2,810 g; var. 8 (6), prům. váha 2,732 g; var. 5 nebo 8 (2). – Václav IV. (1378–1419), pražský groš, var. I 1 (4), prům. váha 2,665 g; var. I 2 (8), prům. váha 2,434 g; var. I 3 (2), prům. váha 2,635 g; var. II A 1 (2), prům. váha 2,670 g; var. II A 2 (17), prům. váha 2,222 g; var. II A 3 (17), prům. váha 2,166 g; var. II A 4 (7), prům. váha 2,326 g; var. II A 5 (8), prům. váha 2,071 g; var. II A 4 nebo II A 5 (52), prům. váha 2,265 g; var. II B 1 (4), prům. váha 2,175 g; var. II B 2 (3), prům. váha 2,343 g; var. II B 3 (5), prům. váha 2,225 g; var. II B blíže neurčené (8); var. II blíže neurčené (21); var. III 1 (120), prům. váha 2,246 g; var. III 2 (176), prům. váha 2,270 g; var. III 1 nebo III 2 (82), prům. váha 2,117 g; var. III 3 (5), prům. váha 2,103 g; množství větších i menších zlomků grošů předcházejících variant.

Nález Zhoř I nemá stejně jako Zhoř II mezi dobře popsány nálezy obdoby. Je zakončen poměrně vzácnou variantou III 3, je tedy o něco mladší než časově nejbližší nálezy z Brna – Špilberka (J. Sejbal, Moravská mince doby husitské, str. 103 n.), který je zakončen variantou III 2. Nejpřijatelněji je možno nálezy datovat, podle dnešních znalostí dostatečně ještě neověřených, do období kolem r. 1412. Zarážející je velký rozdíl průměrných vah jednotlivých variant, o víc než půl gramu nižších než u většiny jiných nálezy. Rozdíl byl však nepochybně způsoben dvojím čištěním, jednak v milevském muzeu, jednak v Numismatickém oddělení Národního muzea, kam byl nálezy zapůjčen.

Nález Zhoř II

Když dne 18. července 1951 prohledával dle pokynů milevského muzea Miloslav Kofroně okolí místa, kde byl odkryt I. nálezy, našel ve vzdálenosti asi 2 m východně od místa I. nálezy další hliněný zcela zachovaný hrnek (V = 118 mm, ds = 70 mm, dv. = 110 mm, max. d./w. = 127/67 mm) krytý obrácenou pokličkou (V = 46 mm, průměr 106 mm, průměr knoflíku 41 mm). V nádobce byly 603 groše. Po odkrytí pokoušel se čistit ovšem neodborně mince ve slabém roztoku kyseliny citronové, ale bez většího úspěchu, později je vložil do petroleje, rovněž bez očekávaného výsledku. Teprve 30. října 1952, tedy více než po roce, nabídl nálezy milevskému muzeu, které jej získalo včetně keramiky. Mezitím dostaly se ovšem některé mince do rukou soukromníků, avšak podařilo se všechny zajistit. J. Vlasák z Prahy daroval 15 grošů do poděbradského muzea, odkud byly zaslány milevskému muzeu až v únoru či březnu 1953 groše ve stejném počtu, ale podrobný rozbor právě těchto 15 grošů ukázal, že vzhledem ke skladbě celého nálezy nemohou být totožné s těmi, které J. Vlasák z nálezy Zhoř II získal a je důvodná domněnka, že k jejich záměně za jiných 15 grošů došlo buď v Praze nebo v Poděbradech, ačkoliv to popírá jak J. Vlasák, tak bývalý ředitel poděbradského muzea dr. Z. Z. Stránský. Ze 603 grošů získaných milevským muzeem je tedy možno považovat jen 588 kusů za autentické, zbývajících 15 kusů zaslanych z poděbradského muzea do Milevska nelze zodpovědně k nálezy počítat. Tento nálezy zaznamenává Em. Nohejlová-Prátová, Nálezy II pod stejným číslem jako nálezy Zhoř I, tj. č. 2085.

Čechy, Jan Lucemburský (1310–1346), pražský groš, var. Smolík (J. Smolík, Pražské groše a jejich díly, Praha 1894), č. 14, ale rubní znaménko nečitelné (2). – Karel IV. (1346–1378), pražský groš, var. 1 (1); var. 2 (1); var. 3 (6); var. 4 (1); var. 5 (56); var. 7 (1); var. 8 (62); mimořádná ražba KAROLVS pravděpodobně kroužek PRIMVS DEI dva kroužky nad sebou GRATIA dva kroužky REX dva kroužky BOEMIE, rubní znaménko nečitelné (1); otělelé groše neurčené (10). – Václav IV. (1378–1419), pražský groš, var. I 1 (25), prům. váha 2,808 g; var. I 2 (41), prům. váha 2,807 g; var. I 3 (31); prům. váha 2,713 g; var. II A 1 (33), prům. váha 2,688 g; var. II A 2 (53), prům. váha 2,733 g; var. II A 3 (30), prům. váha 2,818 g; var. II B 1 (20), prům. váha 2,821 g; var. II B 2 (37), prům. váha 2,748 g; var. II B 3 (70), prům. váha 2,821 g; var. II B 4 (7), prům. váha 2,858 g; var. II B blíže neurčené (52); var. II blíže neurčené (47).

Sasko-Míšeň, Fridrich II. (1324–1349), groš Saurma č. 4360 (1).

Nález Zhoř II je zajímavý už tím, že byl objeven současně s jinou nádobou, obsahující téměř stejný počet pražských grošů. Ale podrobný rozbor grošových variant ukazuje, že nálezy II byl ukryt do země

dříve než druhý soubor, označovaný jako Zhoř I (byl objeven o několik dní dříve). Nález II je velmi důležitý pro datování variant grošů Václava IV. a ve svém složení variant nemá v našich popsanych nálezech obdoby. Dobu zakopání je možno podle našeho mínění určit jen přibližně do 90. let 14. století. Je mladší než nález náchodský (Nálezy II, č. 2070), neobsahuje však ještě nejmladší varianty nálezu jarošovského, datovaného do prvních let 15. století. Velmi cenné jsou také průměrné váhy jednotlivých grošových variant.

Pro úplnost nutno uvést groše zaslané milevskému muzeu z poděbradského muzea jako groše údajně pocházející z nálezu Zhoř II. Je to těchto 15 kusů: Karel IV., var. č. 5 (1); var. č. 8 (1); Václav IV., var. I 2 (1); var. II A 1 (1); var. II A 2 (1); var. II B neurč. (1); var. III 1 (3); var. III 2 (2); var. var. III 3 (2); var. III 5 (1); var. III 7 (1), měděný, postříbřený. Tyto groše nemohou však pocházet z Zhoře, protože mezi nejmladšími variantami obou celků (tj. autentického s 588 kusy a tohoto z Poděbrad o 15 kusech) je časový rozdíl podle chronologie St. Veselého asi třiceti let. Také vzhled grošů zaslaných z Poděbrad se liší úplně od mincí ze Zhoře. Je podle našeho mínění vyloučeno, že by od zhořského celku byly odloučeny právě groše nejmladší.

Jak z předcházejícího popisu a rozboru vyplývá, snažil se K. Dolista o zachycení a zhodnocení nálezu ve sběrné oblasti milevského muzea, které dnes má soubor hromadných nálezů, poměrně dobře dokumentující oběh peněz ve střední části grošového období v jižních Čechách. V souboru není žádných mimořádných zvláštností, naopak, jednotlivé nálezy se plně shodují s nálezy téhož období z jiných krajů. Důležité je především to, že nálezy vyplňují téměř stejnoměrně asi stoleté období a dokumentují velmi výmluvně vývoj oběživa tohoto časového úseku, dosud ne zcela dostatečně zpracovaného.

Určitou zvláštností je jen dvojitý grošový nález ze Zhoře, ukrytý ve dvou velmi zajímavých nádobách. Rozborem grošových variant je možno dokázat, že nádoby s mincemi nebyly ukryty současně, ale že druhá byla zakopána nedaleko první asi o dvacet let později. Nedostatkem milevského souboru nálezů je skutečnost, že neobsahují ani jedinou zlatou minci.

Význam nálezů z okolí Milevska by byl ještě větší, kdyby jim byla věnována stejná péče i v minulosti. Bohužel, z některých dřívějších nálezů se zachoval jen nepatrný zlomek nebo byly úplně zasaňtropy. Přesto však málokteré venkovské muzeum má³ pro některé období tak výmluvný nálezový soubor jako muzeum v Milevsku.

Ze všech těchto nálezů byl pravděpodobně nejdříve zakopán poklad asi 600 grošů Jana Lucemburského, Karla IV. a snad i Václava IV. z Hrejkovic (Nálezy II, č. 2074). Z něho je zachován v muzeu jen jediný groš Janův.

Nejstarším uchovaným celkem je patrně obsah starší nádoby ze Zhoře (Nálezy II, č. 2085), označovaný podle svého pozdějšího objevení jako Zhoř II. Byl ukryt asi v 90. letech 14. století. Další mladší stupeň oběživa tvoří obsah druhé nádoby ze Zhoře, označený jako Zhoř I a zakopáný pravděpodobně kolem roku 1412. Ve shodě s nálezy z téhož období z jiných krajů obsahují obě zhořské části jen groše a dokumentují skutečnost, že za vlády Václava IV. byly groše hlavním oběživem. Drobné mince byly vzácnější a pro nízkou hodnotu nebyly v pokladech ukrývány.

S nástupem revolučních událostí kolem roku 1419 ustává postupně ražba grošů a hlavním oběživem se stává drobná mince domácí, zejména však rakouská a bavorská. Do tohoto období spadá zakopání nálezu z Olší u Milevska (Nálezy II, č. 2134), jehož majitel měl ještě možnost ukrýt svůj majetek v hrubé minci. Typičtější je však pro toto období pravděpodobně současný nález z Brtce, kde vedle grošů je značný podíl drobné mince, datující zakopání do období 1419 až 1426.

Další časový stupeň tvoří – zdá se – velký grošový nález ze Slavoňova (Nálezy II, č. 2291). Pro jeho datování jsou důležité kontramarky na některých groších. Nedostatek drobné mince nedovoluje přesnější datování v rozmezí let 1430 až 1460, ale rozbor kontramarek mluví nejspíše pro 30. léta. Přínosem tohoto nálezu pro rozbor oběživa husitského období je vedle kontramarek několik neobvykle ražených grošů, pocházejících asi z dosud neprobádaného období ražby grošů se jménem Václava IV. po roce 1419.

Přesněji můžeme datovat nález z Přeštčnice (Nálezy II, č. 2412). Byl ukryt do země v první polovině 40. let 15. století. Je to ovšem datování za předpokladu, že ve ztracené části nálezu nebyly mladší ražby. Přibližně ze stejné doby je nález z Květuše (Nálezy II, č. 2350), který se liší od předcházejícího především tím, že obsahuje 10 bavorských feniků Alberta III., ražených od roku 1438.

Žádný z milevských nálezů nepochází z 50. let 15. století, kdy ražba v Kutné Hoře buď úplně nebo téměř ustala a směna byla prováděna pomocí drobných cizích mincí. Obrat nastal pravděpodobně až za královské vlády Jiřího z Poděbrad, za něhož byly r. 1460 zaraženy kruhové peníze se lvem a haléře s k runkou, stejně jako městské moravské kruhové peníze. Tyto nové mince vytlačily u nás během několika let téměř úplně drobné cizí mince. Vyšším nominálem se staly hojně rozšířené míšeňské groše, zatímco pražské groše už téměř z oběhu vymizely.

Oběživo tohoto období v milevském souboru zastupuje nález z Držkrajova, datovaný míšeňskými groši do roku 1464 nebo těsně po něm. Nové domácí kruhové peníze jsou ještě v menšině, převahu mají ještě cizí drobné mince a míšeňské groše. Z období, kdy domácí drobné mince ovládly trh, ani z doby po zaražení nových pražských grošů Jiřího z Poděbrad v roce 1469, nemáme v okolí Milevska nálezy.

Teprve za vlády Vladislava II. byly ukryty nálezy ze Dmýštic (Nálezy č. 2688) a Milevska (Nálezy č. 2741). Beze stopy zmizely nálezy z Líšnice (Nálezy č. 2909) a Zbeřítova (Nálezy č. 2937), které jsou blíže nezařaditelné.

¹ Článek je kolektivní práce dvou autorů, z nichž první (K. D.) vypracoval úvod a úvodní partie k jednotlivým nálezům. Určení mincí, zhodnocení každého nálezu a závěrečný souhrn provedl druhý autor (S. V.).

² Toto platí pro dobu napsání článku. Mezitím v roce 1972 bylo milevské muzeum vykradené, přičemž utrpěla i numismatická sbírka (K. D.).

³ Viz pozn. 2 výše.

Jaroslav ŠŮLA, Hradec Králové

Dva tolarové nálezy v Novém Městě nad Metují

Při stavebních úpravách v budově staré radnice v Novém Městě n/Met. (dnes čp. 9 A) na jaře roku 1894 objevili dělníci v přízemí pod podlahou „množství peněz stříbrných, drobných i velkých v písku, prachu a smeti rozhozených“. Mělo jich být asi „půl čtvrtce“ (1 čtvrtce = 5,81250 l). Podle názoru pisatele zprávy byly mince kdysi uloženy v plátěném měšci, který však časem zetlel, takže se mince rozsypaly do sutě. Dělníci si začali mince rozebírat, avšak přítomný strážník zakročil a mince odevzdal městskému úřadu.

Novinová zpráva pak informuje o obsahu nálezu: mince pocházely ze XVI. a z počátku XVII. století. Pozornost vzbudily mince pomohanského vévody Bogislava XIII. z roku 1619 (jde však o omyl ve jméne panujícího vévody nebo v letopočtu: Bogislaus XIII. vládl v letech 1569–1606, po něm následoval v letech 1606–1618 Filip II., v letech 1618–1620 František a pak teprve v letech 1620–1637 Bogislav XIV.), Karla II., knížete münsterbersko-olešnického (1548–1617) z roku 1612 (opět mylně udáno, že jde o mince Karla III.), ražby slezského města Svídnice z roku 1621, hrabství Mansfeld z roku 1612, vévodství Jülich–Cleve–Berg z roku 1605, biskupství Hildesheim z roku 1613 a 1615, mince Jana Reinharda (1599–1625), hraběte hanavsko-lichtenbergského, mince schaffhausenské, luzernské z roku 1605, polského krále Zikmunda III. (1587–1632) z roku 1617 („*kteří jsou nejčteněji zastoupeny*“), ražby bavorské, saské „*a jiné a jiné*“. Autor zprávy se prý přesvědčil, že nejmladší mince pochází z roku 1621 (na líci poprsí Ferdinanda II.), a soudil, že nález byl uschován počátkem třicetileté války.¹

¹ Ratibor. Neodvislý politický list pro zájmy kralohradeckého kraje. Ročník XI, č. 12, str. 138 (z 24. března 1894). Padiarovova novoměstská kronika (je uložena v Okresním archívu Náchod, pracoviště Nové Město nad Metují, záznam na str. 511) udává další podrobnosti – i když v detailech odlišné – od tohoto zapomenutého nálezu. Na mince přišel dělník František Škoda při bourání přiček. Kopl prý do plátěného pytlíku, z něhož se vysypalo „množství“ stříbrných mincí. Městský strážník Josef Brunc je začal od dělníků vybírat a ovedl na městský úřad 300 kusů. Několik ražeb bylo věnováno náchodskému muzeu, 83 kusů (které byly dvojmo) prodáno obchodníku mincemi v Praze za 16 zl.

Novoměstské panství patřilo do třicetileté války Rudolfovi ze Štubenberka, který se aktivně zúčastnil stavovského povstání a byl roku 1618 ustanoven defensorem v Hradeckém kraji. Přestože zemřel 1. února 1620, propadl jeho majetek královskému fisku, když bylo stavovské povstání bělohorskou bitvou zlomeno. Do města bylo vloženo císařské vojsko pod velením Gaspara de Noihaus, který měšťany i poddané z vesnic zle utiskoval. Nejinak si vedli i další císařští důstojníci, kteří později přebývali s vojskem v Novém Městě nad Metují. Městská rada vyčísila, že v letech 1620–1623 (kdy panství připadlo Albrechtovi z Valdštejna) dosáhly výdaje na vojsko 51634 kop 22 grošů 3 denáry míšeňské.² Pravděpodobně tedy v těchto letech opatrní konšelé zakopali část obecních peněz, které si však z neznámých důvodů již nevyzvedli. V době třicetileté války byly mince ponechány v úkrytu a po skončení války asi již nežil nikdo, kdo by věděl o úkrytu pytlíku, z něhož se pak za 270 let vysypalo "množství" stříbrných mincí.

Druhý tolarový nález byl objeven roku 1923. Na rozdíl od prvního, který byl doposud numismatické veřejnosti neznámý, byl tento druhý nález již registrován³ a dochovala se z něho část, kterou bylo možno popsat a podle které můžeme soudit, že nález odkrytý roku 1923 byl tezaurován na samém konci 16. století. Důvody vedoucí k uschování těchto mincí však udat nemůžeme.

Nálezové okolnosti druhého tolarového depotu, který níže popisují, jsou v dostatečné míře zaznamenány. Koncem května roku 1923 se stavěly na Horském Předměstí nové domy čp. 42 Ca 43 C. Dne 29. 5. objevil dělník Theodor Valtera při okopávání starého zdiva pro nové základy asi litrový džbán naplněný stříbrnými mincemi, které si přítomní dělníci i náhodní chodci, zejména školní mládež, začali rozebírat. Díky upozornění majitele barvírny Herziga zakročil městský strážník K. Frinta, kterému se podařilo zamezit dalšímu rozbírání depotu. Větší část nálezu zůstala v rukách vlastnice domu čp. 42 C, Karly Grulichové, která mince postupně rozprodávala sběratelům.

Menší část nálezu, tj. ta, která byla odebrána dělníkům, byla vzata na radnici a městský úřad ji odkoupil od paní Grulichové za 200,- Kč. Bylo to celkem 322 mincí a slepenec 7 mincí potažených měděnkou, které podle přání Jana Kloše, archiváře a kronikáře města, měly zůstat na památku v původním stavu, neočištěné.⁴ Jeho přání jsem respektoval i já při zpracovávání nálezu.

Depot, který je v současné době uložen ve sbírkách vlastivědného kroužku v Novém Městě nad Metují, jsem začátkem roku 1966 očistil a zpracoval. Kromě slepence 7 mincí se dochovaly následující 304 mince z tohoto zajímavého nálezu:

Čechy, Václav IV. (1378–1419), pražský groš (1). – Vladislav II. (1471–1516), pražský groš (20). – Ferdinand I. (1526–1564), pražský groš 1538 (1), 1540 (1), 15 .. (1). – Maximilián II. (1564–1576), Praha, Hanuš Harder, bílý groš 1574 jako Janovský⁵ 13a (3), 13b (1), 1575 Jan. 13b (2), 1576 Jan. 13c (3), 1577 Jan. 13c (1), 157. Jan. 13b (1), 13c (2); *Kutná Hora*, Jiří Šatný a Samuel Vodolinský, bílý groš 1573 Jan. 7a (1), 1574 Jan. 7a (2), 1575 Jan. 7d (1), 1576 Jan. 7b (6), 1577 Jan. 7b (1), 157. Jan. 7b (2); *Jáchymov*, Jiří Geitzköfler, bílý groš 1573 Jan. 14a (2), 1574 Jan. 14b (1), Jan. 14d (6), 1575 Jan. 14d (6), 1576 Jan. 14d (4); Jiří Kadner, bílý groš 1576 (1); *České Budějovice*, Tobiáš Gebhart, krejcar 1571 (2); bílý groš bez letopočtu; líc Jan. 11a, rub Jan. 11b (1), 11c (2), 11d (1), líc Jan. 11c, rub Jan. 11b (2), Jan. 12a (2), Jan. 12b (1). – Rudolf II. (1576–1612), Praha, Hanuš Harder, malý groš 1583 Jan. 2d (1); Tobiáš Gebhart, malý groš 1578 Jan. 3b (1), 1579 Jan. 3e (1), 1580 Jan. 3e (1), 4b (3), 4f (2), 1581 Jan. 4a (1), 4f – Jan. však neuvádí tento ročník (6), 1582 Jan. 4f – neuvádí však tento ročník (4); Lazar Ercker, malý groš 1583 Jan. 5a (2), 1584 Jan. 5b (1), 5c (1), 1586 Jan. 7c (2), 60 krejcarů, "něco zůstalo mezi lidmi" a zbývající část nálezu (mezi tím byly 2 "české" groše Ferdinanda I.) byla uložena ve školní numismatické sbírce. Ředitelství ZDŠ v Novém Městě nad Metují mi však sdělilo, že ve školních sbírkách žádné mince nejsou.

² J. Klos, Paměti města a zámku Nového Města nad Metují. N. Město n/Met. 1922, str. 110. Srv. dále k dějinám města: Nové Město nad Metují a jeho kraj. Uspořádal J. Moravec, Nové Město n/Met. 1940. – J. Šůla, Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590–1680. Hradec Králové 1971.

³ Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (red. Em. Nohejlová–Prátová) III: L. Nemeškal, České, moravské a slezské nálezy údobí tolarového. Praha 1957, str. 23, č. 2996.

⁴ Pamětní kniha Nového Města nad Metují, str. 230–232. Napsal Jan Klos (OA Náchod, pracovníště Nové Město nad Metují). Zápis mi laskavě opsal ředitel Okresního muzea v Náchodě prom. ped. Jan Juránek, kterému touto cestou ještě jednou děkuji. Rovněž jsem mu vděčný i za zprostředkování výpůjčky nálezu ke zpracování.

⁵ H. Janovský, Kartotéka českých vládních mincí. Praha 1948.

1587 Jan. 7c (2), 1589 Jan. 8a (2), 1590 Jan. 7a, ale bez teček (1), 1591 Jan. 7c (1), 1592 Jan. 7b, ale bez teček – Jan. nemá (2); *Kutná Hora*, Jiří Šatný, malý groš 1579 Jan. 6a (1), 7a (3), 1580 Jan. 7a (8), 1581 Jan. 7a (1), totéž, ale bez teček mezi jednotlivými číslicemi letopočtu – Jan. nemá (1), 1582 Jan. 7a (7), 1583 Jan. 7b (2), 7c – Jan. nemá tento ročník (4), 1584 Jan. 6b (2), 1585 Jan. 6b (2), 7b (1), 1586 Jan. 6b (1), 1587 6b, ale bez teček u letopočtu (8), 1588 Jan. 7b (1), 7c (2), 1590 Jan. 6b, ale bez teček u letopočtu (3), 1591 Jan. 6b, ale bez teček u letopočtu (1), 1592 Jan. 6b, ale bez teček u letopočtu (2); bílý groš 1578 (2), 1579 (3), 1580 (5), 1581 (2), 1584 (2), 1586 (2), 1587 (2), 1588 (7), 1589 (2), 1590 (4), letopočet nečitelný (2); Vlk Herold, malý groš 1594 Jan. 8c – Janovský nemá tento ročník (1); *Jáchymov*, Jiří Kadner, malý groš 1578 Jan. 3a (1), 3b (2), 1579 Jan. 3b (4), 1580 Jan. 3c (2), 1582 u letopočtu bez ozdoby – Jan. nemá (1); bílý groš 1579 (4); 1580 (2); 1581 (4), 1582 (3); Lucie Kadnerová, malý groš 1584, na rubu po obou stranách nápisu ozdoby: křížek u "M.A.L.E.Y.", tečka nad "L", kroužek u "G.R.O.S.S." a tečka u ltp. – Jan. nemá (1); bílý groš 1583 (1); Pavel Hofmann, malý groš 1585 Jan. 4d (2); 1586 Jan. 4c (2), 1587 Jan. 4d (4), 1588 Jan. 4d (2), 1589 Jan. 4d (3), 1592 Jan. 5 (3), 1593 Jan. 5 (2), 1593 var. 15-93 – Jan. nemá (1), ltp. nečit. (1), bílý groš 1584 Jan. 14a (1); *České Budějovice*, Krištof Schönfeld, malý groš 1578 Jan. 3a (1), 3b (1), 1579 Jan. 4a (1), 1580 Jan. 5a (1), 1581 Jan. 5a (1), 5b (1), 1582 Jan. 6a (2), 6c (1), 6d ale na koncích nápisů tečky – Jan. nemá (1), 1583 Jan. 6d (4), 6e (3), bílý groš bez ltp. Jan. 15a (6), 15b (1); Krištof Mattighofer, malý groš 1583 Jan. 10c (1), 1584 Jan. 10b (4), líc Jan. 10d, rub Jan. 6c ale ltp. 1584 – Jan. nemá (1), 1585 Jan. 10a (1), 10c (2), 1587 Jan. 11a (1), totéž, ale s tečkami po obou stranách letopočtu – Jan. nemá (2), 1588 Jan. 11a (1), 1589 Jan. 11a ale s tečkami po obou stranách letopočtu – Jan. nemá (2), 1596 Jan. 11d (1); bílý groš 1584 Jan. 16a (1), 1589 Jan. 16c (2). Malý groš, minc. zn. a ltp. nečit. (2).

Čechy, Jeroným Šlik (*1494, +1551), *Jáchymov*, Kašpar z Mergenthalu, tolar 1527 jako Chaura⁶ A (1).

Slezsko, Ferdinand I. (1526–1564), *Vratislav*, Vavřinec Westermaier, groš 1546 (1), 1547 (3), 1548 (1).

Dolní Rakousy, Ferdinand I. (1526–1564), *Videň*, Adam Hartmann, desetikrejcar 1561 (1). Tyroly, Ferdinand I. s titulem římského císaře (1558–1564), *Hall*, krejcar bez ltp. (1).

Sasko–Míšeň, Fridrich I. (1382–1428), Vilém II. a Fridrich Durynský (1406–1440), groš jako Saurma⁷ č. 2333 (1). – Fridrich II. a Vilém III. (1442–1445), groš Sa 2339 (1). – *Ernestinská linie*, Fridrich III., Jan a Jiří (1507–1525), groš Sa 2370 (1). – August (1553–1585), *Dražďany*, H. Biener, čtvrttolar 1579 (1).

Branibory, Jáchym II. (1535–1571), tříkrejcar bez ltp. jako Sa č. 2515 (1).

Brunšvik, linie Wolfenbüttel, Julius (1568–1589), čtvrttolar (¼ Lichtthaler) 1571 (1).

Falc–Zweibrücken, Jan I. (1569–1604), tříkrejcar 1597 (1).

Polsko, Zikmund I. (1506–1548), *Krakov*, půlgrš 1510 (1).

Město Nördlingen, batzen 1533 (1).

Biskupství Řezno, Jiří z Pappenheimu (1548–1563), tříkrejcar 1556 (1).

Tento soubor 304 mincí (a slepenec 7 ražeb) tvoří menší část nálezu. Časové rozpětí dochovaného dílu depotu je dosti značné – od přelomu 14. a 15. století (pražský groš Václava IV.) až do roku 1597 (tříkrejcar Jana I. z Falce–Zweibrücken) a napovídá, že mince byly ukryty těsně před koncem 16. nebo na samém počátku 17. století. Nález není bez zajímavosti – mezi českými ražbami, které tvoří drtivou většinu zachované části, se vyskytly některé vzácnější a neznámé varianty, zejména malých grošů Rudolfa II. Pro otázku prvních šlikovských tolarových ražeb je významný nález tolaru Jeronýma Šlika, doposud určovaného jako zkušební ražba.

⁶ K. Chaura, Dva tolaru Jeronýma Šlika 1527. Věstník Numismatické společnosti Československé v Praze. Roč. II, 1920, č. 3, str. 60–61. Chaura vidí v této minci jen zkušební ražbu, ale okolnost, že se tento tolar našel v hromadném nálezu, zřejmě znamená, že přece jenom byla ražena menší série, která byla normálně uvedena do oběhu.

⁷ Hugo Frhr. von Saurma–Jeltsch, Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin 1892.

Nález byl uložen v hliněné nádobě (při odkrytí byla roztržena), jež byla přiklopena pískovcovou formou na výrobu kachlí. Fragments nádoby i forma byly také předány na radnici, ale v současné době nemohly být ve sbírkách vlastivědného kroužku nalezeny – ostatně, i mince byly uloženy bez označení lokality a částečně byly rozřazeny. V domku byl pak džbán s mincemi postaven v postranní chodbě, kterou se vycházelo ze síně domu na dvorek směrem východním, pod dlažbou při samé zdi po levé straně v hloubce asi 30 cm.

Bohuslav HLADÍK, Polná u Jihlavy

Nález mincí v Radkově u Telče

V Muzeu Vysočiny, pobočka Telč, je uloženo 9 mincí, které daroval F. Poledna, učitel v Sumrakově. Je to část dosud neznámého nálezů, odkrytého někdy v letech 1913–1916 v Radkově u Telče.

Čechy, Ferdinand II. (1617–1637), Praha, Beneš Hübner, tříkrejcar 1626, Janovský 28b (1); Eliseus du Bois, tříkrejcar 1630, Jan. 29c (1). – Čeští stavové, Kutná Hora, Šebest. Hölzl ze Sternsteinu, čtyřadvacetikrejcar 1619, Jan. 8a (1).

Morava, Moravští stavové (1619–1621), Olomouc, Kryštof Cantor, čtyřadvacetikrejcar 1619 ocas č. 7 (1).

Bavory, Falc – Neuburg, Fridrich II. (+ 1556), batzen 1535 (1).

Isenburg, hrabství, Wolfgang a Arnošt, čtvrttolar 1618 (1).

Sasko, Arnoštovská linie, Fridrich III. Bílý (1486–1525) s Janem a Jiřím, groš, minc. značka lilie (1).

Švýcarský kanton Schaffhausen, čtvrttolar 1614 (1).

Nizozemí, město Zwolle, šestistüber b.l., za Rudolfa II. (1576–1612) (1).

Mince byly ukryty někdy po roce 1630.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

K článku Stanislava Suchodolského, Zur Frage der Anfänge der böhmischen Münzprägung

Obr. č. 1–8: (celkem 16 perokreseb líců a rubů Boleslavových denárů) 83

K článku Very a Gerta Hatzových, Böhmische Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in schwedischen Funden

Mapa č. 1: (Nálezy českých mincí 10. a 11. století ve Švédsku) 90

K článku Petra Berghause, Numismatische Erinnerungen an Karl IV. aus Westfalen:

Obr. č. 1: 149

K článku Надежды Александровны Соболевы, Хронология и области распространения пражских грошей на территории СССР

Mapa č. 1: 162

Mapa č. 2: 163

Mapa č. 3: 164

K článku Eduarda Holzmaira, Der Scudo des Giovanni Battista di Spinola, Marchese di Vergagni

Obr. č. 1: Scudo J. B. Spinoly. (líc a rub) 202

K článku Dany Svobodové, O možnostech aplikace Thordemanovy teorie na nálezy mincí z období konvenční měny

Diagram A: 225

Diagram B: 225

Diagram C: 226

Diagram D: 226

K článku Zdeňky Mikové, Několik poznámek ke studiu barokních medailí

Obr. č. 1: 237

Nálezy:

Václav Davídek, Nález denáru knížete Soběslava I. na Budči:

Obr. č. 1: Čechy, Soběslav I., denár (líc; rub) 244

OBSAH

Úvodem	5
Eduard Šimek, Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Emanuely Nohejlové-Prátové, DrSc.	9

Články

Karel Kurz, Vnitřní směna u tzv. barbarských kmenů ve starověku (K charakteru vnitřní směny u Delmatů)	39
Zdenka Nemeškalová – Jiroudková, Příspěvek k otázce výskytu mincí na Moravě na počátku doby stěhování národů	45
Eva Kolníková, Zlaté keltské mince na Slovensku	57
Karel Castelin, K nejstaršímu latinskému písmu na našich keltských mincích	67
Stanisław Suchodolski, Zur Frage der Anfänge der böhmischen Münzprägung	75
Vera u. Gert Hatz, Böhmisches Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in schwedischen Funden	85
Pavel Radoměřský, Nejstarší moravské mince ve sbírce Státních muzeí v Berlíně (Bodemuseum)	103
<u>Arthur Suhle</u> , Der Münzfund von Freckleben und die Münzprägung des östlichen Nordharzes. Eine Skizze	109
Jarmila Hásková, Poznámka k chebskému mincování na počátku 13. století	117
Jaroslav Pošvář, Organizace anglických mincoven ve 13. století (s přihlédnutím k poměrům v českých zemích)	123
Ludmila Kraskovská, České stredoveké razby v nálezoch mincí na Slovensku	131
Ryszard Kiersnowski, Casimir le Grand a-t-il trappé des „gros pragois“?	137
Peter Berghaus, Numismatische Erinnerungen an Karl IV. aus Westfalen	143
Надежда Александровна Соболева, Хронология и области распространения пражских грошей на территории СССР	153
Walther Haupt, Görlitzer Finanzbeteiligung am Joachimstaler Bergbau...	167
Lubomír Nemeškal, K prvním dnům činnosti českobudějovické mincovny v roce 1569	175
	261

Eduard Šimek, K hospodaření v kutnohorské mincovně na sklonku 16. století	179
Alena Sakařová – Malá, K otázce ražby „cizího zlata“ v pražské mincovně	187
Eduard Holzmair , Der Scudo des Giovanni Battista di Spinola, Marchese di Vergagni	201
Bernhard Koch, Zur Topographie der Wiener Münzstätte	209
Dana Svobodová, O možnostech aplikace Thordemanovy teorie na nálezy mincí z období konvenční měny	217
Josef Petřtyl , K nálezové mincovní struktuře severovýchodních Čech ...	229
Zdeňka Míková, Několik poznámek ke studiu barokních medailí	235

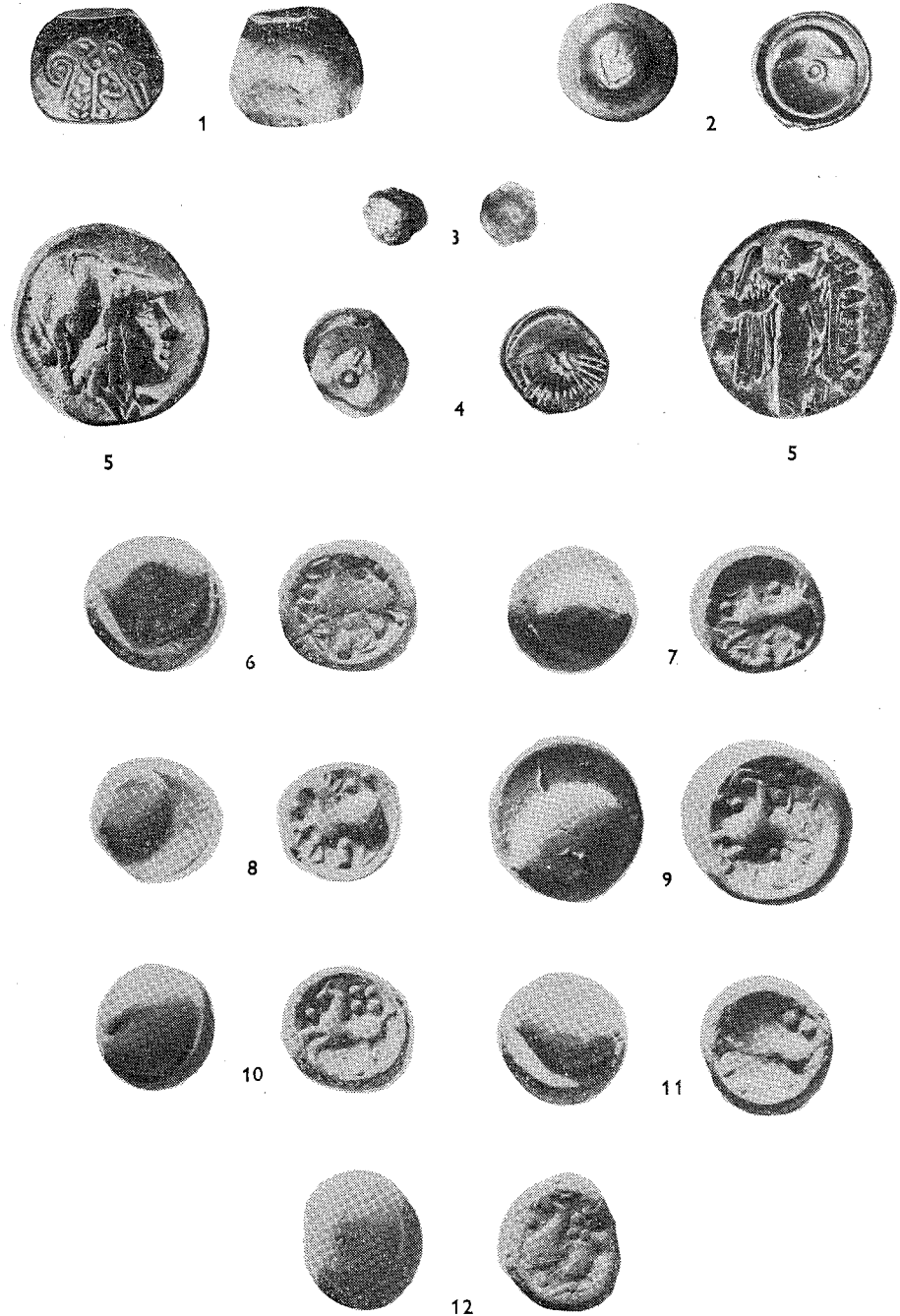
Nálezy

Václav Davídek, Nález denáru knížete Soběslava I. na Budči	243
František Šebek, Nález pražských grošů Václava IV. z Němčic	245
Bohuslav Hladík, Nález mincí v Nové Říši	245
Karel Dolista a Stanislav Veselý, Několik hromadných nálezů mincí grošového období z okolí Milevska	246
Jaroslav Šůla, Dva tolarové nálezy v Novém Městě nad Metují	255
Bohuslav Hladík, Nález mincí v Radkově u Telče	258
Seznam vyobrazení	259
Tabulky I – VIII	

Résumés

Karel Kurz, Der Binnentausch bei den sog. barbarischen Stämmen im Altertum (Zum Charakter des Binnentausches bei den Delmaten)	43
Zdenka Nemeškalová – Jiroudková, Ein Beitrag zur Frage des Vorkommens von Münzen in Mähren zu Beginn der Völkerwanderungszeit ...	56
Eva Kolníková, Keltische Goldmünzen in der Slowakei	65
Karel Castelin, Über die älteste lateinische Schrift auf unseren keltischen Münzen	73
Stanisław Suchodolski, K otázce počátků českého mincovnictví	84
Vera a Gert Hatz, České mince 10. a 11. století ve švédských nálezech	101
Pavel Radoměřský, Die ältesten mährischen Münzen in der Sammlung der Staatlichen Museen in Berlin (Bodemuseum)	108
Arthur Suhle, Nález mincí z Frecklebenu a mincovní ražba východní části severního Harzu. Nástin	116
Jarmila Hásková, Eine Bemerkung zum Münzwesen in Cheb zu Beginn des 13. Jahrhunderts	121
Jaroslav Pošvávř, Die Organisation der englischen Münzstätten im 13. Jahrhundert (mit Rücksicht auf die Verhältnisse in den böhmischen Ländern)	129

Ľudmila Kraskovská, Böhmische mittelalterliche Prägungen in Münzfunden in der Slowakei	135
Ryszard Kiersnowski, Razil Kazimír Velký „pražské groše“?	142
Peter Berghaus, Numismatische památky na Karla IV. z Vestfálska	152
Naděžda Aleksandrovna Soboleva, Údobí a oblasti rozšíření pražských grošů na území SSSR	165
Walther Haupt, Finanční podíl Zhořelce na jáchymovském dolování	174
Lubomír Nemeškal, Über die ersten Tage der Tätigkeit der Münzstätte in České Budějovice im Jahre 1569	178
Eduard Šimek, Zur Wirtschaftsgebarung der Münzstätte in Kutná Hora am Ende des 16. Jahrhunderts	185
Alena Sakařová – Malá, Zur Frage der Prägung „fremden“ Golde in der Prager Münzstätte	200
Eduard Holzmair, Scudo Giovanni Battisty di Spinola, markýze di Vergagni	207
Bernhard Koch, K místopisu vídeňské mincovny	216
Dana Svobodová, Anwendungsmöglichkeiten der Thordemanschen Theorie auf Münzfunde aus der Zeit Konventionswährung	227
Josef Petřtyl, Zur Münzfundstruktur Nordostböhmens	234
Zdeňka Míková, Einige Bemerkungen zum Studium der Barockmedaillen	239

NUMISMATICKÝ SBORNÍK XIII

Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1975

Obálku navrhl Jiří Ledr
Redaktorka publikace Jana Axamitová, prom. hist.
Technická redaktorka Marie Šonská

Vytiskla Státní tiskárna, závod 5, Praha 8 - Libeň
Vydání I. — 264 stran, (16 obr.), 8 příloh
23, 11 AA — 23, 44 VA

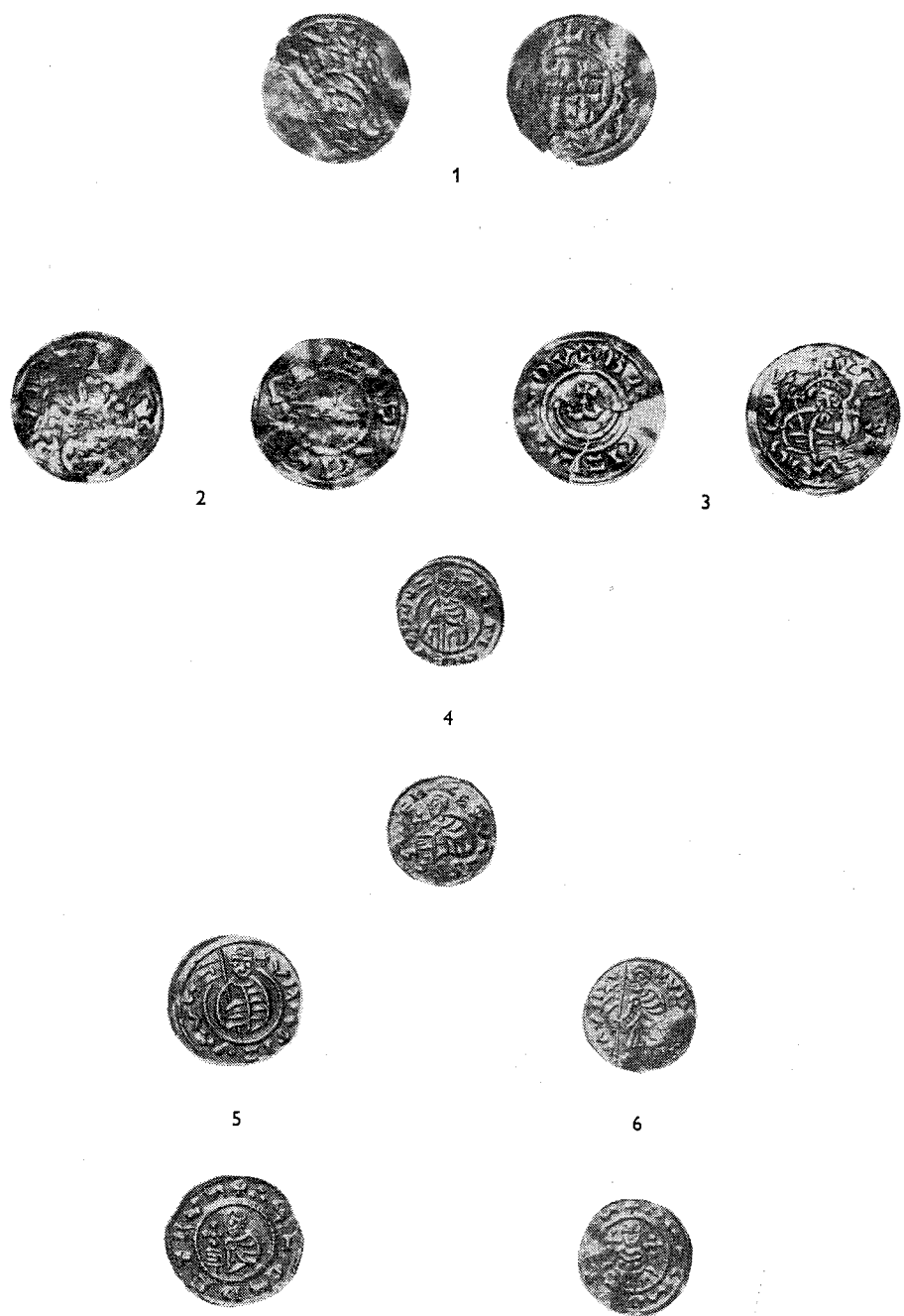
Náklad 700 výtisků — 02/63 — 6418

21-093-75

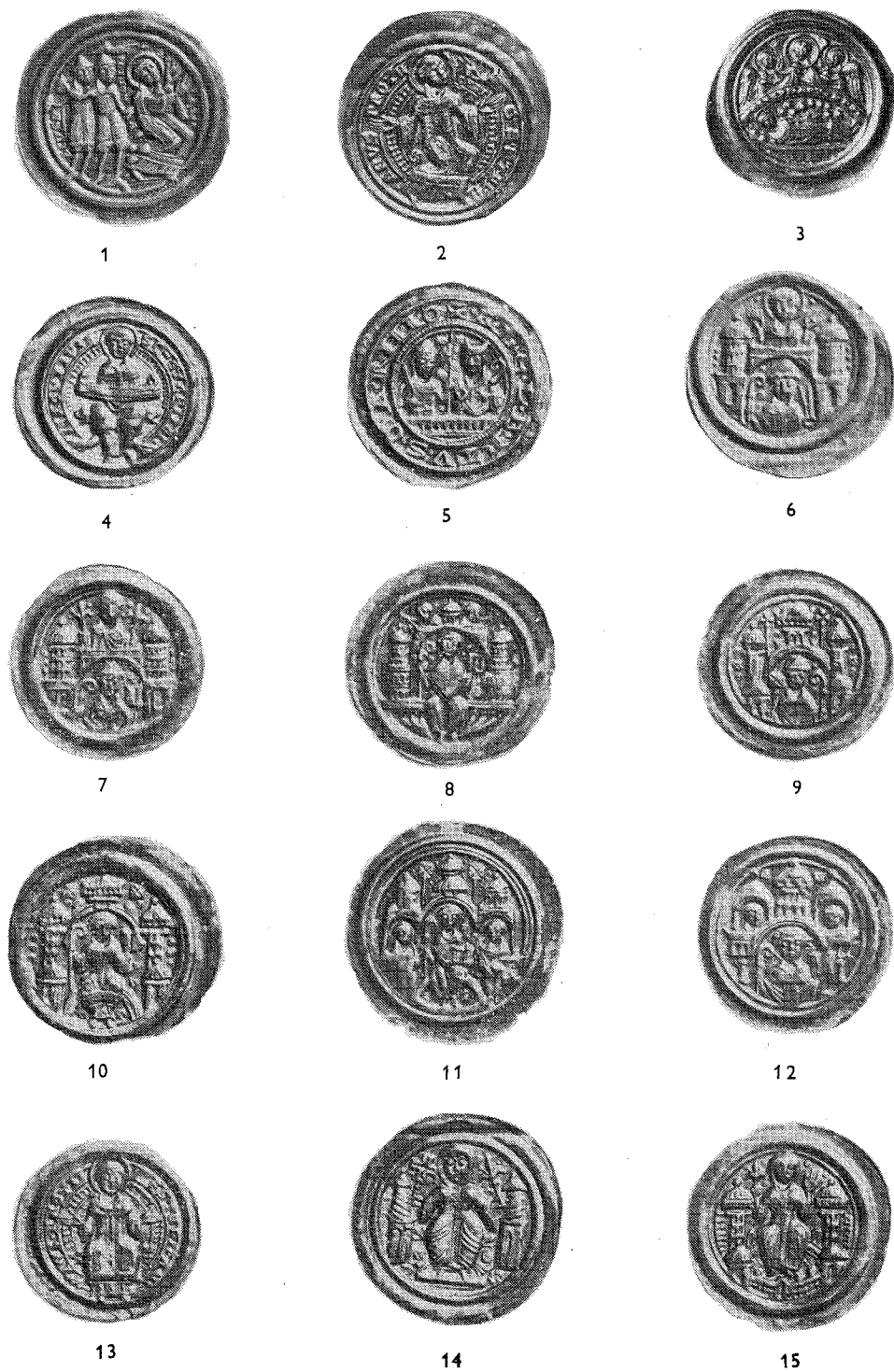
Cena brož. výtisku 45,— Kčs

509-21-827

Tab. II

Tab. III

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

